

Doktori értekezés

PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola:
A kormányzás társadalmi, térbeli és történeti dimenziói -
Politikatudomány Doktori Programja

**VAN-E KIHÍVÓJA A CASTRO-FIVÉREKNEK?
Pártok, civilek és egyházak Kubában**

Szarka Evelin

Témavezető:

Prof. Dr. Hajdú Zoltán,
az MTA doktora,
az MTA KRTK tudományos tanácsadója

Pécs, 2014

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
1.1. Az értekezés témaválasztásának indoklása és a disszertáció célkitűzései.....	3
1.2. A dolgozat szerkezeti áttekintése	8
1.3. A disszertáció kutatómódszertana és szakirodalma	9
2. Kubai pártok és a karibi állam demokratikus átalakulásáért küzdő politikai erők	16
2.1. Pártok, koalíciók és paktumok Fidel Castro forradalma előtt, a 19-20. században ...	19
2.2. A Kubai Kommunista Párt és a karibi állam illegalitásba szorult politikai erői.....	35
2.2.1. A szocialista Kuba politikai rendszere, államhatalmi ágak és a hadsereg	36
2.2.2. A Kubai Kommunista Párt – A szocialista köztársaság őre	37
2.2.3. A törvényhozó hatalom, az Államtanács kiemelkedő szerepe, valamint röviden a kubai választójogi törvényről.....	39
2.2.4. Erős elnök, központosított végrehajtás – a FAR szerepe	41
2.2.5. Az igazságszolgáltatás és a kubai jog a párt árnyékában	45
2.3. Keresztény-liberális és kereszténydemokrata csoportok – A Movimiento Cristiano Liberación (MCL).....	46
2.4. A baloldali ellenzéki tömb – Különös tekintettel a szociáldemokrata Partido Arco Progresista de Cuba szervezetére (PARP/AP)	56
2.5. A centrum és jobb-liberális pártcsalád Kubában	66
2.6. A floridai kubai közösség bemutatása és hatása az Egyesült Államok Kuba-politikájára.....	75
2.6.1. Bevándorlás a forradalom utáni évtizedekben.....	77
2.6.2. A bevándorló közösségek fő jellemzői.....	78
2.6.3. Florida hinta-állammá válása és a kubai amerikaiak szerepének felértékelődése	80
2.6.4. A kubai amerikai szavazóbázis szerepe a jövőben	92
2.6.5. A legfontosabb, kubai politikai ambíciókkal rendelkező amerikai szervezetek .	95
2.7. Az illegalitásba szorult pártok összehasonlítása	100
2.8. Paktumok és koalíciók.....	110
2.9. Néhány záró gondolat.....	121
3. A formálódó kubai civil társadalom rétegei	125
3.1. Civil szerveződések Fidel Castro forradalma előtt és után.....	126
3.2. A karibi államban működő civil szervezetek tipizálása – Az USA és az EU szerepvállalása	128

3.3.	Társadalmi tőke Kubában – A szűkösség indukálta kezdeményezések és a szívességen alapuló csererendszer	134
3.4.	Média és cenzúra	138
3.4.1.	A világháló Kubában.....	141
3.5.	Egy régi-új civil erő: a kubai szabadkőművesség	144
3.6.	A kubai civil társadalom jelene.....	151
4.	Egyházak és vallások a karibi államban	153
4.1.	Szent ösvény Kubában – A római katolikus egyház által nyújtott alternatíva	153
4.1.1.	A katolikus egyház a hódítások korától az „ateista” évekig.....	153
4.1.2.	Az 1998-as pápalátogatás és jelentősége.....	160
4.1.3.	Az Egyesült Államok és a Vatikán kapcsolata	163
4.1.4.	Erősödő katolikus egyházi jelenlét Kubában.....	165
4.1.5.	Konstruktív együttműködés és kölcsönös tisztelet	168
4.1.6.	Egy erős katolikus egyház és a jövő kihívásai	174
4.2.	Kihívó vagy támogató? A több millió követővel rendelkező santería	178
4.3.	Egyre növekvő és erősödő protestáns jelenlét	181
4.4.	Új vallási mozgalmak és közösségi formák.....	189
4.5.	A kubai egyházak jövője	193
4.6.	A zsidóság helyzete és szerepe a kubai társadalomban.....	195
4.6.1.	Több ezer zsidó hitű bevándorló hazája a karibi állam	195
4.6.2.	Izrael és Kuba bilaterális kapcsolatai	199
4.6.3.	A kubai zsidóság egyedisége, és lehetséges szerepe az átalakulás során.....	201
5.	Összegzés.....	205
5.1.	Raúl Castro útja, a poszt-totalitáriánus konszolidáció	205
5.2.	Lehetséges jövőképek.....	208
5.3.	Kitekintés – A kubai identitás hatása a karibi állam jövőjére.....	215
	Mellékletek	219
	Ábrák és táblázatok jegyzéke.....	231
	Felhasznált irodalom	232

1. Bevezetés

1.1. Az értekezés témaválasztásának indoklása és a disszertáció célkitűzései

„Aki kritizál, az ellenzéki.

Az ellenzék pedig ellenforradalmár.”

(Fidel Castro; idézi Newhouse, 1992)

Kuba, a karibi térség legnagyobb kiterjedésű szigetállama nem csupán földrajzi helyzete és központi jellege miatt tölt be fontos szerepet az amerikai kontinensen, hanem egyedülálló bel- és külpolitikai vonatkozása tekintetében is. A Fidel Castro által véghezvitt forradalom az amerikai befolyás megszűnését jelentette a szigeten: ezt követően teljesen önálló, szuverén aktorként lehetett jelen a nemzetközi politikában az egykori spanyol gyarmat. A szocialista, majd kommunista elemek felerősödése az északi szomszéd ellenérzését, bírálatát váltotta ki, majd sorozatos ellenlépésre sarkallta az Egyesült Államok kormányait.

A Fidel Castro-féle forradalmat a kutatók elsősorban a szocializmus felemelkedéseként értelmezik, és nem egy bukott demokratizálódási kísérletként közelítik meg (Corrales, 2001: 83), így jelentős szakirodalma sincs. Ez jelen dolgozat szempontjából kiemelten fontos, ugyanis Kuba történetében ez volt az utolsó olyan eseménysor, amely egy stabil demokrácia létrejöttéhez vezethetett volna, ám mégsem így lett – ennek okait vizsgálva pedig olyan eredményekhez is juthatunk, amelyek a jelenlegi átalakulást gátló tényezőket is magyarázzák, és kevésbé hangsúlyozott, ám jelentős összefüggésekre világítanak rá, amelyek a mai kor történéseire is hatással vannak.

A felületes szemlélő számára meglepő módon éppen Kuba, a korabeli spanyolajkú amerikai közösség egyik legmodernebb és legliberálisabb állama került totalitárius vezetés alá; egy olyan ország, ahol Latin-Amerika más államaival összehasonlítva a legmagasabb volt az egy főre eső televíziók száma, ahol majdnem minden háztartás rendelkezett telefontal és rádióval, sőt, motoros járművel is (Alfonso, 1996); valamint magas volt az egy főre eső hús- és tejfogyasztás (ICCAS, 2014). Azonban a spanyol uralom alól való felszabadulás óta amerikai érdekszférába tartozó ország a bábelnökök és a diktátorok alatt nemcsak a gazdasági fellendülésnek, hanem a korrupciónak és a nepotizmusnak is tanúja volt; virágzott a prostitúció, a kaszinóipar, a maffia kezében pedig óriási hatalom összpontosult. Az Egyesült

Államokba irányuló export működtette a cukoripart, amely a termés minőségétől függően meglehetősen hektikus bevételt biztosított: ez utóbbit is csak a gyártulajdonosoknak, míg a rossz munkakörülmények között dolgozó idénymunkások számára az év nagy részében munkanélküliséget és nélkülözést jelentett. A haladó szellemű 1940-es alkotmány hatályon kívül helyezésével Batista államában beszűkült a dolgozó réteg érdekképviseleti szerveinek mozgásterét; a legális érdekvégyesítésnek és a konstruktív kritikának nem adott teret a vezetés. Létezett egy olyan jórészt fehér, városi értelmiségi középréteg, amely a modernizáció nyerteseként a változás letéteményesévé válhatott volna, és a demokratikus átalakulás mellett szállhatott volna síkra, hiszen harcolt Batista elnyomó rezsime ellen; ám nem akadályozta meg a totalitárius rendszer kiépülését, és csoportjaik párhuzamosan zajló eljelentéktelenedése vagy radikalizálódása mellett fokozatosan szétaprózódott. Nem volt tehát egy olyan jelentős politikai erő, amely képes lett volna alternatívát jelenteni a forradalomnak és az erőszakos hatalomváltásnak. Fidel Castro mozgalma rivális nélkül maradt. Huntington (1968: 265) premisszája, miszerint a forradalom olyan közegben törhet ki, ahol a politikai változások elmaradnak a gazdasági és társadalmi fejlődéstől, és a politikai képviselet lehetőségeit megkurtítják, Kuba esetében igaznak bizonyult. Az amerikai gazdaságtól és befektetésektől való túlzott függőség, a szegények és a gazdag rétegek között tátongó szakadék, a városi és a vidéki lakosság közötti egyenlőtlenségek, a feketék és a nők helyzete egy új, erős, központosított államot kívánt, amely felszabadította Kubát a megmerevedett struktúrák alól.

Bár a szovjet támogatás megszűntével sokat veszített jelentőségéből a karibi állam, a földrész utolsó kommunista országaként az egész nemzetközi közösség figyelemmel kíséri sorsát. Szimbolikus jelentősége folytán ideológiai és gazdasági viták középpontjában áll, a *Comandante* karizmatikus egyénisége megosztja a világot.

A fidelizmus évtizedei után átmeneti időszak kezdődött a karibi államban: az viszont kérdés, hogy mely irányba. Kuba kezd hasonló formát öltetni, mint az 1950-es években: egyeduralom és kis létszámú meggazdagodott elit jellemzi, valamint a külföldi befektetők szaporodása és a luxusturizmus virágzása. Bár vannak a piacgazdaság irányába mutató reformok, a gazdaság államilag szabályozott; úgy, ahogy a mindennapi élet is. Tíz kubaiból hét már Castro alatt született: ők ezt a rendszert ismerik és szokták meg. A politikai alternatívák hiányában szokatlan lenne az egypártrendszer helyett több politikai erő közül választani, hiszen a forradalmat megelőző időkben sem voltak igazságos, többpártrendszerre épülő választások. A vezetés választókra kényszerített akarata miatt az átlagember nem képes önálló, mérlegelt politikai véleményt formálni, apátia uralja a pluralizmus kérdését. A hidegháború alatt bekövetkezett poszt-totalitárius átalakulás kudarca a mobilizáció sajátos

kubai megjelenési formáit hívta életre, miközben a forradalom örökösei és az exkluzivista, frontjellegű kommunista párt emberei maradtak a hatalmi pozíciókban.

Jóllehet Fukuyama (1992: 42) olvasatában az európai kommunizmus bukásával az emberiség egy olyan korszakába lépett, ahol minden társadalom a demokrácia és a kapitalizmus normái szerint fog élni, Kuba útja nem fogja megvalósítani azt a vegytiszta tranzitológiát, amelyet vizionálnak a számára: „*Kuba más időszámítás szerint él*”. (Mujal-León in Piccone et al., 2013: 51) A 21. században a szemi-autoriter rendszerek felemelkedése és a demokratikus változások szükségszerűségének megkérdőjelezése egyedi, pontról pontra nem modellezhető fejlődési utat és jövőképet predesztinál a karibi állam számára, amely formálásában az EU és annak tagállamai, valamint az USA és spanyolajkú latin államok is részt kívánnak venni. Félő, hogy ez inkább a saját modellek és bevált *best practice*-ek ráerőszakolását jelenti Kubára, ahelyett, hogy az önrendelkezés jogát tiszteletben tartó és a helyi lakosság érdekeit figyelembe vevő reformokhoz adnának támogatást.

Schumpeter szubsztantív és minimalista demokraciafelfogását, amely szerint a demokrácia a politikai döntések meghozatalának olyan intézményes rendje, amelyben egyének a lakosság szavazataiért folytatott versengés segítségével jutnak döntéshozói hatalomhoz (Schumpeter, 1943: 269), és a hatalmon lévők a közjó érdekében cselekszenek, érdemes kiegészíteni a vezetők elszámoltathatóságával, illetve az írott törvényekben és alkotmányban megtestesülő intézményesüléssel (Schmitter–Karl, 1991: 76). Ez utóbbiak hangsúlyozása rendkívül fontos Kuba esetében, mivel a jelenlegi alaptörvény az egypártrendszer rögzíti, valamint a hatalmon lévő kormány leváltására nincsenek a nép kezében kodifikált eszközök. Az alkotmányban és a választási törvényben lefektetett elvek szerinti választások tartása tehát nem elegendő feltétel, a hatalmon lévők és a legitim ellenzék közötti verseny (Lipset, 1959¹), a pluralizmus lényegi elem. A képviselők gyakorlatban is megvalósuló versengése és kooperációja, a felelős vezetés megteremtése, valamint a szabad véleménynyilvánítás és a független sajtó (Dahl procedurális demokráciája, 1970²) különös jelentőségű lesz egy demokratikus átalakulás esetén, így jelen tanulmány a fenti, komplex definícióval dolgozik.

¹ A demokrácia stabilitásának szubsztantív, társadalmi feltételei a gazdaság fejlettsége és a politikai rendszer legitimitása.

² A fenti eljárási normák mellett kiemeli a képviselők ellenőrzési jogkörét a kormányzati döntések felett, a szabad választásokat, a választás és a választhatóság jogát, valamint a szervezetalakítás szabadságát.

Továbbá, a demokratikus rendszerváltáshoz és az új rendszer stabilitásának megteremtéséhez adott és szükséges feltételek³ elemzéséhez érdemes segítségül hívni a Dankwart A. Rustow 1970-es *Transitions to Democracy* című cikkét követően önálló tudományággá váló tranzitológiát, a politikatudománynak a politikai rendszerváltás leírására és elemzésére szolgáló ágát (O'Donnell-Schmitter, 1986: 6), amely főként az elnyomó rezsimek és a demokrácia közötti átmenetet vizsgálja; és amellet érvel, hogy bármely belső és külső milióban megkezdődhet a demokratikus átalakulás. Az átmenet feltételeit és elemeit számos szakértő vizsgálta, ezért a fogalom maga is jelentős átalakuláson ment keresztül a következő évtizedekben. Carothers (2002: 6-9) alapján a demokratizálódásnak öt fő feltétele van: a diktatórikus berendezkedés válsága vagy az annak felszámolására tett kísérlet; a nyitásból, a rendszer összeroppan(t)ásából és a konszolidációból álló folyamat; amelyre politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedéstől függetlenül bármelyik ország képes; további feltétel a működőképes, koherens nemzetállam; valamint a szabad választások megtartása. A fentiek alapján Kuba az ország nyitottabbá válásának, a reformoknak és a poszt-totalitárius rendszer konszolidációjának köszönhetően alkalmas a demokratikus átalakulás elindítására, az azonban kérdés, hogy miként fog ez lezajlani: nem véletlenül választotta témájául számos kutatás a karibi állam lehetséges demokratizálódását.

A tranzitológusok jórészt komparativisták, azaz igyekeznek a hasonló rendszerváltozásokat megtapasztalt államok átalakulási folyamataiból kiragadni a közös elemeket, hogy ezáltal könnyebben magyarázható és előre jelezhető legyen a demokratikus átmenet a világ bármely országában. Ezáltal sémákat is gyártanak, amelyek uniformizálják a változásokat, és kiszakítják az egyes államokat a saját kontextusukból. (Schmitter–Karl, 1994; Wiarda, 2002) A témában megjelent amerikai és európai kiadványok (például Mesa-Lago, 1993; Radu, 1997; Cuba Transition Project, 2005; Pérez-Stable, 2006, ill. 2007; Mujal-León–Langenbacher, 2009) elsősorban az átmenet jellegzetességeinek leírásával és a legmegfelelőbb modellek (*escenarios del cambio*) kiválasztásával foglalkoznak, így legtöbbjük összehasonlító jellegű, illetve az egyedi jellegzetességeket figyelmen kívül hagyó és túlzottan preskriptív.

Linz és Stepan (1996) alapján a demokratikus konszolidációhoz elengedhetetlen a szabad civil társadalom, a politikai erők versengése, a jogállamiság, a működő állami intézményrendszer, és a gazdaságot szabályozó intézmények. A lehetséges kubai átalakulás vizsgálatakor az elemzők a fentiekben lefektetett elméleti keretek segítségével az intézményi átalakításokra, az

³ Rustow szerint nem egyeznek meg a demokrácia megteremtését és a stabilitását fenntartó tényezők: az új elit felemelkedése, az új politikai rendszerről születő közös döntés és az intézmények megszilárdulásának szakasza más feltételek között megy végbe.

új alaptörvény főbb jellegzetességeire, a gazdasági reformokra, valamint a formálódó civil társadalom jellemzésére fókuszálnak; a lehetséges demokratizálódás folyamatát általában az intézményrendszer átalakulásaként mutatják be, illetve a szükséges jogi feltételek alapvető összetevőit írják le elemzéseikben. A hatalmi ágak szétválasztásának elve mellett minden esetben megnevezik a szabad, pluralista választások tartását, egy új alkotmány megszüvegezését, valamint a piacgazdaság mechanizmusainak érvényesülését biztosító gazdasági és a kedvező nemzetközi közeget. A politikai hatalomról leginkább csupán az egypártrendszer és a Kubai Kommunista Párt dominanciájának bemutatásán keresztül írnak, az ellenzéki szereplőkről kevés szó esik. Az ellenzékét a létrejövő politikai rendszer függvényeként, nem pedig az azt formáló erőként vizsgálják, pedig ezek azok a szereplők, akik egy lehetséges demokratikus átalakulás esetén képviselik az alternatívákat, megtestesítik a kubai állampolgárok választási lehetőségeit, valamint reagálnak az új környezetre és alkalmazkodnak is ahhoz. Az institucionalista megközelítés tehát nem mutatja be kellőképp azokat a szereplőket, vagy szinte teljesen meg is feledkezik azokról az aktorokról, akik az átalakulás letéteményesei lehetnek (*agentes del cambio*). Pusztán említésük nem elegendő annak a feltérképezéséhez, hogy ezek a csoportok miként fognak, sőt, egyáltalán tudnak-e kooperálni, és ha igen, milyen közös célok mentén; milyen mértékű társadalmi tőkével rendelkeznek; megvannak-e az érdekérvényesítéshez szükséges eszközeik; illetve egyáltalán részt kívánnak-e venni a politika alakításában, vagy más okból hozták létre a szervezeteiket és egységeiket.

Kubában a hatalomra a kubai amerikai emigráns közösség több csoportja és a jelenleg illegálisba kényszerülő pártok is igényt tartanak. A kérdés az, hogy vajon van-e olyan potenciális kihívója a Kubai Kommunista Pártnak, aki tartalmi alternatívát is képes nyújtani.

Célom, hogy a kubai tranzitológiát vizsgáló szakirodalomban mutatkozó hiányt pótoljam: részletesen elemezzem a jelenleg illegálisba szorult kubai pártok helyzetét, erejét, jövőbeni szerepét, ideológiáját; illetve feltérképezem, hogy van-e esély az együttműködésükre, és ha igen, mely területeken, milyen módon. Ezen túl elengedhetetlen a formálódó kubai civil társadalom leírása, a benne rejlő politikai potenciál és a társadalmi tőke mértéke; valamint különösen fontos a jövőbeni választók politika iránti érdeklődésének, ismereteinek és részvételi módozatainak vizsgálata. Vannak-e és lesznek-e politikai törésvonalak? Lesz-e erős centripárt vagy jobboldal? Egy esetleges demokratikus átalakulás esetén az emberi jogi szervezetek akár politikai szervezeteket is alakíthatnak, miközben szélesítik a tevékenységük körét és növelik a tagságukat. A jelenleg aktív csoportok (nemzeti, nemzetközi és hibrid szerveződések; alternatívák, szocialisták és informálisak; valamint

transznacionális pártfogói hálózatok) az általuk képviselt társadalmi tőke értéke miatt az EU kiemelt partnerei lehetnek a közösségi célok megvalósításában, eszméinek, ideá(lj)ának átültetésében. A diaszpóra az anyagi támogatás mellett a vákuum adta lehetőségek kihasználásával politikaformáló erővé alakulhat át, amely segíthet az új identitás megfogalmazásában is. De vajon milyen lesz a kubai demokrácia? Egyértelmű, hogy az adott helyzet és az akkor születő alkufolyamatok fogják kialakítani az új rendszert vagy megreformálni a régit, ám az alternatívák feltérképezéséhez és a jelenleg aktív szereplők megismeréséhez is segítséget nyújthat ez a dokumentum.

A fenti szereplők helyzetének bemutatásával kutatásom további célja annak a bizonyítása, hogy jelenleg nincs még egy olyan nem kommunista entitás, amely képes volna valódi kihívást jelenteni a jelenlegi vezetésnek, mint a római katolikus egyház. Azonban a katolikusok valószínűleg nem fognak politikai szereplővé válni, esetleg a nemzeti kiegyezésben vállalnak majd közvetítő szerepet, mediátorként lépnek fel a politikai bűnösök szabadon bocsátása érdekében, valamint közvetítenek a civil társadalom és a kormány között. Ezért az ideológiai ellentéteket félretéve a jelenleg fragmentált, pártosodott ellenzéki politikai erők összefogására van szükség, hogy meginduljon az erőszakmentes demokratikus átalakulási folyamat.

Továbbá a fenti kutatás segítségével alátámasztom a vélekedést, miszerint a számos scenárió közül napjainkban a legvalószínűbb forgatókönyv az, hogy mérsékelt reformokkal és egyfajta *status quo* fenntartására való törekvéssel Kuba belpolitikája stabilizálódik egy poszt-totalitárius rezsimben, amely egy új szint, a későbbi pluralista demokrácia előkészítője lehet. Így középtávon a huntingtoni transzformációra van esély Kubában, amely szerint a jelenlegi politikai elit marad hatalmon, és korlátozott demokráciát hoz létre.

1.2. A dolgozat szerkezeti áttekintése

A kutatási téma kiválasztásának indoklását és a célkitűzéseket ismertető rövid bevezető után a disszertáció szakirodalmának és módszertanának részletes bemutatása következik.

Ezután három nagy fejezet tárgyalja a dolgozat főbb témaköreit: a pártok, a civil társadalom és az egyházak szerepét Kubában.

A legnagyobb és legismertebb kubai és külföldi alapítású, a karibi állam politikai életére befolyást gyakorolni kívánó politikai erőket – azaz azok jellemzőit, ideológiáját, pártprogramját és cselekvési terveit, aktivitását – tipizálva, pártcsaládonként vizsgálom.

Ezután a szigeten kívül élő, emigráns kubaiak által alkotott közösségek és az általuk formált csoportok jelentőségének felmérése kapott helyet, amelyet az illegalitásba szorult belföldi és a külföldön létrehozott legfontosabb pártok komparatív elemzése követ. A részletesen kutatott szervezetek, csoportok és mozgalmak erejének és potenciáljának összehasonlítását a szöveges magyarázat mellett táblázatok és egy szemléletes ábra is segíti.

A következő fejezet a formálódó civil társadalom jellemzőire, szerkezetére és főbb elemeire, valamint tevékenységére és szerepére koncentrál. Ezen az egységen belül kiemelten foglalkozom a cenzúrázott média jelenlegi állapotával, illetve a Kubában virágzó szabadkőművesség társadalomformáló erejével.

A disszertáció utolsó fejezete a különböző egyházak és szekták kubai jelenlétét és a kereszténység kubai kapcsolódási pontjait veszi górcső alá, miközben rávilágít a katolikus egyház tevékenységének jelentőségére, és kifejti, hogy miért ez az egyetlen, egész országot behálózó, külföldi támogatással rendelkező alternatív hatalmi rendszer Kubában annak ellenére, hogy az egyházi vezetők a politikai hatalomból nem kívánnak részesülni, csupán mediátorként lépnek fel a kormány és a lakosság kezdeményezései között.

A dolgozatot lezáró összefoglalás után a törzsszöveghez szervesen kapcsolódó, ám az azt inkább csupán kiegészítő és plusz ismeretekkel ellátó, a megértést segítő mellékletek következnek. Az írást a kutatáshoz közvetlenül is felhasználta, valamint lehvivatkozott művek és források gyűjteménye zárja, amely a felhasznált irodalomnak egy szelete, ám terjedelmi korlátok miatt az összes munka felsorolása nem volt célszerű.

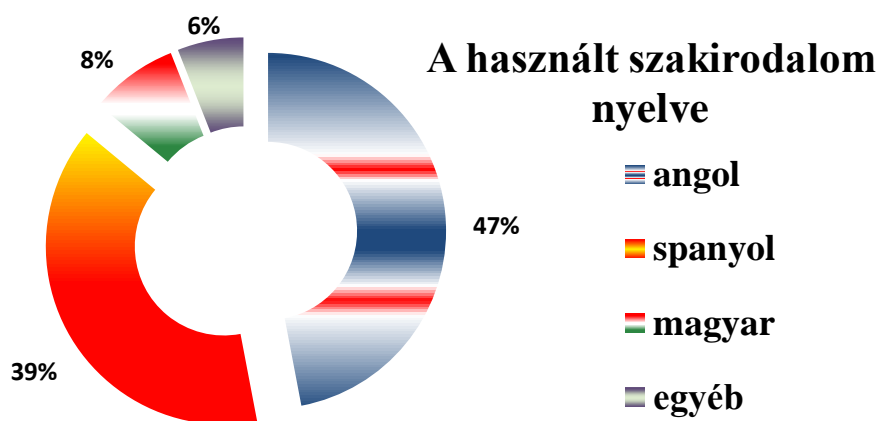
1.3. A disszertáció kutatómódszertana és szakirodalma

Az 1970-es években használták először a Kuba-kutatás és Kuba-tanulmányok terminust, amely a különböző diszciplínákat érintő, Kubával foglalkozó elemzések összefoglaló elnevezése. A *cubanística* vagy kubanológia elsősorban a karibi államon kívül megjelenő publikációkat jelentette, amelyek közül kiemelkedett a *Cuban Studies* című amerikai kiadvány. A jórészt narratív és deskriptív, a szovjetológia felől közelítő és a latin-amerikaiság jellegzetességeit figyelmen kívül hagyó tanulmányok általában a Fidel Castro regnálása alatti időszakra koncentráltak, és csekély jelentőséget tulajdonítottak a forradalom előtti kubai történelemmel való folytonosságnak: az átmenetet nem vizsgálták, két különálló egységként tekintettek az 1959 előtti és utáni időszakra. Arendt (1961, 1963) vízvonalzó forradalomként írt róla, amely diszkontinuitást eredményezett a kubai történelemben: Castro hatalomra kerülésével új időszámítás kezdődött. A hidegháború után megszorodtak a

trazitológiával foglalkozó tanulmányok, amelyek nem magyarázni kívánták az esetleges demokratikus átalakuláshoz vezető feltételeket és okokat, hanem *best practice*-eket és máshol már megtapasztalt (és többé-kevésbé bevált) formulákat írtak elő a Kuba számára. Ennek hatására és a részleges nyitásnak köszönhetően a szigeten is megéledt az érdeklődés az önvizsgálat tudományos formái iránt: kritikai hangvételű folyóiratokban (*Temas, Marx Ahora, la Revista de Ciencias Sociales* stb.) elemezték az országot érintő változásokat. A témák egyre változatosabbak lettek, megjelentek a folyamatokat azok komplexitásában vizsgáló interdiszciplináris munkák, és a kubás elemzések olvasóközönsége is szélesebbé vált. (Hernández, 2005: 139-153) Bár egyre sűrűbb a kubai és a nemzetközi kutatóközösség közötti interakciós háló, számos olyan írás születik külföldön, amely csak érintőlegesen vagy egyáltalán nem veszi figyelembe a Kubában megjelenő publikációkat (pl. Fernández-Cámara, 2000), miszerint azokat áthatja az ideológia. Az előítéleteket azonban félre kell tenni, mert gyakran rendkívül hasznos információkkal szolgálnak ezek a művek, és nagy részüket könnyű megtisztítani az ideológiai felhangtól, sőt, egyre több olyan objektív írás születik, amely esetében erre már egyáltalán nincsen szükség.

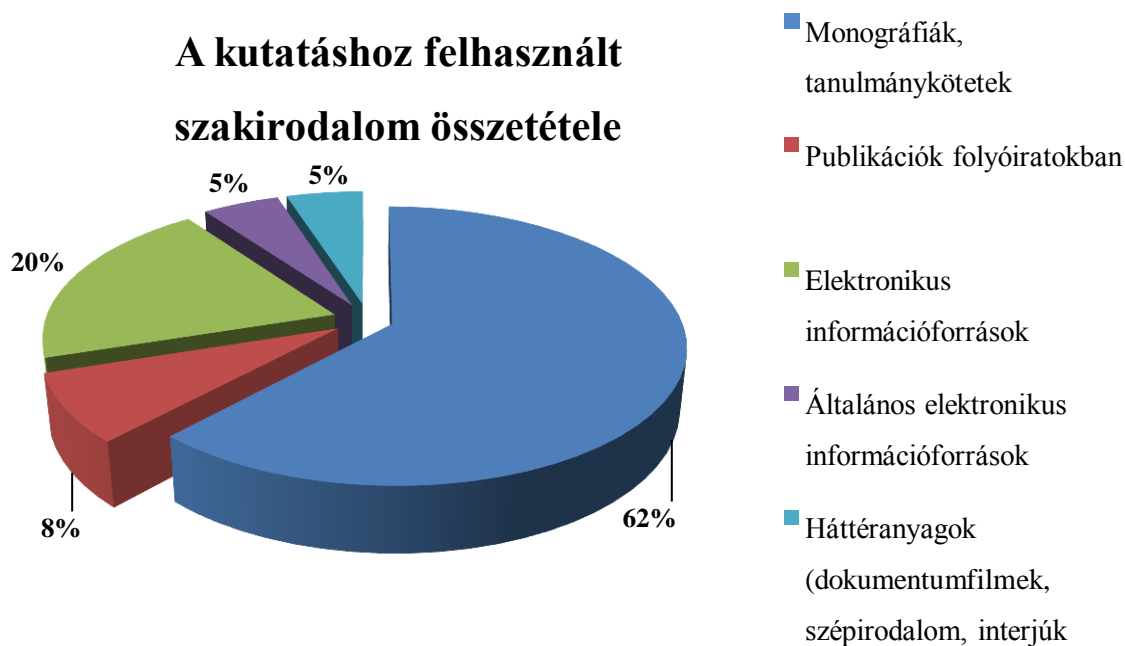
Magyarországon az 1960-as évek után több évtizedes szünet következett a Kubával kapcsolatos publikációkat illetően. Az 1990-es években feléledő érdeklődés nagyrészt a történelmi jellegzetességekre, illetve a kubai kultúra, a karibi életszemlélet bemutatására, népszerűsítésére fókuszált. Ebben az időszakban két kiemelkedő Latin-Amerika-kutató, Prof. Dr. Anderle Ádám munkásságának segítségével és Prof. Dr. Szilágyi István szakmai iránymutatásával vizsgáltam Kubát illetően.

Az elmúlt nyolc évben hazai kutatók napjainkban megjelent munkái, illetve az Amerikai Egyesült Államok és a spanyolajkú világ kiadványai, tehát döntően szekunder források segítségével folyt a kutatásom főbb kérdéseinek vizsgálata. Ezen tanulmányok elemzése során elengedhetetlen volt a kritikai szemlélet, hiszen mind az amerikai, mind a kubai források elemzése során meg kell tisztítani a szövegeket az ideológiai felhangtól az objektív kép kialakításához. Kuba, az USA és Spanyolország mellett elsősorban Csehország és Lengyelország foglalkozik Kuba-tanulmányokkal, ezek az európai államok a legaktívabbak a kubai civil társadalom fejlődését és az esetleges, békésen zajló rendszerváltozást elősegítő programokban, így az angol és spanyol nyelvű források mellett más nyelveken (a vatikáni kutatások miatt elsősorban olaszul) is igyekeztem olvasni, hogy minél árnyaltabb képet kapjak a karibi állam nemzetközi helyzetét illetően. (lásd: 1. ábra)

1. ábra

Több ezer monográfiát tekintettem át, kutatásom szakirodalmát is elsősorban ezek a szakmailag jól megalapozott munkák teszik ki (lásd: 2. ábra).

2. ábra

A felhasznált írások közel ötöde elektronikus formátumú. A magas arány oka az, hogy az USA-ban kiadott munkák: könyvek, tanulmányok, esszék, statisztikák és elemzések nagy része e-könyv és más digitális szöveges dokumentum formájában is elérhető a kiadók, kutatóintézetek és az egyetemek, valamint azok könyvtárainak internetes honlapjain, így könnyebben szállíthatók, egyszerűbben beszerezhetők, mint nyomtatott változataik. A kubai nyitásnak köszönhetően számos, a szigetállamban megjelent szakírás is felkerült a világhálóra; a helyi folyóiratok archívumait, az egyházi dokumentumokat és a pártok weboldalain található információt pedig a személyes tapasztalatokkal és a cenzúrázott

sajtóban megjelenő propagandisztikus írásokban képviselt nézőponttal egészítettem ki. Az Egyesült Államokban nagy hagyománya van a folyóiratokban leközölt, Kubával kapcsolatos publikációk kiadásának, ezért a világ szinte összes Kubával foglalkozó kiadványát összegyűjtő miami gyűjteményekben (FIU és UM könyvtárai, valamint az ICCAS anyaga, a Miami Egyetemen található *Cuban Heritage Collection* és a FIU *Special Collection* Kuba-részlege) több évtizednyi releváns szakanyagot böngészhettem át.⁴

A komplex politikai, gazdasági és társadalmi viszonyok megértéséhez fontosnak tartom, hogy ne csak a szakmai írott forrásokkal, hanem a szépirodalommal, a zenével, a vallási rítusokkal, a hagyományokkal és a mozgóképekkel is megismerkedjem. Az angol és spanyol nyelvű dokumentumfilmek, a kortárs képzőművészek alkotásai, a graffitisek falfeliratai, a költők, írók és filmesek, valamint a modern zenekarok rendszert kritizáló munkái újabb és újabb adalékul szolgáltak a jelenkori Kubáról kialakítandó képhez.

A kutatás középső szakaszában elsősorban publikáltam és előadtam a Kubával kapcsolatos interdiszciplináris témakörökben: a politikai és gazdasági reformokra, Kuba részleges nyitására fókuszáltam. A szűkebb területeken zajló változásokhoz ugyanis elengedhetetlen a nagyobb történelmi és politikai folyamatok és gazdasági trendek bemutatása, a Castro-rezsim alatt felnőtt nemzedékek identitásának vizsgálata, valamint annak értékelése, hogy az amerikai embargóval sújtott Kuba miként illeszkedik be a globalizálódó világba.

Az ezt követő néhány évben több szempontból vizsgáltam Kuba nemzetközi helyzetét, jövőbeni lehetőségeit, illetve a karibi állam lakóinak identitását, szemléletmódját. Majd Miami két Kuba-kutató intézetében töltöttem el több hónapot: a nagy politikai és gazdasági trendek áttekintésén túl a FIU és a *University of Miami* kutatóintézetben a magyar és a kubai szocializmus, átalakulás összehasonlításával és a választási rendszer megújítása során tapasztaltak átadásának lehetséges módjaival foglalkoztam, valamint a Kuba–Egyesült Államok–Európai Unió háromszög kapcsolatrendszerét elemeztem; majd azt vizsgáltam, hogy vajon van-e kihívója a Castro-fivéreknek; pozicionáltam a Castrók államát latin-amerikai partnerei körében; illetve a karibi állam közel-keleti, egyre inkább felértékelődő kapcsolatait és a katolikus egyház kubai szerepét kutattam.

Számos konferencián és szakmai rendezvényen vettem részt, körülbelül negyven interjút készítettem a legelismertebb Kuba-kutatókkal, kubai amerikai és amerikai szakértőkkel,

⁴ A Floridában meglátogatott közösségek és gyűjtemények, valamint a legfontosabb interjúk listáját lásd az 1. mellékletben!

valamint átlagemberekkel, közösségi – néhány esetben politikai ambíciókkal is rendelkező – vezetőkkel. Az említett primer forrásokat kiegészítik a velük töltött hétköznapiak alatt gyűjtött tapasztalatok, az identitásukkal kapcsolatban végzett vizsgálódások anyaga. A *University of Miami* és a *Florida International University* könyvtárát és speciális gyűjteményét is áttekintettem, 700 könyvnyi szakirodalmat kivonatoltam, hogy Magyarországon is használhassam őket.

Az itt készített interjúknak, a gyűjtött anyagoknak köszönhetően 2013 júliusában-augusztusában befejeztem a Kubával kapcsolatos kéziratomat, amely a Kuba–Egyesült Államok–Európai Unió háromszög kapcsolatrendszerét elemzi.

A 2007-ben Prof. Dr. Szabó Máté konzulensi támogatásával írott szakdolgozatomon, a 2013-ban, miami kutatóintézetekben töltött időszakban végzett munkán alapuló, valamint konzulensem, Prof. Dr. Hajdú Zoltán és Horvát János volt kubai nagykövet iránymutatásával készített interdiszciplináris kutatásom célja az amerikai Kuba-politika főbb mozgatórugóinak bemutatása és a karibi állam reakciójának vizsgálata, illetve az Európai Unió önálló aktorként való szereplése volt Raúl Castro rezsimének a világgazdaságba és a nemzetközi életbe való integrációja során. A kutatás eredményeit összefoglaló hosszabb lélegzetű tanulmány a magyarországi szakirodalomban a rendszerváltás óta létező hiányt pótolta: az Európai Unió és az Egyesült Államok által formált, globalizálódó világban helyezte el a karibi államot.

A 2013 szeptemberében megjelent monográfia az Egyesült Államok és az Európai Unió Kuba-relációit vázolja, rámutat a különböző álláspontok érvényesítésének módjaira a karibi kommunista országgal szemben; a demokrácia, az embargó, az emberi jogok és a civil társadalom kérdéskörének mélyreható elemzése pedig rávilágít a két hatalom eltérő szemléletmódjára, illetve ismerteti az együttműködés területeit. Az egyes országokkal (különösen Kína, Oroszország és Venezuela) vagy országcsoportokkal ápolt bilaterális kapcsolatok áttekintése segítséget nyújt az amerikai és európai Kuba-politikára gyakorolt hatás megértéséhez; a kubai jövőre, illetve az utópisztikus kubai demokráciára vetett pillantás pedig az összetett kapcsolatrendszer erősségeire és veszélyeire mutat rá. Célja továbbá az uniós *soft*, jórészt deklaratív és ineffektív közös állásponttól az országstratégiai és nemzeti indikatív program egyes elemeinek vizsgálatáig a közösségi szerepvállalás kritikája, erősségeinek felmutatása; valamint annak bizonyítása, hogy a nagyrészt USA-függő uniós *kvázi* Kuba-politika a 2010-es dokumentum kiadásával és céljainak megvalósításával új, önálló útra lépett.

2013-ban felvett a tagjai közé a kubai változásokat kutató, washingtoni székhelyű *Association for the Study of the Cuban Economy*. Ezután fogadókészség mutatkozott a New

York-i Egyetem Latin-Amerikai és Karibi Tanulmányok Központja (*Center for Latin American and Caribbean Studies at NYU*) részéről, így kutatói együttműködésre nyílt lehetőség az intézet munkatársaival is.

A karibi államban székelő püspökséggel való dialóguson túl a Szentszék képviselőivel is különösen fontos elemezni a sziget helyzetét, ezért a vatikáni látogatás és a nemzetközi kapcsolatokért felelős osztály vezetőivel folytatott diskurzus, illetve a vonatkozó levéltári ismeretanyag áttekintése is eddig feltáratlan összefüggésekre mutatott rá.

2014 januárjában egy francia–spanyol–magyar együttműködésnek köszönhetően vehettem részt Párizsban egy nemzetközi szakértőcsoport által tartott kéthetes intenzív Master-képzésen (*Desarrollo y democracia en América latina: nuevos retos, nuevos actores (siglos XX-XXI)*, azaz *Fejlődés és demokrácia Latin-Amerikában: új kihívások, új szereplők (20-21. század)*). A spanyol nyelvű kurzuson főként a közép- és dél-amerikai államok kapcsolati hálójáról és szövetségi rendszeréről volt szó néhány politikai, gazdasági és társadalmi kérdés megvitatásán túl. A képzés segített Kuba pozicionálásában a latin-amerikai partnerei körében.

A dolgozatban vizsgált nagy egységek kiválasztása nem önkényesen történt: jóllehet a civil társadalmat sokan és sokféle megközelítéssel vizsgálták, nem megkerülhető az alternatív hatalmi gócok feltérképezésénél sem, ám éppen a szakirodalmi bőség miatt kevésbé hangsúlyos a munkámban. Miután áttekintettem a Castro kihívóiról szóló szakirodalmat, láthatóvá vált, hogy az egyházakat és vallási csoportokat, illetve a karibi államban mindig is progresszív szabadkőművességet szinte teljes egészében történelmi szempontból mutatják be a rendelkezésre álló források. Sőt, nincsen egy olyan, az ellenzéki erőket leíró és összehasonlító tanulmány, amely felmérné ezen csoportok erejét és együttműködési lehetőségeit: a témában született kis számú elemzés a KKP-t vagy az elmúlt huszonöt év reformjait mutatja be: ezért munkámban igyekeztem ezt a szakirodalmi hiányt lehetőségeimhez mérten pótolni.⁵

A jövőben elengedhetetlen volna egy kifejezetten a témára épülő kubai tanulmányút, mivel nélkülözhetetlen az *Universidad de la Habana* és az *Universidad de Oriente - Santiago de Cuba* kutatóival, szakembereivel folytatott párbeszéd folytatása, ám az ehhez szükséges belpolitikai enyhülésre még várni kell.

Bár Kuba egyre inkább próbál és kénytelen nyitni a világ felé politikai, gazdasági és társadalmi téren is, a politikai célú vizsgálódásokat nem engedélyezik a sziget területén: az ilyen jellegű kérdéseket feltevő szakembereket kiutasítják az ország területéről, vagy más

⁵ A forrásokat áttekintő táblázatokat lásd a 2. mellékletben!

eszközökkel, de távozásra bírják. Ezért objektív, pontos adatok és a feltett kérdésekre adott részrehajlás nélküli válaszok nem várhatók el a felmérésekben önkéntesen részt vevő kubai állampolgároktól sem: így a pártokkal kapcsolatos saját anyagok sem feltétlenül tükrözik az aktuális belpolitikai helyzetet. Ezért igyekeztem munkámban szintetizálni a kubai állam által végzett felmérések eredményeit az amerikai és nemzetközi szervezetek által realizált legfrissebb kutatások eredményeivel, miközben a kvantitatív szekunder források elemzése mellett a kvalitatív módszerrel végzett interjúkból leszűrhető tanulságokkal vettem össze a saját interjúk során tapasztaltakat. A munka fontos részét képezte a szóban forgó csoportok világhálón való jelenlétének elemzése, honlapjaik, esetleg közösségi oldalaik, az általuk szervezett programokról szerezhető információk összegyűjtése és vizsgálata. Ennek a globalizálódó világban kiemelt szerepe van, hiszen az internet egy új eszközt ad a pártok kezébe: a web segítségével nemcsak terjeszthetik „hitvallásukat”, hanem új tagokat és szimpatizánsokat is gyűjthetnek világszerte. A kubai vezetés a rendszerre veszélyes tartalmat megjelenítő honlapok elérését korlátozza, ezért legtöbbjük külföldi támogatással hozza létre, tartja karban és frissíti a világhálón a szervezet portálját.

Jelen tanulmány szempontjából a potenciális szavazókkal, civil szervezetekkel, politikai pártok működésével összefüggésben készített friss és pontos nemzetközi statisztikai adathalmazok elemzése szükséges. Továbbá az újságcikkek, tudományos igényű tanulmányok, hivatalos közlemények és vatikáni dokumentumok feldolgozásán túl munkámhoz strukturált és strukturálatlan interjúk sorozatát kellett elvégezni. Mivel a szocialista államban a szólásszabadság korlátozott, a „kényes”, az államvezetésre és a politikai reformokra vonatkozó, valamint a rendszer mibenlétével kapcsolatos kérdésekre a várható retorzió miatt a válaszadási hajlandóság meglehetősen alacsony; vagy panelszerű, előre begyakorolt, „politikailag korrekt” válaszokat adnak az interjúalanyok. Az illegalitásba szorult pártok tagjai vagy az ellenzéki mozgalmakkal szimpatizálók válaszaik pedig – Castro-ellenességükből fakadóan – nagyrészt szubjektívak, így szintén torz képet festenek a jelen Kubájáról. Megfelelő intézményi háttér híján a fent említett kutatóintézetek által végzett felmérésekből szintetizált eredményt csupán kiegészítették és gazdagították az általam az alapsokaságból önkényes mintavétellel és hólabda-módszerrel kiválasztott, névtelenséget kérő alanyok válaszaik.

A könnyebb áttekinthetőség és relevanciája végett a jelenlegi írás elkészítésénél alkalmazott módszertant és a fogalmi kereteket az egyes fejezetek előtt részletezem.

2. Kubai pártok és a karibi állam demokratikus átalakulásáért küzdő politikai erők

Kuba berendezkedésétől kezdve a kommunista párt lehetséges ellenfeleinek üldöztetésén kívül számos oka van annak, hogy jelentős kutatásokat nem végeztek az új évezred kubai politikai erőiről, ám ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk a lehetséges demokratikus átalakulás előtti opponens csoportokról, a rendelkezésekre álló eszközökkel meg kell próbálni a lehető legtöbb, objektív információt összegyűjteni ezekről a szervezetekről.

Az egyik legátfogóbb, bár csak négy szervezetet elemző munka Anna Ardin írása, aki a 2000-es években többször utazott az Olof Palme Központ és a svéd Szociáldemokrata Párt képviselőjében és anyagi támogatásával a karibi államba, hogy feltérképezze Kuba illegálisba szorult pártjainak preferenciáit, lehetőségeit és helyzetét. Ám mivel a kézirat 2007-ben íródott, a dolgozat egyes részei elveszítették aktualitásukat: új pártok alakultak, új szövetségek jöttek létre. Sőt, a tanulmány egyes részeinek objektivitása is megkérdőjelezhető⁶, így jelen írás is kritikusan viszonyul hozzá. Jelentősége a munka egyediségében rejlik, hiszen előtte senki nem kísérelt meg ilyen jellegű komplex kutatásokat a kubai, jövőbeni potenciális ellenzéki politikai erőket illetően. Ardin a belügyminisztérium kihallgatása után és a korábbi kubai kapcsolatainak megromlása miatt elhagyni kényszerült az országot, ahogyan sok kutató volt kénytelen kiutazni a karibi államból, miután felfedte látogatásának „valódi célját”. Az ilyen természetű vizsgálódásokra nem lehet vízumot kapni, csupán elméletileg; vagy ha turistavízummal mégis megkísérli ezt a szakember, akkor nemcsak önmagát veti alá egy hosszadalmas lelki és fizikai tortúrának, hanem interjúalanyait is, ezzel közvetetten is befolyásolva a nem hivatalos ellenzék ellen való fellépés jelentőségét. A svéd politológus írása mellett Álvarez García (2004) gyűjtőmunkája a kiemelendő: a taxatív

⁶ Manuel Cuesta Morúa, a *Partido Arco Progresista* vezetője személyesen is találkozott Havannában Anna Ardinnal. Bár a svéd kutató és aktivista írásának (2007) első fejezetei objektív képet adnak a bemutatott négy nagy pártról és mozgalomról (CSDC, MCL, PLC, PSD), Cuesta Morúa szerint Ardin munkái torzítják a kubai ellenzéki erőkről ábrázolt képet, valamint korábbi látogatásai alkalmával a vele érkezett delegáció a saját megoldásait kívánta rákényszeríteni a kubai pártra (akkor még CSDC), és nem tisztelte a pártstruktúrát, illetve annak működését, amely a CSDC szerint elfogadhatatlan. Mivel Ardin és Cuesta Morúa nemcsak interjúztató és interjúalany viszonyban, hanem munkakapcsolatban is voltak, valamint Ardin közreműködésével kisebb összegű anyagi támogatást is kapott a párt; a tények pontos ismeretének hiányában jelen írásnak nem tiszte és nem feladata az állásfoglalás. A tanulmány szempontjából nem releváns a vita, csupán a kubai illegális pártok működésével kapcsolatban szolgáltat háttéranyagot, részletesen lásd: Ardin (2007), Malló (2010).

felsorolás a kubai ellenzéki szervezeteket listázza, ám részletes jellemzés nélkül; sőt, mivel a kutatás elsősorban a nem pártosodási céllal létrejött erőkre fókuszál, nem lehet kizárólagosan a fenti adatbázisra támaszkodni. Ráadásul a felgyorsult, globalizált világban, ahol a tér és az idő összeszűkül, aktualizálni kell egy több mint tízéves kutatás adatait, a politikai erőket jellemző néhány sort pedig kritikával kell kezelni figyelembe véve az elmúlt időszak politikai, gazdasági és társadalmi változásait a szigeten.

Több kubai kutató (Cabrera Rodríguez, 2004; Duharte García, 2006; Raimundo Torrado, 2009; illetve az *Editorial Félix Varela* havannai kiadványai) is elemzi a kapitalista rendszerekben működő pártokat, azok definícióját, eredetét, funkcióit, legfőképp hibáit és a vizsgált pártrendszerek válságát, de a szocialista egypártrendszeréről és annak visszasságairól nem, vagy csak rendkívül tárgyilagosan és röviden írnak. Ám a teljesebb kubai politikai paletta megismerése érdekében részleteiben kell vizsgálni a fennálló rendszert, és meg kell ismerni az ellenzéki csoportokat.

A pártok lényege többféleképpen is megragadható, ám jelen írás a Gallai–Török-féle meghatározást (2003: 398) tekinti a mérvadónak, amely szerint a párt olyan önálló intézményi struktúrával és tagsággal rendelkező politikai szerveződés, amely részesedni kíván a hatalomból (Duverger, 1951); e célból jelöltek állít a parlamenti és az önkormányzati választásokon; továbbá képviselőik által befolyásolhatja a politikai folyamatokat, részt vehet a társadalom életét befolyásoló hatalom közvetett gyakorlásában. Jelen tanulmány deskriptív módon mutatja be a pártok tevékenységét, miközben funkcionálisan is igyekszik ismertetni azok jellemzőit.

A dolgozat a kubai illegalitásba szorult politikai ambíciókkal rendelkező csoportokat pártoknak nevezi, jóllehet a fenti definíció alapján nem tekintendők azoknak, ugyanis nem tudnak jelöltet állítani a választásokon, így szervezett keretek között nincs lehetőségük részt venni a politikaformálásban és a hatalomgyakorlásban – ám mivel egy esetleges demokratikus átalakulás után megkapják ezt a jogot, esetükben sem indokolatlan a terminus használata.

García Cotarelo (1985) társadalmi és intézményi funkciókra bontja a pártok feladatait: előbbihez a politikai szerveződést, a közvélemény mobilizálását, az érdekképviselést és a politikai rendszer legitimitációját sorolja, míg utóbbihoz a toborzás és a pártelit kiválasztása, a választási metódusok meghatározása, a parlament felállításának ismérvei és a kormány összetételének kialakítása kerül. Egypártrendszer esetén ez utóbbiak nem elemezhetőek, de a tanulmány minden egyéb szempontból igyekszik megragadni a fennálló politikai rendszer legfontosabb hatalmon lévő és ellenzéki politikai erőinek ismérveit; és a pártosodott

szervezetek közötti interakciókat, a közöttük létrejövő versenyt, a kommunista párt monopóliuma alatt kialakult illegális szervezetekből felépülő pártrendszer magát.

Bár Schattschneider (1942; 1960) az Egyesült Államokat vizsgálva tett a demokráciára vonatkozó megállapításokat, a Kubával kapcsolatos jelenkori kutatások eredményeit tekintve számos hasznos következtetés vonható le a tanulmányaiból a karibi államot illetően is. Mint mondja, a lakosság mobilizációját a fennálló intézményekben lévő „zavar” és a nem megfelelő kormányzás generálja, ám ezeket a kezdeményezéseket szervezett keretek közé kell terelni, erre pedig a legalkalmasabbak a pártok. Politikai pártok nélkül elképzelhetetlen a modern demokrácia, szervezett fellépésük a politikai hatalom megszerzésére versengést szül; a szabadság letéteményesei, ellenzéket teremtenek (Schattschneider, 1942). Jóllehet a kisebb nyomásgyakorló csoportok többféle véleményt képesek képviselni és közvetíteni, speciális céljaik túlzottan fragmentálják a társadalmat. Nagyobb egységeket kell alkotniuk, ahol akár nagyobb volumenű közös eszmékért, akár politikai, gazdasági, társadalmi programért küzdenek, akár ez utóbbinak egy-egy jellemzője alapján olvasztják magukba vagy aktivizálják a mobilizálható lakosságot. Erre pedig kiválóan alkalmasok a pártok.

A jelenleg illegálisba szorult kubai párok egy része új alapítású, azaz a Fidel-éra alatt hozták őket létre, ám legtöbbször a történelmi pártok eszméire épít, jóllehet nem (kizárólag) azok jogutódjaként definiálják magukat. Ez utóbbiak a megváltozott politikai közeghez alkalmazkodva őrizték meg azokat a kubai nép számára hagyományosan fontos elemeket, amelyek az új évezredben is képesek mozgósítani. A nacionalizmus és patriotizmus mellett az egyediség, a függetlenség vállalása évszázados tradíciókkal rendelkezik, így az egyik legfontosabb, a versengés meghatározó törésvonala az Amerika-ellenes, illetve az északi szomszéd szövetségét és támogatását igénylő és elfogadó pártok között húzódik.

A kubai pártok egy része olyan disszidens csoport, amely demokratikus ideológiát vall a magáénak. Másik része olyan kubai székhelyű szervezet vagy mozgalom, amelyet a karibi állam vezetése nem ismer el. Ezek közös jellemzője az, hogy a demokratikus átalakulást mindegyikük az egypártrendszer követő berendezkedéshez vezető, szükséges változásnak tartja. De vajon ők maguk pártoknak tartják-e magukat, és így is kívánják-e viselkedni a lehetséges átalakulás folyamán; vannak-e olyan közös pontok, amelyek mentén együtt tudnak működni vagy konszenzusra jutni; és vajon ez a kooperáció létrejöhet-e és eredményes lesz-e egy új rendszerben?

A fejezet első része betekintést nyújt a 19-20. század kubai pártjai kialakulásának, működésének és koalícióinak történetébe, majd bemutatja a Kubai Kommunista Pártot, az állam egyetlen legális pártját és a Castro-éra politikai rendszerét; valamint a legnagyobb és

legnagyobb befolyással bíró ellenzéki politikai erőket. Az alcím adta distinkciónak megfelelően ezek kubai és külföldi alapítású pártok is lehetnek. Mivel számos kapcsolódási ponttal rendelkeznek és a hasonló ideológia mentén kooperálnak, vagy akár egyesülhetnek is, célszerű pártcsaládonként jellemezni őket. Az alapításuk és működésük helye alapján kizárólag a nem pártjellegű amerikai szervezeteket választom le erről a halmazról, ez utóbbiak az Egyesült Államokban élő kubai közösségek tevékenységének leírása után kaptak helyet.

A bemutatott csoportok leírását követően a pártok jövőbeni teljesítményének és erejének felmérése érdekében táblázat foglalja össze főbb jellemzőiket, a vallott ideológia és a pártprogramjuk alapján egy közös ábrán helyezem el őket, majd a koalícióik és szövetségeik elemzése következik. A fenti részletes vizsgálat segítségével könnyebben összehasonlíthatóvá válnak a kubai politikai erők, és a hiányos információk ellenére egy komplex kép kapható a Kubában illegálisan működő szervezetekről.

A kubai pártok magyar és spanyol elnevezését, annak rövidítését, valamint az alapításának évét vagy fennállásának időszakát összefoglaló táblázatot lásd a 3. mellékletben!

2.1. Pártok, koalíciók és paktumok Fidel Castro forradalma előtt, a 19-20. században

A jelenlegi konfliktus mélységének megértéséhez elengedhetetlen röviden ismertetni a *Comandante* által vezetett forradalom előtti időszak történelmi eseményeit, különös hangsúlyt fektetve a pártok kialakulását segítő és gátló tényezőkre, valamint motivációik leírására.

A 19. századtól kezdődően Kubában a pártok proliferációja figyelhető meg: bár jelentőségük nem elhanyagolható, a kisebbeket, vagy a jelen viszonyokra nagy hatással nem lévő szervezetek bemutatását – a terjedelmi korlátok és a követhetőség érdekében – mellőzöm.

Már a spanyol uralom alatt is alakultak pártok Kubában, ekkor – a történelmi helyzetnek megfelelően – elsősorban a gyarmatosítók mellett és ellen fellépő szövetségeket jelentették ezek a csoportok. A felemelkedő USA többször is megpróbálta megvásárolni a szigetet, ám az öntudatra ébredő spanyol *criollok* nemhogy az Egyesült Államoknak nem akarták felkínálni hazájukat, hanem a spanyol gyarmati státuszt is egyre szélesebb rétegek vetették el. Így a konzervatív, *status quo*-ban érdekelt vagyonos spanyol kereskedőkkel álltak szemben a liberális reformokat követelő kubai kreolok; ez utóbbiak csoportjaiból alakultak meg a függetlenségért harcoló szervezetek. (Anderle, 2004: 31) A fegyveres annexió hívei (a déli ültetvényesek támogatói, rabszolgatartók, *hacendadók*) sürgős amerikai beavatkozást hirdettek; míg a forradalom és a fegyveres úton való elszakadás támogatói teljes szabadságot,

demokráciát követeltek. Ezek radikalizálódása az egyre szigorúbb gyarmati törvényeknek volt köszönhető. Később a rabszolgaság eltörlését és az autonómiát követelő vezéreiket halálra ítélték vagy elűldözték a spanyolok⁷.

Kezdetben a teljes függetlenségért harcoló és az Egyesült Államokat szövetségesként szívesen látó csoportok is üdvözölték James Monroe amerikai elnök (1817-1825) 1823. december 2-i kongresszusi üzenetét, amelyben felszólította az európai nagyhatalmokat, hogy hagyjanak fel kolonizációs törekvéseikkel az amerikai kontinensen, és ismerjék el az újonnan születő latin-amerikai államokat. Úgy vélték, hogy egy erős szomszédos állam erkölcsi és esetleg katonai támogatásával sikerrel vehetik fel a harcot a gyarmatosító hatalommal szemben.

Ám már ekkor voltak olyan mérsékelt hangok, akik óvatosságra intették az amerikai ígéretektől „megrészegült” politikusokat. Az egyik ilyen nagy hatású reformista gondolkodó José Antonio Saco volt, aki (igaz, hogy a fehérek hatalmi pozícióit félve, de) elutasította a forradalmat, és az amerikai annexiót is, ami olvasatában az amerikai bevándorlás következtében a kubai nép számbeli alulmaradását, végső soron hanyatlását és pusztulását jelentette volna. Bár magyarázata a mai korra már nem alkalmazható teljes egészében, a kubai politikusok szívesen idézik, hiszen nemzeti öntudatuk tükröződik benne: „*Kuba mindig a kubaiaké és ne az angolszászoké legyen*” (idézi Anderle, 2004: 35). Reakciója válasz is volt egyben John Quincy Adams amerikai külügyminiszter (1817-1825) kijelentésére, amely a Monroe-doktrína „Amerika az amerikaiaké” elvéhez a következőket fűzte: „*A politikai gravitációnak éppúgy megvannak a maga törvényei, mint a fizikainak. Amiként az alma, amelyet egy vihar elválaszt a fájától, nem tud máshová, csak a földre esni, ugyanígy, ha megszakad Kuba természetellenes kapcsolata Spanyolországgal, képtelen lévén önmaga fenntartására, csak az észak-amerikai unió felé eshet, amely a természetnek ugyanezen törvénye értelmében nem lökheti el kebelétől.*” (Koroncz–Lux–Urbán, 1978: 11-12)

Az 1860-70-es években számos politikai szervezet alakult: a mérsékelt hang és a békés modernizáció gondolata hatására Antonio Govin, az új, Kolumbusz nevét viselő szabadkőműves nagypáholy nagymestere megalapította az Autonóm (Liberális) Pártot, amely békés úton kívánta kivívni a sziget függetlenségét, ahogyan Kanada tette azt brit domíniumként; valamint a katonai és civil kormányzat szétválasztásáért szállt síkra⁸. Az 1860-as években formálódó Reformista Párt hasonló politikai programot fogalmazott meg, ám mivel tagjainak nagy része vagyonos ültetvényesek közül került ki, az autonómia mellett

⁷ Ezért emigrált Félix Varela, katolikus pap is az Egyesült Államokba.

⁸ Az egyik legfontosabb ismérve az önálló államapparátus volt.

jórészt a nekik kedvező gazdasági reformokat és a vámok csökkentését követelték. A reformerek mellett azonban a későbbi évtizedekben is maradt egy csoport, akik sem autonómiát, sem a pozíciójukat és vagyonukat veszélyeztető társadalmi változásokat nem láttak volna szívesen Kubában: a gazdag spanyol fehérek pártja⁹, az Unió Párt az integralisták gyűjtőtégléje volt, ugyanis ők semmilyen célért nem kívánták feláldozni Spanyolország integritását.

A cukor világpiaci árának csökkenése, a munkanélküliség és a gyarmatosítók általi elnyomás feszültségei szülték az 1868-ban kirobbant tízéves háborút: amelyet a „bronztitánnak” nevezett Antonio Maceo egyenlőséget, demokráciát és népi köztársaságot hirdető programja mellett a Haza Atyja (*el Padre de la Patria*), a szabadkőműves Carlos Manuel de Céspedes ügyvéd–földbirtokos rabszolga-felszabadítást és a spanyoloktól való elszakadást tartalmazó függetlenségi kiáltványa¹⁰ fémjelzett.

Az 1878-as zanjóni békében a spanyolok a politikai és szabadságjogok ígérete mellett a rabszolga-felszabadítást is kilátásba helyezték. Ám az egyre növekvő politikai és társadalmi feszültségre ez nem volt gyógyír: a kis cukorfeldolgozók nem voltak képesek felvenni a versenyt a tőkeerős külföldi befektetőkkel szemben; az ércbányászatot, a vasútépítést és a közszolgáltatást pedig amerikai monopóliumok uralták.¹¹ A rabszolga-felszabadítás után végül 1886-tól minden figyelmüket az elszakadásnak szentelheték a kubaiak.

A 19. század második felében nagy népszerűsége szert tevő spanyol származású költő–író, José Martí, a függetlenség apostola (*apostol de nuestra independencia*), a Kubai Forradalmi Párt (*Partido Revolucionario Cubano – PRC*) 1892. január 5-i megalapítójaként jelentős szervezőmunkát látott el, programja pedig egyre több követőre talált.

Markáns USA-ellenessége és szociális érzékenysége a spanyol-amerikai államok összefogásának szükségességével párosult. A veszélyt az USA gazdasági dominanciájában látta: „*Aki gazdasági uniót mond, az politikai uniót is mond. Az a nép, amelyik vásárol, parancsol*”. (Koroncz–Lux–Urbán, 1978: 13) Kuba az Egyesült Államok ellen vívott harcát Dávid Góliát elleni küzdelméhez hasonlította; az amerikai expanzionizmusra és imperializmusra alkalmazott, 1892-es *Nuestra América* című esszéjében leírt analógiáját előszeretettel használják még ma is a kubai politikusok.

⁹ Amelyet a békekötés után alapítottak, 1878-ban.

¹⁰ A Yari Kiáltvány (*Grito de Yara*) 1868. október 10-én felszabadította a birtokon dolgozó rabszolgákat, és a Spanyolország elleni függetlenségi harcra szólított fel.

¹¹ 1894-ben a termékek már mintegy 85%-át az USA-ba exportálták, az összkivitel 96%-át tette ki a cukor.

Martí ideálja az egyenlőségen alapuló demokratikus köztársaság volt a monokultúrás agrárszektor felszámolásával, exportdiverzifikációval, a más latin-amerikai államokkal fenntartott kereskedelmi kapcsolatok élénkítésével, az oktatás színvonalának emelésével és a szólás- és sajtószabadság biztosításával. Az erőt az egységben látta: minden társadalmi réteget nemre, fajra való tekintet nélkül, felekezeti hovatartozástól függetlenül be kívánt olvasztani függetlenségi mozgalmába, amelynek hívószava a nacionalizmus volt.

Pártja több mint száz titkos vagy külföldön bejegyzett klub összefogásából született, ezek demokratikusan választott vezetőiből állt össze a főtanács (*Cuerpo de Consejo*). A pártválasztmány gyűlésén szavaztak a párt elnökének személyéről. (Kubai iskolai tankönyv, 1991; Anderle, 2004: 49) Szervezeti felépítése és működése számos 21. századi kubai pártnak szolgál ma is mintául; sőt, mivel a többpártrendszert szükségtelennek tartva José Martí is vezető szerepet kívánt szánni saját, populista néppártjának a születendő új államban, Fidel Castro az egypártrendszer létjogosultságát is a nagy hazafitól tudta eredeztetni. Ráadásul Martí szintén az elitben és a felső-középosztályban látta a függetlenség veszélyeztetőit, mert elsősorban ezek a rétegek voltak azok, amelyek segítségül kívánták hívni az amerikaiakat Kuba függetlenségének kivívásához, így a nép forradalmával képzelte el az autonómia létrejöttét; ahogyan később a *Comandante* is széles társadalmi platformot kívánt megnyerni ügyének, és csak a lakosság széleskörű támogatásával tudta elképzelni Kuba jövőjét. Castro tehát az országszerte tisztelt és megbecsült költő sorait idézte, ezzel igazolta és támasztotta alá tetteit. Martí szavait pedig kevesen kérdőjelezték meg Kubában, ugyanis a 20. század közepén még nem kezdődött el az a tudományos és irodalmi munka, amely a költő és forradalmár szavait megtisztította az időközben ráerakodott ideológiai felhangtól, a kommunista propagandától, és amely a korabeli történelmi kontextusban értelmezte műveit.¹²

A függetlenségi háború – gondos előkészítés után – 1895-ben robbant ki. A PRC fegyveres harcra szólított fel, míg az integralisták, a Reformista Párt és az Autonóm Párt elítélte a felkeléseket. A spanyolok nem engedhették meg maguknak, hogy a hatalmas véráldozatot követelő harcok elhúzódjának, így presztízsvesztéssel bár, de megadták magukat az 1898 januárjában a kubaiak oldalán beavatkozó Egyesült Államoknak¹³. Az 1898.

¹² Különösen értékesek Alfred J. López a témában írott munkái (2006; 2014), illetve Ripoll, 1984; Guerra, 2005.

¹³ Az intervenció ürügyéül a Havannában horgonyzó amerikai *Maine* cirkáló felrobbantása szolgált. A hivatalos indoklás szerint a hajó érkezésének célja, hogy felvegye a fedélzetére a Kubában tartózkodó, veszélybe került amerikaiakat. Májig nem bizonyított, hogy a *Maine* pusztulása nem önprovokáció (*autoprovocación*) volt-e: az amerikai tisztikar ugyanis éppen nem tartózkodott a cirkáló fedélzetén, amikor a robbanás bekövetkezett. (Salgó, 1964: 72.)

december 10-i párizsi békében Spanyolország elismerte Kuba függetlenségét, valamint átengedte Puerto Ricót és a Fülöp-szigeteket az USA-nak.¹⁴ Amerikai csapatok vonultak be a szigetre a biztonság fenntartása végett, majd az újonnan kinevezett Leonard Wood kormányzó (1899-1902) a közvélemény nyomására alkotmányozó nemzetgyűlést hívott össze.

A változások hatására megélénkültek a már működő pártok és a szakszervezetek is. Az 1899-es (Első) Kubai Szocialista Párt Diego Vicente Tejera vezetésével új lendületet adott a munkásmozgalomnak, amely Tejera kilépésével 1900-tól Kubai Néppárt¹⁵ néven működött tovább a kizárólag munkásokat képviselő pártot.

Ezen kívül számos új pártot alapítottak a századfordulón, elsősorban a fehér kubaiak. Ilyen volt az 1899-ben létrehozott, mindössze két évig működő Kubai Nemzeti Párt Enrique Messonier vezetésével, amely egyre szélesedő társadalmi bázisa miatt vált sikeressé: kispolgárokat, a munkásosztály tagjait és színes bőrűeket is felvettek a tagjaik közé. Politikai ellenfelei az 1899-ben alapított, de két év múlva felosztott konzervatív Demokratikus Unió Pártja és a szintén rövid életű Havannai Republikánus Párt volt, ám utóbbiak Tomás Estrada Palma elnökké választásának érdekében összefogtak. (Averhoff Purón, 1971)

Mivel 1901-ben a színes bőrű férfiak is választójogot kaptak, az afro-kubaiak is aktívabbak lettek a politikai színtéren: ennek a folyamatnak köszönhető a *Partido Independiente de Color* (PIC) megalapítása, amely elsősorban a diszkriminációtól és a rossz anyagi helyzetüktől megcsömörlött afro-kubai háborús veteránok pártja volt. A létkörülményeik javításáért kirobantott orientei 1912-es felkelésüket leverték, ami a párt feloszlásához vezetett. A rasszizmust az egyenlőséget hirdető jogszabályok nem voltak képesek maradéktalanul felszámolni, ezt bizonyította a Ku Klux Klan Cubano megalapítása is.¹⁶

A pártok kérészerűsége meglepő, ám mivel jórészt a függetlenség biztosítása érdekében vagy meghatározott választási célokhoz kötötték fennállásukat, a bekövetkezett eseményt követően feloszlottak – vagy azért, mert sikeresen teljesítették a küldetésüket, vagy éppen azért, mert kudarcot vallottak. A pártok inkább laza érdekvédelmi szövetségként működtek, nem voltak nagy szervezeti hagyományaik, inkább egy-egy közös cél érdekében hozták őket létre, és nem a hatalom megszerzése és megtartása végett. A századfordulón ilyen

¹⁴ A nagyhatalmak Kuba érdekeit vették számításba a legkevésbé: a béke a spanyol–amerikai megállapodást szolgálta elsősorban. (Anderle, 2002)

¹⁵ Nem összekeverendő a későbbi, 1947-ben alapított Ortodox Párttal, amelyet – szintén – Kubai Néppártnak is neveznek.

¹⁶ A lakosság bőrszín szerinti összetételét lásd az 5. mellékletben!

cél volt az ország függetlenségének megteremtése, amely többé-kevésbé meg is valósult az 1900-as évek elején.

Bár az 1901-es alkotmány kimondta Kuba függetlenségét, az Orville H. Platt szenátor kezdeményezésére beiktatott kiegészítés (*Enmienda Platt*) – még ma is – fájó sebeket ütött a kubai szuverenitáson¹⁷. A többéves katonai megszállás után, 1902. május 20-án az amerikai csapatok elhagyták a szigetet, de Tomás Estrada Palma, Kuba első elnöke 1903. február 23-án katonai támaszpont létrehozását engedélyezte a Guantánamói-öbölben (amelynek bérlése az 1934-es szerződés értelmében folyamatos katonai jelenlétet biztosít a szigeten¹⁸) (Murphy, 1953), valamint jóváhagyták, hogy a szigetállam kormányozhatóságának érdekében az amerikaiak beavatkozhatnak Kuba belügyeibe. A kubai parlament kis többséggel ugyan, de elfogadta a kiegészítést, amely a lakosság körében heves ellenérzést szült. Az utcai demonstrációknak újabb lendületet adott, hogy Estrada Palma kezdeményezésére feloszlatták Martí forradalmi pártját: „célját elérte és feladatát teljesítette, így nincs további szükség rá”. (EcuRed.cu, 2014) A tiltakozó hangok Máximo Gómez vezetésével Estrada Palma manipulációs eszközökkel nyert megválasztásáról beszéltek, a Platt-cikkelyekre a kubai népet „megalázó” megállapodásként tekintettek, a PRC megszüntetésében pedig a függetlenség garanciáinak elvesztését látták. Az új elnök patriotizmusa azonban idővel minden kétkedőt meggyőzött. (Anderle, 2004: 61-62)

A századforduló eseményeiből is jól látható, hogy a forradalmárok, a radikálisok és a katonák, azaz az erős kezű, és jól körülhatárolt, magasztos vízióval rendelkező karizmatikus személyiségek mindig képesek voltak nagy tömegeket mozgósítani és megnyerni ügyüknek Kubában; ám ha őket eltávolították a hatalomból, és emigrációra kényszerítették őket, akkor a nép vezető nélkül nem tudott elegendő nyomást gyakorolni az államot irányító erőkre. A

¹⁷ Eloy Gutiérrez-Menoyo, a *Cambio Cubano* elnöke az 1992-es Toricelli- és az 1996-os Helms–Burton-törvény első változatának nevezi a Platt Kiegészítést, amely az első volt azon jogi aktusok sorában, amelyekkel az USA ráerőltette érdekeit a karibi államra. Ennek értelmében az ország nem köthetett az USA engedélye nélkül nemzetközi szerződéseket, nem halmozhatott fel olyan államadósságot, amelyet esetlegesen nem képes törleszteni, valamint feljogosította az Egyesült Államokat az intervencióra, ha a sziget kormányozhatósága vagy függetlensége veszélybe kerül. A fenti kiegészítés 1934-ig volt érvényben, ezt ekkor egy államközi szerződés váltotta fel.

¹⁸ A 2002 óta fogolytáboroként is funkcionáló *Guantanamo Bay Naval Base* (GITMO) bérlési szerződése az 1934-es szerződés értelmében nem száz évre szól: felmondása a két fél közös akaratával lehetséges. A kubai fél részéről a bérlés ténye elfogadhatatlan, ezért az USA által fizetett évi 4085 dollárt nem veszi fel az e célra létrehozott svájci bankszámláról. (Horvát, 2013: 57)

hazafiasság pedig egy frissen függetlenné vált államban óriási fegyverténynek bizonyult, ezzel el lehetett csendesíteni az ellenzéki hangokat.

A következő időszak Kubában a gazdasági fellendülés és hanyatlás időszakának váltakozásával járt. Az úgynevezett „kövér” és „sovány” évek gazdaságát a cukor világpiaci árának hullámhegyei és -völgyei jellemezték; míg politikailag a demagógia, a cenzúra, az autokratizmus, a növekvő korrupció és az Egyesült Államok-barát elveket valló jelöltek megválasztása fémjelezte az 1933-ig terjedő időszakot.

Estrada Palma vezetésével megalakult a Mérsékelt Párt, amely a következő, csalásokkal terhelt választásokat is megnyerte. Ellenfele az egyre megerősödő Liberális Párt volt, amely Alfredo Zayas y Alfonso és José Miguel Gómez irányítása alatt elutasította az amerikai intervenciót, és valódi függetlenséget követelt. A választási visszaélések miatt fegyveres felkelést szerveztek, amelyet az USA beavatkozása követett: Charles E. Magoont jelölték ki a rendkívüli állapot idejére kormányzónak az 1908-as választásokig, ahol a mérsékeltből alakult Konzervatív Párt alulmaradt a liberálisokkal szemben. A földreform és az ambiciózus közmunkaterv ígéret maradt, a színes bőrűek pártjait betiltották, egyre nagyobb méreteket öltött a korrupció, a kormányzás visszáságait kritizáló médiát erős cenzúrával sújtották. Menocal 1913-21 közötti elnökségét választási csalással szerezte meg, Zayas 1921-25-ig tartó vezetése alatt pedig virágzott a prostitúció és a szerencsejáték. (Anderle, 2004)

A Liberális Párt tagjának, a „trópusi Mussolini”¹⁹ Gerardo Machado y Morales elnöknek a kegyetlen diktatúrája (1925-33), a *machadato* törvényen kívül helyezte a pártokat, politikai ellenfeleit bebörtönöztette, valamint a megoldatlan földkérdéssel és a szigorú cenzúrával széles rétegeket fordított maga ellen: elsősorban a diákok (*Directorio Estudiantil*²⁰) és a munkások, valamint az 1925. augusztus 16-án a Julio Antonio Mella által alapított Kubai Kommunista Párt (*Partido Comunista Cubano – PCC*)²¹ lázadt fel korrupt rendszere ellen. (Bueno, 1974)

Az anarchia éveinek egyik legjelentősebb, ám publikációkban ritkán említett eseménye a Céspedes megbuktatásért történő jobb-jobbközép összefogása (Forradalmi Junta) és megállapodása 1933-ban Miami-ban, amely a kubai történelemben addig példátlan mértékű együttműködést teremtett meg – bár sikeresnek nem volt mondható. A hatalomból eltávolított

¹⁹ Julio Antonio Mella nevezte így az ellenzéki pártok elleni kemény fellépése miatt.

²⁰ Tagjai között volt Carlos Prío Socarrás, Kuba későbbi elnöke (1948-52) és Eduardo René Chibás, az Ortodox Párt alapítója.

²¹ Az alapítók között volt Blas Roca, Fabio Grobart és Aníbal Escalante is. 1944-ben ebből a csoportból alakult meg a Népi Szocialista Párt.

hazafias érzületű politikusok, a diákok szervezetei (köztük a DEU), az egyetemi tanárok, a *Pro Ley y Justicia* (Jogért és Igazságért) forradalmi csoport és a Joaquín Martínez Saenz-vezette titkos ABC társaság²² megegyeztek egy közös fegyveres felkelés tervében, és új választásokat és reformokat követeltek – akár amerikai segítséggel.

A szövetség azonban az egyes, benne részt vevő szervezetek által vállalt más céljaik miatt hamar felbomlott. A hadsereg megalakította a Forradalmi Katonai Uniót, a diákok már az új kormány tagjainak személye körül vitáztak, a mérsékeltek a Machadóval való megegyezést is kilátásba helyezték, míg a radikálisok általános sztrájkot hirdettek, az ABC pedig terrorakciók kivitelezésétől sem riadt vissza. Az összefogásra való igény megjelent, és tudtak is közös cél mentén egyesülni a szervezetek; ám amikor arra került sor, hogy megállapodjanak arról, hogy pontosan ki vezesse a szervezetet, milyen eszközökkel vegyék fel a harcot, és a siker esetén milyen egyéb célokat valósítsanak meg, a kezdeti lelkesedés elfogyott, az egymásba vetett bizalom megtört, és mindenki elindult inkább a maga útján.

E folyamatnak a jelentősége tehát a kubai pártrendszer későbbi történetére nézve az, hogy egy olyan mintát mutat meg, amely az elkövetkezendő évtizedekben újra és újra megismétlődött: az összefogás megvolt, ám az új szövetség hamar cselekvésképtelenné vált és fel is bomlott „részletkérdések” vagy a hatalommaximalizálásra való egyéni törekvések miatt.

A meghirdetett általános sztrájk megbuktatta a vezetőt, akinek a helyére viszont ismét az amerikaiak választottak elnököt: az ifjabb Carlos Manuel de Céspedes. Őt a diákokból és a katonaság szövetségéből születő Kubai Forradalmi Tömörülés (*Agrupación Revolucionaria de Cuba*) váltatta le 1933-ban: az öttagú újságíróból, egyetemi tanárokból, bankárból és ügyvédből álló *Pentarquía* vagy *Comisión Ejecutiva* azonban az Egyetemi Diákdirektórium (DEU) kiválása után megszűnt, és Grau San Martínt választották az állam élére.

Eközben a radikális kommunisták a Kuba Nemzeti Munkásszövetségének (CNOC) legaktívabb csoportjaiból pártot alapítottak, amelynek Kilenc tagú Központi Bizottsága és jól felépített szervezete számos szakszervezeti vezetőt, diákokat, értelmiségieket és emigránsokat is tömörített. Gyárfoglaló akcióik és sztrájkjaik sikerén felbuzdulva úgy vélték, hogy Kuba jövőjét egy szovjet mintára szervezett proletárdiktatúra jelentheti.

Jól látható, hogy Fidel Castro politikai színtéren való megjelenése előtt is több, erős kommunista eszméket valló szervezet alakult és működött a szigeten, tehát ezen eszmék

²² Előbbi kimondottan az elnök megbuktatása érdekében jött létre, az ABC pedig az elnök és politikai szövetségeseinek megbüntetését tűzte ki célul az ellenzékért atrocitások miatt.

megjelenése és megerősödése nem a *Comandante* nevéhez köthető – jöllehet ő volt az, aki a rendszerében először alkalmazta a gyakorlatban ezeket.

A hadseregben a sorozatos leépítések és fizetéscsökkentések miatti elégedetlenség a Fulgencio Batista-vezette „örmesterek forradalmába” torkollott. Grau San Martín rövid életű elnöksége (1933-34) elsősorban munkaügyi reformokat hozott²³, Batista nyomására azonban leváltották a Platt-cikkelyeket elítélő mérsékelt elnököt.

Az 1934-es év fordulópont volt a kubai pártrendszer történetében: Anderle (2004: 82) ezt az évet tekinti a kubai modern politikai pártok szerveződése kezdetének. Céljaik és szervezetük tekintetében még nem jelentett jelentős minőségbeli változást az újonnan alakuló pártok számára ez az időszak, ám ebben az évben alakult meg az (Autentikus) Kubai Forradalmi Párt, a PRC (A), amelynek megalapítása felfrissítette a karibi állam politikai életét. Jól bevált elemként José Martí patriotizmusát vallották magukénak, hittek a demokráciában, az „autentikus” névvel pedig a függetlenségi harc örököseiként a 19. század nemes eszméi megőrzésének fontosságára utaltak. Fő tagsága az urbánus középosztályból állt, de fokozatosan gyűjtőpárttá vált, amely a munkásrétegeket is meg kívánta nyerni az ügyének. Később több kis szervezet is beolvadt a PRC (A)-ba.

Megerősödtek a nemzeti érzelmű, populista közép- és baloldali pártok (Corrales, 2001:84), de a jobboldal is újjászerveződött. Sorra alakultak az új pártok, amelyek közül a legjelentősebbek az 1935-ben Mario García Menocal vezetésével megalakult konzervatív *Conjunto Nacional Democrático*, és az 1943-ban Guillermo Alonso Pujol irányításával létrejött Republikánus Párt. Az 1934-es Antonio Guiteras y Holmes diákvezető által 1934-ben alapított *Joven Cuba* (Ifjú Kuba) radikalizálódott: jobboldali antiimperialista, az egyenlőségen alapuló szocialista programot dolgozott ki, amely a közszolgáltatás államosítását, oktatási- és agrárreformot követelt, és a fegyveres harc lehetőségétől sem riadt vissza. (Briones Montoto, 2005) Guiteras 1935-ben elesett az általuk kirobbantott felkelés során; és vezetőjének halálával mozgalma is megtorpant, így szövetségeseket kellett találniuk.

Az Autentikus Párt antikommunista, demokrata programmal jelentkezett, amely egyre inkább Amerika-ellenessé vált, így lehetőség nyílt a két tábor közötti megegyezésre, amelyet az 1936-os, a fegyveres harc részleteit tartalmazó Mexikói Paktummal pecsételtek meg.

Az új pártok közös sajátossága tehát politikai oldaltól és programtól függetlenül az USA-ellenesség lett. Közös céljuk érdekében azonban nem tudtak összefogni, ugyanis a

²³ A nyolcórás munkaidőt, a minimálbér megállapítását, a gyermekmunka betiltását, a nők választójogát, a társadalombiztosítási- és nyugdíjrendszer alapjainak letételét köszönhatték neki a kubaiak. Bár csökkent a gáz és az elektromos energia ára, az elszegényedett földműveseknek ő sem tudott új alternatívát mutatni.

szakszervezetek és a kommunisták a megerősödő autentikus pártban láttak nagyobb politikai ellenfélt, mint az Amerika-barát kormányokban, így a hatalmi harcok következtében meggyengült, felaprózódott, és az 1933-as Forradalmi Junta sorsára jutott az ellenzék. Vezetőik emigrációban: főként Miami-ban és Mexikóban folytatták munkájukat.

A hatalom Hevia (1934) és Mendieta (1934-35) kormányzása alatt fokozatosan militarizálódott, betiltották a sztrájkokat, rögtönítélő bíróságokat hoztak létre, és bevezették a halálbüntetést. Batista 1940-44-es kormánya idején az autentikusok nyomására született meg az 1940. október 10-i guáimariói – akkori szemmel modern és haladó – alkotmány, amely lefektette az addig elfogadott függetlenségi és munkaügyi elveket, bevezette az általános társadalombiztosítást, eltörölte a halálbüntetést, büntette a faji diszkriminációt, autonómiát adott a helyi önkormányzatoknak, valamint az elnöki kormányzás mellett egy kétkamarás parlament meglétét írta elő.²⁴ Batista idején azonban eddig nem látott méreteket öltött a korrupció, az Amerikától való politikai és gazdasági függőség, virágzott a kaszinóipar és a luxusturizmus, az autentikusok pedig néhány kis párt mellett szövetkeztek az ABC-vel, hogy sikerrel vehessék fel a harcot a kommunistákat is tömörítő Demokratikus Szocialista Koalícióval. A politikai csatározásokat e két erő határozta meg az elkövetkezendő években.

Eközben Roosevelt amerikai elnök (1933-1945) a „jószomszédság” politikájának jegyében kubai nyomásra eltörölte a Platt-cikkelyt, ám a PRC (A) jelöltjeinek, a későbbi elnök Grau San Martínnak (1944-48) és Carlos Prío Socarrásnak (1948-52) az irányítása alatt a demokratikus elvek hangoztatásán kívül nem történt érdemi előrelépés. Az oktatási és egészségügyi reformokra, valamint a közmunkaprogramokra fordítandó összegeket elsikkasztották; a politikai hatalom megszerzésére és megtartására, valamint a szavazatok maximalizálására törekedtek akár az egyes pozíciók áruba bocsátásával is.

Az autentikusok ráadásul megszakítottak szinte minden kapcsolatot a munkásréteggel, sőt, semmilyen párbeszédre nem voltak hajlandóak a civil társadalmi szervezetekkel, ezért utóbbiak továbbra is a politikai szférán kívül működtek. A vezetés nem lehetséges tárgyalópartnerekként, vagy az egyes csoportok érdekei képviselőként vállaltó közvetítőkként, hanem gyenge nyomásgyakorló csoportokként tekintett rájuk. Az együttműködés lehetőségétől megfosztott civilek is fokozatosan elfordultak a vezető párttól. Más pártok vagy hatékony érdekérvényesítő csoportok hiányában pedig a választók döntését jórészt a személyes, egyéni preferenciák alakították (Mainwaring-Scully, 1995: 25).

²⁴ Az alkotmány a jövőben megalkotandó törvényekre bízta a célok konkretizálását és az elérésük érdekében tett lépéseket, ám a megfelelő törvényalkotási gyakorlat híján ezek nagy része egyáltalán nem valósult meg.

Az autentikusok korrupciós botrányai miatt vált ki a pártból 1947-ben Eduardo Chibás csoportja, az Ortodox Párt, amely a PRC (A) eredeti eszméihez való visszatérést és az erkölcsi rend helyreállítását, a rossz politikai gyakorlattal, az úgynevezett *politiquería*val való felhagyást követelte. Széles és színes támogatói bázisa mellett erkölcsi tisztaságot hirdető programjának köszönhetően a katolikus egyház támogatását is élvezte, egyre több diák csatlakozott mozgalmukhoz, így néhány év alatt tömegpárttá vált. Programja azonban a hangzatos elvek hirdetésében ki is merült: gyakorlati lépéseket, a legégetőbb gazdasági és társadalmi kérdések megoldására tett javaslatokat nem tartalmazott, így a tagok lelkesedése hamar kifulladt.

A kialakult helyzetért a kubaiak a Kubai Forradalmi Pártot tették felelőssé, és új vezetést követeltek. Szervezett erőszakos csoportok (*grupos de acción*) alakultak elsősorban az egyetemeken, amelyek sikerrel destabilizálták a PRC (A) hatalmát. A nagyobb, ellenzéki pártok nem voltak kellően erősek ahhoz, hogy magukhoz ragadják az irányítást; szavahihetőségük elvesztése, tehetetlenségük és elkényelmesedtségük csalódást okozott a választóiknak, akik elfordultak tőlük, és nem intézményesült ellenállási formákban, erőszakos mozgalmakban keresték a megoldást. Amikor pedig az erőszakos jelleg, az extremizmus, a hipernacionalizmus megerősödik egy ilyen, átmeneti időszakban, a demokratikus átalakulásra való esély jelentősen lecsökken (Hartlyn-Valenzuela, 1998: 9)

Az általános elégedetlenség (*malestar difuso*) légkörében, a kicsinyes hatalmi harcokat és a politikai erők megosztottságát kihasználva Batista 1952. március 10-én katonai puccsal magához ragadta a hatalmat, amelyet brutális katonai diktatúra követett. Feloszlatta a parlamentet, felfüggesztette az alkotmányt, leszámolt politikai ellenfeleivel; miközben a beáramló amerikai turisták miatt megnövekedett a lakások bérleti díja; a szerencsejátékok és a prostitúció uralta Havannát.²⁵ A társadalom polarizálódott, egyre nőtt az elégedetlenség, amiből sokan a kiutat csak egy fegyveres harc segítségével látták.

A munkások, a földművelők, a diákok és az értelmiségiek vezetésére egy karizmatikus ügyvéd, Batista heves bírálója, az Ortodox Párt tagja, Fidel Castro ajánlkozott. A párt a harcot kilátástalannak látó Chibás öngyilkosságát követően időközben három részre szakadt: a mérsékeltek nem kívántak erőszakhoz folyamodni, a radikálisok a forradalmat találták az egyetlen járható útnak, az ifjú értelmiség pedig szövetkezett a katonaság fiatalabb tagjaival

²⁵ Meyer Lansky amerikai maffiavezér megegyezett Batistával, hogy a nagy beruházók: kaszinóalapítók és -működtetők adókedvezményeket kapnak, miután automatikus engedélyhez jutottak az elnöktől; így sorra épültek az előkelő és drága szállodák, mulatók. A „nagy kubai programot” Fidel Castro hatalomra kerülése törte meg. (Horvát, 2013: 60-62)

megalapítva a Nemzeti Forradalmi Mozgalmat Rafael García Bárcena vezetésével. Ám ez utóbbi csoport katonai puccsa, és az ellenzék még ez évben kötött Montreali Paktuma sem vezetett eredményre. Ez utóbbi célja Batista uralmának megdöntése, az 1940-es alkotmány visszaállítása és demokratikus választások tartása volt. Bár az eddigi legszélesebb platformot képviselte az autentikusok és az ortodoxok vezetésével, Fidel Castrót és a kommunistákat nem hívták meg a tárgyalásaikra, a megállapodást belső konfliktusok terhelték, és céljaik hangoztatásán kívül gyakorlati lépéseket nem tettek a közös ügyért – a fegyveres konfliktustól pedig mereven elzárkóztak.

Kubai elemzők szerint (ICCAS, 2014) ha a Grau és Prío ellen keményen fellépő Eduardo Chibás nem lett volna öngyilkos, másképp alakul a kubai belpolitika: és „*otro gallo cantaría*” (más kakas kukorékolna, azaz új nap virradt volna), ugyanis a számos társadalmi szereplőt tömörítő platformja kivételesen széles bázist biztosíthatott volna az Ortodox Pártnak, amely sokat köszönhetett vezetője karizmatikus egyéniségének.

Miután Fidel Castro alkotmányellenesnek bélyegezte Batista tetteit egy beadványában, egyre szélesebb támogatói bázist alakított ki független jelöltként²⁶ a képviselőházi választásokon, és megkezdte a felkészülést a fegyveres harcra. A radikális generáció vezére 1953. július 26-án a Santiago de Cuba-i karnevált kihasználva meglepetésszerű támadást indított a Moncada laktanya ellen, amelyet Batista katonái levertek, az életben maradt felkelőket pedig börtönbe vetették. Ekkor hangzott el Fidel Castro ötórás, kubai politikai, gazdasági és társadalmi problémákat összefoglaló védőbeszédében a sokszor idézett mondat: „*a történelem majd feloldoz engem*”, azaz „*la historia me absolverá*”. (Castro, 1967)

Tizenöt éves börtönbüntetéséből 1955-ben amnesztiával szabadult, majd Havannában megalapította a Július 26-a Mozgalmat (M-26-7), amely illegális csoportokat és hazafias klubokat alkotott Kuba szinte minden településén, magába olvasztott minden, a fegyveres harc elkerülhetetlenségét valló politikai szerveződést, radikális diákmozgalmat, és megnyerte magának a médiát is. Bár a kommunisták fegyveres konfliktus nélkül képzelték el Batista hatalmának megdöntését és nem léptek szövetségre Castróval, a szakszervezetek és az ortodoxok közül egyre többen álltak mellé. A *Comandante* a diákok terrorakcióitól és a kommunisták által szervezett általános sztrájktól elhatárolódott: víziójában csak saját mozgalma irányíthatta a hatalom megdöntésére irányuló forradalmat. Felismerte, hogy

²⁶ Fidel Castro mentora, Eduardo Chibás öngyilkossága után távozott a korrupcióellenes harcáról ismert Ortodox Pártból. Chibás antikommunista volt, ezért ritkán említik a források Fidellel való kapcsolatát, ám a *Comandante* tisztelettel és elismeréssel ír róla emlékirataiban. (Horvát, 2013: 27-28)

fegyelmezett, ám radikális mozgalma nagyobb népszerűsége tett szert, mint a maguknak korlátokat szabó, óvatosabban fogalmazó pártok.

Később Castro külföldre utazott, hogy Mexikóban szervezze tovább mozgalmát immár egy argentin orvos, Ernesto „Che” Guevara segítségével. Az 1956. december 2-i, *Granma* nevű hajóról végrehajtott, sok emberáldozattal járó partraszállási kísérlet után sikeres támadást indított Batista rezsime ellen testvérével, Raúllal a gerillacsapatok élén.

1957. október 15-én az Autentikus Kubai Forradalmi Párt és a Kubai Néppárt vagy Ortodox Párt radikális szárnya, az Egyetemi Diákszövetség, valamint a Július 26-a Mozgalom, a forradalmi diák- és munkástanács vezetői bejelentették a szövetségükkel létrejött Kubai Felszabadítási Tanács (*Junta de Liberación Cubana*) megalakulását. Bár Fidel Castro mozgalmának néhány tagja a platform tagjává vált, és Felipe Pazos a mozgalom nevében aláírta a dokumentumot, a *Comandante* nem támogatta az együttműködést. Az 1957. november 1-jén aláírt Miami Paktum Batista lemondását és amerikai katonai támogatásának megszüntetését követelte, a Junta által vezetett közös fegyveres harcra szólított fel a fennálló diktatúra ellen; továbbá garantálta az 1940-es haladó szellemű alkotmány visszaállítását, a demokráciát, a politikai bűnösök amnesztiáját és a szabadságjogok érvényesülését, valamint elkötelezte magát amellett, hogy a fegyveres erők nem kapnak politikai hatalmat az új rendszerben, ahol Batista uralmának megdöntését követően demokratikus választásokat tartanak. (Corrales, 2001: 90; Dosal, 2004: 108)

Bár a Miami Paktum révén létrejött egyfajta összefogás az ellenzéki erők között, ezek közül egyetlen szervezet vagy párt sem volt elég erős, hogy fegyveres harc nélkül érvényesíteni tudja az akaratát, ráadásul egy népszerű fegyveres mozgalomban nagyobb veszélyt láttak, mint a katonai diktatúrában. Úgynevezett fotelforradalmárok voltak, akik zokon vették, hogy a média figyelme Fidel Castróékra irányul. Osztolni akartak a sikerükben és a politikai hatalomban elveiket feladva – de nem minden áron. Castro éppen ezért „*elképzelt forradalomnak*” (Márquez-Sterling–Aranda, 2011) nevezte a Miami Paktumban foglalt tervet, hiszen éppen a cselekvés erejét nélkülözte a megállapodás.

Azok, akik felismerték a *Comandante* mozgalmának jelentőségét, visszautasították az Ötök Manifesztumának aláírását, amely békés rendszerváltást sürgetett²⁷; valamint Carlos-Márquez-Sterling meghívását is arra, hogy vegyenek részt az 1958-as választásokon; ehelyett inkább a fidelisták szabotázsakciója mellé álltak.

²⁷ Lásd bővebben a paktumokat és pártok közötti megállapodásokat tartalmazó 2. táblázatot!

Így tett a *Partido Socialista Popular* is, amely 1944-től a Kommunista Párt (*Partido Comunista*) jogutódjaként működött, és kezdetben elítélte a Moncada elleni támadást, valamint elhatárolódott a gerillák tevékenységétől is. Jól szervezettsége ellenére azonban rövid idő alatt tagságának több mint a felét veszítette el a PSP: 1947-től mintegy öt év alatt 50 ezerről 20 ezerre esett a taglétszáma (Corrales, 2001: 93), ugyanis nem volt képes valós alternatívát nyújtani az akkori vezetés helyett, és elkényelmesedett az ellenzék szerepében, amelyet a változást és a határozott fellépést követelők nem néztek jó szemmel. A párt egy része Gottwald Fleitas és José Ramírez vezetésével úgy látta, hogy Fidel Castro Július 26-as Mozgalma rendkívül megerősödött az 1950-es évek második felében, így, a politikai elszigetelődéstől tartva felajánlották támogatásukat a *Comandanténak*. (Castro, 2012: 18)

A Batista iránt érzett heves gyűlölet és a diktatúra eltörlésének lehetősége elvakította a miami megállapodásban részt vevő szervezeteket: nem mérték fel azt a veszélyt, amelyet egy katonai erővel is bíró feltörekvő mozgalom képvisel, amelyet ráadásul az akkori politikai keretek között nehezen vagy sehogyan nem tudtak szankcionálni az esetleges túlkapások esetén. A „cél szentesíti az eszközt” szellemében cselekedtek, a következményekkel nem számolva. Az aláíró szervezetek tehát viszonylag gyengék voltak: két hanyatlóban lévő párt és négy nem pártosodott, erőszak alkalmazását is elfogadhatónak tartó mozgalom kötött egyezséget.

A Július 26-a Mozgalom országos szervezet nélküli, néhány száz gerillát tömörítő szervezet volt, és jóllehet egyre több szimpatizánst és támogatót szerzett, a benne harcolók nem érezték úgy, hogy a választásokon való sikeres szereplésért meg kellene állapodniuk valakivel: szinte biztosra vették, hogy kiépített hálózat és intézményesült szervezet nélkül ők nem nyerhetnek. De nem is a szavazatszerzés volt a céljuk. A paktum aláírójaként ráadásul engedményeket kellett volna tenniük – többek között a forradalmárok fegyveres erőinek beolvadását a hadseregbe, a megállapodás megszegése pedig szankciókkal járt volna –, ezeket a kötöttségeket pedig egy radikális, forradalmi szervezet nem vállalhatta. Egy esetben lett volna előnyös az M-26-7-nek a részt vevő felek között lennie, amennyiben az elismeri a mozgalom vezető szerepét a választási eredményektől függetlenül.

Miután Fidel Castro nem írta alá a kommunistákat kizáró Miami Paktumot, teljes összefogásra szólított fel, és 1958. július 20-án ratifikálta a nyolc ellenzéki szervezetet tömörítő Caracasi Paktumot (*Pacto de Caracas*), amely a fegyveres harcok vezetőjeként szól róla, míg Manuel Urrutia Lleót a megalakuló új kormány elnökének nevezi. A caracasi megállapodás jelentősége, hogy az autentikusok, a legnagyobb munkásszervezetek és a civilek is a *Comandante* mellé álltak. A Fidel-vezette csoport jelentette a kubaiak egyetlen

reménységét, mivel a többi párt vagy mozgalom népszerűsége jelentősen lecsökkent; a szintén megerősödő *Directorio Estudiantil 13 de marzo*²⁸ pedig az 1956-os Mexikói Paktumban foglalt együttműködést megerősítendő 1958. december 1-jén aláírta a két mozgalom stratégiai szövetségét tartalmazó Pedrerói Paktumot, amely a közös fegyveres harc jelentőségét és az együttes fellépés, az egység erejét hangsúlyozta. (Guzmán, 2013)

A megerősödött M-26-7 1959-ben meghiúsította a választások tartását, majd lemondásra kényszerítette vagy elbocsátotta a nem kommunista és mérsékelt programot képviselő politikusokat, köztük Felipe Pazost és Manuel Urrutiát is.

A Che Guevara által „nacionalista forradalmárnak” nevezett (Anderle, 2004: 108) *Máximo Líder* (legnagyobb, legfelsőbb vezető) hadserege élén bevonult Havannába, 1959. január elsején átvette a hatalmat a Dominikai Köztársaságba menekült Batistától, február 16-án pedig Kuba miniszterelnökének nevezte ki a Moncada laktanya támadóit védő bírót, Manuel Urrutiát.

A forradalmárok hatalomátvételét eleinte sikerként értelmezték az Egyesült Államokban, ugyanis felismerték, hogy az általános elégedetlenséget szülő Batista-rendszer nem fenntartható. Bár a fentiek szellemében az Eisenhower-kormányzat kezdetben elutasította a keményvonalas politikát, a szenátusban már a kommunizmus előretörése által okozott aggodalomnak adtak hangot a képviselők.²⁹

Fidel Castro a latin-amerikai szolidaritás hangsúlyozásával és populáris programjaival (lakbérek 50%-os csökkentése, olcsó közlakás- és útépítés, egészségügyi és oktatási projektek), valamint az 1959. május 17-i agrárreform nagybirtokokat államosító lépéseivel megnyerte a szegényebb rétegek bizalmát. Ám a kezdetekben csupán hazafias és antikolonialista, majd az egyre több szocialista és kommunista elemet felvonultató politika súlyos nemzetközi konzekvenciákkal járt. (Leonard, 2005) A forradalom ellenségei ellen indított kegyetlen perek, az USA-tulajdonban lévő földek kártalanítás nélküli kisajátítása, és a forradalom mint követhető példa ellenlépésre sarkallta az Egyesült Államokat. Az amerikai monopóliumok befagyasztották beruházásaikat, majd az amerikai érdekeltségű vállalatok a kubai kormány szovjetekkel kötött kereskedelmi szerződésére válaszként megtagadták a

²⁸ A DR jogutódja. A március 13-a kifejezés felvétele az 1957. március 13-i, Elnöki Palota elleni támadás és a mozgalom vezetője előtt való tisztelgés is egyben, ugyanis José Antonio Echeverría e napon halt meg.

²⁹ Az amerikaiak közel kilencven százaléka támogatta Fidelt; ezért nem tudni biztosan azt, hogy Eisenhower elnök diplomáciája mulasztott, vagy a szenátus nyomására tudatosan mérgeztette el a helyzetet a két állam között akkor, amikor nem személyesen fogadta Kuba elnökét, hanem Richard Nixon alelnököt küldte a találkozóra. (Castro, 2010: 275) Az USA ezzel a lépéssel (is) a Szovjetunió felé sodorta Kubát.

szovjet kőolaj finomítását. Ezután a karibi államban államosították a *Texaco*, az *Esso Standard Oil* és a *Shell* kubai finomítóit, amit az Egyesült Államok provokációs lépésként értelmezett, és felfüggesztette a kubai cukor importját. A kubai kormány erre újabb államosításokkal felelt. 1960. október 20-ára a turizmus betiltásával és mindennemű kereskedelmi kapcsolat megszüntetésével³⁰ gyakorlatilag megszakadtak a gazdasági relációk a két ország között. Mivel a szovjetek vállalták az amerikai cukor átvételét, Fidel Castro új, jövedelmezőbb szövetség kialakítását remélte a Szovjetunióval.

Az Egyesült Államok 1961 januárjában diplomáciai kapcsolatait is megszakította Kubával, miután Castro ellenforradalmi tevékenységek koordinátorának titulálta az amerikai nagykövetséget.

A következő elnöknek, J. F. Kennedynak (1961-63) további gazdasági szankciók már nem voltak a kezében, így a Dwight Eisenhower (1953-61) által 1960. március 17-én jóváhagyott guatemalai és nicaraguai képzésben részesülő emigráns erők támogatása és a Castro megbuktatására irányuló CIA-akciók kivitelezése maradt eszközként az általa kommunistának vélt kubai vezér ellen. A kormánya által kiadott 1960. április 3-i fehér könyv szerint a nyugati féltékétől idegen ideológia veszélyeztette az amerikai érdekeket. Az április 15-i, karibi sziget katonai létesítményeit ért bombatámadásokat az ENSZ kubai küldötte amerikai eredetűnek bélyegezte meg, míg az Egyesült Államok képviselője a kubai ellenforradalmi erőket nevezte meg kivitelezőként. (Kanyó, 1979: 80-103) A *Playa Girón*nál (Disznó-öbölben) több ezer fegyveres lépett Kuba területére, ám a támadást a szovjet és csehszlovák fegyverszállítmányok segítségével, az amerikaiak által várt belső lázadás elmaradásával, és utánpótlás hiányában leverték a kubaiak. Az Egyesült Államok beavatkozását világszerte elítélték, sőt, az amerikai szándékokkal ellentétesen ez az akció még erősebbé tette Castro uralmát.

Az ortodox vezetők (Raúl Chibás, Manuel Ray) és a városi ellenállás mérsékelt irányítói (pl. Faustino Pérez) a demokrácia mellett, míg Guevara, Camilo Cienfuegos és a kommunista radikálisok a kommunista eszmék mellett kötelezték el magukat. Utóbbiak javára szólt, hogy Fidel Castro apparátusa nélkülözte a többéves politikai tapasztalatot és szakértelmet, amelyet a Kuba-szerte szervezett PSP magáénak tudhatott. A nemzetközi történelmi események nyomás alá helyezték Fidel Castrót, aki az Amerika-ellenesség deklarálásával a szovjetek, így közvetve a kommunizmus felé fordult.

³⁰ Kivéve élelmiszer és gyógyszerek.

Ennek érdekében 1961-ben egyesült a forradalmi munkástanácsokból 1955-ben alakult direktórium (DR), a Július 26-a Mozgalom és a Népi Szocialista Párt, és létrehozták az Egyesült Forradalmi Szervezeteket (*Organizaciones Revolucionarias Integradas*) és annak 23 fős vezetőségét. A szövetségben azonban nem volt egyetértés szervezeti ügyekben, ez pedig azonnal konfliktusra is adott okot: Anibal Escalante volt kommunista vezető magához kívánta ragadni az irányítást azáltal, hogy a helyi és tartományi tanácsokba kizárólag a saját embereit ültette. A *Comandante* még időben felismerte ennek a jelentőségét, és kizárta Escalantét a pártból, emberei helyére pedig saját bizalmasait ültette.

A szervezeteket tömörítő ORI a hatékony fellépés és közös céljaik érdekében egységes párttá vált, és nevét a Szocialista Forradalom Egyesült Pártjára (PURSC) változtatta. Az egységesülés folyamata 1965-re zárult le: ekkor vette fel a 40 ezer tagot számláló PURSC a Kubai Kommunista Párt (PCC) nevet. Legitimitását a Batista elleni sikeres harc adta, eleinte szervezeti szabályok nélkül működött, Politikai Bizottságát kizárólag fidelisták alkották, míg Központi Bizottságában kommunisták, katonák és diákvezetők is helyet kaphattak. Fidel Castro a szovjet és a kubai kommunizmus különbségét hangsúlyozta, ami miatt folyamatos konfliktusok adódtak a pártszervezeten belül. A kirakatperekkel és az ideológiai „tisztogatással” tíz év telt el, így csupán 1975-ben került sor az első pártkongresszusra. Addigra 187 ezer főre duzzadt a párttagok száma. (Anderle, 2004: 148)

2.2. A Kubai Kommunista Párt és a karibi állam illegalitásba szorult politikai erői

„Ahol két lengyel van,

ott legalább három politikai pártnak kell lennie.”

(Lech Wałęsa beszéde a Visegrádi Bridge-díjátadón,
Budapest, 2014. november 5.)

Már a kubai ellenzéki csoportok vizsgálata közben is megállapítható, hogy a volt lengyel államfő kijelentése Kubára is igaz: ahány kubai, annyi érdek, és mindegyik önálló képviseletre vágyik. Jelenleg több mint háromszáz magát pártnak valló csoport működik illegálisan Kubában és az Egyesült Államokban, és ezek további proliferációja figyelhető meg. Ám ezek mindegyikét szinte lehetetlen vizsgálni, így a tanulmány a nemzetközileg is

ismert, relatíve nagy tagsággal vagy széles szimpatizánsi körrel rendelkező, szervezett és céljait tekintve a lehetséges átalakulás szempontjából fontos szervezeteket veszi górcső alá.

Az egyes szervezetek bemutatása nem követi a meghatározott sorrendet – baloldal–centrum–jobboldal –, azért, hogy a legnagyobb és legjelentősebb pártok és koalíciók közötti kapcsolatokat, munkájuk egymásra hatását, szövetségeik jellegét és megalakulásuk okait könnyebben lehessen értelmezni. Ennek megfelelően a KKP-t követően felcserélődik az ellenzéki baloldal és a kereszténydemokrata és keresztény-liberális csoportok sorrendje: tehát az illegális pártok közül elsőként a keresztény-liberálisok (azok közül kiemelten az MCL), majd a szociáldemokraták (különös tekintettel a PARP-ra) jellemzése következik. Ezt követi a harmadik legjelentősebb csoport, a liberális összefogás szervezeteinek bemutatása; végül pedig a civil és a politikai szféra között található legfontosabb egyéb (elsősorban paramilitáris) disszidens szervezetek, illetve a kubai és kubai amerikai pártokat, csoportokat tömörítő transznacionális mozgalmak jelentőségének felmérése.

2.2.1. A szocialista Kuba politikai rendszere, államhatalmi ágak és a hadsereg

Fidel Castro 1959-es hatalomra jutása után a közigazgatás szinte valamennyi ága egységes szervezeti keretet kapott, a közigazgatás és az államigazgatás közötti határok elmosódtak. A hatalmi ágak szétválasztásának elve csak részben érvényesül – formailag megkülönböztethető a törvényhozó és a végrehajtó hatalom, valamint az igazságszolgáltatás, ám a gyakorlatban ezek szorosan összefonódnak funkcióik tekintetében. Az egységes államhatalom elvének megfelelően az önkormányzatoknak³¹ nevezett képződmények csupán a minisztériumok alárendeltjeiként, helyi szerveiként működnek – ezek a közigazgatási szervek teljes egészében költségvetési intézmények is, hiszen teljes bevételüket az állam biztosítja.

Az 1976-os politikai-közigazgatási felosztás évében 14 tartományra³² és egy speciális helyzetű körzetre (*Isla de la Juventud*) osztották a karibi államot. (2011-ben Havanna tartomány megfelelésével 15-re nőtt ez a szám.) Eggyel alacsonyabb szinten helyezkednek el a települési önkormányzatok (169 *municipios*) és a zónák, amelyeket a Néphatalmi Nemzeti

³¹Az alkotmány 12. fejezetének 103. cikkelye a helyi önkormányzatok feladatkörét részletezi.

³²A 15. a Guantánamói-öböl, az Amerikai Egyesült Államok katonai támaszpontja.

Gyűlés, vagy a tartományi és helyi gyűlések képviselői, az úgynevezett tanácselnökök irányítanak.

A központi irányítás az Államtanács (*Consejo de Estado*) és a Minisztertanács (*Consejo de Ministros*) kezében van, amelyet az egyszemélyi vezető, az állam- és kormányfő vezet, aki egyben a kommunista párt főtitkári posztjának birtokosa.

2.2.2. A Kubai Kommunista Párt – A szocialista köztársaság őre

Kuba 1959-ben szocialista államként definiálta önmagát, amely „új alkotmányt hoz, amely a kizsákmányolás nélküli társadalmi rendszeré, a szocializmusé”. (Lisztov, 1962: 162) Ezt nemcsak Castro személyes ideológiájának alakulása eredményezte, hanem erős érdekek is fűződtek ehhez a lépéshez: a kubai államfő segélyeket, kedvezményes hiteleket és kereskedelmi egyezményeket remélt a szovjetektől, valamint azt, hogy ezáltal növekszik presztízse és Kuba térségben betöltött szerepe – lévén egy távoli nagyhatalom szövetségese. Míg 1959-ben Washingtonban Fidel Castro így nyilatkozott az Amerikai Lapkiadók Szövetségének: „ami a kommunizmust illeti, csak azt tudom mondani: nem vagyok kommunista, és a kommunistáknak nincs elég erejük arra, hogy meghatározó tényezők legyenek az országomban”, 1961-ben már a következőket mondta: „marxista–leninista vagyok, és marxista–leninista leszek életem utolsó napjáig”. (Castro, 2010: 249-250) Nem nevezte magát kommunistának, ám a hatalom kézben tartására koncentrálnak taktikusan közeledett az oroszokhoz. A szovjetek is hasonlóképp gondolkodtak: ezért is tették meg a kezdő lépést a karibi állam felé, azonban ők elsősorban az Egyesült Államok hatalmi ellensúlyaként vetették meg lábukat a szigeten.

A karibi állam 1976. február 24-től hatályos, 1992-ben és 2002-ben módosított alkotmánya kinyilvánítja, hogy a köztársaság „szocialista állam, amelyet José Martí elvei és Marx, Engels és Lenin politikai ideológiái vezérelnek”. *De facto* kommunista pártállam, *de iure* pedig „független és szuverén szocialista munkásállam, egységes és demokratikus köztársaság formájában megszervezve”. A demokrácia fogalmát Ricardo Alarcón de Quesada (1993-2013), a Néphatalmi Nemzeti Gyűlés volt elnöke³³ Periklésztől eredezteti: „a társadalomnak a többség érdekét kell szolgálnia”; nem szabad hagyni, hogy egy nagyhatalom által ráerőszakolt minta átvétele legyen Kuba esetében. (Campbell, 2006) Mint mondja, a szocializmus többarcú, több fajtája van, bizonyos pozitív elemeit pedig demokratikus

³³ Utódja Esteban Lazo Hernández.

kormányok is alkalmazzák: a mindenki számára elérhető egészségügyi ellátás, az oktatás és a jogi szolgáltatások Nagy-Britanniában, Kanadában, Svédországban, Olaszországban, Franciaországban is jelen vannak, annak ellenére, hogy ezen országokban a kapitalizmus irányítja a piacot. Az elnyomó rezsim fennállásától eltekintve a paternalista kubai vezetésnek vitathatatlan érdemei is vannak az egészségügyi szolgáltatások, a tömegközlekedés és az oktatás területén, amelyeket a forradalomnak köszönhet.

Az erősen központosított rendszer irányító ereje, a „*részvételi demokrácia őre és garantálója*” az ország egyetlen legitim pártja (az alkotmány 5. cikkelye): az 1965 óta működő Kubai Kommunista Párt (*Partido Comunista de Cuba* – PCC) és annak általában 20-25 (jelenleg 15) tagú Politikai Bizottsága, amelynek vezetése alá rendeli az ország valamennyi intézményét. Utóbbi egyfajta konzultációs testület, amelyet jelenleg Raúl Castro dirigál. A kongresszus ülészekai között a 150 tagú Központi Bizottság évenkénti ülésein fogadja el érdemi vita nélkül a programjavaslatokat, osztályai az államirányítás minden területét a kezükben tartják. A minisztériumok és más kormányzati szervek irányítójaként a párt akarata érvényesül a végrehajtásban és a közigazgatásban is.

A kommunista párt V., 1997-es kongresszusán Raúl Castrót jelölték ki testvére utódjának mint a párt főtitkára, így nem meglepő, hogy a *Comandante* 2008-as hivatalos nyugdíjba vonulása után ő volt az egyetlen jelölt a posztra. Gyakorlatilag már 2006 óta Raúl irányította a pártot, hivatalosan azonban csak 2011-től tölti be ezt a tisztséget.

Az 1992-es alkotmánymódosítás óta a pártnak nemre, származásra és vallási meggyőződésre való tekintet nélkül bárki a tagja lehet, jelenlegi tagsága közel 800 ezer fő. Az elvileg ötévente összehívott kongresszuson a vezetők megválasztása mellett elfogadják a pártprogramot, azaz az állam irányításával kapcsolatos legfontosabb irányvonalakat: a pártelit által kijelölt küldöttek vita nélkül bólintanak rá a javaslatokra és a főbb tisztségek betöltőinek listájára. A kongresszuson egyéb, nagy horderejű döntéseket is hoznak, ilyen például az utolsó, a 2011. áprilisi, VI. kongresszuson elfogadott intézkedés, amelynek értelmében a kubaiak szabadon utazhatnak külföldre. Ekkor ismertette Raúl Castro a párt megfiatalítását célzó reformokat is: „*Arra a következtetésre jutottunk, hogy javasoljuk a magas politikai és állami pozíciókban eltölthető szolgálati idő korlátozását maximum kétszer 5 évben. Ez azért lehetséges és szükséges, mert a jelenlegi körülmények nagyon mások, mint a forradalom első évtizedében*” – mondta a kubai elnök. (EcuRed.cu, 2011) 1992-ben legalizálták a PCC mellett jelen lévő lojális politikai tömörüléseket, így az állampárt jelöltjei mellett más párt tagjaira is adhatóak le szavazatok, amennyiben ezek a jelöltek nem helyezkednek a kommunisták elképzeléseivel

ellentétes álláspontra, azaz lényegében ugyanazon elveket vallják és megegyezik a programjuk a KKP-vel – tehát a gyakorlatban nem jelentenek valódi alternatívát.

Ezen kívül megállapodtak abban, hogy egyetlenegy párt, még a kommunista párt sem folytathat „óriási költségeket felemésztő” kampányt az államban, hogy „elkerüljék a tömegek manipulálását”.

2.2.3. *A törvényhozó hatalom, az Államtanács kiemelkedő szerepe, valamint röviden a kubai választójogi törvényről*

Az egykamarás parlament, a Néphatalmi Nemzeti Gyűlés (*Asamblea Nacional de Poder Popular* – ANPP) 612 tagját az 1982-ben elfogadott, majd tíz évvel később módosított 1992/72-es számú törvényben foglaltak szerint ötévente közvetlenül választják a nagyrészt szakszervezeti, ifjúsági, női és munkásszövetségi vezetőkől álló küldöttbizottságok. A választások két fordulóban zajlanak: a helyi képviselőket két és félévente a körzetek választmányi gyűlésein, míg a tartományi és nemzeti képviselőket egy hónappal később az így kialakult küldöttbizottságok választják titkos szavazással. A szabadságvesztés büntetését töltő, a cselekvőképességét korlátozó gondnokság vagy az intézeti kényszergyógykezelés alatt álló, vagy a közügyek gyakorlásától eltiltó jogerős határozat hatálya alatt álló állampolgárokon kívül minden 16. évét betöltött kubai választhat és választható (elektorként 18. éves kortól); sőt, a két éve a szigeten élő és jogerős ítélet hatálya alatt nem álló személy is választójogot kap. (Roman, 2003)

A kubai választójogi törvény – mivel később született, mint az európai szocialista államok hasonló jogszabályai – a „baráti” országok tapasztalataiból is építkezhetett, így egy kevert rendszert hozott létre. A többlépcsős közvetett választások a korai szovjet szisztémát idézik, a bizottságok által javasolt nem tanácstagok esetében pedig a magyar megyei tanácsok közvetett választásaira emlékeztetnek. (Dezső, 1983: 61³⁴) Dezső Márta (1983) a kubai választójogi törvényt a rendszerváltozás előtti magyarhoz hasonlítja, mivel a szocialista államok közül az 1980-as években itt hoztak létre meghatározott lakosságszám alapján választókerületeket³⁵, továbbá az említett két országban (és Jugoszláviában) alkalmazták együttesen a közvetlen és közvetett választásokat: ezek hazánkban a megyei tanácsok

³⁴ Mivel ezen az új kubai választójogi törvény sem változtatott, az összehasonlítás ma is érvényes.

³⁵ A körzetek maximális száma 8.

választásánál, míg Kubában a megyei képviseleteknél és a Nemzetgyűlés esetében a lakóterületi elven alapulnak, amelyek pontosabban leképezik a helyi érdekeket.

Egy törvény tartalmazza a központi és a helyi képviseletek létrehozásának szabályait.³⁶

Nem jelenik meg esetében sem a termelési-foglalkoztatási elv³⁷, sem a nemzeti-nemzetiségi elv³⁸: a területi elvű kollektív, testületi választások rendszerét alkalmazzák, azaz a közvetlenül választott kisebb települési tanácsok első ülésükön megyei és nemzetgyűlési képviselőket jelölnek ki elsősorban maguk közül, részben a felsőbb szervek által javasolt személyek közül. Amennyiben egy választókerület több körzete ugyanazt a személyt jelölte, vagy ha csupán egyetlen körzetet hoztak létre adott kerületben, kötelező legalább két jelölt állítása³⁹. (Dezső, 1983: 9-23) Ez felfogható a rendszer demokratikusabbá válásaként is, ám mivel minden jelölt a párthoz hű elveket vall, kérdéses, hogy mennyire alkalmas a rendszer ilyen módon a különböző érdekek hatékony képviseletére. A több jelölt tehát nem feltétlenül jelent „minőségi” változást.

A Nemzetgyűlésbe 20 ezer lakos, míg a megyei gyűlésekbe 10 ezer fő választ küldöttet, így körzetenként 2-5 fő „megbízott” képviseli az ott lakó állampolgárokat. Amennyiben egy település lakosság száma ennél kevesebb, akkor is jogosult egy képviselő választására. A gyűlés határozatképes, ha az érdekelt állampolgárok legalább fele jelen van; közülük mindenki tehet javaslatot a jelölt személyére. A javasolt személyek közül a legtöbb voksot kapó lesz a körzet jelöltje. A megyei tanács tagok és nemzetgyűlési képviselők a települési bizottságok által kijelölt bizottság javaslatára jelölt személyek közül kerülnek ki, akiknek nem kell feltétlenül ezen tanácsok tagjának lenniük, de ha mindkét tisztséget elnyerik, akkor be is tölthetik mindkettőt.

A gyűlés tagjává váláshoz a voksok több mint 50%-át kell megszereznie a „népszerű, arra érdemes, patrióta, kiemelkedő etikai értékeket bíró és forradalmi előélettel rendelkező” jelöltnek, ellenkező esetben új választás tartása kötelező; ám ez utóbbira még nem volt példa, hiszen a jelöltek átlagosan a bizottsági tagok közel 85%-ának bizalmát élvezik.

A visszahívás indítékát nem tartalmazza a választójogi törvény, ez a joghézag kiskaput is jelenthet a pártpolitikára „veszélyes” elemek kiszűrésére. Adott választókerület választói a községi tanács tagokat titkos szavazással, abszolút többséggel hívhatják vissza, míg a megyei

³⁶ Ahogyan a szocialista Bulgáriában, Lengyelországban, Magyarországon, az NDK-ban és Romániában is.

³⁷ Ahogyan az dominált a korabeli Jugoszláviában.

³⁸ Ez elsősorban a soknemzetiségű vagy szövetségi államokra jellemző, pl. a Szovjetunióban, Csehszlovákiában és Jugoszláviában.

³⁹ A jelölteknek a választókerületük lakóinak kell lenniük, nem érkehetnek kívülről.

és a nemzetgyűlési képviselőket a községi tanácsok hívhatják vissza. A választási bizottságok tagjait az Államtanács jelöli ki.

Az ANPP a legfőbb állami szerv és az egyetlen törvényhozó hatalom. Évente két rendes, nyilvános ülészakot tart, de döntéseit zárt ajtók mögött hozza. Az alkotmány módosításán túl törvényeket hoz, módosít és utasít el⁴⁰; a gazdasági, fejlesztési és pénzügyi programokról, a költségvetésről vitázik, majd elfogadja azokat; valamint kijelöli a bel- és külpolitikai irányvonalakat; amnesztiát adhat; illetve beszámoltatja a kormányt és a közigazgatási szerveket működésükről. Megválasztja az Államtanács elnökét, alelnökét és titkárát, akik tevékenységükről beszámolási kötelezettséggel tartoznak a parlamentnek. Ezen kívül megválasztja a Minisztertanácsot, a Legfelsőbb Bíróság bíráit és a Legfőbb Ügyészség tagjait. Állandó és *ad hoc* bizottságokkal is rendelkezik, amelyek a legfontosabb, központi szabályozandó területekre specializálódnak. Ezek jelenleg a gazdasági, a cukoripari, az élelmiszergyártási, a nehézipari, a közlekedési és kommunikációs, az építőipari, a külügyi, a közegészségügyi, a védelmi és a belső védelmi bizottság. A közgyűlés állandó részlegei (Helyi Néphatalmi Gyűlések, Nemzetközi Kapcsolatok, Igazságszolgáltatás és Közigazgatás) felelnek a bizottságok munkájának felügyeletéért.

Valójában az ANPP által megválasztott 32 tagú Államtanács gyakorolja a törvényhozási jogot⁴¹: az általa kidolgozott jogszabály-tervezeteket érdemi vita és módosítás nélkül fogadja el a népgyűlés, amely reprezentatív, formális szerepet kap a folyamatban. (Leonard, 2005) Az elnökből, a titkárból, az első és az öt rendes elnökhelyettesből, valamint a 25 további tagból álló Államtanács összehívhatja az ANPP-t; elfogadja a költségvetést és a Nemzeti Gazdasági Tervet; a Legfelsőbb Bíróság párthű bíráit is ő nevezi ki; valamint felügyeli a tartományi és önkormányzati választásokat.

A Tanács elnöke 2018-ig Raúl Castro, aki a poszt ismételt elnyerésekor, 2013 februárjában bejelentette, hogy ez az utolsó ötéves ciklusa a fenti funkcióban.

2.2.4. Erős elnök, központosított végrehajtás – a FAR szerepe

Fidel Castro megromlott egészségügyi állapotára hivatkozva 2006. július 31-én átadta az Államtanács elnöki, a Kubai Kommunista Párt főtitkári és a fegyveres erők főparancsnoki pozícióját öccsének, valamint az ezzel járó kötelezettségeket is az első elnökhelyettes Raúl

⁴⁰Az alkotmány 88. (h) cikkelye alapján a legalább 10 ezer állampolgár által aláírt törvényjavaslat is a nemzetgyűlés elé kerülhet megtárgyalásra.

⁴¹ Gyakorlatilag ez alkotja Kuba kormányát.

Castróra ruházta át. Ez évig a *Comandante* viselte az államelnöki, a miniszterelnöki és az előbb említett három tisztség mindegyikét.

Az Államtanács elnökét az ANPP választja, széles jogkörének köszönhetően ő Kuba egyszemélyi vezetője. Ellátja a kormány és az állam képviselését, vezeti a főbb politikák végrehajtását. Elnököl az Államtanács és a Minisztertanács ülésein; felügyeli a minisztériumok munkáját, valamint a közigazgatási szervek megfelelő működését. Javaslatot tesz az ANPP által megválasztandó minisztertanácsi tagok személyére, elfogadja azok lemondását, és új tagokat javasol. Fogadja a külföldi diplomáciai missziók vezetőinek megbízólevelét (ezt a jogkört átadhatja az Államtanács egyik elnökhelyettesének). Ő a fegyveres erők főparancsnoka és a Nemzeti Védelmi Tanács feje. Az alkotmányban meghatározott feltételek teljesülése esetén szükségállapotot hirdethet ki. Aláírja az Államtanács, a Minisztertanács és annak Végrehajtó Bizottsága által elfogadott törvényeket, határozatokat és rendeleteket, valamint kihirdeteti őket a Köztársaság Hivatalos Közlönyében. Az elnök ezen felül egyéb törvényben ráruházott feladatot is elláthat.

Az Államtanács elnökének kezdeményezésére a nemzeti közgyűlés 35-45 fős Minisztertanácsot nevez ki öt évre, amely a végrehajtásért és a közigazgatási rendszer olajozott működéséért felel. Tagjai az Államtanács elnöke és titkára, az első és az öt rendes elnökhelyettese, valamint az egyes minisztériumok élén álló miniszterek és a jogszabály által meghatározott módon választott egyéb képviselők.

A tanács legfontosabb feladata a nemzetgyűlés által elfogadott és az elnök által aláírt törvények végrehajtása a minisztériumok és az alájuk tartozó dekoncentrált közigazgatási szervek segítségével. A külpolitikai és külkereskedelmi ügyekben, a belbiztonság fenntartásában van kiemelkedő szerepe; továbbá törvényjavaslatokat készít elő; ellenőrzi és elfogadja a nemzetközi szerződések tartalmát az államelnök ratifikációja előtt; felügyeli az államháztartás hatékony működését; a szociális, tudományos, védelmi és politikai, valamint gazdasági és kulturális tevékenységek⁴² operativitásáért felelős. Kilenctagú végrehajtó bizottsága a minisztériumok és a központi szervek munkájának összehangolását végzi.

A munkájukat élethivatásszerűen végző közalkalmazottak jogállásáról az alkotmány 10. cikkelye rendelkezik, amelynek értelmében az állam szolgája munkáját a legjobb tudásának megfelelően, a szocialista törvények betartása és a társadalmi élet „*tiszteletteljes felügyelete és ellenőrzése*” mellett végzi. A kubai munkaviszonyokat szabályozó 2005/8-as

⁴² A kulturális rendezvények, események ingyenesek voltak egészen 1994-ig. A forradalom óta először ekkor kellett fizetni a múzeumi belépőkért, az iskolai nyelvrákért és étkeztetésért, a sportórákért – a veszteséges közintézmények túlzott támogatásának visszafogásával a költségvetési hiányt próbálták meg így csökkenteni.

határozat írja le a felvétel követelményrendszerét, szabályozza a közalkalmazotti munkaszerződés létrejöttének és az alkalmassági vizsgáknak a feltételeit. A diszkrimináció tilalma következtében nemre és korra való tekintet nélkül lehet pályázni a hivatal betöltésére abban az esetben, ha esküjükkel megerősítik, hogy a szocializmus javát fogják szolgálni és orvosi igazolással is bizonyítják fizikai alkalmasságukat. A közalkalmazottak előléptetése kérdésében kizárólag a dolgozó munkahatékonyasága, teljesítménye és szakmai tudása a meghatározó. Az 1963-ban elfogadott 1100-as számú törvény az egyenlőség és a szociális biztonság érdekében minden közalkalmazottat azonos mértékben díjaz, a nyugdíjkorhatár a nők esetében egységesen 55, a férfiaknál 60 év. (cubagob.cu, 2013) A Gazdasági és Tervezési Minisztérium jóvoltából elméleti, technikai és gyakorlati képzésen vesznek részt, hogy egyre magasabb minőségű és modern szolgáltatást nyújthassanak a kubai népnek.

Bár Kuba a 2014-es *Transparency International*-felmérés szerint a 63. helyen áll a korrupciós listán a nemzetközi mezőnyben⁴³, a közalkalmazottak jelentős része követ(ett) el aktív vagy passzív hivatali vesztegetést, befolyással üzérkedést, különösen a valutákkal és a turizmussal foglalkozó hivatalokban. Ezért a kubai vezetés 2001-ben felállította az Auditáló és Ellenőrző Minisztériumot (*Ministerio de Auditoría y Control – MAC*), amelynek fő célja a korrupció kiküszöbölése, a gazdasági hatékonyság elősegítése, illetve a becsület és fegyelem erősítése a közigazgatási szervezetekben.

Az e-kormányzás indexe alapján a vizsgált 193 ország közül Kuba jelenleg a 116. helyet foglalja el (ENSZ, 2014), ám az elmúlt években növekvő tendenciát mutat a telekommunikációs infrastruktúra hálózati indexéből, az emberi fejlődés indexéből és a világháló használatának elterjedtségét jelző indexből számított mutató.⁴⁴

A Castrók vezetése alatt a végrehajtás zökkenőmentességét a háttérben a Forradalmi Fegyveres Erők (*Fuerzas Armadas Revolucionarias – FAR*) biztosította, ugyanis a párthű katonaság akár fegyveres erővel is kész volt fellépni a forradalom vívmányait megtagadó, vagy azok megvalósulását megakadályozni kívánó csoportokkal, szervezetekkel.⁴⁵ Az utóbbi évtizedben csökkenő szerepe ellenére is a FAR az egyik legnagyobb latin-amerikai

⁴³ 2014-ben Magyarország a 47. helyen állt a 175 vizsgált országból.

⁴⁴ Ez még így is meglehetősen pozitív, ám az átlagot számos harmadik világbeli ország eredményei befolyásolják.

⁴⁵ A rendőrség kék és a katonaság sárga egyenruháját Fidel Castro hatalomra kerülése után változtatták meg olajzöld színűre. Mivel a forradalmárok sikerét e két csoport tevékenysége akadályozta, a *Comandante* bosszúból a bűnözőkre kék, a politikai elítéltekre pedig sárga ruhát adott. Utóbbi 1959 után a hétköznapi emberek körében, látva a kegyetlen bánásmódot és a kirakatpereket, a lázadás szimbóluma helyett az eszméikhez hű hősokeket jelképezte, és tiszteletet váltott ki belőlük. (Noble–Rizzo, 2005: 151-152)

hadsereg⁴⁶, a Raúl Castro által vezetett jól felszerelt és professzionális katonaság szükség esetén több tízezer önkéntessel is rendelkezik, bár ma már elsősorban védelmi jellegű feladatai vannak. Ezen kívül a személyi és szervezeti összefonódásoknak köszönhetően a gazdaság közel 60%-a összpontosul az irányítása alatt álló vállalatok kezében. (Orenstein, 2009)

A FAR nemcsak a kommunista párt támasza volt, hanem a kubai vezetéssel szimpatizáló függetlenségi mozgalmaknak is segítséget nyújtott (csak Afrikában 17 országban volt jelen, többek között Angolában, Mozambikban és Etiópiában), így a kubai népben erősítette a szolidaritás érzését és szerepvállalásának fontosságát a nemzetközi szinten. Van-e Kubánál önzetlenebb nemzet? – tette fel a kérdést Nelson Mandela, amikor Afrika nemzetközi relációiról beszélt 1991-es havannai látogatása alkalmával, majd az 1994-es beiktatási ünnepségén leszögezte: „*Amit Fidel értünk tett, azt nehéz szavakkal kifejezni*”. (LAT, 2013)

Ezen túl a FAR a civil infrastrukturális és mezőgazdasági munkából is kivette a részét, különösen a cukornád betakarítása idején: a hivatalos propaganda külföldi hőse a szigeten élők életét is megkönnyítette, a kubai lakosság pedig elfogadta a hadsereg hangsúlyos jelenlétét a hétköznapokban. A hadsereg Fidel Castro „kedvenc” intézménye, ez pedig külsőségekben és a gyakorlatban is jól kivehető: a hatalomra kerülését követően előszeretettel nevezte magát *Comandanténak*, az utóbbi évekig kizárólag egyenruhában jelent meg a nyilvánosság előtt; a tizenöt fős politbüroban pedig napjainkban is rendszeresen helyet kapnak a FAR tábormokai – jelenleg nyolc katona a tagja (a választójogi törvény szabályozásának megfelelően választhatók is).

A nyitás, a reformok és a lassú átalakulási folyamat azonban a hadsereget sem kerüli el: a gazdaságot irányító elit alatti réteg egy része – akik nem tudnak elhelyezkedni állami hivatalnokként – a fegyveres harc és a civil programok hiányában munkanélkülivé válik vagy önálló vállalkozás indítására kényszerül, amely nemcsak pénzügyi sokkot jelent számukra, hanem identitásuk válságát is.

A FAR mellett fontos néhány szót ejteni a kubai titkosrendőrségről, amelynek munkáját a belügyminisztérium kontrollálta: egy jól felszerelt, képzett és munkájukat hivatásszerűen végző professzionális elitet termelt ki. A Belügyminisztérium (*Ministerio del Interior* – MININT) a KGB-vel és a *Stasival* is szoros kapcsolatokkal rendelkezett, ám a Szovjetunió felbomlása és a kelet-európai rendszerváltozásokkal megszűntek ezek a relációk.

⁴⁶ A 2010 utáni években átlagosan 80 000 tagja van. Az önkéntesek évente 45 napot szolgálnak, míg az általános hadkötelezettség 17 és 28 éves kor között 1991-től két év férfiaknak, nőknek egyaránt.

A MININT-et annak túlzott ereje, befolyása miatt és a *Comandante* iránti hűségét megkérdőjelezve 1989-ben a FAR (és annak feje, Abelardo Colomé Ibarra tábornok) irányítása alá helyezték, vezetőit elbocsátották, gyakorlatilag teljesen megszüntették a működését. Mivel az elbocsátott ügynökök magasan kvalifikált és kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkező kubai polgárok voltak, szervezett összefogásuk veszélyt jelenthetett a rendszerre nézve, ezért a Castro-testvérek igyekeztek megosztani a csoportot és különböző engedmények felajánlásával elhallgattatni az elégedetlenkedőket.

2.2.5. Az igazságszolgáltatás és a kubai jog a párt árnyékában

Az alkotmány ellentmondásosan szabályozza az igazságszolgáltatást: bár kimondja a bírói szervezet (a végrehajtó hatalomtól való) függetlenségét, *explicite* az ANPP és az Államtanács alá rendeli azt.

A spanyol polgárjogon alapuló kubai jogrendszert az amerikai és a kommunista jogtudományból vett elemek egészítik ki. Nem ismeri el a hágai Nemzetközi Bíróság joghatóságát, korlátozza a vélemény-, a gyülekezési-, a mozgás és sajtó szabadságát. Az emberi jogi visszaélések, a kirakatpercek, az *actos de repudio*⁴⁷ és a politikai-lelkiismereti bűnösök fogva tartásának körülményei miatt számos állam és nemzetközi szervezet is felemelte a hangját, és szankciókat vezetett be a karibi országgal szemben. Bár minden állampolgárnak joga van a munkához, a támogatott egészségügyi ellátáshoz és oktatáshoz, a vallási intézményeket felügyeli, a tömegtájékoztatást pedig az állam alá rendeli az alkotmány. A hivatalos állami lapokon (*Granma, Juventud Rebelde, Trabajadores*) és tévécsatornákon kívül mindent erős cenzúra alá vetnek.

A bírósági hierarchia csúcsán a Legfelsőbb Népbíróság (*Tribunal Supremo Popular*) helyezkedik el: ám öt kamarájának (büntető, polgári és adminisztratív, munkaügyi, nemzetbiztonsági, és katonai) nincs felhatalmazása az alkotmány felülvizsgálatára, valamint törvény alkotmányellenesség nyilvánítására, ez utóbbi ugyanis a nemzetgyűlés hatáskörébe tartozik⁴⁸.

A helyi bírákat a helyi közgyűlések, a tartományiakét provinciális szinten, míg a Legfelsőbb Bírakat az ANPP-ben választják meg. A 15 provinciális/tartományi és 169 népi első fokú bíróság feladata elsősorban nem a törvények értelmezése, hanem azok betartatása, és az

⁴⁷ A rendszer ellenségeinek titulált személyek és családjaik megfélemlítése, bántalmazása.

⁴⁸ Így alakul ki az a paradox helyzet, hogy a törvényhozó hatalom később a saját maga által elfogadott törvényt is alkotmányellenesnek nyilváníthatja – ez a gyakorlatban természetesen nem fordul elő.

állampolgárok szocialista nevelésének előmozdítása, a polgári- és a büntetőügyek tárgyalása. A nyolc év letöltendőnél hosszabb szabadságvesztés terhét kirovó büntetések és a komplex polgárjogi ügyek rendszerint a tartományi bíróságok vagy a Legfelsőbb Bíróság hatáskörébe tartoznak. A legfőbb ügyész a nemzetgyűlésnek tartozik beszámolási kötelezettséggel.

A rendszer jellegéből adódik, hogy nem létezik ombudsmani pozíció, egy olyan, parlamentnek felelős független mechanizmus, amely az emberi jogokkal történő visszaéléseket vizsgálná.

Az állampolgári normakövetést egy másik mechanizmus is felügyeli Kubában: a párt tömegszervezete, az 1960-ban megalapított Forradalom Védelmi Bizottságai (*Comités de Defensa de la Revolución – CDR*) a mindennapi élet egyéb területeit hivatottak lefedni (lakóterület gondozása, védőoltási akciók felügyelete, gyermekgondozás, egészségügyi oktatás, nőszervezetek alakítása, újrafeldolgozható hulladékok gyűjtése stb.), és a helyi problémákat igyekeznek önkéntes alapon megoldani, miközben a „forradalom szemeként és füleként” működnek. Míg régebben ezek fegyveres sejtekként az amerikai és terrorista támadások megelőzéséért feleltek, mára szerepük kissé átalakult. A tagok éberrel figyelik a lakókörzetükben folyó eseményeket, a hierarchiát, az egyes lakók politikai és társadalmi aktivitását. Jelmondatuk az „*En cada barrio, Revolución!*”, azaz „Forradalom, minden kerületben!”. Könnyen felismerhető, hogy a civil szervezetek kialakulását sokáig ezen intézmény megléte akadályozta és akadályozza ma is.

2.3. Keresztény-liberális és kereszténydemokrata csoportok – A Movimiento Cristiano Liberación (MCL)

Az 1988. szeptember 8-án alapított **Keresztény Felszabadítási Mozgalom (MCL)** a legközismertebb civil mozgalom Kuba- és világszerte – magát sem pártként definiálja, ám távlati céljai között szerepel a párttá válás is. A mérsékelt középpártokat tömörítő *Centrist Democrat International*, a korábbi Kereszténydemokrata Internacionálé (*Christian Democrat International - CDI*)⁴⁹ és az Amerikai Kereszténydemokrata Szervezet (*Organización Demócrata Cristiana de América – ODCA*)⁵⁰ tagja, célja a békés demokratikus változások

⁴⁹ A 2001-es névváltozásra a számos, más vallást képviselő párt belépése miatt volt szükség.

⁵⁰ 1947-ben alakult, 21 ország 34 kereszténydemokrata pártját (2014) tömörítő latin-amerikai regionális ernyőszervezet.

elősegítése, a társadalmi igazságosság és az anyagi biztonság megteremtése az emberi méltóság tiszteletben tartásával.

Honlapjuk volt vezetőjük, Oswaldo Payá Sardiñas nevét viseli (<http://www.oswaldopaya.org/es/>), és – elsősorban a kommenteknek köszönhetően – folyamatosan frissül. Internetes oldalukon hírlevélre iratkozhat fel az érdeklődő, a sajtófigyelő oldalak köszönhetően pedig végigböngészheti az MCL-ről szóló aktuális híreket, vagy a mozgalom vezetői által adott nyilatkozatokat, valamint a szimpatizánsok és tagok blogjaira is elnavigálhat. A honlapon találhatóak folyóiratuk, a *Somos Liberación* (Mi vagyunk a felszabadulás) archív számai is. Bár alapító dokumentummal, valamint szervezeti és működési szabályzattal is rendelkeznek, ezen dokumentumok sem az interneten, sem egyéb írásos nyomtatott vagy elektronikus anyagokat tartalmazó adatbázisban nem találhatóak meg.⁵¹

Az elnök és a szóvivő (Regis Iglesias Ramírez⁵²) mellett összesen tizenkét fős kubai és külföldön működő koordinációs testülettel rendelkezik – ez utóbbinak van csak aláírási jogköre az elnökön kívül, valamint ők választják az elnököt –; az Egyesült Államokban, Puerto Ricóban, Brazíliában, Spanyolországban, Németországban és Olaszországban pedig nemzetközi képviselőket foglalkoztat. A tisztviselőket és a szervezetet képviselő személyeket kinevezik és kijelölik, illetve „azzá válnak”, nincsen demokratikus választási mechanizmusuk. Folyószámlájukat egy Puerto Ricó-i bank kezeli. Munkájuk elsősorban a kormányzatra irányuló nyomásgyakorlást jelent a demokratikus átalakulás érdekében különböző projektek által. Nemzeti párbeszédre törekednek, javaslataikhoz bárki hozzászólhat, azokat bárki kritizálhatja.

A *Proyecto Varela* egy Oswaldo Payá által 1998-ban indított kezdeményezés, tagjai főként emberi jogi aktivisták, akik közül 2003-ban „felforgató” tevékenységük miatt 42 főt letartóztattak Kubában. Közülük 25-en a kezdeményezés kulcsfigurái, 17-en pedig az MCL tagjai voltak.⁵³ Kubai törvényjavaslatuk demokratikus politikai reformokat, új választójogi

⁵¹ Ardin (2007) sem tekinthetett bele a dokumentumokba, azok meglétéről az MCL képviselői biztosították szóban.

⁵² Róla bővebben lásd a Miami Egyetem interjút: University of Miami - Human Rights Oral History Project (2014).

⁵³ Az úgynevezett Fekete Tavasz (la *Primavera Negra de Cuba*), 2003 márciusában a kubai vezetés 75 újságíróit és emberi jogi aktivistát tartóztatott le rendszerellenes tevékenység és az USA havannai képviselőjével, James Casonnal való összejátszás vádjával. Az elítéltekre 15-től 28 évig terjedő börtönbüntetést szabtak ki. Ezen

törvény elfogadását, a kubaiak vállalkozáshoz való jogát, valamint a szólás- és gyülekezési szabadság garantálását foglalta magában. A békés ellenzék hívei széleskörű demokráciát követelve 11 ezer aláírást gyűjtöttek össze, azonban a kormány – bár elismerte jogukat a petíció beadására –, figyelmen kívül hagyta azt.

Az emigráns csoportok vezetőivel való kapcsolatfenntartás mindig is az MCL politikájának részét alkotta, így az EU-val is igyekezett konstruktív párbeszédet kialakítani a karibi államra vonatkozó uniós politikát illetően. A keresztény-liberális mozgalom vezetője az Európai Parlament Kubába látogató delegációjához intézett levelében a közös álláspontról⁵⁴ mint az emigránsok reményéről beszélt, és méltatta az európai be nem avatkozás elvét, bár markánsabb politikát kívánt. Mint mondta, az európai vezetők hatékonyabb támogatására van szükségük, hogy elindíthassák a demokrácia irányába mutató reformokat. Oswaldo Payá 2003-ban elkezdett „ötletbörzéje”, majd az ebből született, 2009-ben írásban is meghirdetett felhívása, a *Programa Todos Cubanos* (Minden Kubai Programja) az alkotmánymódosítást, a szabadságjogok kiterjesztését és az új választójogi, valamint egyesületi törvény megalkotásának szükségességét fogalmazta meg.

Ezen kívül 2007-ben indították útjára a *Proyecto Herediát*⁵⁵, amelynek keretében ismét sikerült több mint tízezer aláírot szerezniük, így 2010-ben a kubaiak a mozgás szabadságára vonatkozó törvényjavaslat tervét nyújthatták be az ANPP-nek. A dokumentum a kivándorolt kubaiak és gyermekeik állampolgári jogait is rendezni kívánta, valamint foglalkozott a családegyesítés és a lakóhely szabad megválasztásának kérdésével is. Payá békés „menetelése” nem maradt eredmény nélkül, hiszen 2013-ban a vezetés döntésének köszönhetően feloldották az utazási korlátozásokat Kubában, így egy érvényes útlevél

kívül halálbüntetéssel sújtották azt a halászhajót eltérítő három férfit, akik három főt megöltek, egy kislít pedig súlyosan megsebesítettek a szökési kísérletük során.

⁵⁴ Kuba esetében az 1996-os *Common Position* a kapcsolatok javításának fókuszába az interdependenciát állítja: az Unió az emberi jogok elismerése és a pluralista demokrácia irányába tett reformlépések függvényében kívánja a gazdasági relációit szorosabbra fűzni Kubával. Elhatárolja magát olyan intézkedések végrehajtásától, amelyek a karibi állam gazdasági állapotát nehezítenék, illetve konstruktív párbeszédet kíván folytatni a kubai vezetéssel és a helyi civil társadalmi szervezetekkel. Nem zárja ki a jövőben egy kooperációs megállapodás tető alá hozatalát sem, ám azt a kubai bel- és külpolitikai eredményektől teszi függővé. Uniós segélyszállítmányokat továbbra is küld Kubába, amelyek szétosztását NGO-kra bízta. (96/697/CFSP Közös álláspont (1996. december 2.), amelyet a Tanács az Európai Unióról szóló szerződés J.2. cikke alapján fogadott el Kubáról)

⁵⁵ José María Heredia (1803-1839) kubai költő, a spanyol gyarmati uralom ellen szőtt összeesküvés prominens alakja.

birtokában – néhány orvos, tudós, katona és sportoló kivételével – már bárki elhagyhatja a szigetet. Természetesen más országokban ettől függetlenül még kötelező vízumot igényelniük a kubai állampolgároknak, ha az adott államban ilyen szabályozás van érvényben.⁵⁶

Az egyik legnagyobb szabású, összefogásra felszólító akciójuk 2011-ben indult el: *El Camino del Pueblo* (A Nép Útja), amely egy pártokon és ideológiákon átívelő, nemzeti diskurzust is magában foglaló, demokratikus átalakulásért kampányoló program. Az emberi jogok tiszteletben tartását és új törvények alkotását, demokratikus választások kiírását, alkotmányozó nemzetgyűlés felállítását, szuverén és független államot, az igazságos és egyenlőségen alapuló társadalom megteremtését célozza. A dokumentum a megvalósítás részletes akciótervét is tartalmazza, amelynek első lépése egy olyan Nemzeti Tanács felállítása, amelynek a jelenlegi államvezetésnek, a békés ellenzék szervezeteinek és a civil társadalomnak a csoportjai, egyházi és szakszervezeti vezetők, diákok, idősek, nők, színes bőrűek, azaz diszkrimináció nélkül az ország minden hatalmon lévő és illegális politikai ereje, és a társadalom különböző csoportjainak a képviselői is a tagjai. Széleskörű összefogást, nemzeti megbékélést hirdet; a változásokat érintő döntések közös meghozatalát a nép egészségétől várja. A mozgás, a szólás és a gyülekezés szabadsága mellett szabad sajtót és az általános, internethez való jogot, valamint piaci liberalizációt, az önfoglalkoztatás széleskörű bevezetését, méltányos béreket és nyugdíjakat követel⁵⁷. A reformok mellett meg kívánják tartani az ingyenes egészségügyet és oktatást. A dokumentum a kezdeményezés honlapján is olvasható angol és spanyol nyelven (<http://www.elcaminodelpueblo.org/>), itt elektronikus úton is aláírható; hozzá lehet szólni, módosító javaslatokat lehet tenni, valamint az aláírók által írt cikkek is böngészhetők.

Raúl Castro regnálása alatt többek között a változó világgazdasági környezetnek, a külső és belső nyomásnak engedve, és Payá munkásságának köszönhetően Kuba több mint százhetven foglalkozást illetően engedélyezte magánvállalkozások (*trabajo por cuenta propia, cuentapropistas*) alapítását. Ez a szám 2014-re kétszáz fölé emelkedett, és közel 450 ezer engedélyt adtak ki 2014 januárjáig (Freedom House, 2014). „*Egyszer és mindenkorra véget kell vetnünk annak az elképzelésnek, hogy Kuba a világ egyetlen országa, ahol munka*

⁵⁶ Szélsőséges esetekben nemzetbiztonsági okokra hivatkozva megtagadhatják a kilépést bizonyos állampolgároktól. Az állami statisztika adatai szerint 2013 januárja és szeptembere között 183 ezren utaztak Kubából külföldre.

⁵⁷ Kuba évről évre nehezebben tartja el az előregedő társadalom egyre több nyugdíjas korú tagját. A lakosság közel 20%-a 60 év feletti. A nyugdíjrendszer deficitje jelenleg több mint 700%-os, amely a GDP 8%-át teszi ki. (Pujol, 2011: 5)

nélkül is meg lehet élni” – nyilatkozta az elnök. A kubaiak ugyanis gyakran tréfálkoznak azzal, hogy „az állam úgy tesz, mintha megfizetne bennünket, cserébe mi úgy teszünk, mintha dolgoznánk”. Az új rendelkezés értelmében a magánvállalatok alkalmazottakat vehetnek fel⁵⁸, a fodrászüzletek és a szépségszalonok az államiból magánkézbe kerülnek – hangzott el az április negyedikén, a Fiala Kommunista Ligához címzett beszédében, amelynek egyik témája a gazdasági reform kérdése volt.⁵⁹ A kezdetben negyedmillió, majd félmillió engedélyt elsősorban borászok, élelmiszergyártók, autószerelők, az eleinte maximum 12, majd 20, illetve 50 terítékesre emelt házi vendéglők (*paladares*) vagy magán szállások (*casas particulares*) üzemeltetői és masszörök kapják, hogy az állam védőhálójából kikerülve és a saját lábukra állva a maguk urai lehessenek. Az átalakulás zökkenőmentességét biztosítja, hogy a magánvállalkozók ingyen kapják az állam által nyújtott szociális szolgáltatásokat, ingyenesen nyithatnak bankszámlát, valamint állami hitelt is igényelhetnek.⁶⁰

Oswaldo Payá Sardiñas számos nemzetközi díjat kapott tevékenységéért, például a cseh *People in Need* alapítvány Homo Homini-díját, és 2002 májusában a Szaharov-díjat az emberi jogok védelméért és a gondolat szabadságáért⁶¹. Payá, akit még ebben az évben Nobel-békedíjra javasolt⁶² Václav Havel (1993-2003) cseh köztársasági elnök, a kubai népnek köszönte meg, hogy elnyerhette ezt az elismerést.

A szervezet lendületét azonban egy váratlan, tragikus esemény törte meg: Payá 2012 nyarán egy tisztázatlan körülményű balesetben elhunyt, és a mozgalom élére özvegye, Ofelia Acevedo állt – ám az MCL sokat veszített erejéből karizmatikus vezetője nélkül. Lánya, Rosa Maria Payá is egyre aktívabb a politikai életben, bár kicsit keményebb amerikai Kubapolitikát és szigorúbb feltételekhez kötött párbeszédet követel.

Oswaldo Payát számos kritika érte, hogy a Varela Projekt túl nagy teret enged a kubai kormánynak a döntésben, és inkább egy együttműködésre sarkalló javaslat, mint egy

⁵⁸ Eddig a kizsákmányolás elkerülése végett csak önfoglalkoztató lehetett a vállalkozó.

⁵⁹ Az 1968 óta betiltott önfoglalkoztatás lehetőségének megteremtése a *Comandante* szerint is szükséges gazdasági lépés, hiszen a globális válságot követően a kubai modell már nem képes eltartani a nagyszámú közalkalmazottat, azaz a lakosság közel 90%-át.

⁶⁰ Az első fontos gazdasági lépés már az azt megelőző évtizedben megszületett: bizonyos korlátozásokkal az oktatás, az egészségügy és a hadügy kivételével minden terület megnyílt a külföldi befektetők előtt a 77-es számú, 1995-ben elfogadott törvény értelmében.

⁶¹ 1988-as alapítása óta évente ítéli oda a Szaharov-díjat kivételes személyeknek, csoportoknak vagy szervezeteknek az Európai Parlament. A névadó Andrej Dmitrijevics Szaharov, az 1975-ös Nobel-békedíj kitüntetettje.

⁶² A későbbi években is többször jelölték.

határozott, innovatív állásfoglalás az állam vezetőségével szemben. Ezért az *Heredia* Projekt már konkrétabb és azonnali változásokat követelt, bár ugyanabban a formában, aláírások gyűjtésével. Payá munkáját elismerte az ellenzék, ám sokan hiányolták a mozgalomból a radikalizmust és a forradalmiságot. Jóllehet, A Nép Útja elnevezésű kezdeményezés egyre több támogatót szerez, és politikai ideológiáktól függetlenül számos aláírója van az ellenzék köréből is, vannak, akik nem tartják járható útnak a kormánnyal való tárgyalást. Az ellenzék radikálisabb gondolkodói és pártjai nélkülük képzelel el a rendszerváltozást, és nem kíván velük egyezkedni, engedményeket tenni.

Az MCL vezetője azonban nem véletlenül választotta ezt az utat: mivel mozgalma még az 1988-as évben alakult, magán hordozta azokat a jegyeket, amelyeket az adott kor megkívánt, és amelyek birtokában biztosabb lehetett a siker. Ez pedig egy laza szervezetű, karizmatikus vezetővel rendelkező mozgalom víziója volt, amelyhez nemcsak tagként, de a rendszer megtorló intézkedésétől tartva szimpatizánsként is lehetett csatlakozni. Bár Payá meghatározta a mozgalom általános célját, nevezetesen a demokratikus átalakulás propagálását, nem általánosságban kampányolt az ügye mellett, hanem kisebb elemekre bontotta a programját, és mindig csak egyre összpontosított közülük. Aláírásgyűjtő akciói híres történelmi személyiségekről, a kubai történelem nagy hőseiről, kiemelkedő alakjairól kapták a nevüket, ami a hőskultuszban nevelkedett kubai generációk számára könnyen befogadható volt. Az MCL arra vonatkozóan nem dolgozott ki részletes programot, hogy miként tudja megtartani az oktatás és az egészségügy ingyenességét, ám a forradalom vívmányainak megőrzésére való törekvés (azaz annak deklarációja) számos szimpatizánst szerzett a kezdeményezésnek. Az őt támogató kubaiak önértékén sem ejtett csorbát, hiszen következetesen ellenezte az Egyesült Államok embargóját, valamint soha nem fogadott el amerikai anyagi támogatást a szervezete részére⁶³.

Payá mérsékelt, ámde újító reformjavaslatai sokakat megnyertek maguknak: azon polgárok, akik egy esetleges tagsági viszonytal nem akartak elköteleződni, aláírásukkal kötetlenebb formában, de a változások mellett tették le a voksukat. A szervezet nemzetközi vonala biztosította az MCL széles körben való ismertségét, a gyakori külföldi médiamegjelenés számos támogatót szerzett világszerte. Payá felismerte, hogy a kubai kormány is szívesebben vesz figyelembe olyan javaslatokat vagy működik együtt olyan szervezetekkel, amelyek többé-kevésbé a rendelkezésre álló eszközökkel küzdenek a

⁶³ A kubai kormány forrásai szerint kapott amerikai támogatást a *Varela* Projekt, ám Payá elutasította ezeket a vádakat. (Castro, 2008: 697)

reformokért vagy az átalakulásért; így nem fojtja el a kezdeményezés csíráit anélkül, hogy érdemben foglalkozna a javaslataival. Mivel a petíció benyújtása a kezdeményezés egy törvényes formája, az ANPP köteles azt megtárgyalni, így országosan is nyilvánosságot kap az ügy, és amennyiben a népgyűlés úgy értékeli, hogy a kormányra nehezedő nyomás kellően nagy, a használdozati költség alacsony, megfontolja a javaslatot, és akár néhány elemet be is épít a KKP reformprogramjába. Ez az állam vezetésének is érdeke, hiszen a nemzetközi szintén is szimpatikusabbá válhat, amennyiben a nyitást szorgalmazó lépéseket hagy jóvá, és engedményeket tesz a békés ellenzéknek. Mivel az Európai Unió a demokratikus átalakulás erőszakmentes formáját támogatja, a közös politika alakításánál ezek az elemek pozitívan esnek elbírálás alá, és a keményvonalas politika enyhítését segítik elő.

Jóllehet az MCL széles rétegeket képes megnyerni programjával, és működése sikeresnek mondható, a szervezeten belüli ellentétek itt is megjelentek: 1996-ban kivált egy csoport az MCL-ből, amely azóta a **Kubai Demokrata Projekt** (PDC) nevet viseli. Az új keresztényszocialista párt a jelenlegi vezetés alternatívája kíván lenni egy lehetséges demokratikus átalakulás esetén. Carlos Manuel de Céspedes, Máximo Gómez, Félix Varela és José Martí örököseként, Jacques Maritain (1882-1973) francia katolikus filozófus eszmeiségét követve az emberségesség, a keresztény humanizmus, a demokrácia, a hatalmi ágak elválasztása, a függetlenség és szuverenitás, valamint a kubai egységes társadalom és a lakosság jólétének megteremtése a célja. Külföldi beavatkozás nélkül, a nemzeti megbékélésen és dialóguson, valamint a közös erkölcsi értékeken alapuló és kölcsönös bizalmon nyugvó békés rendszerváltást vizionál. A megbékélés részeként a kubai családok egyesítéséért, az amerikai embargó eltörléséért és a kubai vezetés, valamint az USA kormánya közötti feltétel nélküli tárgyalások megkezdéséért kampányol. Az emberi méltóság védelmében az emberi jogok érvényesülését, a kisebbségek védelmét, amnesztiát és a halálbüntetés eltörlését követeli. A részvételi demokrácia, a jogállamiság, a szociális piacgazdaság, a keresztényi erkölcsök, a társadalmi igazságosság jelszavait tűzte a zászlajára; nyilatkozataiban elsősorban az emberi jogi visszaélések ellen lép fel.

A latin-amerikai szolidaritás vállalásán túl kiemelt jelentőséget tulajdonít a keresztény államokkal, a Vatikánnal, illetve az Európai Unióval épített kapcsolatoknak is. Részt vett a Mérsékelt Ellenzéki Kerekasztal munkájában, ám belátta, hogy a kubai vezetés üldöztetése mellett és a csoporton belüli véleménykülönbségek miatt nem fenntartható a közös tevékenység, ezért egyéni program kidolgozásába kezdtek. 1998 óta az Amerikai Kereszténydemokrata Szervezet (*Organización Demócrata Cristiana de América* – ODCA) tagja. Jó kapcsolatokat ápol a demokratikus szocialista PSRDC-vel, a szociáldemokrata PSC-

vel, valamint a kereszténydemokrata PDC-Cubával, szolidaritást vállal a PARP-pal, és hangsúlyozza, hogy a földműveseknek és a munkásoknak is igyekszik megfelelő képviseletet biztosítani. Jelenleg az egyik legnyitottabb párt, amely ideológiától függetlenül kész együttműködni a közös cél érdekében pártokkal, civil szervezetekkel bel- és külföldön egyaránt.

A vezető koordinátor, Rafael León Rodríguez munkáját a párt külképviseelője, Siro del Castillo, és a Nemzeti Végrehajtó Titkárság (*Secretariado Ejecutivo Nacional*) segíti, amit kiegészít a 2001-ben létrehozott Sajtó- és Társadalmi Kommunikációs Központjuk (*Centro de Prensa y Comunicación Social*). *Renovación* (Megújulás) című havonta megjelenő⁶⁴ kiadványukat is ez évben indították el: a lap a PDC álláspontját közvetíti az olvasók felé kubai és nemzetközi témákat illetően. Honlapjuk (<http://prodecu.org/>) átlátható, minden jelentős dokumentumot és fontos információt tartalmaz a párról.

Az 1959-ben alapított **Kuba Kereszténydemokrata Pártja** (PDC-Cuba) volt az első ellenzéki párt a Fidel-érában: a *período especial*⁶⁵ alatt ismét megkezdte a működését, bár 1991-ben már Miami-ban alakult újra balközép pártként. José Ignacio Rasco, a párt alapítója jelenleg a PDC-Cuba titkára, 2014-ben megválasztott elnökük René Hernández. A mérsékelt politikai programmal rendelkező, demokratikus átalakulás és szabad választásokat követelő PDC-Cuba minden évben megtartja kongresszusát, amelyről rendszeresen beszámol folyamatosan frissülő honlapjuk is (<http://pdc-cuba.org/>). Az éves gyűlésen nemcsak képviselőik vesznek részt, hanem minden alkalommal hívnak meg vendégeket, akik általában a katolikus egyház kubai előljárói és más, illegalitásba szorult kubai párt vezetői közül kerülnek ki. 1991-es manifesztumukban Simón Bolívar és José Martí szellemi örököseinek nevezik magukat, a latin-amerikai szolidaritást hangsúlyozzák, elítélik az amerikai embargót; kiállnak a halálbüntetés eltörléséért, a piacgazdaságért és a kubai családok integrációjáért.

A PDC-Cuba az ODCA tagja, a közös értékek és ideológia mentén különösen szoros kapcsolatot ápolnak a katolikus egyházzal; az amerikai kereszténydemokratákkal; a keresztényszocialista PARP-pal; az előbb jellemzett PDC-vel, illetve a keresztény-liberális MCL-vel; de venezuelai, mexikói, chilei, francia, spanyol és német pártkapcsolataik is vannak: az együttműködés nagyrészt a szolidaritásukat kifejező deklarációkat, illetve tapasztalatcserét jelent. A fentiekén túl a Mérsékelt Ellenzéki Kerekasztal, illetve a *Consenso Cubano* tagja.

⁶⁴ A havi egyszeri megjelenés a gyakorlatban nem valósult meg, többhavonta adtak ki csupán egy-egy számot.

⁶⁵ A *período especial* rövid bemutatását lásd a 4. mellékletben!

Kongresszusa nemcsak az aktuális politikai, gazdasági és társadalmi problémákról folytatott diszkusszióról szól, hanem az elnökkel együtt megválasztják a három alelnök személyét, illetve a hétfős nemzeti végrehajtó titkárságot, ekkor döntenek a program módosításáról, új célokat jelölnek ki, valamint meghatározzák a következő egy évben követendő irányvonalat is. A párt vezetőinek publikációs tevékenysége jelentős⁶⁶, könyveket, Kubával kapcsolatos tanulmányokat adnak ki néhány éves rendszerességgel; céljuk, hogy információval lássák el és edukálják a kereszténydemokráciáról a kubai lakosságot.

Facebook-oldaluk (<https://es-es.facebook.com/pdc.cuba>) és Twitterük is van, de nem aktívak a közösségi oldalakon, utóbbin egy bejegyzés sincs. Talán ezért is jelölték meg új, kiemelt célként a fiatalok megszólítását, hogy az idősebb nemzedéket felvonultató pártvezetés is friss lendületet kapjon. Bár tevékenységük súlya kisebb, mint például az MCL-é, a liberális összefogásé vagy a szociáldemokratáké, szerteágazó relációrendszerük, amerikai székhelyük, kapcsolataik és támogatásuk a jövőben jelentős ideológiai és anyagi háttérrel biztosíthat nekik.

A spanyol és amerikai alapítású pártok mellett a legfontosabb, Kubán kívül alapított politikai erő a venezuelai székhellyel működő **Független és Demokratikus Kuba Párt** (CID). Az 1980-as, caracasi deklarációval való születésekor a helyi szociáldemokrata *Acción Democrática* és a kereszténydemokrata COPEI (*Comité de Organización Política Electoral Independiente*) bábáskodott; így nem meglepő, hogy nyilatkozataiban következetesen a latin-amerikai szolidaritást hangsúlyozza, de jó kapcsolatokat ápol a kubai amerikai szervezetekkel is, például az *Alianza Democrática*val. 2014-ben csatlakozott hozzájuk a Pinar del Río-i *Frente Democrático por la Libertad de Cuba* Omar Sueres Campo elnök vezetésével. Egybeolvadásuk elsősorban közös céljaiknak köszönhető, de praktikus okok, mint például a CID ismertsége és népszerűsége is közrejátszott az egyesülésükben.

A nagy kubai szabadságharcosok szellemiségében működnek, többek között José Martí, Máximo Gómez és Pedro Luis Boitel⁶⁷ örökösének tekintik magukat. Deklarációik pátosszal telítettek: a hősiesség erény; kubai rendszerellenes demonstrációikat is ebben a szellemiségben szervezik meg, tüntetéseiken szolidaritást vállalnak az emberi jogi harcosokkal, a kisvállalkozókkal és a földművesekkel is.

Öt pontból (demokrácia, függetlenség, piacgazdaság, igazságos társadalom, latin-amerikai integráció) álló doktrinális nyilatkozatukban meghatározó az ideológia súlya. Új Köztársaság (*El Proyecto de la Nueva República*) elnevezésű 2002-es projektjükben fogalmazták meg

⁶⁶ Marcelino Miyares Sotolongo volt pártelnök írásai a legjelentősebbek.

⁶⁷ Kubai költő (1930-72), Batista és Fidel Castro rendszere ellen is felszólalt, a tízéves börtönbüntetés alatt folytatott éhségsztrájkja következtében halt meg.

célkitűzéseiket: a dokumentum szövege alapján a CID számára a szabadság, az emberi méltóság, a demokratikus és szuverén állam, és az igazságos elosztáson alapuló társadalom az ideál. Céljuk a kubai lakosságra, köztük a KKP és a FAR tagjaira való nyomás gyakorlása, hogy nyitottabbá váljanak a nemzeti megbékélésre, a demokratikus átalakulás támogatására. Ennek érdekében 24 órás rádióadót (*La Voz de CID*) és rövid ideig tévécsatornát is működtettek (*TeleCID*), illetve Új Köztársaság (*La Nueva República*) című hetente megjelenő kiadványuk tájékoztat a párttal kapcsolatos legfrissebb hírekről.

Egyik legjelentősebb kezdeményezésük egy alkotmányos szerződés tervezetének megszövegezése, amelyet 2011-ben tettek közzé⁶⁸. A párt a Castrók nélkül egy új, demokratikus jogállamban, többpárti szabad választásokban látja a jövőt. Vallja, hogy először a politikai kereteket kell megteremteni, ezután lehet csak a piacot liberalizálni.

Kubai aktivistái segítségével 2009-ben kezdődött meg a CID pártosodása a szigeten: kerületi, települési képviselőket, valamint Nemzeti Végrehajtó Bizottságot (CEN) alakítottak. A párt vezetőit az összes tag demokratikus úton választja meg. A főtitkári posztot a szervezet alapítója, a volt katonai parancsnok Huber Matos, az Ortodox Párt tagja töltötte be egészen 2014-es haláláig: politikai nézeteiért húsz évet ült a Castro-rezim börtöneiben, majd Miami-ban telepedett le. A párt jelenlegi elnöke Zuleidy Pérez Velázquez.

Matos blogja⁶⁹ (<http://comandantehubermatos.blogspot.hu/>), Twitterre (<https://twitter.com/cubacid>) és Facebook-oldala (<https://www.facebook.com/pages/Huber-Matos/120247591325588>) folyamatosan frissül, ahogyan a párt honlapját (<http://www.cubacid.org/>) is rendszeresen aktualizálják. Ez utóbbi az egyik legszínesebb, legátláthatóbb és legmegnyerőbb külsejű párt-weboldal. YouTube-csatornáján (<https://www.youtube.com/user/TeleCID/videos>) számos kisvideó érhető el, és egyedülálló módon *Cuba CID* felhasználónévvel a *Flicker* fotógyűjteményében is böngészhetők a párt rendezvényein és az aktivisták által készített felvételek. Új honlapjuk⁷⁰ a rádiós tevékenységet és az írott sajtót kiegészítendő online fórumot biztosít az aktuálpolitikáról folytatott diskusszióknak. Alapítványa oktatási, környezetvédelmi, emberi jogi és fenntartható gazdasági projekteket támogat.

⁶⁸ Ez teljes egészében elérhető az interneten is: <http://www.cubacid.org/wwa-ourparty.php>

⁶⁹ Helyesebb a róla szóló blognak nevezni a honlapot.

⁷⁰ Internet: <http://elultimocongreso.lavozdelcid.com/>

2.4. A baloldali ellenzéki tömb – Különös tekintettel a szociáldemokrata Partido Arco Progresista de Cuba szervezetére (PARP/AP)

Az 1991-ben alapított Kubai Szocialista Demokratikus Áramlat (CSDC); A Nép Pártja (PP); egy szélesebb országos szociáldemokrata összefogás: a lazább szervezetű *Arco Progresista*; valamint a miami székhelyű testvérszervezetük, a Kuba Szociáldemokrata Irányítása (*Coordinadora Socialdemócrata de Cuba - COSODECU*) egyesülésével jött létre 2008-ban a jelenleg a sziget legjelentősebb szociáldemokrata pártja, a **Partido Arco Progresista de Cuba**, röviden az *Arco Progresista*. Tulajdonképpen egy sokszínű ernyőszervezet, amely a kubai közép-baloldalt egyesíti. A CSDC és a COSODECU már az ezredfordulón kinyilvánította az együttműködési szándékát, az általuk aláírt megállapodáshoz csatlakozott 2002-ben a PP, majd néhány év múlva nevükben is egyesültek a szervezetek.

2008. július 19-20-án a három szervezet közel negyven képviselője gyűlt össze: az általuk aláírt megállapodásban az AP a szociálliberalizmus és a keresztényszocializmus mellett kötelezte el magát, a jelenlegi vezetés reális alternatívájának tekinti magát; amely a demokratikus változások, a jogállamiság megteremtésének és az erkölcsi rend helyreállításának letéteményese lehet. Leszámol a hősök korával, amely olvasatában az egész eddigi kubai történelmet jellemezte; a nagy egyéniségek önfeláldozó harca helyett egy új korszakot kíván nyitni az ország életében: az állampolgárok Kubájának megteremtéséért száll síkra. Ez a szemléletmód egy merőben új megközelítést alkalmaz, szemben a hagyományos, heroikus küzdelmek folyamaként interpretált történelemmel, amely eddig népszerűnek bizonyult a kubaiak körében. Ezért az újszerűség buktatókat is rejt, de lehet, hogy éppen ez lesz az az elem, amely a Fidel-éra politikájától megcsömörlött apolitikus átlagembereket képes felrázni, és egy új kezdettel megajándékozni, amelyben a közös cselekvés, és a „kis emberek” összefogása generál nagy horderejű változásokat. Aktív, kreatív és egészséges önbecsüléssel rendelkező állampolgárokat kíván kinevelni, akik bíznak az új rendszerben, mert tudják, hogy az állam szolgálja őket, és nem ők az államot. Ők alkotják az állampolgári hálózatokat (*Redes de Ciudadanos*), amelyek munkáját választott tisztviselők koordinálják.

A tagok közül elnököt és szóvivőt (2008 óta Manuel Cuesta Morúa) és hat alelnököt választanak a kongresszusok alkalmával⁷¹, a tartományi és települési küldöttek mellett alapítványi igazgatót (Diego Vicente Tejera), az Etikai Tanács három tagját (minden alapító szervezetből egy fő) és külföldön szolgálatot teljesítő képviselőket neveznek ki. Az

⁷¹ Az első 2010-ben.

alelnökökből és a szóvivőből álló tanácskozó testület (*Colegio*) negyvenöt naponként összeül, ekkor vitatják meg a tagok által beküldött javaslatokat, kezdeményezéseket, valamint ellenőrzik és értékelik a tisztviselők által írt beszámolókat. A döntéshez a külföldön élő alelnökökkel közös konszenzust kell kialakítani. Ez utóbbira elsősorban a kubai amerikai közösségek aktív részvétele miatt van szükség. A párt működését, valamint a tagok és szimpatizánsok jogait és kötelességeit a szervezet etikai kódexe és az általa hozott statútumok határozzák meg.

Szervezettségük növelése érdekében minél több tartományi településen igyekeznek szociáldemokrata képviselőket nyitni: a hálózat kialakításával országos láthatóságuk is megnő, a településen élők megismerik a tevékenységüket, közvetlenebb viszonyt alakíthatnak ki a lakossággal, könnyebben toborozhatnak szimpatizánsokat és tagokat; sőt, a demokratikus átalakulást követő választásokon is jobban szerepelhetnek, ha kiépített infrastruktúrával, szilárd bázissal rendelkeznek.

Az első közösen aláírt dokumentumban a párt nyolc feladatot tűz ki maga elé az állam demokratizálása és modernizálása érdekében: a szervezet célkitűzéseinek széles körben való megismertetése, akár önkéntesek segítségével; egy színes és változatos társadalom építése aktív civil részvétellel; a közvélemény formálása; a munkás rétegekkel való kapcsolatok erősítése, a marginalizálódott csoportok felkarolása; az ígéretes állampolgári kezdeményezések támogatása; egymillió aláírás gyűjtése az agrárreform érdekében, amelynek célja az élelmiszerbiztonság megteremtése, a földek racionális elosztása és megművelése, valamint a piac liberalizálása; egy washingtoni nyomásgyakorló csoport megalapítása; a különböző vitáknak és politikai dialógusnak helyet adó havannai progresszív fórum (*Foro Progresista de la Habana*) szerepének növelése. (Partido Arco Progresista de Cuba, 2008) Ezen kívül kiemelten sorolja a feladatai közé a nők és a színes bőrűek helyzetének javítását, a politika korrupciótól való megtisztítását, valamint beemeli a közös célok közé a CSDC 2003-as programtervét, amely komplex, politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi reformokat irányoz elő.

Mint látható, az *Arco Progresista* a kubai polgárok aktív részvételére számít a politikaformálásban, kérdés azonban, hogy a Fidel-érában nevelkedett generációkat milyen mértékben lesz képes mozgósítani a demokrácia érdekében: egy olyan fogalomért, amelyet csak tankönyvi példákban és a cenzúrázott sajtóból ismernek. A szervezet egyik erőssége tehát az állampolgári részvétel lehet, amennyiben sikerül mobilizálni a lakosságot, akiket ötletelésre, alulról jövő kezdeményezések indítására buzdít.

Felmérve a hazai lehetőségeit, a párt felismerte, hogy erős nemzetközi szövetségesekre van szüksége ahhoz, hogy a demokratikus átalakulás után meghatározó erő legyen a kubai politikai palettán. Az amerikai lobbisták a már jól működő európai kubai–európai partnerség (*Asociación Cuba–Europa en Progreso*) mintájára hozták létre: így külföldön is megismertetik törekvéseiket, hallatják a hangjukat. A nemzetközi jelenlét nem csak öncélú: az AP Kuba ügyének láthatóságáért, a napi szinten formált Latin-Amerika-politikákba való beemeléséért is küzd. Arra azonban ügyelnie kell, hogy az ideológiai és esetlegesen anyagi támogatás fejében ne váljon az Egyesült Államok vagy az Európai Unió szócsövévé. Bár hangsúlyozza az ország szuverenitásának tiszteletben tartását, el kell kerülnie, hogy az erősebb nemzetközi partnerek a náluk bevált modellek és *best practice*-ek Kubára erőszakolásával túlságosan is beleavatkozzanak az állam életébe.

Bár a CSDC leadta tagsági kérelmét a Szocialista Internacionáléhoz, ám 2008-ig nem vették fel a szervezetbe⁷², ahogyan az AP-t sem, csupán vendégpártként vagy megfigyelőként vehetett részt a világszövetség rendezvényein; ezért különösen fontos a kapcsolatépítés az olyan pártokkal, akik teljes jogú tagként vesznek részt az Internacionálé munkájában.

A venezuelai teljes jogú tag *Movimiento al Socialismo*val (MAS) és a konzultatív párt *Un Nuevo Tiempo*val (UNT) a latin-amerikai szociáldemokrata pártok összefogása érdekében írtak alá egy közös deklarációt, amelyben a szolidaritás, az emberi jogok védelme, az igazságosság és egyenlőség, a demokrácia és pluralizmus, valamint az egyes államok szuverenitásának tiszteletben tartása mellett kötelezték el magukat; valamint megállapodtak a közös érdekeik és értékeik együttes képviseléséről a Szocialista Internacionálé keretein belül. A három párt nyilatkozata erősíti a latin-amerikai szolidaritást, sőt, ezzel az AP azokat a kubaiakat is maga mellé állíthatja, akik elsősorban nem az Egyesült Államok vagy az Európai Unió felé nyitnának, hanem a saját kontinensük, a hasonló történelmi és kulturális gyökerekkel rendelkező államok felé.

Az AP emellett aktívan kampányol Kuba újrafelvételéről az Amerikai Államok Szervezetébe (*Organization of American States – OAS*)⁷³, ugyanis a rakétaválságot követően a Kuba politikai elszigetelését célul kitűző Kennedy elnöknek (1961-63) sikerült elérnie az 1962-ben, az uruguayi Punta del Estében megrendezett konferencián, hogy kizárják a karibi országot az amerikai államok közötti rendszerből. Ecuador szerint elérkezett az idő helyrehozni a

⁷² Az Európai Szocialisták Pártja (*Party of European Socialists – PES*) elismerte a CSDC tagságát.

⁷³ Az amerikai államok regionális szervezete, amelynek alapítóokmányát 1948-ban, Bogotában írták alá a felek. A washingtoni székhelyű OAS fő célja a béke és a biztonság fenntartása, a demokrácia erősítése, a gazdasági és társadalmi fejlődés elősegítése és egy szabadkereskedelmi övezet létrehozása.

hidegháborús kor elhibázott döntéseit, a venezuelai vezetés pedig nyilatkozataiban ostorozta a „monopoláris világrendre” törekvő Amerikát⁷⁴, így 2009-ben az OAS Közgyűlése annullálta a kizárást deklaráló határozatot; a kubai kormány mégis úgy döntött, hogy nem tér vissza a szervezetbe.

A nemzetközi jelenlétet a szervezet internetes honlapja (<http://www.cuba-progresista.org>) is erősíti, jóllehet a legtöbb információ spanyol nyelven érhető el a pártról, számos hírt és dokumentumot tesznek elérhetővé angol, francia, német és holland nyelven is. A *Noticias Consenso* nevű kiadványuk archív számai is olvashatók a weboldalon. Bár az utóbbi években megtorpant online aktivitásuk, a szervezet vezetői folyamatosan nyilatkoznak sajtóorgánumoknak, így a médiában is jelen vannak.

Az AP jelentősége, hogy egységes identitást adott a kubai szociáldemokrata mozgalomnak, megmutatta, hogy a közös cél érdekében képesek különböző szervezetek együttműködni. Mivel együtt nagyobb erőt képviselnek a szervezetbe olvadt pártok és mozgalmak, az első, demokratikus rendszerben megrendezett szabad és igazságos választásokig valószínűleg együtt maradnak. A kubai történelem számos példát szolgáltat arra, hogy a választási győzelem után felbomlik a párt, vagy a különböző csoportérdekek mentén fragmentálódik és meggyengül; ám az új belpolitikai és globális környezet megtörheti az események ismétlődését. Stabil democráciákban is a párt megszűnéséhez vezethetnek a belső ellentétek és a kisebb csoportok pártból való kiválása, ezért az *Arco Progresista* fő kérdése az, hogy képes lesz-e megtartani az egységet a változásokat követően is.

Tény, hogy jelenleg az AP jelentős ellenzéki erőt képvisel Kubában: pártprogramja tiszteletben tartja a forradalom vívmányait az egészségügy és oktatás területén, így a Castro-rezsim paternalizmusa alatt felnőtt generációknak is ígéretet tesz az állami gondoskodást illetően; az agrárreformmal a mezőgazdasági szektorban dolgozókat állíthatja maga mellé; a civil kezdeményezésekre és az állampolgári részvételre kíván támaszkodni, miközben külföldi szövetségeseket és támogatókat keres, építi nemzetközi profilját.

Emellett van egy aktív, fiatal (1962-es születésű) vezetője, a történész Manuel Cuesta Morúa, aki határozott, de diplomatikus nyilatkozataival sokak számára szimpatikus a szigeten és külföldön is; tehát azok is a szociáldemokraták programja mellé állhatnak, akiknek elsősorban egy karizmatikus egyéniség befolyásolja a politikai választását. Az újságíróként is dolgozó Cuesta színes bőrű férfiként hitelesen tudja képviselni a kisebbségek helyzetének javításáért

⁷⁴ „Kubában nagyobb a demokrácia, mint az Egyesült Államokban” – nyilatkozta Chávez elnök az AÁSZ értekezlete előtt, majd hozzátette, hogy megvétőzza a találkozót lezáró deklarációt a legközelebbi szövetségesének kizárása végett.

folytatott küzdelmet, és a társadalom perifériájára szorult szegényebb színes bőrű rétegek is hajlandóbbak melléállni, mint egy népszerű, de fehérbőrű politikus mellé. Az amerikai Kubapolitikát illetően nem zárja ki az együttműködést vagy az Egyesült Államok támogatását, ám a karibi állam szuverenitását szem előtt tartva elutasítja az északi szomszéd politikájának hagyományos elemeit, amelyek a rendszer összeroppantásán túl a kubai emberek életére is negatív hatással vannak. Mint mondja, az embargó egy politikai eszköz, amely irreleváns a megváltozott politikai közegben, és a manipuláció eszköze a kubai kormány kezében. (Diario de Cuba, 2013. július 12.)

A modern kor technológiáját a párt javára fordító Manuel Cuesta a Twitteren is aktív, mintegy 2500 követője van (<https://twitter.com/cubaprogresista>); a *Proyecto Nuevo País* (Új Ország Projekt) elnevezésű felhívásával (<http://www.proyectonuevopais.org/>) pedig az ígéretes állampolgári kezdeményezéseket kívánja összegyűjteni. Ezen kívül szoros nemzetközi kapcsolatokat ápol, többek között az olasz és svéd demokratikus baloldali pártjaival, a cseh *People in Need Foundation*nel: 2013-ban az alapítvány jóvoltából találkozhatott a dalai lámával Prágában, ahol Kuba helyzetéről beszélt a vallási vezetővel.

Cuesta Morúa mindig is a megegyezés és a tárgyalás híve volt, elutasította a meg nem alkuvás politikáját, éppen ezért kezdeti, összefogásra való felhívásai, mint például az 1998-as Mérsékelt Ellenzéki Kerekasztal (*Mesa de Reflexión de la Oposición Moderada*)⁷⁵ is fokozatosan elveszítette jelentőségét, és az ideológiai ellentétek és az amerikai Kubapolitikával kapcsolatos álláspontjuk különbözősége miatt 2004-ben a PSD és a CSDC közös nyilatkozatával feloszlatta azt. Az előbbi kezdeményezés ráadásul megkövetelte a tagjaitól, hogy regisztráltassák magukat NGO-ként az Igazságügyi Minisztériumnál, ami sokakban ellenérzést váltott ki: úgy érezték, ezzel a kormánnyal működnek együtt. Mozgalma nemcsak emiatt számított újítónak az országban: pozitív programot, azaz kiforrott, előremutató agendát követelt meg a tagoktól a Fidel-ellenes negatív öndefiníció helyett; valamint be kívánta láttatni az illegális politikai erőkkel, hogy a hatalmon lévő pártot sokkal nehezebb lesz letaszítani a „trónról”, mint azt képzelik; ezért az ország jövőjének érdekében elengedhetetlen a kölcsönös nyitás és a tárgyalások megkezdése.

Mivel a kubai pártoknak meglehetősen szűk a mozgásterük és a fejlődésükhöz is kevés feltétel adott, egy ilyen széleskörű együttműködést kívánó platform kialakításához a részt vevő szervezetek érettsége, kooperációra való hajlandósága és a demokrácia mint fő célkitűzés

⁷⁵ Bővebben lásd a 2. táblázatot!

szem előtt tartása szükséges. A változáshoz és ennek felismeréséhez, a feladathoz való felnövéshöz pedig néhány évnél hosszabb időnek kell eltelni.

Cuestának a kubai Demokratikus Szolidaritás Párttal (PSD) indított új, néhány évvel későbbi kezdeményezése is az ország különböző politikai erőinek összefogását indítványozta, csupán kisebb közös nevezővel, mint egy 2007-es interjújában (Garve, 2007) mondta: a közös értékek védelméért, az emberi jogok tiszteletben tartásáért és a demokratikus átalakulás érdekében félre kell tenni az ideológiai ellentéteket, hogy a pártok együttes erővel hatékonyabban léphessenek fel. A pártelnökök döntéseit nem az érzelmei, hanem a politikai szempontok befolyásolják leginkább, ezért lassabban, de megfontoltabban dönt – és ezt tanácsolja politikai ellenfeleinek és szövetségeseinek is. Olvasatában minden lehetőséget meg kell ragadni az összefogásra, csak így érhetnek el eredményt.

Manuel Cuesta Morúa népszerűségét, az AP aktivitását és mobilizációs képességeit jól mutatja, hogy 2014-ben csaknem tízezer aláírást gyűjtöttek az ország demokratikus átalakítását célzó alkotmányos reform érdekében. A platform több mint ötven kubai és külföldi szervezetet tömörít, Kubán kívül az Egyesült Államokban, Spanyolországban, Puerto Ricóban, Panamában és Chilében is vannak szimpatizánsai. A *Consenso Constitucional* (Konszenzus az Alkotmányról) célja, hogy egy olyan fórumot hozzanak létre, amely elősegíti a közös gondolkodást arról, hogy az 1940-es vagy az 1976-os kubai alkotmány módosítására van-e szükség, vagy egy teljesen új alaptörvényt kell szövegezni. A kezdeményezés által szervezett kerekasztal-tárgyalásokon több mint háromszáz helyszínen kétezer civil gyűlt össze. A párt elnöke méltatta a Varela Projektet, ám azt is hangsúlyozta, hogy 2014-ben más a közeg, támogatóbb és tudatosabb, mint tizenkét évvel azelőtt. (Diario de Cuba, 2014. február 19., illetve 2014. június 2.) Bár van olyan kubai lakos⁷⁶, aki szerint a kelet-európai rendszerváltozásokat is megelőző forradalom szükséges a Kubai Kommunista Párt uralmának megdöntéséhez, vagy először a szabadságot kell kivívni, és utána következhet az alkotmány megszüvegezése; abban minden ellenzéki mozgalmat támogató kubai polgár egyetért, hogy valahol, egy kis lépéssel kell elindítani a változásokat. Az pedig vitathatatlan, hogy Cuesta Morúa és az AP képes a közös cél érdekében egy tárgyalóasztalhoz ültetni demokratákat, liberálisokat és szociáldemokratákat egy olyan államban, ahol a pártok illegálisan működnek, és a fórumaik megtartásához, a zavartalan aláírásgyűjtéshez és információközléshez szükséges feltételek sem állnak rendelkezésre.

⁷⁶ Anonim interjúalanyok 2014 márciusában.

Az AP a legnagyobb, de nem az egyetlen (illegális) szociáldemokrata párt Kubában: a **Kubai Szociáldemokrata Pártot** (PSC) a CSDC volt elnöke, Vladimiro Roca Antúnez, a kommunista PSP-tag Blas Roca fia alapította 1996-ban. A megnevezés egy laza szervezetet jelöl, amely az emberi jogokért, a demokratikus Kubáért, a szabad választásokért és a lakosság jólétéért küzd. 1997-ben Roca egy társadalmi és gazdasági helyzetet elemző ellenzéki munkacsoportot hozott létre, a Négyek Csoportját (*Grupo de Trabajo de la Disidencia Interna para analizar la Situación Socio-Económica Cubana*)⁷⁷, amely kiadta a Haza mindenkié (*La Patria es de Todos*) című, a KKP V. kongresszusán elhangzottakat kritizáló dokumentumot. Az emberi jogi helyzetet elítélő és a kubai rezsimit implicit diktatúrának nevező írás miatt rendszerellenes tevékenység vádjával társaival együtt letartóztatták. 2002-es szabadon bocsátásáig⁷⁸ az Egyesült Államok, az EU, Kanada, a Vatikán és az *Amnesty International* is lobbizott az érdekében. Rocának főként spanyolországi szövetségesei vannak: jó kapcsolatot ápol a Spanyol Szocialista Munkáspárttal (PSOE), de pártjának van külképviselete Kanadában, Mexikóban, az Egyesült Királyságban és Franciaországban is. A belföldi szövetségek alakítása helyett a nemzetközi kapcsolatépítésre helyezi a hangsúlyt; a Castro-rezsim alatt a keményvonalas, szankciókat és feltételes párbeszédet fogantató Kuba-politika érdekében lép fel az Európai Unióval.

Az 1996-os Chibás Követői Mozgalmának (*Movimiento de Seguidores de Chibás*) jogutódjaként Diosmel Rodríguez vezetésével 1997-ben alapították meg Santiago de Cubában a **Kubai Ortodox Megújulás Pártját** (PCRO), amely az Eduardo Chibás által 1947-ben létrehozott Ortodox Párt modern folytatásaként határozza meg önmagát. Chibás az antiimperializmus, a nacionalizmus és kubanizáció, valamint egy sajátos szocializmus harcosa volt: a parlamentarizmus, a hatalmi ágak elválasztása, a versengő pártrendszer, az állami beavatkozás joga a rosszul működő piaci mechanizmusokba, egy reprezentatív kormány, az általános választójog, az igazságos jog rendszere, a technokrata bürokrácia és a társadalmi egyenlőség mellett tört lándzsát. (César Guanche, 2014) Chibás baloldali gondolkodó volt, ám sokan a néhány szociális elemmel korrigált liberális eszméi miatt inkább a centrumhoz sorolják.

⁷⁷ Vladimiro Roca Antúnez mellett a közgazdász Martha Beatriz Roque Cabello a Független Közgazdászok Kubai Intézete (*Instituto Cubano de Economistas Independientes*) képviselőjében, a mérnök Félix Antonio Bonne Carcassés a Kubai Polgári Áramlattól (*Corriente Cívica Cubana*) és René Gómez Manzano a független ügyvédi szervezettől (*Corriente Agramontista*).

⁷⁸ Roca három társa 2000-ben szabadult.

A PCRO-nak bármely felnőtt korú külföldi vagy kubai állampolgár a tagja lehet, amennyiben elfogadja annak alapszabályát és a működésével kapcsolatos dokumentumait, és nem csatlakozik más politikai szervezethez. Minden tag választhat és választható válik a pártba való belépését követően, illetve a PCRO teljes támogatását élvezzi, amennyiben összeütközésbe kerül a jelenlegi hatalommal.

Pragmatikus pártprogramjának (*Programa Popular de Salvación Nacional*) célja megismertetni a kubai lakossággal, hogy miért lehet a PCRO rendszerváltó párt az országban. A program a rendkívül terjedelmes és gyakorlatias politikai, gazdasági és társadalmi teendők mellett nem nélkülözi a pátoszt sem: a demokratikus átalakulás során az istentől kapott bölcsesség és intelligencia segítségével az emberi méltóság megteremtésének eszményét írja elő a párt számára. Az 1940-es alkotmány visszaállítását, módosítását vagy egy új alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását követelik; Chibás nyomán a korrupció elleni harcot hirdetik; a civil társadalom megerősítését, az állami feladatok egy részének átadását a független civil Szomszédsági Tanácsnak (*Consejo de Vecinos*), a politikai és gazdasági függetlenséget, az egyenlőséget és igazságosságot hirdetik. Részletesen leírják az általuk ideálisnak vélt vezetést, amelynek feje a négyévenként tartott szabad és titkos választásokon legtöbb szavazatot kapó, egyszer újraválasztható elnök és a három (keleti, középső és nyugati tartományokat összefogó) kormányzó. A parlamenti képviselők négyéves ciklusokban tevékenykednek, csak kivételes esetben újraválaszthatók. A világbéke, a globális biztonság, valamint az emberi jogok érvényesülése érdekében a kormány nemzetközi szerződéseket köthet az állam nevében, a PCRO programja az államberendezkedéstől függetlenül gazdasági és kereskedelmi megállapodások kötését szorgalmazza elsősorban a karibi államokkal, ám elveti a gazdasági függőséget. Az új kihívásoknak megfelelően kiemeli a terrorizmus elleni harcot, részletezi az általa végrehajtandó munkajogi reformot, a közlekedési infrastruktúra fejlesztését és a rossz állapotban lévő lakóingatlanok felújításának tervét is, sőt, az alapvető környezetvédelmi intézkedések meghozatalát is előírja a párt számára. Az agrárreform során a kisgazdáknak közös használatú gépeket bocsátana a rendelkezésére egy állami intézet, amely segítene annak a meghatározásában is, hogy adott föld milyen gazdálkodásra alkalmas; illetve egy agrárbank kimondottan a földműveseknek adna alacsony kamatú hitelt biztosítva a farmerok megélhetését, megakadályozva elvándorlásukat. Az ingyenes állami oktatás mellett lehetőséget ad a magán- és egyházi iskolák alapítására, a tanulók élelmiszerbiztonságára is ügyelni kíván, az angol nyelv tanítását beemeli a nemzeti tantervbe. A kötelező társadalombiztosítás mellett az egészségügyet jórészt az állam ellenőrzése alatt tartaná egyes, magasabb szintű magánszolgáltatásokkal és privát klinikákkal kiegészítve. Célja, hogy a

turizmust az ország vezető ágazatává fejleszti, valamint újjáéleszti a cukoripart és a bányászatot. A PCRO a koldulás és a prostitúció elleni küzdelem élharcosa kíván lenni.

A párt vezetése az elnökből (Carlos Douglas Quesada Ruiz), az alelnökből, valamint a titkárból és egy főszervezőből áll; a háromfős titkárság a kommunikációért, a politikai okokból bebörtönzöttek helyzetének követéséért és az emberi jogok helyzetének értékeléséért felelős. Ezen kívül különböző témákra szakosodott munkacsoportokat üzemeltetnek: külügy, gazdaság és pénzügy, alkotmányozás, oktatás, mezőgazdaság, infrastruktúra-fejlesztés, vallási ügyek, egészségügy, környezetvédelem, munkaügy és jog, közlekedés, PR, szociális ügyek, tudomány és technológia, nők és gyermekek helyzete, ingatlanügyek, települési ügyek.

A PCRO az egyik legkomplexebb, legátláthatóbb és legrészletesebb programmal rendelkező illegálisan működő párt Kubában. Erősségét szervezettsége és dokumentumainak, célkitűzéseinek kidolgozottsága adja. Bár akkora nemzetközi nyilvánosságot nem kap, mint Payá mozgalma vagy a szociáldemokraták, elhivatottságuk, intézményrendszerük kiépítettsége komoly rendszerváltó erővé teheti. Chibás öröksége élénken él a kubaiak emlékezetében, a fiatalabb generációk is tisztelik munkásságát, így az elméleti és az ideológiai keretek adottak. Az ismert kubai politikus előtt való tisztelgés és a határozott irányvonalak szimpatikussá tehetik a kubaiak körében.

Az eddig vizsgált pártokon kívül radikálisabb csoportok is működnek, ilyen például az 1992-ben emigrációban, Miami-ban alapított balközép **Kubai Demokratikus Szociálforradalmár Párt (PSRDC)**, egy demokratikus szocialista emigráns szervezet, amely azon szocialisták örököseinek tarja magát, akik már a *Comandante* hatalomra kerülése idejében is kritikával illették a Castrók által képviselt irányvonalat, amely az ország izolációjához és a túlzott szovjet függőséghez vezetett. Főtitkárát, a költő Jorge Vallst 1964-ben börtönözték be húsz évre Kubában „rendszerellenes tevékenység” vádjával.

Egy esszében Valls (Valls, 1998) kifejti, hogy a PSRDC célja az, hogy pontot tegyenek a vádaskodás végére: segítsék a kubai lakosságot, az emigráns közösséget és az USA képviselői megbékélését a jelenlegi helyzettel, ne keressenek bűnbakokat, hanem a jövőbe tekintve közös erővel próbálják megoldani a karibi államot sújtó problémákat.

Bár a forradalom vívmányait elismeri, a párt Castro-ellenes, mert olvasatában a KKP már nem képes megfelelően képviselni annak eredeti eszményeit, miközben az Amerikai Egyesült Államokat is kritizálja túlságosan merev és eredménytelen politikájának fenntartásáért.

Nemzeti dialógusra szólít fel, ahol a párt is prezentálja elképzeléseit, amelyekhez hozzá lehet szólni; a módosító javaslatokat és a bírálatot is megfontolják. Tevékenységük elsősorban nemzetközi gyűlések összehívásából áll, ahol a hasonló ideológiát valló pártok képviselőivel

folytatnak tapasztalatcserét. A politikai amnesztia és az emberi jogok maradéktalan érvényesülése mellett a cenzúra eltörléséért, a politikai decentralizációért, a civil társadalmi szervezetek megerősödéséhez szükséges struktúra kialakításáért, független bíróságokért, valamint új, az egyéni és kollektív szabadságjogokat biztosító törvények elfogadásáért harcolnak. Egy alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását követelik, amely dönt a kormányformáról, a választások főbb jellemzőiről, és a tulajdoni formák fajtáiról is. Olyan szociális piacgazdaságot vizionál, amely az egyénekért van és a nem a gazdaságért magáért. A munka értékét előrébb valónak tekinti, mint a pénzügyi tőkét, amely a külföldi függőség lehetőségét is magában hordozza, így sérti az állam szuverenitását. A teljes foglalkoztatás és a családi vagyon védelme mellett az állami, a magán- és a vegyes tulajdon előnyeit is méltatja, így nem veti el egyik formát sem. A szocializmus újrafeltalálását tűzi ki célul: a szolidaritás és az együttműködés fontosságát hangsúlyozva. Olyan részvételi demokrácia az ideál, ahol a pluralizmus nem a többpártiságot, hanem a lakosság képviseletét ellátó, nem csupán pártokból álló szervezetek hálózatát jelenti. Sem a pártok, sem az egyházak nem irányíthatják ezeket a fiatalokat, diákokat, nőket, munkásokat, földműveseket stb. tömörítő vagy önszegélyező közösségeket, amelyek teljes autonómiával rendelkeznek, és ugyanolyan joguk van jelölteket állítani a demokratikus választásokon, mint a politikai szervezeteknek.

A PSRDC a latin-amerikai szolidaritást hangsúlyozandó, a társadalmi és gazdasági fejlődés érdekében egyfajta szoros együttműködésen, közös képviseleten és érdekvédelmen alapuló Karibi Amfiktüóniát⁷⁹ (Valls, 1998) kíván létrehozni a karibi térségben. A PSRDC online folyóiratként működő honlapja (<http://www.psrdc.org/>) is ezt a testvéri közösséget hangsúlyozza tartalmával.

A baloldal érdekes színfoltja a **Kubai Libertariánus Mozgalom** (MLC⁸⁰) 2002-ben alakult Castro-ellenes anarchista, antikapitalista csoportja, amely a 19. századi anarchista mozgalmakból eredezteti magát. Az anarchisták latin-amerikai összefogását célozza meg, honlapja venezuelai domainen található, míg postai úton egy mexikói címen érhető el. Magát nem szervezetnek tekinti, inkább egy csoportokat és individuumokat összefogó világméretű hálózatnak, amely az elnyomottak felszabadulásáért küzd. Mivel nem kifejezetten Kubában és

⁷⁹ Politikai és vallásos szövetség az ókori görög poliszok között. A görögök gyűlését Amfiktüón, Deukalión fia hozta létre, később az itt megjelenteket nevezték meg az *amfiktüónész* szóval. (Pauszaniasz, Kr. u . 1. sz.: 10/8.)

⁸⁰ Nem összekeverendő a *Movimiento Liberal Cubanóval*.

a kubai átalakulásért harcoló mozgalomról van szó, valószínűsíthetően egy esetleges (demokratikus) átalakulás esetén sem fog meghatározó szerepet játszani a karibi államban.⁸¹

2.5. *A centrum és jobb-liberális pártcsalád Kubában*

Kubában számos liberális kezdeményezés indult az 1990-es évektől, több párt is alakult, így a liberális csoport az új évezredben erősen fragmentált volt.⁸² A liberálisok alapító dokumentumai és nyilatkozatai nehezen elérhetők; közülük kevés tart fenn honlapot, ám ezek is csak időszakosan frissülnek. Tevékenységükről elsősorban a médiából lehet értesülni, ugyanis vezetőik emberi jogi aktivisták is, akik figyelemfelkeltő akcióikkal gyakran kerülnek be a hazai és nemzetközi sajtóba. A dolgozat a legismertebb és tagjainak becsült száma alapján a legnagyobb liberális szervezeteket mutatja be, amelyek a demokratikus értékek kubai beágyazódásáért indított mozgalmakhoz, aláírásgyűjtésekhez és programokhoz szívesen csatlakoznak, így kooperációra is hajlanak.

1991-ben egy csoport értelmiségi megalakította a *Criterio Alternativo*t, amelyből néhány névváltoztatást követően (*Movimiento Liberal Democrático*, *Alianza Liberal*, *Partido Liberal Democrático Cubano*) 1996-ban megalapították a **Kubai Liberális Pártot** (PLC). Az „*elnyomó totalitárius rezsim*”⁸³ ellen, a demokratikus átalakulásért, a politikai bűnösök amnesztiájáért, az alapvető szabadságokért és emberi jogokért harcolnak; liberális pártként fő céljuk az egyén szabadságának (*libertad*) biztosítása. Működésük az egyéni radikális fellépésen, a rendszer bírálatán és deklarációk kiadásán alapul, ez utóbbiak azonban kevésbé hatékonyak, mivel nem követi őket együttes cselekvés, így a nyilvánosságra hozatalukon kívül nem történik a kitűzött célok érdekében érdemi előrelépés. A PLC 2006-ban közel 800 aktivistával és számos szimpatizánssal rendelkezett világszerte (Ardin, 2007: 14)⁸⁴, 2005 óta a Liberális Internacionálé tagja. Honlapjuk már nem elérhető, ám a pártprogramon kívül a működése alatt sem tartalmazott a szervezet belső felépítésére vonatkozó információkat.

⁸¹ Bővebb információért lásd: <http://www.mlc.acultura.org.ve/>

⁸² Az írás nem tér ki részletesen a kisebb pártok munkájára, így az Osvaldo Alfonso Valdés-vezette Liberális Demokrata Pártéra (*Partido Liberal Democrático de Cuba*), az 1988-as alapítású *Partido pro-Derechos Humanosra*, a kis létszámú, de aktív 1999-es *Partido por la Democracia Pedro Luis Boitelre*, a *Partido Fraternal Republicano Cubanóra*, a *Partido Alternativa Republicanára* (PAR), a *Partido Unión por Cuba Libre-re* és az 1998-as matanzasi emberi jogokért harcoló *Partido Paz, Amor y Libertadra* stb.

⁸³ 2010. május 18-i nyilatkozatuk, lásd Cedeño Negrín (2010).

⁸⁴ A PLC hivatalos honlapja alapján (<http://www.liberalescubanos.org/>), amely már nem működik. Friss adatok nincsenek a párt tagságáról.

Jelenleg a pártprogram sem nyilvános, de a párt kulcsfiguráinak a nyilatkozataiból kitűnik: a gazdaság liberalizálásának kérdésével kevésbé foglalkoznak, a PLC szerint előbb az egyén szabadságát kell megteremteni.

A 2000-es években Julia Cecilia Delgado és Héctor Maseda Gutiérrez lett a PLC vezetője. Mindkettejük ült börtönben politikai és lelkiismereti okokból. Delgadót 2000-ben egy utcai demonstrációt követően tartóztatták le, majd „a rendszer iránt tanúsított tiszteletlenség miatt” egy év szabadságvesztésre ítélték. Az éhségsztrájkot folytató könyvtáros nő szabadon bocsátásáért a PEN nemzetközi írószövetség, több könyvtáros szervezet és a svéd liberális párt is lobbizott, így ügye széles nyilvánosságot kapott. Szabadon bocsátását követően folytatta a cenzúrázatlan, független könyvtárak létrehozásáért folytatott küzdelmet, amelynek eredményeképpen 2006 januárjában megnyithatták a José Martí független könyvtárat.

Maseda végzettsége szerint atomfizikus, de újságíróként is dolgozott. Őt 2003-ban ítélték húsz évnyi letöltendő börtönbüntetésre nemzetbiztonsági érdekekre hivatkozva⁸⁵, memoárját (*Enterrados Vivos, azaz Élve eltemetve*) laponként csempészték ki a cellájából. Felesége, Laura Pollán a férje és társai bebörtönzésének hatására alapította meg a *Damas de Blanco* csoportot.

A párt – az Ardin (2007: 24-25) által is leírt – működési mechanizmusa a vezető testületek tagjainak szóbeli közlése útján ismerhető meg, ám ezek a nyilatkozatok sem mindig korrelálnak. A rendelkezésre álló adatok alapján elmondható, hogy a párt regisztrált aktivistákból és a nyíltan politikai hitvallásukat nem vállaló szimpatizánsokból áll. A regisztrált személyek liberális köröket alkotnak, ők választják meg demokratikus úton a települési képviselőket, akik a tartományi képviselőkből álló testületet alkotják. A tartományi képviselőkből áll a nemzeti tanács, amely titkos szavazással a képviselők tevékenységét vizsgáló háromfős etikai bizottságot és végrehajtó testületet (*ejecutiva nacional*) választ (11-12 főt), amelynek a négy legtöbb szavazatot kapó jelöltje lesz a politikai tanács (*comité político*) tagja: az elnök, az alelnök, a főtitkár, a nemzetközi kapcsolatokért, illetve az ifjúsági ügyekért felelős megbízott. Ez a tanács felel a mindennapi ügymenetért, a forrásokkal való hatékony gazdálkodásért, a politikai program módosításaiért, az új javaslatok felkarolásáért, valamint a politikai nyilatkozatokat is ez a szerv adja ki. Négy-ötévente plenáris ülést tartanak, ahol a tartományokból érkező képviselők értékelik a párt munkáját.

Elviekben a PLC Kuba egyik legdemokratikusabban működő szervezete, ahol titkos és egyenlő szavazással választják meg tisztviselőiket, mindenkinek joga van javaslatot tenni és

⁸⁵ 2011-ben szabadult.

kritizálni a párt programját. Találkozóikra azonban az állami szervek „zaklatása” miatt ritkán kerülhet sor, kommunikációjuk nehézkes, és mivel nincsen akkora pártfegyelem, mint a PARP (AP) esetében, a retorziótól tartva csak kevesen gyűlnek össze egy megbeszélthelyen, előre egyeztetett időpontban. Így a döntéshez és megalapozott vélemény formálásához is kevesen vannak, a szervezkedés már a legalacsonyabb szinten megreked.

A PLC-vel ellentétben egy másik liberális szervezet, a **Kubai Nemzeti Liberális Párt** (*Partido Liberal Nacional Cubano* – PLNC) kimondottan a gazdasági kérdések megoldását tűzte a zászlajára. Vallják, hogy az állam ne avatkozzon gazdasági ügyekbe, tisztán a kereslet-kínálat mechanizmusa irányítsa a piacot. A 2002-ben még Kubai Liberális Mozgalom néven alapított párt felismerte, hogy amíg nincsen Kubában demokrácia és sorozatosak az emberi jogi visszaélések, a gazdaság sem lehet szabad az egyén szabadsága nélkül, így támogat minden jogvédő szervezetet, és a demokratikus átalakulásért küzdő kezdeményezések mellé áll. (Padrón, 2013) A már ismertetett, *El Camino del Pueblo* mozgalomban is vannak a programdokumentumot aláíró párttagok, valamint csatlakoztak a *Proyecto Nuevo País* kezdeményezéshez is.

A párt honlapja (<http://parlibnaccub.blogspot.hu/>) 2011 óta nem frissült. A szervezet sokat köszönhet elnökének, Fernando Palacio Mogarnak (https://es-es.facebook.com/fernandoedgardo.palaciomogar?directed_target_id=0), aki a kubai amerikai csoportokkal is szoros kötelékeket alakított ki, valamint színes bőrű politikusként igyekszik a szegényebb, színes bőrű rétegeket is megnyerni a párt társadalmi egyenlőséget hirdető programjával. Ezen kívül érdemes kiemelni az újságíró León Padrón Azcuy munkáját, aki a Facebookon (<https://es-la.facebook.com/leon.padronazcuy>) és a Twitteren (<https://twitter.com/Leonlibredecuba>) is gyakran posztol, blogot ír (<http://leonlibredecuba.wordpress.com/about/>), és jó kapcsolatot ápol a blogger Yoani Sánchezzel is.

Bár 2007-ben a 75-ök csoportjának⁸⁶ (*Grupo de los 75*) néhány tagja, a Kubai Nemzeti Liberális Párt, valamint civil, emberi jogi és ifjúsági szervezetek a szociológus Héctor Palacios Ruiz vezetésével elindították az *Unidad Liberal de la República de Cuba* kezdeményezést, amely a liberális erők összefogását célozza, jelenleg nem valósult meg az az egység, amely a szociáldemokraták esetében tapasztalható. Az összefogás és együttműködés egyelőre inkább deklaratív szinten tapasztalható, ám egyre erősebbé válik: jól mutatja ezt, hogy csatlakozott hozzájuk a PLC és a PSD is, így az egység a liberális erők több

⁸⁶ A 2003-ban monstre perekben ellenzéki tevékenységükért elítéltek.

mint 90 százalékát fogja össze. Az aláírók a békés és fokozatos demokratikus átmenet; a feltétel nélküli amnesztia; a jogállamiság; a magántulajdon védelme; és a kis- és középvállalkozások alapításához szükséges politikai, gazdasági és jogi környezet megteremtése érdekében kívánják egyesíteni az általuk képviselt szervezetek erejét, hogy közösen sikeresebben képviselhesék nézeteiket.

A fenti egységben is részt vevő, 1993-ban 42 ellenzéki szervezetből létrejött liberális **Demokratikus Szolidaritás Párt** (PSD) 2005 óta a Liberális Internacionálé tagja⁸⁷, az egyik legaktívabb szervezet Kubán belül, sőt, a kubai amerikai csoportokkal is kiterjedt a kapcsolatrendszere. Magát jobbközép pártnak tartja, amely a szegény rétegeket paternalizmus nélkül segíti, míg a vagyonosabbaknak stabil befektetőbarát környezetet biztosít.

A pártnak csak a Kubában élő kubai állampolgárok lehetnek a tagjai, amely körülbelül kétezer tagot számlál. Minden olyan 18 évnél idősebb kubai állampolgár beléphet, aki nem tagja fegyveres szervezetnek, elfogadja a párt alapszabályzatát, tiszteletben tartja a többi ellenzéki csoportot, és nem azért csatlakozik a PSD-hez, hogy a segítségével elhagyhassa az országot.

Hivatalos honlapjukat (<http://psdcubano.com/>) 1998 óta nem frissítették, és 2014-ben sem elérhető; de több oldalon találhatóak róluk információk: a pártról szóló cikkeket általában a PSD tagjai, kiemelkedő alakjai szerzik. A szervezeten belül jól megvalósul a munkamegosztás, valamint a demokratikus, transzparens választásoknak köszönhetően a vezető pozíciókat tekintve garantált a folyamatos vérfrissítés. Jelenlegi – régi-új – elnökük Pablo Silva Cabrera 2010-es halála óta Fernando Sánchez López.

A pártprogram nemcsak célkitűzéseiket, de történetüket is leírja; a PSD szervezeti és működési szabályzattal is rendelkezik.

A PSD az 1940-es alkotmányt ismeri el, amelyet egy esetleges demokratikus átalakulás esetén módosítana, megtartva az eredeti dokumentum haladó szellemű pontjait. Nyíltan antikommunista, az emberi jogok érvényesüléséért, a kubai családok egyesítéséért, a fenntartható gazdasági fejlődésért küzd békés eszközökkel. A piacgazdaság megteremtését bizonyos, társadalmi egyenlőséget fenntartó fékekkel képzelel el⁸⁸; egy olyan országban, ahol kulturálisan, szellemileg és lelkiileg is kiteljesedhet a kubai polgár. Az állami javakat (köztük a halászfloottát, a közlekedési infrastruktúrát, a kikötői létesítményeket) privatizálná: az elővásárlási jog először a kubai munkásokat és állampolgárokat illeti, majd külföldiek kapnák

⁸⁷ A párt történetéről lásd Fernando Sánchez López cikkeit az *Asociación Pro Libertad de Prensa* blogján (<http://prolibertadprensa.blogspot.hu/>) és a *Cuba Matinal* írását (<http://www.cubamatinal.com/Noticia.cfm?NoticiaID=5837>)!

⁸⁸ Ezeket azonban nem specifikálja.

meg azt. Korrupció- és cenzúraellenes harcot, igazságos adótörvényeket hirdet. Oktatási és egészségügyi reformokat is tervez: depolitizálná a tananyagot, a 9. osztályig kötelező és ingyenes oktatást biztosítana, ezen felül alacsony tandíjat kellene fizetniük a továbbtanulóknak; engedélyezné a magániskolák és -kórházak alapítását; az egészségügyet – részben – külföldi *best practice*-ek átvételével piacositáná. A környezetvédelem és a biodiverzitás fenntartása mellett kötelezi el magát. Amnesztiát, plurális demokráciát, szabad választásokat, az ország nemzetközi reintegrációját követeli, összefogásra szólítja fel az ellenzéki erőket, támogatja a civil társadalom fejlődését, illetve a külföldi, hasonló elveket valló csoportokkal való szövetségek létrehozását. (Puente Informativo Cuba-Miami, 2000)

A pártok közül egyedülálló módon kitér az általuk kívánatosnak vélt kormányformára is: prezidenciális köztársaságot, szekuláris államot vizionál négyévenként megtartott parlamenti választásokkal, a hatalmi ágak szigorú elválasztásával, decentralizációval, a szubszidiaritás elvével összhangban.

Felépítése hasonló a PLC-éhez: a települési csoportok képviselői alkotják a tartományi csoportokat; vezető testülete a 25 tagú Nemzeti Végrehajtó Bizottság (*Comité Ejecutivo Nacional* – CEN), amely az elnökből, alelnökből, külföldi képviselőkől és a tartományi képviseletek vezetőiből, azaz a titkárságok (*secretariats*) vezetőiből áll (Ardin, 2007: 26-27). Ez utóbbiak tizenöt különböző egységet jelentenek, amelyek egy-egy területért felelősek, mint például a gazdaság, a nők helyzete, ifjúsági ügyek, nemzetközi kapcsolatok stb. A vezető testületnél gyakrabban ülésező politikai bizottságot hét fő alkotja, ez felel a párt operatív működéséért. A tartományi képviselőkkel kibővített CEN pedig háromévente közvetlen és titkos szavazással megválasztja az elnököt és a vezető tisztségviselőket. Az aktuális kérdéseket megvitató céllal létrejött nemzeti tanács az előbbi testület kiegészülve a politikai bizottsággal, települési küldöttekkel és más, a párthoz kapcsolódó szervezetek képviselőivel. Speciális esetben felállít egy, az előbbiektől független ügynevezett válságtanácsot, amely akár az alelnököt és nyolc titkárságvezetőt is leválthatja a posztjáról.

Az első nagygyűlésüket 2001-ben tartották, amelyen a hatvan résztvevő között voltak a svéd liberálisok küldöttei is. A külkapcsolatok erősítése mellett a belföldi szövetségek kialakításának fontosságát is hangsúlyozták, így a 2003-as Fekete Tavasz után, amely során több PSD-tagot is elítéltek, a PLNC-vel megalapították a *Convergencia Liberal Cubana* (Kubai Liberális Összefogás) nevű szervezetet, ám a belső konfliktusok miatt nem hatékony a működése. Jóllehet rendkívül aktív, és számos összejövetelt tart, tevékenysége jórészt hangzatos deklarációk kiadásából áll. A 2010-es évektől kezdődően egyre fajsúlyosabb ügyekben nyilatkoznak, közös program kidolgozását tervezik és összegyűjtik az alkotmányos

reform legszükségesebb elemeit, így várhatóan egyre nagyobb szerepet fognak betölteni az illegális ellenzék körében.

A PSD néhány évvel később csatlakozott az UNRC-hez, amely egy kiforrottabb programmal és a szűkebb közös metszettel vonzóbb alternatívát jelentett az összefogást sürgető PSD-nek is. A 2000-es években belső ellentétek és a titkosrendőrség zaklatása nehezítette meg a párt mindennapos működését, ám a sorozatos inzultusok és bizonyos, a fő irányvonalától eltérni kívánó párttagok menesztését követően, kisebbé, de még erősebbé és szervezettebbé vált a párt.

Bár még rendkívül friss, 2014 februárjában alapított szervezet a fenti két párt, a PSD és a PLNC által létrehozott **Kubai Liberális Szolidaritás Párt (PSLC)**, és összeolvadásuk még folyamatban van, egyezségük a jövőbe mutat. Az alapító dokumentum a demokrácia, a szabadság és a liberális értékek tiszteletét és meghonosítását nevezi meg az új párt fő célkitűzéseként. A nemzeti végrehajtó bizottság mellett egy háromfős, tartományok munkáját összehangoló koordinátori csoport, a tartományi képviselők és a külföldön székelő alelnökök irányítják. A pártok új keletű egyezségéből adódó kettősség a vezetésben is megmutatkozik: a PSLC tiszteletbeli elnöke Fernando Sánchez López, míg elnöke Fernando Edgardo Palacios Mogar. (Gonzalez Febles, 2014)

A PSLC egy kisebb, de erősen összetartó liberális egységet valósíthat meg; ám mivel a CLC sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, elhamarkodott volna egy koherens egészként beszélni a pártról a két alapító szervezet alaposabb ismerete és tevékenységük különválasztása nélkül. Az alapító dokumentumban közös szervezeti kereteket fektettek le, a közös célok érdekében pedig egységesen kívánnak fellépni, így elképzelhető, hogy a liberális pártcsalád egy új, erős entitással gyarapszik.

A kubai és kubai amerikai szervezetek mellett érdemes röviden jellemezni egy spanyol kezdeményezést is: az 1989-ben, a kelet-európai rendszerváltozások hatására a spanyolországi Madridban létrehozott **Kubai Liberális Unió (ULC)** a liberális demokrácia szószólója, 1992 óta a Liberális Internacionálé tagja. Alapító dokumentumában a jogállam, a törvény előtti egyenlőség, a transzparens kormányzás és a plurális választások mellett teszi le a voksát, és a Castro-rezsim békés leváltását tűzi ki célul. Vallja, hogy az erőszakos hatalomátvétel a kubai történelmi példákból (1933, 1959) okulva még nem vezetett demokratikus és jól működő rendszerekhez, sőt, a tapasztalatlan új vezetők sem tudtak termékeny reformokat

megvalósítani. Többek között Milton Friedman⁸⁹ és Isaiah Berlin⁹⁰ szellemi örököseiként leszámolnak a sikertelen szocialista kísérlettel és a piacgazdaság, a civil és a magánszektor befolyásának növelését látnák szívesen a jövő Kubájában. A kormányzati kiadások csökkentését, privatizációt, a személyes szabadság maximális érvényesülését kívánják.

Tiszteletbeli elnökük Carlos Alberto Montaner, elnökük Dr. Antonio Guedes, munkájukat a nyolc alelnökből álló tanács segíti a különböző cselekvési területek képviselőiben: gazdaság és pénzügy, nemzetközi kapcsolatok, az ellenzékkel való kapcsolatok külföldön, nemzetközi kapcsolatok az USA-ban, illetve Latin-Amerikában, kulturális ügyek, kommunikáció, belügy. Fontos kiemelni, hogy a párt spanyolországi székhelyéből kifolyólag külön pozíciót hozott létre az amerikai, a kubai emigráns ellenzéki és a latin-amerikai relációk gondozására: ez az egyedülálló struktúra biztosítja, hogy a testvérpártokkal és egyéb szervezetekkel külföldön is hatékony legyen a kapcsolattartás és az együttműködés. Cselekvési tervük kiemelkedően részletes; középtávú céljaik között szerepelt és 1990-ben miami, caracasi és madridi központokkal, a kelet-közép-európai (magyar, lengyel, csehszlovák) rendszerváltozásokat megélő országok tapasztalatait felhasználva megalakították a Castro-rezsim leváltásáért összefogó Kubai Demokratikus Platformot (*Plataforma Democrática Cubana*) az ULC, a COSODECU és a PDC-Cuba részvételével. A platform összejöveteleinek célja a dialógus, az aktuális kubai, illetve a releváns nemzetközi politikai, gazdasági és társadalmi események megvitatása, javaslatétel a közös cselekvésre vagy nyilatkozatok kiadására, és a legfontosabb: a karibi államban működő ellenzéki csoportokkal vállalt szolidaritás és az együttműködési lehetőségek feltárása.

Az ULC elsősorban Spanyolországban és az Európai Uniónál lobbizik Kuba érdekében, bírálja a közösségi és a spanyol Kuba-politikát, valamint javaslataival látja el a döntéshozókat. Az európai közösséget a Castro-rezsimmel szembeni keményvonalas politikára buzdítja, ellenzi a kétoldalú dialógust és egy lehetséges együttműködési megállapodás aláírását mindaddig, amíg Kubában nem kezdődik meg a demokratikus átalakulás. Az általuk alapított Szabadság-díjat (*Premio Libertad*) a kubai demokratikus átalakulásért küzdő prominens személyiségeknek adományozza a párt tanácsa.

⁸⁹ Magyar származású amerikai közgazdász (1912-2006). Főbb tanai: A szabad piac léte a politikai szabadság feltétele, egyben a politikai hatalom ellensúlya. A piaci árakat a kereslet és kínálat törvénye határozza meg.

⁹⁰ Orosz zsidó származású filozófus (1909-1997). A szabadságot politikai és személyes, valamint pozitív és negatív szabadságra osztja. A szabadságnak vannak határai: az egyénét is korlátozni kell a társadalom érdekében (normaszegés), illetve a hatalmon lévőkét is a zsarnokság elkerülése végett. (Berlin, 1990)

Honlapjuk (<http://unionliberalcubana.com>), Facebook-oldaluk⁹¹ és Twitterük (<https://twitter.com/LiberalCuba>) folyamatosan frissül, átlátható, a párt missziója könnyen megismerhető a segítségével. Ezen kívül egy számos videót, interjút tartalmazó kisfilmet kínál YouTube-csatornával (<https://www.youtube.com/user/UnionLiberalCubana>) is rendelkeznek.

A **Kubai Republikánus Párt** (PRC) a floridai Hialeah-ben alakult meg 2003-ban a kubai demokrácia előmozdítása érdekében, de magában Kubában, illetve Brazíliában és a Dominikai Köztársaságban is működtet kirendeltséget. Az emberi jogok harcosa, a politikai elítéltek amnesztiájáért, a *Radio* és *TV Martí* minőségi javításáért és sugárzási hatókörének kiterjesztéséért küzd, fő célja a kubai emigránsok csoportjai közötti együttműködés elérése. Az amerikai embargó fenntartását nem ellenzi, amennyiben az a Castro-rezsim összeroppantását szolgálja. A pártdokumentumok által vizionált prezidenciális köztársaságban nincsenek kiváltságos csoportok, a jog és a piaci mechanizmusok érvényesülnek, a cél a boldog és szabad kubai lakosság megteremtése. Nagy hangsúlyt fektetnek a nők és a fiatalok megnyerésére, számos ilyen szervezettel vállalnak szolidaritást és működnek együtt.

Bár az alapító dokumentum ingyenes tagságot hirdet, jelenlegi tagsága havi öt amerikai dollárba kerül, a felvételt kérelmezőnek egy meglehetősen szubjektív feltételnek kell megfelelnie: szeretnie kell a szigetet, ezen kívül a párt által „törannisznak” nevezett rendszer megdöntésén kell fáradoznia.

Vezetősége egy tizenöt fős testületből áll, amely alatt a tartományi és helyi testületei állnak a hierarchiában, fő konzultációs testülete a nemzetgyűlés. A vezető tisztségviselőket ötévente választják meg, minden pozíciónak jól körülhatárolt tevékenységi köre van. Az operatív működésért felelős politikai bizottság az elnökből (Ibrahim Bosch López), alelnökből, az igazgatóból áll, az irányító bizottságban rajtuk kívül helyett kapott az igazgató helyettese, az *Isla de la Juventud* speciális küldötte, a kincstárnok, a tartományi igazgatók, a szóvivő, a titkár, a választmányi gyűlés elnöke, az erkölcsi bizottság elnöke, valamint öt ideiglenes feladattal ellátott igazgató; ők döntéseiket egyszerű többséggel hozzák. A tartományi és a helyi szinten is ugyanilyen hierarchikus rendben épül fel a párt vezetősége.

A párt Facebook-oldala (<https://es-es.facebook.com/pages/Partido-Republicano-de-Cuba/340700105951038>) 2013-ban frissült utoljára, míg honlapját (<http://partidorepublicanodecuba.org>) folyamatosan aktualizálják. Radikális egyéni vagy

⁹¹ Internet: <https://es-es.facebook.com/pages/Uni%C3%B3n-Liberal-Cubana/290866347597756>

csoportos akcióik és emberi jogi ügyekben való markáns álláspontjuk miatt tagjaikat a rezsim üldözi, gyakran tartóztatják le őket rendszerellenes tevékenység vádjával.

Az egyenlőséget, a lassú, átgondolt növekedést és a Castrók nélküli békés demokratikus átalakulást nevezi meg célként a 2003-ban vállalkozók és szakemberek által Floridában alapított **Kubai Nemzeti Demokrata Párt** (PNDC), amelyet megalakulásakor az ellenzék is támadott. A már működő pártok úgy érveltek, hogy nincs szükség egy újabb szervezetre a kubaiak képviselétéhez, ugyanis ez túlságosan felaprózza az ellenzék politikai erejét, ám a PNDC éppen ebben látja a demokrácia működőképességét: a különböző érdekeket különbözőképpen kell megjeleníteni a palettán. Nemcsak rendszerváltást sürgetnek, hanem vezető szerepre törekszenek az új viszonyok között jól átgondolt, pontról pontra megtervezett programjukkal. Jelszavuk: szuverenitás, szabadság, igazságosság. Célkitűzéseik között szerepel az amnesztia, a teljes vallás- és a szólásszabadság biztosítása, a szabad sajtó, az utazás szabadsága, az 1976-os alkotmány eltörlése, a titkosrendőrség felszámolása, a tananyag ideológiától való megtisztítása és az ingyenes oktatás⁹², a természeti kincsek megóvása, a mélyszegénység felszámolása, a méltányos munka és az azért járó megfelelő bérezés biztosítása, a vállalkozási lehetőségek körének bővítése, az állami támogatással végrehajtott földreform, az ipari létesítmények fokozatos privatizációja, az ingatlanulajdonlás szabályozása, valamint a nemzetközi kapcsolatépítés.

A Miami székhelyű pártnak bármely nemzet bármely állampolgára a tagja lehet, amennyiben a kubai szabadság ügye mellett kötelezi el magát, és elfogadja az PNDC dokumentumaiban foglaltakat. A főtitkárból, Alfredo M. Ceperóból⁹³ és a két (gazdasági és kommunikációs) titkárból álló háromfős végrehajtó tanácsuk (*Comité Ejecutivo*) mellett az ötfős igazgatótanács irányítja a szervezetet, amelyet közgyűlésük választ meg. Az egyes pozíciók és szervek között világos a munkamegosztás, a párt jól átláthatóan és demokratikusan működik. Negyedévente fórumot szerveznek Kihívások és lehetőségek egy demokratikus Kubában (*Retos y Oportunidades de una Cuba en Democracia*) címmel, ahová neves előadókat hívnak meg⁹⁴, gyűjtést szerveznek, valamint anyagi támogatást nyújtanak a politikai okokból bebörtönzötteknek, családjuknak és az emberi jogok érvényesüléséért küzdő Lawton Alapítványnak⁹⁵.

⁹² Felsőoktatási intézményekben is.

⁹³ Twitteren: <https://twitter.com/AlfredoCepero>

⁹⁴ Nemcsak a politikai színtérről: építészek, írók, költők, valláskutatók és egyházi személyek is részt vesznek a rendezvényeiken.

⁹⁵ 1997-ben, Havannában létrehozott humanitárius szervezet, prominens alakja Oscar Elias Biscet.

La Nueva Nación (Új Nemzet) című háromhavonta megjelenő kiadványukat 1500 példányban angol, míg 500 példányban spanyol nyelven terjesztik, a folyóirat archívuma az interneten is olvasható. Azonos nevű rádióadásukat hetente kétszer, hétvégenként lehet meghallgatni – már az interneten is (<http://www.pnccuba.org/lmn.htm>). A PNDC honlapja (<http://www.pnccuba.org>) jól tagolt, informatív, a párt összes fontos dokumentuma online is elérhető, célkitűzéseik és ideológiájuk is részletesen megismerhető. Elsősorban az általuk szervezett rendezvények és támogató tevékenységük kerülnek be a médiába; mivel magukról egy megfontolt párt képét kívánják a sajtóban is kialakítani, tartózkodnak a radikális akcióktól, ám szolidaritást vállalnak az emberi jogi harcosokkal. Bár nevében és az alapító dokumentumokban is magát a centrumtól jobbra helyezi el a PNDC, politikai programja sok olyan elemet tartalmaz, amely állami gondoskodást igényel, ezért a gyakorlatban a középponttól való balra tolódása figyelhető meg.

2.6. A floridai kubai közösség bemutatása és hatása az Egyesült Államok Kuba-politikájára

A kubai politikai életre nemcsak a politikai ambíciókkal rendelkező és rendszerváltó céllal működő pártok vannak hatással, hanem más, a karibi állam demokratikus átalakulását szorgalmazó szervezetek és maga a kubai amerikai közösség is. Ez utóbbi pedig földrajzi közelsége miatt a jövőben is nagy befolyással bír majd Kuba sorsát illetően, közvetlenül és közvetve is, az amerikai Kuba-politika által. A jelenlegi helyzet értékeléséhez tehát elengedhetetlen bemutatni ezt a csoportot, tevékenységét és az USA vezetőivel való különleges szimbiózisát.

A kubai emigráns közösségek és a szigetállam közötti kapcsolatok történelme több száz évre nyúlik vissza, ám a politikai befolyásuk miatt csak a 20. század közepétől értékelődött fel az Amerikai Egyesült Államokban élő bevándorlók szerepe.⁹⁶ Sőt, a forradalom előtt több amerikai választotta lakóhelyének a karibi államot, mint kubai az északi szomszédos állam területét. (Totten, 2014)

Az USA-ban a 21. században körülbelül 1,9 millió kubai származású ember él, ők a latin populáció csekély, mintegy 3,5-4 százalékát teszik ki a 2011-es népszámlálási adatok szerint.

⁹⁶ Az Amerikába vándorlás kezdetét a kubaiak szimbolikusan 1823-tól datálják, amikor Félix Varela a *Thorndike* fedélzetén a spanyol uralkodó, VII. Ferdinánd haragja elől Amerikába menekült. A kubai széleskörű autonómiaért küzdő pap ideiglenes állomásnak tekintette New Yorkot, ám soha nem tért vissza szülőföldjére. (Grenier, 2007)

(U. S. Census Bureau, 2013) A közösség kétharmada floridai lakos, de százezres csoportok találhatóak New Jerseyben, New Yorkban, Kaliforniában és Texasban is. A bevándorlási politikának köszönhetően 60%-uk már amerikai állampolgár, míg a többi latin-amerikai államból érkezők csupán 26%-a mondhatja ezt el magáról. Bár az 1980 előtt és után érkezettek jellegzetességei eltérnek, a kubai közösség jól megkülönböztethető a többi spanyolajkú közösségtől – a gazdasági motivációk mellett a disszidálás fő oka továbbra is a fennálló politikai rendszer.

A kölcsönös tisztelet, a dialógusra való hajlandóság kialakulásának hiányában óriási szerepet játszik a két állam kormánya. Az amerikai kubaiak jogi és logisztikai reformok szorgalmazásával gyakorolnak nyomást a *Comandantéra* és az USA elnökére. Előbbire az északi fél szigorúbb és nem megalkuvó politikájának támogatójaként, utóbbira pedig a választások alkalmával, hiszen a számottevő kubai közösség segítségével a népes Florida állam akár az elnök sorsáról is dönthet. Vajon az elfogult spanyolajkú elemzők torzításai azok a tanulmányok és statisztikák, amelyek a kubai közösség politikaformáló szerepét hivatottak alátámasztani, vagy valóban megkerülhetetlen tényező az USA Kuba-politikájának alakításában a bevándorlók csoportja?

Az Egyesült Államok a keleti blokk felbomlása után mérlegelte, hogy Kuba milyen mértékű fenyegetést jelent számára, hiszen a kis karibi állam már nem a nagy ellenlábás Szovjetunió stratégiai fegyvere, nem támogat sem katonailag, sem ideológiailag fegyveres felkeléseket, felszabadító mozgalmakat a világ más pontjain. Az USA felismerte, hogy már nem alkalmazhatók az eddigi elemek, a sziget nem jelent potenciális veszélyforrást: új Kuba-politikára van szükség. A viszony normalizálását tűzte ki célként, hiszen a hidegháború vége a nemzeti biztonságpolitikát is átalakította, így a karibi prioritásokat is újra kellett definiálni.

George Bush kormánya idején (1989-1993) viszonylag kevés konfliktus adódott a két ország relációiban; a következő években megnőtt a nem-kormányzati szervezetek (NGO) és más nyomásgyakorló szervezetek jelentősége az USA Kuba-politikájának alakításában, ami a gazdasági és diplomáciai kötelek újragondolását szorgalmazta. (Erisman-Kirk, 2002: 306) Ebben pedig óriási szerepet kapott a kubai amerikai közösség nyelvismerete, személyes tapasztalatai és szaktudása, illetve politikai szerepvállalása és küldetésstudata.

A földrajzi közelség és a szoros rokoni szálak miatt tehát elsősorban a floridai kubaiak szálltak síkra a két állam viszonyának normalizálásáért, miután látták, hogy a szankciókkal terhelt politika nem bizonyult eredményesnek. Az amerikai elnökjelöltek és a már hatalmon lévő vezetők nem hagyhatták figyelmen kívül az emigráns közösségek tevékenységét, hiszen átgondolt, tudatos propagandájuk minden esetben óriási sajtóvisszhangot váltott ki

nemzetközi téren, illetve a politikai preferenciák változásával egy látszólag kis lélekszámú populáció megnyerése is döntőnek bizonyulhatott a választások alkalmával.

Jelen alfejezet az elmúlt húsz év, azaz egy speciális időszak, az úgynevezett „rendkívüli állapot békében” (*Período especial en tiempo de paz*⁹⁷) során lezajlott amerikai elnökválasztásokat veszi sorra, miközben ismerteti a kormányfők regnálása alatt véghezvitt vagy befagyasztott reformokat, valamint rámutat arra, hogy a választási kampányok közben, a szavazáskor vagy éppen az egyes elnöki ciklusokban érezhető-e a kubai amerikaiak tevékenységének a hatása. A hazai, tudományos, kimondottan a fenti témát taglaló szakirodalom meglehetősen kevés⁹⁸, illetve más országok diplomáciájának és külpolitikájának csekély hatása van az ismertetett folyamatokra; ezért az írás elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban megjelent forrásokat vizsgálja és használja fel. Fő célja, hogy igazolja vagy cáfolja a vélekedést, miszerint a kubai kis közösség az amerikai kül- és Kuba-politikájának egyik aktív alakítója, amelyet a mindenkori vezetésnek figyelembe kell vennie.

2.6.1. *Bevándorlás a forradalom utáni évtizedekben*

A kubai kivándorlás első nagyobb hulláma Fidel Castro hatalomra kerülése után, az 1959-1962-es években indult el: ebben az időszakban elsősorban felső- és felső-középosztálybeli szakemberek (kb. 250 ezer fő) hagyták el a szigetet. Az 1965⁹⁹ és 1974 közötti években már szabályozott formában szállították a „szabadság járatok” az Egyesült Államokba a közép- és a munkásosztály tagjait (közel 300 ezer főt); az USA az 1966-os *Cuban Refugee Adjustment Act* értelmében mérlegelés nélkül kénytelen volt befogadni a Kubából érkezőket, hiszen semmi esetben sem fogadta vissza őket az anyaország. Később a mindennapi élet nehézségei egyre több kubait készítettek hazájuk elhagyására. A kommunista vezetés szemében az országot elhagyók megítélése lassan megváltozott, amit jól jelzett, hogy a korábban *gusanosnak* (férgék, lárvák) megbélyegzett kivándorlókból lepkék, a *traidoresból* (árulók) pedig *trae dólares* (dollárhozók) lettek a kubai spanyol szóhasználatban. (Blanco, 2011: 25) A harmadik – eddig legvegyesebb – hullám a nyolcvanas években indult meg: az 1980-as marieli kikötőnyitás során állami engedéllyel hagyhatták el az országot az emigrálni vágyók (kb. 125 ezer fő).

⁹⁷ A *período especial* rövid bemutatását lásd a 4. mellékletben!

⁹⁸ A téma az elismert magyar Latin-Amerikával és az Amerikai Egyesült Államokkal foglalkozó szakemberek fő kutatási területén kívül esik, ezért érintőlegesen tárgyalják a kubai amerikaiak helyzetét.

⁹⁹ A camariocai kikötőnyitás.

Az 1990-es években a megváltozott nemzetközi hatalmi viszonyok miatt az amerikai kormányzat napirendre tűzte Kuba kérdését; így a gazdasági válság, valamint a kubai szocializmus miatt elvándorló kubaiak ügyét is meg kívánta oldani az Egyesült Államok.

1994. szeptember 9-én az USA és Kuba kétoldali megállapodást kötött a migráció biztonságos, legális és szabályozott kereteiről, amelynek értelmében egyrészt a tengeren elfogott kubaiakat az Egyesült Államok harmadik országbeli táborokba szállítja, másrészt az illegális migráció és embercsempészet ellen közösen lép fel a két ország. Az önként hazatérést választókat a karibi állam visszafogadja, és erőfeszítéseket tesz az elvándorolni kívánók meggyőzésére, hogy ne hagyják el a sziget területét, ugyanis az Egyesült Államok évente maximum 20 ezer főt hajlandó befogadni. Még ebben az évben felállították Kubában a külügyminisztérium konzuli ügyekért és a kubai származású rezidensekért felelős irodáját, és nemzetközi fórumosorozatot indítottak el a migráció témakörében.

A következő megállapodás 1995. május 2-án született, amely a guantanamoi bázison fogva tartott mintegy 33 ezer fő ügyének megoldását szolgálta. Ezen kubai személyek humanitárius okokra hivatkozva beléphettek az Egyesült Államokba, míg az amerikai menekülttáborokba szállított kubaiakat repatriálták. A szigetállam vezetése garantálta a visszatérők sértetlenségét, az embercsempészek súlyos börtönbüntetés elé néztek. A menekültstátuszt elnyerők harmadik országokban kaptak letelepedési engedélyt: Spanyolország, Venezuela, Ausztrália és Nicaragua fogadta be őket.¹⁰⁰ 1994 óta két évente három vízumorsosolást tartottak, amelyekkel hathónapos tartózkodási engedélyt nyerhettek a szerencsések és családjaik.

1995-től évente 20 ezer fő érkezik legálisan Kubából; ezen a kvótán felül a *wet-feet, dry-feet*-politikát folytatja az amerikai kormány, amely szerint, ha egy menekültet a két országot elválasztó vizeken fognak el a hatóságok, azt hazatoloncolják vagy egy harmadik országba viszik menekültként. Amennyiben bármilyen módon partot ér a bevándorló, lehetőséget kap az Egyesült Államokban maradásra, hogy tartózkodási, illetve letelepedési engedélyért folyamodhasson.

2.6.2. *A bevándorló közösségek fő jellemzői*

A két ország közötti vándorlás egyirányú az USA felé, nincs körkörös migráció; az itt élők anyaországához fűződő transznacionális szálai nem hivatalosak, erősen korlátozottak; a

¹⁰⁰ 2004-ig tartott a félévenkénti párbeszéd, amely az emberi jogi visszaélések miatt keletkezett politikai feszültség miatt ez évben megszakadt.

kettős állampolgárság tiltása, valamint a nem Kubában élők választási és választhatósági jogának hiánya pedig tovább súlyosbítja a helyzetet. Kuba érdektelen a diaszpórákkal szemben, lemond a külföldön élőkről: a más állampolgárságot felvevők automatikusan elvesztik a kubait, továbbá a kubai magántulajdon és vállalkozásalapítás, illetve a belföldi politikai folyamatokban való részvétel jogát is.

Az Egyesült Államokban a kubaiak idősebbek, iskolázottabbak, és magasabb a havi átlagjövedelmük a többi latin-amerikai bevándorló közösséghez viszonyítva. (Pew Research Center, 2011) A bevándorlást a közösség kevesebb, mint fele tartja súlyos társadalmi problémának, amely jóval kisebb arányt mutat, mint a többi latin csoport körében. A hazájukért küzdő és politikai jogaiktól megfosztott, magukat *exile*-nak (száműzöttnek, menekültnek) nevező kubaiak aktívabbak helyi, állami és szövetségi szinten is, mint a más az Egyesült Államokban élő latin közösségek tagjai.¹⁰¹ A floridai törvényhozás képviselőházában a tizenhárom hispán származású képviselő közül mindössze kettő nem kubai származású¹⁰², az Egyesült Államok Kongresszusában hat kubai amerikai képviselő ült¹⁰³, a legjelentősebb lobbis, a *Cuban American National Foundation* pedig Washingtonban székel.

A hazájukat sújtó embargó és az egyedi jellegzetességeket mutató amerikai külpolitika miatt politikai céljaikért önállóan szállnak síkra, nem működnek együtt a többi spanyol közösséggel. Nagy részük már tökéletesen beszél angolul és amerikainak vallja magát, bízik a szövetségi kormányban. A miami kubaiak legnagyobb csoportja konzervatív ideológiákat vall, ám a két kisebb, liberális csoport együttesen nagyobb szavazótáborot képvisel. Alig harmaduk tartja magát republikánusnak, és nagyjából ekkora a demokrata közösség is. Érdekes, hogy a függetlenek aránya vagy ugyanekkora, vagy ez utóbbinál nagyobb az elmúlt évek közvélemény-kutatásai szerint.

Míg 1991-ben az USA-ban élő kubaiak csupán 40 %-a támogatta a kubai vezetéssel folytatott párbeszédet, napjainkra ez az arány ennek a másfélszeresére nőtt. Egyre több az optimista hang, már többen vannak az embargót ellenzők, az erőszakos akciókat elutasítók és a rendszeresen kisebb-nagyobb összegeket hazautalók; a visszatérni kívánók aránya rohamosan csökken.

¹⁰¹ Természetesen van egy réteg, amely mereven elzárkózik az aktuálpolitikától, ők magukat emigránsoknak nevezik, és a jobb boldogulás reményében telepedtek le az Egyesült Államokban.

¹⁰² Egy Puerto Ricó-i és egy spanyol származású.

¹⁰³ 2011-es adat.

2.6.3. Florida hinta-állammá válása és a kubai amerikaiak szerepének felértékelődése

Florida hagyományosan republikánus állam: 1952 óta csupán három alkalommal¹⁰⁴ nyert demokrata jelölt az államban. Az elnökválasztásokon játszott szerepe az utóbbi húsz évben értékelődött fel igazán, ugyanis Bill Clinton felismerve a terület jelentőségét, 1992-ben az első demokrata jelöltként kampányolt Miami-Dade-ben, ahol ez évben még csak a kubai szavazatok 22 %-át szerezte meg, ám ez az arány 1996-ra már 35 %-ra nőtt. (Garza–DeSipio, 1999: 211-238)

2.6.3.1., „Low profile”-politika a Clinton-éra kezdetén

A Clinton-adminisztráció öt fő nemzeti érdeket azonosított a Kubával szemben folytatott politikában: a demokrácia és a felelősség elve, amely az elszámoltathatóságon, transzparencián és az emberi jogok védelmén alapul; a szabad piac és a szabad kereskedelem expanziója; a kábítószer-kereskedelem elleni harc; az illegális bevándorlás megfékezése; valamint a természeti környezet védelme. Érdekes, hogy a szocializmust, mint ideológiai veszélyt nem említette. (Clinton Administration, 2001)

A Clinton-kormányzat első periódusában Kuba ügye nem kapott kellő hangsúlyt, hiszen fontosabb kérdések voltak napirenden az amerikai külpolitikában: az Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás (*North Atlantic Free Trade Agreement* – NAFTA) létrehozásának erőfeszítései¹⁰⁵ és Haiti kérdése¹⁰⁶ kötötte le a külpolitikai erőket. A kubai kormány tétova gazdasági reformjai sem vonzottak elég tőkést a világ más országaiból, akik talán hallathatták volna a hangjukat a kedvezőbb befektetői környezet kialakítása érdekében. A Kubát érintő döntések egy „low profile”-politika kozmetikázási kísérletei voltak. Alexander Watson Amerika-közi ügyekért felelős külügyminiszter-helyettes azonban egy külügyi bizottsági meghallgatáson kifejtette, hogy a békés átmenet szükségessége nemcsak a kubai

¹⁰⁴ 1964, 1976, 1996

¹⁰⁵ Az Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás (*North Atlantic Free Trade Agreement* – NAFTA) szabadkereskedelmi övezet Kanada, Mexikó és az Amerikai Egyesült Államok között. Kanada és az USA 1989-ben írta alá az egyezményt, Mexikó 1994-ben csatlakozott.

¹⁰⁶ Az ENSZ BT 940. (1994) számú határozatában felhatalmazta a tagállamokat a haiti katonai junta megdöntésére, amelynek érdekében az USA nemzetközi koalíciót szervezett, és az *Operation Uphold Democracy* akció keretében húszezer amerikai katonát küldött az országba.

társadalom érdeke, hanem az amerikaié is, mivel ha váratlanul összeomlik Castro rendszere, menekültek áradata özönl majd el az Egyesült Államok déli partjait. (U. S. Government Printing Office, 1994)

Az 1990-es évekre Erisman és Kirk amerikai politológusok szerint négy fő lehetőség kínálkozott a Kuba-politika irányának megváltoztatására. Az első a *status quón* alapult, amely szerint nincs átfogó stratégia a politikai és gazdasági elszigetelésen kívül, a külpolitikát „eseti” megoldások vezérik. A második a kubai rendszer megdöntése akár erőszakos eszközökkel, katonai beavatkozással, amelyet a keményvonalasok és a kubai amerikai emigráns közösség radikálisai láttak volna szívesen. A harmadik a konstruktív párbeszéd megindítása, az embargó enyhítése és a kormányközi kommunikáció erősítése, amely a demokráciát elősegítő óvatos reformlépésekkel járt volna. Ezt az álláspontot elsősorban NGO-k, nemzetközi segélyszervezetek és *think tankek* támogatták. A negyedik lehetőség a kapcsolatok normalizálása, amely a kubai szocializmust megtörni nem tudó blokádtörölését vonta volna maga után, így az új környezetben szabadpiaci és demokratikus áramlatokkal találkozhatott volna a kubai nép. Tudósok és demokrata politikusok vallották magukénak ezt a nézetet. (Erisman–Kirk, 2002: 307-308)

2.6.3.2. *Szigorú törvényekkel a kubai szocialista országgal kereskedő államok ellen*

Az Egyesült Államok elvetette a katonai beavatkozást, ám az embargón sem kívánt enyhíteni, ezért az évezred utolsó évtizedében a *status quón* alapuló eseti döntésekkel irányította Kuba-politikáját, és a Castro-ellenes kubai amerikai lobbik nyomására új eszközök bevetését választotta a kubai rendszer megtörése érdekében. Úgy vélték, hogy az embargósújtotta ország a szovjet blokk felbomlása után már nem elég erős új politikai támadások kivédésére, ám időzített bombaként működhet a nyugati féltekén.¹⁰⁷ A floridai kubaiak gyors és hatékony lépéseket követeltek. Még élt bennük a sértettség a „haza elvesztése” miatt, és feltétel nélkül, maximálisan bíztak az északi nagyhatalomban. (A fiatalabb, más nézeteket

¹⁰⁷ A latin-amerikaiak szimbolikus jelentőséget tulajdonítanak az egyedüli utat választó, az amerikai dominanciának következetesen ellenálló kis országnak; a félteke deklaráltan szocialista államként nagy jelentősége van más, hasonló berendezkedésű országok szempontjából, hogy hogyan viselkedik vele szemben a demokratizálódott nyugati világ. Ezen kívül az amerikaiak egy kubai típusú gazdasági rendszer kiépülését látják Venezuelában, és attól tartanak, hogy Hugo Chávez, majd Fidel Castro halála után a latin-amerikai baloldal irányítását Venezuela veszi át, amely gazdaságilag és a politikai szövetségeseit tekintve is erősebb, mint Kuba.

valló generáció ekkor még nem rendelkezett szavazati joggal, vagy annyira megcsömörlött a politikától Kubában, hogy már az USA-ban sem kívánt részt venni a Kuba-politika alakításában.)

E politika eredményeként született a Torricelli- és a Helms–Burton-törvény. Előbbit, a *Cuban Democracy Act*-et (CDA) Bob Graham és Robert Torricelli szenátorok javaslatára fogadták el 1992-ben. A XVII. cikk 1704-es bekezdése megtiltja az Egyesült Államok területén kívül működő leányvállalatok számára a Kubával folytatott kereskedelmet, és előírja, hogy a kubai kikötőket érintő hajók csak hat hónap elteltével köthetnek ki amerikai partoknál. E törvény alapján megvonhatták a Kubával tárgyaló országoktól az amerikai segélyeket. Az 1705-ös bekezdés a kubai népnek nyújtott támogatásról rendelkezik, valamint az emigráns közösségek Kubába küldött segélyeinek összegéről, illetve az élelmiszer- és gyógyszerszállítmányok szigorú ellenőrzéséről és szétosztásáról. A törvény harmadik országokra kiterjesztése miatt ütközik a nemzetközi joggal.

Bush 1992. október 23-án ratifikálta, hogy megnyerje a floridai választókat. Az elnök nemzetbiztonsági szempontokat figyelembe véve felfüggeszthette a törvény rendelkezéseit, mivel ez nagymértékben sértette az Európai Unió, Kanada és Latin-Amerika érdekeit, a törvény értelmében ugyanis gazdasági szankciókkal sújtották mindazon országokat, amelyek Kubával bármilyen kereskedelmi kapcsolatot létesítettek.

Az 1994. novemberi kongresszusi választások után a republikánus többség elvetette a konstruktív párbeszéd és a normalizálódás scenárióját, és félretette Kuba ügyét; de a másik oldalon lehetőség nyílt az emigráns közösségek hatékonyabb részvételére a politikában a konzervatív szenátorok támogatása által. Az ezt követő időszakban jól megfigyelhető a belügyek hatása a Kuba-politikára: New Jersey és Florida nyomásgyakorló csoportjai kedvükre alakították a washingtoni hivatalos álláspontot Kubával kapcsolatban.

A Helms–Burton-törvény (*Cuban Liberty and Democratic Solidarity Act*) Jesse Helms észak-karolinai és Dan Burton indianai szenátorokról kapta a nevét, akik javaslatára 1996-ban a Kongresszus további szankciókat fogadott el Kubára nézve. A jogszabály III. cikke felhatalmazta a Kubában kártérítés nélkül kisajátított vagyonnal rendelkező amerikai tulajdonosokat, hogy az Egyesült Államok bíróságain pereljék azokat a külföldi vállalatokat, amelyek az államosított javakkal kereskednek, vagy azokba fektetnek be. Meggátolta más országoknak a Kubától vásárolt cukor és származékainak az Amerikában való értékesítését, valamint a IV. cikk megtagadta a külföldi vállalatok részvénytulajdonosaitól és cégek tisztviselőitől a belépővizumot. A Kongresszus szerint Castro uralmát hosszabbítják meg

azzal, hogy nincs elég elrettentő erő a kubai befektetőknek, ezért a fő cél Kuba világpiacon integrációjának megakadályozása.¹⁰⁸

A Clinton-adminisztráció betiltotta a Miami-Havanna charterjáratokat, szigorította a vízumkérelmezés folyamatát és csökkentette a hazautalások mértékét. A visszatoloncolások és a guantanamoi elzárások vezethettek a *Brothers to the Rescue (Hermanos al Rescate)* emigráns csoport kisrepülőjének lelövéséhez 1996 februárjában.

A második Clinton-kormány idején némi enyhülés következett be a kétoldalú kapcsolatokban. 1998 márciusától évente egyszer ismét Kubába utazhattak az emigráns közösség tagjai (ezáltal megemelkedett a Miami-Havanna charterjáratok száma), és nőtt a hazautalás mértéke (300 dollár háromhavonta). Visszaállították a két ország közötti postaszolgálatot, és engedélyezték az élelmiszerek és gyógyszeripari termékek eladását a szocialista államnak. Ezekkel az intézkedésekkel ki is fulladt az új adminisztráció Kuba politikája. Új, jelentős törvények nem születtek Kuba ügyében; kivéve talán a 2000-ben elfogadott *Trade Sanctions Reform and Enhancement Act*-et (TSRA). Ez a jogszabály feljogosította az amerikai vállalatokat, hogy a kormány engedélyével értékesítsenek élelmiszeripari cikket és mezőgazdasági terményeket Kubában, ha az készpénzben, vagy egy harmadik ország által szerzett forrásból fizeti őket ki.

2.6.3.3. *Bush keményvonalas politikája és a floridai közösség szemléletváltása*

Bush már a 2000-es választások előtt is kiemelt figyelmet fordított kampányában a floridai bevándorlókra, hiszen az afroamerikaiak és a zsidó közösségek támogatására nem számíthatott. Al Gore Joe Lieberman segítségével mozgósította a 6% szavazóerőt képviselő zsidó közösséget. Az afroamerikaiak (16%) pedig Jeb Bush kormányzó (1999-2007) *One Florida Initiative* elnevezésű kezdeményezése miatt pártoltak el a testvérek mellől, ez ugyanis

¹⁰⁸ A legnagyobb problémát a II. cikk elfogadása jelentette, amely szerint Castro vezetése terrorista fenyegetettséget jelent, így a kubai rendszerváltás akár Fidel, akár Raúl Castro nélkül kell, hogy végbemenjen: hiszen valószínűleg elleneznének bármilyen demokratikus átalakulást. Természetesen nem a genetika a döntő érv, hanem az együttműködésre való hajlandóság, és a cél érdekében minden szükségtelen akadályt el kell távolítani az útból. Nevezetesen: tudatosítani kell a kubaiakban, hogy Castro gátat szabhat az ilyen törekvéseknek. Bármely vezetést kész az amerikai kormány elfogadni, amely a régi tulajdonviszonyok visszaállítását intézményesíti. A nemzetközi felháborodás, ha lehet, még hevesebb volt, mint az 1992-es Torricelli-törvény elfogadásakor.

a floridai középiskolákból a legjobban teljesítő tanulókat felvételi nélkül juttatta be a helyi felsőoktatási intézményekbe. Bár névleg az intézkedés éppen az egyenlő esélyeket hirdette, a kisebbségek a hátrányos helyzetű tanulók kirekesztésének elitista példáját látták a programban. (Garza-DeSipio, 2005: 2013-224) A kubaiak között a demokrata elnökjelölt Al Gore esélyeit csökkentette a Clinton-éra Kuba-politikája.

Azzal azonban senki nem számolt, hogy újabb bevándorlási krízis súlyosbítja a kubai-amerikai relációkat. Elián González, egy hatéves kisfiú édesanyjával és több kivándorló társával egy alumíniumcsónakon hagyta el Kuba partjait, azonban az út során édesanyja és az utasok nagy része életét veszítette. A gyermek megmenekült, és kubai rokonainál helyezték el a hatóságok, amelyek azonnal megkezdték az állampolgárságáért folytatandó eljárást. Elián édesapja, aki Kubában maradt, követelte, hogy adják neki vissza a fiát.

A kisfiú története jelentősen megosztotta az amerikai közvéleményt: volt, aki a család integritását szem előtt tartva az apjához kerülést támogatta (hiszen a fiú nem önszántából indult neki a veszélyes útnak), mások viszont azzal érveltek, hogy az Egyesült Államokban sokkal jobb életet biztosíthatnak a kisfiúnak, mint a szocialista Kubában. A politikusok is heves vitákat folytattak az eseményről, amely a publicitása által a választási küzdelmek egyik főszereplője lett. Bár a hivatalos álláspont még mindig a kemény kéz politikáját tartotta a legmegfelelőbbnek, egyre több kongresszusi képviselő és szenátor, egyházi vezető, üzletember és humanitárius csoport vélekedett másképp.¹⁰⁹ Végül a bevándorlási hivatal döntése szerint a kisfiú nem kaphatott menedékjogot Amerikában – csak ha az apja kérelmezi azt. Ez viszont nem történt meg, így 2000-ben kiutasították a fiút az országból és visszaküldték a Kubába.

Az ítélet csalódást jelentett a Clintont támogató demokraták között. Egy 2000-es felmérés szerint a kubai amerikaiak 83 %-a gondolta úgy, hogy a republikánusok jobban képviselték a floridai közösség érdekeit az ügyben, mint az USA vezetése. (Lorente, 2004) Így Al Gore a negatív visszhang miatt már nem fordulhatott a kubai latinokhoz. A 2000-es évi választások rendkívül szoros eredménnyel zárultak: az eddigi legkiélezettebb küzdelemben George W. Bush mindössze 537 szavazattal nyert, ő 2 912 790, míg Al Gore 2 912 253 szavazatot kapott. (Leip, 2000)

A választás után már senki sem tulajdonított nagy jelentőséget a kubai amerikai szavazatoknak, csak a voksok száma érdekelte a jelölteket a szoros eredmény miatt. A kubai

¹⁰⁹ Például George R. Nethercutt washingtoni képviselő és John D. Ashcroft volt szenátustag (mindketten republikánusok), valamint a katolikus egyház, az *Amnesty International* stb.

közösség azonban szerepét hangsúlyozva egyre aktívabbá vált a politikai életben. George W. Bush kubai származású politikusokat nevezett ki adminisztrációjába, és a hatalomra kerülését követően még szigorúbb Kuba-politikát folytatott: megerősítette, hogy szükség van a Helms–Burton-törvényre, azaz a jövőben sem függeszti fel a harmadik országok érdekeit sértő rendelkezéseit; és fenntartotta az embargót. Az amerikai elnök Otto Reichet¹¹⁰, a kubai forradalom ellenzőjét nevezte ki külügyminiszter-helyettesnek a kubai amerikai közösség nagy meglepedésére. Kubának az Egyesült Államoktól kivívott függetlenségének 100. évfordulóján (2002. május 20-án¹¹¹) *Initiative for a New Cuba* néven új programot hirdetett, amelyben szigorította azokat a feltételeket, amelyeknek a normalizálódás érdekében kell megfelelnie a karibi országnak. Új, jogállamot tiszteletben tartó, demokratikus kormányt, szabad kereskedelmet és piacgazdaságot kívánt, valamint a 2003-as választásokon az ellenzéki politikai erők jelöltállítási lehetőségét, és a szavazás nemzetközi megfigyelőkkel való lebonyolítását. A politikai okokból bebörtönzötteknek amnesztiát kért, valamint a független szakszervezetek alapítását és a munkások teljes kifizetését¹¹² követelte. Cserébe ösztöndíjakat, segélyprogramokat és diplomáciai elismerést ígért Kubának.

A programnak belpolitikai célja is volt: az elnök saját és testvére, Jeb Bush támogatására használta fel a floridai emigráns közösség körében, akik anyagi támogatásukkal is hozzájárultak a politikusok karrierjének formálásához. Cserébe továbbra is megvétózták a gazdasági embargó enyhítését célzó törvényjavaslatokat, köztük a 2002. március 21-én negyvenhat (közülük húsz fő republikánus) képviselő által alkotott *Cuba Working Group* kilenc pontból álló tervezetét, amely gazdasági és politikai együttműködésre sarkallt.

A diplomáciai közeledést nemcsak az amerikai belpolitika, hanem a kubai események is akadályozták. 2003 tavaszától ugyanis a Havannában székelő amerikai érdekképviseleti iroda vezetőjének mozgásszabadságát korlátozták a hatóságok, valamint áprilisban a vezetés 75 főt – köztük újságírókat, emberjogi aktivistákat, ellenzéki pártvezetőket – tartóztatott le rendszerellenes tevékenységük miatt. A három főt, aki az Egyesült Államok felé térített el egy

¹¹⁰ Kubai amerikai üzletember és politikus, volt venezuelai nagykövet (1986-89), később Condolezza Rice latin-amerikai tanácsadója lett a Nemzetbiztonsági Tanácsban.

¹¹¹ A „kubai függetlenség 100. évfordulója alkalmából” tartottak 2002-ben ünnepeket Kuba-szerte, ugyanis bár a spanyoloktól való függetlenedésért vívott háború 1898-ig tartott, az amerikai megszállás Tomás Estrada Palma elnök 1902. május 20-i hivatalba lépésével ért véget, ezért ettől tekintik hivatalosan a kubaiak függetlennek az államot.

¹¹² A külföldi vállalatok kubai állami intézményeknek – amelyek közül nem egy katonai – fizetik a munkabért, amelynek mindössze a tíz százaléka jut el a dolgozókhöz az állami „lefölözésnek” köszönhetően.

hajót, golyó általi halálra ítélték. A *Varela Project*¹¹³ keretében széleskörű demokráciát követelve 11 ezer aláírást gyűjtöttek össze a békés ellenzék hívei, azonban a kormány – bár elismerte jogukat a petíció beadására –, figyelmen kívül hagyta azt. Bush erre újabb utazási korlátozásokkal felelt, amelyek értelmében harmadik országon keresztül is tiltottá vált a Kubába utazás.

Bush regnálása idején született meg 2004-ben a több mint négyszáz oldalas *Powell Report*, amely a szigorúbb intézkedések mellett a jövő Kubájának nyújtott támogatást is részletesen leírja.¹¹⁴ Kétségtelenül vannak pozitív hozadéka, ha az igazságosságot, a drogprevenciót és a gazdasági reformokat tekintjük át; ám az egészségügyet, az oktatást, a kormányzást, de még a nemzeti parkok őreinek a kiképzését is szabályozó dokumentum egyes részei a protektorátus intézményét idézik.

A *Commission for Assistance to a Free Cuba* elnökletét 2005-ben Condoleezza Rice vette át, aki igyekezett minél jobban összehangolni a kormány tevékenységét és az ügynökségek munkáját. A következő évben 93 oldalas beszámolót tett közzé, amely egy 80 millió dolláros programot alapozott meg: ezzel kívánják Castro halála után biztosítani a szocializmus végét Kubában. A titkos záradék tartalmáról csak homályos találgatások láttak napvilágot: egyesek szerint egy Castro elleni merénylet vagy a karibi állam katonai lerohanásának tervéről szól. 2006-ban Bush a haiti kormányváltást levezénylő Caleb McCarryt nevezte ki a kubai „rendszerátalakítás” koordinátorának. Az 59 millió dolláros keretet a Castro halála utáni „fájdalommentes” kormányváltás lebonyolítására különítette el az amerikai vezetés.

Ekkor még mindig az idősebb kubai generációk alkották a floridai szavazóbázis magját, ezért a közösség továbbra is a kemény Kuba-politikáért lobbizott. Az ő közreműködésük eredményeképpen a háromhavonta hazautalható összeget csak a közvetlen hozzátartozóknak (és nem a háztartásban élő bármely természetes személynek) küldhették az amerikaiak – a kommunista párt vagy valamely állami hivatalos betöltő kubaiaknak pedig továbbra sem. A már Amerikában élő rokonok egyszeri ezer dolláros utalást folyósíthattak az USA-ba emigrálóknak, a Kubába érkezők pedig az eddigi háromezer dollár értékű csomag helyett csak háromszáz dollár értékben vihettek be ajándékot a szigetre. (Orozco, 2009) A pénzt utaló bankoknak speciális engedélyt kellett kérniük, hogy intézhessék a kubai átutalásokat. Ezzel nemcsak a tranzakciós költségek nőttek meg, hanem a felére csökkent a

¹¹³ Oswaldo Payá által 1998-ban indított kezdeményezés, tagjai főként emberi jogi aktivisták, akik közül 2003-ban 25 főt letartóztattak Kubában „felforgató” tevékenységük miatt. Kubai törvényjavaslatuk demokratikus politikai reformokat foglalt magában. Részletesen lásd a 48. oldalon!

¹¹⁴ A jelentést összeállító bizottság vezetője Colin Powell külügyminiszter volt.

hazautalások összege, és megszorodtak az illegálisan utalt pénzek is – a kubai kormány válaszlépésként különadót vetett ki az amerikai dollárban befolyt összegekre, és szigorította a dollár használatát a karibi államban.

Az USA-ban élő kubaiak 90 százalékának él az anyaországban rokona, így a fenti intézkedések nemcsak a családok anyagi helyzetét rontották, hanem a személyes kapcsolatokra is romboló hatással voltak – ami a washingtoni kubaiakat még annyira nem érintette, de a hazájukhoz ezer szállal kötődő miami populációt már igen. A lobbi kétélű fegyvernek bizonyult. Az amerikai lépések egy merevebb, elutasítóbb reaktív politikát eredményeztek a karibi fél részéről, ráadásul semmilyen tervezett belpolitikai változást nem idéztek elő. Ezt látva a bevándorlók új ernyőszervezeteket alapítottak és széleskörű összefogást hirdettek¹¹⁵, találkozóikon pedig az enyhülés szükségességét hangsúlyozták a nemzetközi sajtó előtt. Olyan platformokat kívántak létrehozni, amelyek a Castro-elleneseket és a rezsimpártiakat is együttműködésre készíthetik a közös érdekek mentén. Az amerikai politika befolyásolása helyett a saját kezükbe vették az irányítást; és az emberi kapcsolatokat, az életszínvonal javítását és a relációk javítását helyezték a középpontba.

2.6.3.4. Obama elnöksége – Az illúziók vége

Ilyen milióban érkezett el a 2008-as választási év, amelyre az elemzők már a demokraták fölényét jósolták a kubai választók körében, ám az eredmény most is meglepetést hozott. Ebben az évben a kubai amerikaiak ugyanis a republikánus John McCainre adták le a szavazatok 63,9 %-át, amely az előzetes várakozásoknak némileg ellent mondott. Bár a kubai származásúak a korábbi években egy viszonylag egységes republikánus bázisnak voltak tekinthetőek, a fiatal, progresszív választók és az azt megelőző években érkezett bevándorlók az enyhülést szorgalmazó politikát támogatták. A korlátozások feloldása mellett érvelő fiatalabb értelmiségi réteg a demokraták mellé állt, nem feltétlen a programjuk támogatójaként, hanem inkább a republikánus kemény politika kritikusaként. Sőt, a statisztikák szerint a kubai amerikai nőknek is nagy szerepe volt az átalakulásban, hiszen a miami szavazók 60 %-a nő: és míg a 21. század első éveiben a keményvonalas politikát támogatták, a 2004-es és a 2008-as választások között eltelt időszakban felére csökkent az említett politikát folytató republikánusokra szavazók száma. (Bishin et al., 2009)

¹¹⁵ A legjelentősebbek a 2006-os *Emergency Network of Cuban American Scholars and Writers* (ENCASA) és a *Consenso Cubano*.

Bár az első afroamerikai elnöktől enyhülő politikát vártak a Castro-fivérek, Obama kezdeti, kedvező lépései nem hozták meg a kubaiak által remélt eredményeket. A 2009. január 20-án beiktatott amerikai elnök egy egyenlő, partnerségen alapuló új kezdetet ígért Latin-Amerikának, valamint biztosította a térség államainak polgárait, hogy az alulról induló kezdeményezésekből születő, a népek önrendelkezésén alapuló, szabadon választott jövőkép kialakítását támogatja. „*Ami jó az amerikai kontinensnek, az az Egyesült Államok javát szolgálja*”. (Obama, 2008)

Néhány hónapon belül megszületett az első törvény, amely a kubai amerikaiak hazautazásának körülményeit könnyítette meg: a Bush-kormányzat speciális engedély birtokában¹¹⁶ háromévente mindössze két hét kubai tartózkodást tett lehetővé a közvetlen családtagok számára, ezt Obama évi egyszer két hétre módosította. Megemelte a karibi államba utalható pénzek felső határát, enyhítette az élelmiszerekre és gyógyszerekre vonatkozó szigorú korlátozásokat, illetve bővítette a szigeten élő családtagok részére küldhető ajándékok körét. Ezentúl ruhák, tisztálkodási cikkek és halászati felszerelés is szerepelhet a magánembereknek címzett csomagban – az állami hivatalok magas rangú tisztviselői és a Kommunista Párt tagjai részére azonban továbbra is tilos bármilyen árucikket tartalmazó küldeményt postázni az Egyesült Államok területéről.

Bár a kubai amerikaiak hazautazását lehetővé tevő, és az akadémikusok, zenészek, tudósok és kutatók kubai tevékenységét elősegítő korlátozások enyhítésével eleget tett a kampányában foglalt ígéreteknek, Obama nem hozott újabb, a normalizálódást célzó intézkedéseket. A fenti lépések az elválasztott kubai családok közötti híd megteremtésén túl valóban a nyílt párbeszéd mellett való elköteleződését mutatják, az amerikai elnök azonban hajthatatlan maradt az embargó feloldását illetően. Ezt elődeihez hasonlóan kizárólag a demokratikus választások megtartásának, a szólás-, a sajtó- és a gyülekezési szabadság megvalósulásának függvényében tartja elképzelhetőnek.¹¹⁷ A politikai párbeszéd megrekedt: a kialakult patthelyzetben egyik

¹¹⁶ Az újságírókon, kormányzati tisztviselőkön és a humanitárius missziók tagjain kívül az amerikai állampolgárok nem utazhatnak szabadon Kubába.

¹¹⁷ A 2010 februári eseményekkel igazolni látta Obama a döntését: 83 napos éhségsztrájk következtében február 23-án meghalt a politikai bűnökért elítélt afro-kubai származású Orlando Zapato Tamayo. Másnap Guillermo Fariñas ellenzéki aktivista folytatta a sztrájkot 26 börtönben lévő, orvosi kezelésre szoruló rabtársa érdekeiért. Obama 2010 március közepén kiadott nyilatkozatában kritizálta a Castro-rezsimet, amely elutasította a kubai-amerikai bilaterális kapcsolatok új alapokra helyezését, egy új korszak kezdetét. Retorikájában az alapvető szabadságjogok érvényesüléséért folytatott küzdelem mellett a kubai néppel vállalt szolidaritásra helyezte a hangsúlyt. A politikai bebörtönzöttek azonnali, feltétel nélküli szabadon bocsátását követelte, és mélyen elítélte a kubai rendszert a foglyok nem megfelelő körülményeiért és a disszidens haláláért. A kubai amerikaiakat akár

fél sem kívánt lépni, engedményeket tenni, ragaszkodtak kialakult markáns, merev álláspontjukhoz; így az USA Latin-Amerika-politikájának magja is változatlan maradt.

A CNN egy 2009-ben végzett közvélemény-kutatása alapján (CNN Poll, 2009) az amerikaiak mintegy 71 százaléka vélte úgy, hogy az Egyesült Államoknak ismét ki kell építenie diplomáciai kapcsolatait Kubával, valamint a megkérdezettek 64 százaléka szerint fel kell oldani a szigetállamra vonatkozó utazási korlátozásokat.

A Kongresszus sem jutott egységes álláspontra a kubai kérdést illetően: a képviselők egy része a floridai republikánus Connie Mackhez, a New Jersey-i Chris Smithhez és a virginiai Frank Wolfhoz hasonlóan az egyik legbrutálisabb diktatúraként definiálják a karibi államot; míg mások a viszony normalizálására törekszenek, a súlyos, unilaterális szankciók feloldását, az embargó eltörlését tartják a helyes és követendő útnak. Sem a demokraták, sem a republikánusok nem egységesek Kuba kérdésében. A 2010-ben a Kongresszus elé terjesztett, utazási korlátozások felszámolását, a gazdasági kapcsolatok erősítését, a mezőgazdasági cikkek kereskedelmének fellendítését célzó *Travel Restriction Reform and Export Enhancement* törvényjavaslatot is a két párt egy-egy képviselője közösen nyújtotta be.¹¹⁸

Egyre erősödnek a hangok, miszerint a más utat választó *Comandante* bírálói csak és kizárólag a kubai lakosokat és a kubai amerikai közösségeket rövidítik meg szigorú megszorító intézkedéseikkel. Úgy vélik, hogy a floridai emigránsok családjainak meggazdagodását, befolyásosságát elősegítő kormányzati lépések és döntések egyáltalán nem szolgálják karibi szigeten élők javát, sőt, kételkednek abban is, hogy a szocialista államba küldött segélyek teljes egészében eljutnak a címzettekhez.

Egy 2014-es, a FIU Kuba-kutató Intézete által végzett közvélemény-kutatás¹¹⁹ alapján a Miami-ban élő kubai amerikai közösség körében is többen vannak (52%) az embargót ellenzők, mint a blokádot fenntartani kívánók. Ezt a réteget jórészt (62%) a 18 és 29 év közötti, fiatalabb korosztály alkotja, akiknek közel kilenczede a Kuba-politika irányváltását követeli. A teljes miami kubai közösség körében is több mint kétharmados ez az arány. A terrorizmust támogató államok listájáról való törlését illetően azonban különbözik az egyes generációk véleménye: a fiatal felnőttek 65%-a az azonnali eltávolítását támogatja, míg az

meg is nyerhette volna határozott fellépésével, ám a más latin-amerikai államokkal és az onnan bevándorlókkal szemben folytatott keményvonalas politikája ellenérzést szült a floridai kubaiak körében. (A terjedelmi korlátok miatt az említett keményvonalas politika részletezésére nincs mód, bővebben lásd: Weisbrot, 2011)

¹¹⁸ A törvényjavaslatot végül elutasította a Kongresszus.

¹¹⁹ 2014 februárja és márciusa között, 1000 fős, véletlenszerűen kiválasztott mintával, spanyol és angol nyelven a Miami-Dade megyei kubai amerikai lakosság körében. A hibahatár 3,1%.

összes megkérdezett 63%-a véli úgy, hogy a Castrók államának rajta kell maradnia a listán. Bár a *wet-foot, dry-foot policy*-t a válaszadók 63%-a elfogadja, 69%-uk az utazási korlátozások teljes feloldása mellett teszi le a voksát. Ez utóbbi arány 1991 óta csaknem 25 százalékpontot nöött, azaz átbillent a mérleg, ahogyan a 25 évvel ezelőtti, embargóról alkotott keményvonalas álláspont is megváltozott: akkor még 87% állt ki a blokád mellett, ma már csupán 48% tartja helyesnek a fenntartását. (Grenier-Gladwin, 2014) Azzal érvelnek, hogy a kereskedelem és a turizmus nem több annál, mint aminek látszik: nem a rendszerváltás érdekében történik, ám természetesen az ahhoz vezető út egyik lépése lehet; ráadásul Kubában feloldották az utazással kapcsolatos korlátozásokat, míg az Egyesült Államokban nem.

Hasonló eredményt mutat az *Atlantic Council* 2014-es közvéleménykutatása is, amelyet Amerika-szerte készítettek angol és spanyol nyelven¹²⁰: a válaszadók 56%-a támogatja a kapcsolatok normalizálását Kubával, több mint fele időszerűnek tartja az embargó megszüntetését. Ez az arány Floridában 63%-os, itt az utazási korlátozások eltörlése mellett áll ki a megkérdezettek több mint kétharmada. Az összes résztvevő 77%-a több kétoldalú találkozót és szorosabb együttműködést látna szívesen a közös célok, mint például a kábítószer-csempészet elleni harc érdekében: ez az arány Floridában még magasabb. Országszerte csaknem kétharmaduk gondolja úgy, hogy Kubát le kellene venni a terrorizmust támogató országok listájáról, 56%-uk pedig a Kuba-politika azonnali irányváltását sürgeti.

Castro nem tart az USA-tól, viszont úgy tűnik, hogy az Egyesült Államok fél a normalizálódástól. De vajon miért? Talán presztízaveszteség érné, vagy következetes kíván lenni az előző elnökségek politikai programjaihoz, függetlenül annak demokrata vagy republikánus eredetétől? Az azonban biztos, hogy az Egyesült Államok által támogatott ellenzéki programok, a negatív retorika mind hozzájárul a Castro-fivérek hatalmon maradásához. A kapcsolatok normalizálódása ellen hat az is, hogy olyan népszerű és híres személyiségek, mint például Gloria Estefan énekesnő is a kubai politikai elítéltek szabadon bocsátását követeli, a szocialista állam demokratizálódásáért harcol, és saját házában rendez nagyszabású „jótékonyági esteket” a kubai disszidens mozgalmak támogatásáért.

Az USA a nemzetközi nyomás ellenére is csak kis engedményeket hajlandó tenni: mint például a magasabb mértékű hazautalások, az utazási korlátok feloldása, illetve bizonyos termékek exportjának engedélyezése, és segélyszállítmányok küldése. Bár a diplomáciai

¹²⁰ 1024 véletlenszerűen kiválasztott felnőtt amerikai, 617 floridai állampolgár részvételével 2014. január 7-22. között. A hibahatár országosan 3,1%.

kapcsolatok helyreállítása, a havannai amerikai nagykövetség megnyitása érdekében, valamint a telekommunikációs eszközök exportját engedélyező, 2014 végén tett lépések a két állam viszonyának normalizálását vetítik elő (cserében 53 politikai elítélt kap amnesztiát a karibi államban, és a kormány szabadabb hozzáférést biztosít a világhálózathoz); az USA továbbra is fenntartja azt a vélekedést, hogy az embargó a Castro-rezsim összeroppantására szolgál; ám nem veszi figyelembe azt, hogy a kubai lakosság mindennapi életében mekkora kárt okoz. Nemcsak egészségügyi problémákat idéz elő, hanem nyersanyag, alkatrészek és alapanyagok hiányában a közüzemi szolgáltatások is akadoznak miatta: a villany- és gázellátás sem megfelelő színvonalú az országban.

Az embargó mellett érvelők szerint azonban a korlátozások feloldása a vezetők pozícióit erősítené az országba áramló tőke és a megélénkülő turizmus segítségével; hiszen az állami és a külföldi tulajdonban lévő vállalatok, a katonaság kezében lévő légitársaság (a *Gaviota*) és különböző vállalkozások, és az átlag kubaitól elzárt luxusüdülők profitálnának belőle, nem a szegényebb rétegek, akiket még alkalmazni sem tudnának a befektetők a kubai vezetés megkerülésével. A blokád feloldása ráadásul gyengének és engedékenynek tüntetné fel az Egyesült Államokat, ami rossz üzenetet közvetítené a demokratikus vívmányokat és emberi jogokat tisztelő nemzetközi közösség felé. Elképzelhető az is, hogy a fenti lépés, azaz egy új piac megszerzése forrásokat von el a karibi térség kisebb államaitól, viszont a rum és a szivar importján kívül nem jelent olyan plusz hozadékot az USA-nak, amiért érdemes lenne kockáztatnia szívélyes viszonyát ezekkel az országokkal. (Suchlicki, 2013)

Az embargópártiak sokszor figyelmen kívül hagyják azt, hogy az enyhülő amerikai politikára Kuba pozitívan válaszol, vagy, hogy egyáltalán reagál valamit. Nehéz előre jelezni, milyen fogadtatásra talál a blokád feloldása a Castrók országában, de a kubai diplomácia is épít a nemzetközi közvéleményre, ezért valószínűleg nem tenne olyan meggondolatlan lépéseket, amelyek súlyos konfliktushoz vezethetnének.

Tény, hogy Kína esetében Amerika nyitása pozitív hatást gyakorolt a modernizációra és a gazdasági kapcsolatokra, de nem segített elő demokratikus változásokat az ázsiai államban. A kelet-európai államok esetében pedig a Szovjetunió szétesése volt az a – legfontosabb – tényező, amely miatt a demokratizálódás útjára léptek a posztszocialista államok, és nem feltétlen csupán a Nyugat támogatása adta meg ehhez a biztos alapokat. Sőt, több esetben a régi rezsimből átmentett hatalommal és befolyással bíró politikusokat erősítették meg az Egyesült Államok és a szövetségesei azzal, hogy legitimnek ismerték el a belőlük felálló új kormányok tagjait. Egy rendszer összeomlásához számos ok vezet, amelyek együttese indítja meg az átalakulás folyamatát: ezért sem célszerű a kubai rendszerváltást ezen államok mintái

alapján lemodellezni, hiszen egyedisége folytán valószínűleg a karibi államban bekövetkező transzformáció is másféleképpen zajlik majd.¹²¹ (Kaufman-Rothkopf, 2000: 91-92)

2.6.4. A kubai amerikai szavazóbázis szerepe a jövőben

A hinta-állam szavazóinak meggyőzése érdekében Herman Cain¹²² republikánus jelölt kampányának egyik legkorábban, 2011 novemberében felkeresett állomása Florida volt, ám a rendezvényekre kilátogató kubaiak nem a bevándorlási kérdésekről vitáztak, hanem a 9-9-9 adótervről és a jelölt szexuális botrányairól. A körutat mégsem könnyelheték el sikerként, hiszen olyan fiaskók kísérték, mint például Cain „*hogyan mondják kubaiul, hogy finom?*”¹²³ amerikai szállóigévé vált mondata, vagy meglepett arckifejezése, amikor a *wet-foot, dry-foot* politikáról kérdezték az újságírók. Felkészületlenségét és tájékozatlanságát azzal magyarázta, hogy egy elnöknek nem kell mindent tudnia, a döntéshozónak nem ez a feladata. Valóban, ám ez nem vetett jó fényt a személyére egy olyan öntudatos közösségben, mint a kubai amerikai. Már a választások januári floridai statisztikái szerint is több mint százezer szavazattal a demokraták vezettek (564 513, illetve 452 619) a latinok körében, míg 2006-ban még negyvenezerrel a republikánus választók voltak többségben (369 902, illetve 414 185). Ennek fő oka az volt, hogy a kubai amerikai közösség is a belpolitikai kérdésekre koncentrált. Mivel ők elsősorban már amerikai állampolgárokként tekintettek magukra, a kubai kérdés megoldása vesztett jelentőségéből, inkább az egészségügy és az adópolitika foglalkoztatta a floridai kubaiakat is. Belátták, hogy más módon, gazdasági vagy kulturális csatornákon kell hatást gyakorolniuk az USA Kuba-politikájára, amely néhány apró enyhítést szolgáló lépést leszámítva nem változott az elmúlt húsz év során, radikális reformok nem történtek, az embargó kérdéséről pedig mindkét párt, a demokrata és a republikánus tábor

¹²¹ Fidel és Raúl Castro, a forradalom két vezéralakja vezeti az országot, amely többé-kevésbé önállóan lépett a szocializmus útjára, míg a közép-kelet-európai államokban a hidegháború alatt a szocializmus intézményesített rendszerét fentről kapták meg a SZU által elfogadott vezetők. Természetesen óriási különbségek voltak az egyes államok között, ám a fenti jellegzetességük megkülönbözteti őket Kubától, csupán ezen a téren lehet általánosítani.

¹²² Herman Cain (1945-) georgiai üzletember, publicista és rádiós személyiség. 2012-ben Mitt Romney kihívója volt a republikánus elnökjelöltek között.

¹²³ A miami *Little Havana* negyedben Cain egy neves étteremben kávézott és kubai harapnivalót fogyasztott hozzá. Ekkor tette fel a kérdést: „*Hogyan mondják kubaiul, hogy finom?*” A tájékozatlan politikus nem volt tisztában azzal, hogy Kubában a spanyol a hivatalos nyelv.

képviselőinek többsége is kitartott a konzervatív, keményvonalas álláspont mellett. A választási preferenciáikat tehát főként a két párt programja alakította.

A 2012-es floridai választások szoros eredménye jól tükrözte a kubai amerikaiak megosztottságát politikai kérdésekben. Az itt élő kubai származású amerikai állampolgárok Obamára voksoltak többen: a szavazatok 49%-át gyűjtötte be, mindössze két százalékponttal előzte meg Mitt Romneyt. A teljes lakosság körében Romney a szavazatok 49,13 %-át, Obama pedig a voksok 50,01 %-át szerezte meg. (Official Federal Election Commission Report, 2013) A régi-új elnökre a latin származású állampolgárok 60 %-a szavazott, amely a 2008-as adathoz képest 3 %-os növekedést mutat.

A Floridában élő hispánok egyharmada vallotta magát kubai származásúnak (Pew Research Center, 2012), amely állami szinten jelentős közösséget, ám szövetségi szinten, a más országokból bevándorló csoportokhoz képest évről évre kisebb arányt jelent. Elképzelhető, hogy a következő választásokon is az ő szavazataik döntenek a floridai eredményről, de szövetségi szinten egy erős elnökjelölt sikerét nem akadályozhatja meg a kubai lobbis. Új szerepkörét más – kulturális, tudományos – területeken megindított együttműködési és civil kezdeményezésekben találja meg.

Vajon miért csökken az emigráns közösségek hatása az amerikai Kuba-politikára?

Az egyik oka az, hogy a karibi államból származó, immár amerikai állampolgárok is a gazdaság helyzetét és a recesszió kérdését nevezik meg mint a legfontosabb megoldandó problémát. Természetesen mindkét pártot érzékenyen érintené a floridai szavazatok elvesztése, ezért igyekeznek más ügyek mentén mozgósítani az ott élőket.

Barack Obama felismerte, hogy a miami kubaiak új, fiatalabb generációját az enyhülés néhány apró gesztusával maga mellé lehet állítani, de a kampányban már a gazdasági reformok szerepét és az egységes amerikai identitás vállalását hangsúlyozta, hiszen a világ kényes nemzetközi egyensúlyát veszélyeztető kérdésekben kell döntéseket hoznia. Olvasatában a kis szocialista állam által felvetett kérdések nem jelentenek reális veszélyt, fenyegetettséget; másodvonalú problémákat szülnék. Az elnöksége idején tett lépések inkább a látszatnak és a médiának szóltak.¹²⁴ Beváltotta néhány ígéretét, ám nem haragította magára az embargó feloldását ellenző demokratákat sem.

A másik faktor az, hogy kubai amerikaiak mobilizációja továbbra is magas, ám a szavazók és politikai vezetőik szerepköre átalakult, hozzáállásuk megváltozott. Felismerték, hogy

¹²⁴ Obama kiemelt figyelmet fordít arra, hogy megfeleljen az amerikai média „elvárásainak”, miszerint Latin-Amerikával kesztyűs kézzel kell bánni.

túlértékelték saját súlyukat, hiszen az elnökjelöltek minden egyes kampányban a saját előmenetelükhöz szükséges eszközt látják bennük. Ígéretekkel és kisebb engedményekkel állítják maguk mellé a befolyásos vezetőket a leendő elnökök, hogy megnyerjék a választókat, akik sok esetben a mérleg nyelvét jelenthetik. Ám ez korántsem jelenti a kubai amerikaiak privilegizált helyzetét. Az utóbbi években az általános és közös amerikai problémákra helyeződik át a hangsúly a kampányok retorikájában, az egyedi és kis közösségek ügyei veszítenek jelentőségükből. Míg egyik ciklust megelőzően a floridai kubaiak megnyerése a cél, nincs rá garancia, hogy a jövőben is keresik majd a kegyeiket a jelöltek. Számos bevándorló csoport él Amerika-szerte, amelyek a fókuszba kerülhetnek, ráadásul a nagyobb választóerőt képviselő afroamerikaiak, a zsidók és a mexikói származásúak is egyre aktívabbak politikai téren, ami újabb fenyegetést jelent a kubaiak befolyására.

Kuba kérdése várhatóan nem fog marginalizálódni: az embargó szimbolikus jelentősége, az USA hajthatatlansága, következetessége és elköteleződése a demokrácia eszméjének védelmezőjeként a nemzetközi sajtó figyelme minden korban napirenden tartja a karibi állam ügyét. A kubai *caudillismo* egy erős, karizmatikus vezéregyéniség jelenlétét feltételezi – ezért egyes elemzők szerint a Fidelt és öccsét követőket minimális erő kifejtéssel el lehet majd söpörni az útból¹²⁵, ebben pedig vezető szerepet kíván vállalni az Amerikai Egyesült Államok. Az USA Kuba-politikájának egyik meghatározó eleme a következetesség és szigor, amelyet rendkívül sikeresen demonstrálhat a karibi államot sújtó szankciókkal. Nemcsak példát statuál, hanem figyelmezteti a nemzetközi közösséget arra, hogy az Egyesült Államok ezt is megteheti.

Ez azonban csak a felszín. Ha akarta volna, az USA már összeroppanthatta volna a Castrók szocialista rendszerét, akár fegyveres eszközök bevetésével is. A Kuba-politika toldozása-foldozása elsősorban a médiának és a külvilágnak szól, a nemzetközi közvélemény megnyerése vagy elhallgattatása a cél. A szocialista állam kérdésének napirenden tartásával minden amerikai elnök elmondhatja magáról, hogy foglalkozott a kérdéssel, nem feledkezett meg róla, ám nem tesz olyan meggondolatlan lépéseket, amelyekkel magára haragítaná szövetségeseit. A kubai demokratikus reformok kikényszerítéséért kampányoló országokat¹²⁶ a szigorúbb intézkedésekkel, míg a Kuba-barát, főként latin-amerikai államokat az enyhülést célzó programokkal csendesíti el. Az embargó fenntartásával következetes marad, ám különösebb erőfeszítés, gondos előkészítést igénylő tárgyalások nélkül zárja le az ügyet, és

¹²⁵ Az egyik napról a másikra végbemenő gyökeres változások nem szokatlanok a kubaiaknak, hiszen Gerardo Machado és Fulgencio Batista rezsime is így omlott össze 1933-ban, illetve 1959-ben.

¹²⁶ Például Csehország, Szlovákia, Svédország.

foglalkozhat a számára fontosabb közel-keleti kérdéssel, a terrorizmus vagy a nemzetközi kábítószer-kereskedelem megfékezésével.

A speciális időszak gazdasági válságából kievickélő, mérsékelt reformokat bevezető Kuba eközben Latin-Amerikában és Ázsiában keres és talál új szövetségeseket. Vezetői ostorozzák az Egyesült Államok kormányát a gazdasági blokád miatt kimaradó bevételek miatt, ám büszkéek arra, hogy ellenállnak egy nagyhatalomnak, ami szimpátiát vált ki számos szegényebb vagy hasonló berendezkedésű államokban. Küldetéstudatukat erősíti az amerikai sajtó lejárató kampánya is.

Néhány amerikai Kuba-szakértő szerint a Kuba–USA–kapcsolatok a gordiuszi csomóhoz hasonlíthatóak. (Gómez Barata, 2010) Amíg nincs egy modern kori Nagy Sándor, aki ezt elvágja, addig a kölcsönös bizalom és kompromisszumok hiányában megrekednek a tárgyalások és befagyasztják a bilaterális relációkat előmozdító intézkedéseket is. Mindkét állam a másik engedékenységre vár – hiába. A politikai szintéren való csatározások a gazdasági embargó megszüntetését is ellehetetlenítik; az egyoldalú szankciók pedig kétélű anyagi és lélektani hatású fegyverek: a kubai állampolgárokon kívül az USA lakosságát és gazdasági szereplőit sújtják továbbra is.

2.6.5. A legfontosabb, kubai politikai ambíciókkal rendelkező amerikai szervezetek

A kubai egypártrendszer alatt kizárólag illegalitásba szorult pártok léteznek, amelyek hivatalosan nem pártok, ám a lehetséges demokratikus átalakulás után azzá kívánnak válni. Ezekon a csoportokon kívül vannak olyan szerveződések a szigeten és külföldön is, amelyek pártot alakíthatnak; és bár civil szervezeteknek tekintik őket, politikusok, politikai aktivisták is a tagjaik között vannak, az érdekartikuláció és -képviselés mellett a politikai döntéshozókra kívánnak nyomást gyakorolni vagy tagjaik pályáznak politikai pozíciók megszerzésére. Ezért ezek a politikai és civil társadalom közötti átmenetet képező szervezetek különösen fontosak az Egyesült Államokban, hiszen a kubai amerikai közösség rendkívül erős lobbistát működtet Miami és Washingtonban is, tevékenységük hatással van az amerikai elnökválasztásra, képviselőik útján jelentős befolyással bírnak az amerikai Kuba-politika alakítására is.

A legjelentősebb ilyen csoport a **Kubai-Amerikai Nemzeti Alapítvány** (CANF), amely 1981-ben alakult meg a diktatúrát nyíltan elítélő Jorge Mas Canosa és Raul Masvidal vezetésével Miami-ban. Az 1990-es évek közepéig a kubai emigránsok legbefolyásosabb csoportjaként a Castro-rezsim egyik legharcosabb ellenzője volt, a fegyveres akcióktól sem

riadtak vissza¹²⁷. Paramilitáris jellegét egy Castro elleni merénylet terve hangsúlyozta Jose „Pepe” Hernandez és Jose Antonio Llama, valamint Mas kivitelezésében. (Cancio Isla, 2006) A szervezet vezető testülete a nyolcfős végrehajtó bizottság, amelynek az elnök és az operatív működésért felelős igazgató is a tagja, valamint a tagok mellett adományozók és együttműködők csoportja is társul a CANF-hoz: a több mint 50 ezer tag között található a legvagyonosabb kubai amerikai üzletemberek is. A CANF a *Consenso Cubano*¹²⁸ tagja.

Ronald Reagan (1981-1989) amerikai elnököt meggyőzve 1985-ben elindították a *Radio Martít*, majd később a *TV Martít*, amelyek az amerikai eszméket terjesztették Kubában, riportjaik emberi jogi visszaélésekről szóltak. Erősítették a meggyőződést, hogy eljön az idő, amikor szabad lesz az információáramlás a két ország között, támadták a KKP-t, és a szabadság kivívására buzdították a kubai lakosságot. A fő cél a kelet-európai mintához hasonlóan a reformok belülről való megindítása volt.

Ezen kívül a telekommunikációs mágnás Mas anyagilag is támogatta a Fidel Castro rezsimének összeroppantására irányuló kezdeményezéseket, így 1992-ben Bill Clinton (1993-2001) 275 ezer dollárt, míg George H. W. Bush (1989-1993) 550 ezer dollárt kapott a Kuba-ellenes Torricelli-törvény aláírásakor a miami kubai emigráns szervezettől. Mas Canosa szerint bevált amerikai gyakorlat, hogy az erős lobbik „felajánlásokat” tesznek a politikai vezetőknek. Sőt, a CANF pénzért biztosította amerikai üzletembereknek, hogy az elsők között legyenek a demokratikus Kuba befektetői között (Franklin, 1993). Jorge Mas Canosa kongresszusi befolyását jól példázza, hogy a javaslatára fogadták el az 1996-os, amerikai vállalatokat a Kubával kereskedő országok beperelésére is felhatalmazó Helms–Burton-törvényt.

Bush szerint a CANF vezetője „a kubai amerikaiak sikerének élő megtestesülése”, míg Castro „az ellenforradalmi maffia fejének” nevezte (Rohter, 1997). A Floridában élő kubaiak egy része Castro utódját, a karibi állam új, erőskezű elnökét látta benne.

Mas rengeteget utazott élete során: próbált támogatókat szerezni az ügyének világszerte, például Oroszországban és Argentínában járt Castro-ellenes felhívásával. Azonban sok helyen őt is úgy látták, mint magát a *Comandantét*, egy meg nem alkuvó politikai vezetőt, aki hazaárulónak bélyegezte meg azokat, akik ellentmondtak nézeteinek.

Vezetőjének halála 1997-ben nemcsak megrázta, de bomlasztó erővel is hatott az emigráns közösségre: 2001-ben egy keményvonalas csoport vált ki a CANF-ből **Kubai Szabadság**

¹²⁷ Például az 1997-es havannai bombamerényletek.

¹²⁸ Lásd részletesen a 2. táblázatot!

Tanács (CLC) néven, miután az új vezető, Jorge Mas Santos (Mas fia) egyoldalú döntéseit bírálták, és kritikával illették, amiért eltávolodott a szervezet eredeti szellemiségétől. A CANF-ot érzékenyen érintette a veszteség, mivel számos befolyásos tagja hagyta el a szervezetet. Az NGO elsősorban a kubai emberi jogi visszaélések elleni harcot, a kubai civil társadalom fejlesztését, és a demokratikus átalakulás érdekében történő nemzetközi kapcsolatépítést tűzte zászlajára.

A CLC-nek nincsen elnöke, végrehajtó tanácsa egy nyolcfős csoport, ahol mindenki szavazata egyenértékű, így elkerülhető, hogy túlzott befolyást szerezzen egyvalaki a csoport felett. Bár rendkívül aktívak, hivatalos honlapjuk (<http://cubanlibertycouncil.org/>) nem elérhető.

A hatalmi vákuumban a CANF-ban megerősödtek a mérsékelt hangok, és demonstrációkat szerveztek az embargó megszüntetése érdekében. Lassú szemléletváltás kezdődött, amelynek eredményeképpen 2009-ben nyilatkozatban szólították fel az Egyesült Államokat a segélyeket érintő és az utazási korlátok feloldására, valamint a kubai civil társadalom fejlesztésére.

A szervezet honlapja a változó kor kihívásainak megfelelően (<http://canf.org/>) megújulóban van, mint írja, a CANF a kezdeti, fegyveres akcióktól sem visszariadó mozgalomból egy békés demokratikus átalakulást, az emberi jogok érvényesülését, egyenlőséget, gazdasági jólétet, és szabad Kubát vizionáló szervezetté szelídült. Jelenleg a legnagyobb kubai amerikai szervezet, tagjainak többsége republikánus, és a választások előtt továbbra is bevett gyakorlat a nekik tetsző Kuba-politikát képviselő jelöltek anyagi támogatása. Facebook-oldaluk (<https://www.facebook.com/vozdecanf>) és Twitterük (<https://twitter.com/vozdecanf>) folyamatosan frissül, a hírek és aktualitások mellett számos, az alapítvány által szervezett rendezvényről tudósít. A Masról elnevezett, 2007-ben alapított iskola és az 1996 óta működő ösztöndíjrendszer elsősorban a kubai és kubai amerikai fiatalokat szólítja meg: a szabad társadalomért munkálkodó felnőtteket nevel belőlük, ezáltal a jövő vezetőit támogatja.

A CANF mellett nemzetközi ismertségük vagy hírhedségük miatt érdemes megemlíteni az alábbiakban röviden ismertetett szervezeteket. Besorolásuk nehéz, mivel sokuk öndefiníciója alapján civil szervezeteknek tekintendők, ám egy részük politikai ambíciókkal rendelkező csoport vagy paramilitáris szervezet. Egy részüket a rakétaválságot¹²⁹

¹²⁹ A hidegháborús nagyhatalmak közötti rivalizálás kiváló példája a kubai rakétaválság: Nyikita Hruscsov, az SZKP első titkára (1953-64) szovjet rakéták és nukleáris fegyverek szállítására alkalmas repülőgépeket készült Kubába telepíteni. Castro – tévesen – ezt úgy értelmezte, hogy a szovjetek megvédik a kubai szocialista forradalmat. A Szovjetunió azonban az Európában lévő amerikai rakétákat kívánta ezzel a lépéssel ellensúlyozni: tehát saját hatalmi pozícióit erősíteni. 1962 októberében született végül meg az úgynevezett „K–K-paktum”

követően Amerika és a Szovjetunió „békés együtt élése” és az „enyhülés” érdekében felszámolták, így a Juanita Castróval összeköttetésben álló CIA-csoportokat is, mert a Kuba destabilizálására törekvő emigránsok akcióiban ellenük irányuló agressziót véltek felfedezni a szovjetek.¹³⁰ (Castro, 2010: 208-214) Juanita Castro ezt írja visszaemlékezéseiben: „*Aki Miami-ban Kuba szabadságát akarja, nehezen kerülheti el, hogy így vagy úgy, ne legyen benne a CIA-ban*”. (Castro, 2010: 298) Tehát a Miami-ban élő emigránsok egy részét, ha akarták, ha nem, behálózta az amerikai titkosszolgálat – a kubaiakat játszották ki és használták fel saját hazájuk ellen. Dean Rusk külügyminiszter (1960-69) megerősítette: „*A kubai viszály nem az Egyesült Államok és Kuba, hanem a kubai diktatúra és Kuba népe között dül*”. (Salgó, 1964: 223)

Mivel a kubai amerikai közösség radikális szárnya által vallott elveket továbbra is ezek az erők képezik le leginkább, valamint kölcsönösen befolyásolják egymás működését, ezért ezen a ponton célszerű őket röviden bemutatni.

Az 1991-ben alapított *Hermanos al Rescate* (Segítő Testvérek) magát humanitárius nonprofit szervezetként leíró csoport a kubai menekültek segítségét és röplapok Castro-ellenes propagandát hirdető terjesztését vállalta. A karibi állam kormánya terrorista csoportnak nevezi: 1996-ban két kisrepülőgépet lőtte le a kubai légtér megsértése miatt.

Emellett több kisebb paramilitáris csoport (például az 1961-ben létrejött *Alpha 66*, a disznó-öbölbeli invázió veteránjaiból álló *Omega 7*, illetve az ezeket is összefogó CORU; valamint a Ramón Saúl Sánchez Rizo-vezette *Movimiento Democracia*) is működött és működik jelenleg is az Egyesült Államokban, amelyek közül többet Amerikában is terrorista szervezetnek bélyegeztek meg, míg más csoportok együttműködnek az amerikai titkosszolgálattal. A fentiek közös jellemzője, hogy célja a Castro-rezsim akár erőszakkal történő megdöntése, politikusok, kémek, de akár civil célpontok ellen is elkövetnek merényletet¹³¹, amennyiben az a nemzetközi figyelem felkeltését és a végső céljukat szolgálja. Működésük jórészt az USA-

(*Kennedy–Khrushchev Pact*), mintegy 13 napnyi nukleáris fenyegettség után. A megegyezés értelmében az USA nem támadja meg Kubát, és kivonja rakétáit Törökországból, ha a szovjetek is visszazállítják a kubai tölteteket. (Magyarics, 2000) Castro szerződésjavaslatát, miszerint a két nagyhatalom garantálja függetlenségét, és amelyben kölcsönös védelmi és segítségnyújtási nyilatkozatot kér, mindkét fél figyelmen kívül hagyta. A megállapodás az ő beleegyezése nélkül született meg. A *Comandanténak* be kellett látnia, hogy nem szólhat bele a nagyhatalmak vitájába, és a Szovjetunió nem az a mindig hű szövetséges, aminek remélte. Castro ezt sosem bocsátotta meg a szovjeteknek.

¹³⁰ Az USA önző lépése számos miami közösségben csalódást keltett.

¹³¹ Repülőgépek felrobbantása, emberrablás és kivégzés, valamint bombázás is szerepel a végrehajtási módszereik között.

ból és más, kis környező országból indított kubai titkos akciók kivitelezésén alapul, ezért szinte lehetetlen követni tagságuk alakulását és leírni tevékenységüket.

A kubai békés ellenzék közül kiemelendő az 1989-ben, Miami-ban létrehozott *Alianza Democrática (Alliance for Democracy)*, amely az első olyan amerikai földön alapított és bejegyzett értelmiségiekből, vállalkozókból és munkásokból álló szervezet, amely a kubai demokratikus átalakulás mellett kampányol. Nem kíván pártosodni, ám mivel olyan non-profit szervezetről van szó, amely a jövő latin-amerikai politikai vezetőinek kinevelését célozza (*Project Democracy*), célszerű a pártok után ismertetni a tevékenységüket.

A szervezet vezetője a volt elnökökből álló jelölőbizottság (*Nominations Committee*), az éves szinten összeülő döntéshozó testület: az igazgatótanács (*Board of Directors*), amely megválasztja a végrehajtó tanácsot (*Executive Board*), valamint az önkénteseket is felvonultató munkabizottságok (*Work Committees*). A szervezet vezetője José Antonio Font.

Célja a jövő generációk megismertetése a demokráciával és a piacgazdaság fogalmával, gyakorlatával; az új, demokratikus állam politikai és civil elitjének kinevelése speciális oktatási programok segítségével; valamint az amerikai döntéshozók tájékoztatása a kubai helyzetről és az USA Kuba-politikájára tett javaslatok előterjesztése. Az 1990-es években kiálltak az embargó mellett, azonban a szövetségben belül is egyre erősebbek a reformer hangok. A gazdasági reformok kidolgozása érdekében 1990-ben létrehozták a kubai gazdaságot tanulmányozó egyesületet (*Association for the Study of the Cuban Economy*), amely ma a legnagyobb ilyen jellegű független tömörülés.

Honlapjuk (<http://alianzademocraticacubana.org>) kevésbé, míg Facebook-oldaluk (<https://www.facebook.com/Aliazademocraticacubana>) gyakran frissül, az ASCE (<http://www.ascecuba.org/>) által szervezett konferenciák a legrangosabb Kubával kapcsolatos rendezvények a szigeten kívül: a világ minden tájáról érkeznek rájuk előadók és résztvevők.

A kubai emigránsok csoportjai között néhány kubai résztvevővel is létrejött az összefogás: ezekben az ernyőszervezetekben minden csoport megőrzi identitását, ám mellette egy új, erősebb szervezet adta előnyöket és annak a támogatását élvezzi. Mivel reprezentációjukat tekintve fontosak ezek a csoportok, ám tevékenységük jórészt deklarációk kiadásából áll, továbbá egy demokratikus átalakulás után heterogenitásukból adódóan valószínűleg nem együtt fognak fellépni, ezeket a szervezeteket (*Consenso Cubano, Agenda por la Transición*) külön nem ismereti az írás, részletesen a paktumokat és pártok közötti koalíciókat összefoglaló 2. számú táblázat szolgáltat róluk információt.

2.7. Az illegalitásba szorult pártok összehasonlítása

A demokratikus átalakulás folyamatát megkönnyítheti az azt megelőző időszakban létrejövő alternatív elit kialakulása, ugyanis ezek a csoportok válhatnak az új rendszer vezető politikai erőivé. Bár Ardin (2007) szerint Kubában ezen csoportok sikeréhez jelentős mértékben hozzájárul az, hogy a pártokon belül működik-e egyfajta belső demokratikus mechanizmus – így mintát mutat és alapként szolgál a jövőre nézve –, ez, mint ahogy jelen kutatás is mutatja, nem elegendő feltétele egy demokratikus pártrendszer kialakulásának. Ám jelzésértékű arra vonatkozólag, hogy a vizsgált szervezetek képesek-e a demokrácia szabályainak megfelelően funkcionálni annak ellenére, hogy nem plurális-versengő környezetben jöttek létre, sőt, nemcsak működésük, hanem létrejöttük feltételei sem adottak.

A pártok szervezeti felépítését, működési mechanizmusát, tagságát; országos és nemzetközi jelentőségét és szerepét; valamint az együttműködésre való hajlandóságát röviden jellemző táblázat igyekszik bemutatni a jelenleg legaktívabb kubai szervezeteket: így könnyebben összehasonlíthatóvá válnak, és erejük, jövőbeni kooperációs készségük is pontosabban megjósolható.

A komparatív vizsgálat érdekében ki kell választani azokat a jellemzőket, amelyek alapján többé-kevésbé felállíthatóak a jelenlegi erőviszonyok. Ez meglehetősen nehéz munka, hiszen a pártok illegális státusza és az ország zártsága miatt nem állnak rendelkezésre megbízható források olyan adatokkal, amelyek mentén könnyen összehasonlíthatóak ezek a szervezetek. Mivel a kubai törvények nem ismerik el a létezésüket, hivatalos bevételük sem lehet, bár legtöbb esetben – főleg a nemzetközi, elsősorban amerikai kapcsolatokkal rendelkező csoportok esetében – következtethetünk arra, hogy milyen forrásokból finanszírozzák a működésüket. Ám ezek csupán becslések, vagy olyan adatok, amelyek csak részleges képet mutatnak a pártok anyagi bázisáról; így legfeljebb azt érdemes vizsgálni, hogy van-e külföldi támogatottsága vagy kapcsolata a pártnak.

A tagság számát illetően rendkívül ellentmondóak a rendelkezésre álló információk; ám mivel nem minden párt rendelkezik tagsággal, csupán szimpatizánsokkal, a táblázatban ezt jelzem, és nem támaszkodom becsült, torzító adatokra. A jelenleg aktív pártok inkluzív jellegét sem vizsgálom részletekbe menően, ugyanis mindegyik szervezet esetében elmondható, hogy deklaráció szintjén a nők, a színes bőrűek¹³², a fiatalok és az időskorúak számára is nyitottak,

¹³² A lakosság bórszín szerinti összetételét lásd az 5. mellékletben!

a gyakorlatban pedig a vezetőségben is vegyesen vannak jelen ezek a társadalmi csoportok, így nem fedezhető fel közöttük egy exkluzív szervezet sem (implicit módon sem).

Az említett jellemzőkön túl érdemes megvizsgálni, hogy van-e olyan alapító dokumentuma, célkitűzése és programja a pártnak, amelyet a tagsága egyöntetűen elfogad, vagy a szimpatizánsaik nagymértékben támogatnak, illetve az abban leírtak érvényesíthetők és kikényszeríthetők. A fenti dokumentumok mutatják határozott víziójukat, egységes önképüket, jól szimbolizálva a szervezeten belüli összefogás erejét.

A pártok belső demokratizmusa Teorell (1998) alapján az elméleti és a gyakorlatban megvalósuló részvétellel, valamint az elszámoltathatósággal és a felelősséggel mutatható ki. Míg előbbi a tagok és szimpatizánsok beleszólását, befolyásolási lehetőségeit, a döntéshozatalban és fontos párt dokumentumok elfogadásában játszott szerepüket, illetve az ezzel kapcsolatos jogaikat és kötelességeiket jelenti; utóbbi elsősorban arra utal, hogy a párt vezetőinek hatékony felelősségre vonásához adottak-e a szükséges eszközök. Az alapszabályon kívül az írásban lefektetett szervezeti és működési szabályzat lehet erre garancia, ám számos példa mutatja, hogy ezt Kubában rugalmasan kezelik, vagy teljesen figyelmen kívül hagyják az abban foglaltakat, amennyiben azt az aktuális helyzet megkívánja¹³³.

A szervezetek belső demokratizmusa többé-kevésbé Kuba esetében is kutatható, bár kérdés, hogy melyik a sikeresebb: egy erősen hierarchikus, karizmatikus vezető által irányított csoport vagy egy mellérendeltségi viszonyokon alapuló demokratikusan működő szervezet. Ezért nem célszerű minőségi különbséget tenni a kettő között, legfeljebb megállapítani azt, hogy adott esetben a szervezeti forma hozzájárul(t)-e a párt sikereihez, támogatja-e azokat. A jól kiépített hálózati struktúra azonban már előny lehet egy párt számára a lehetséges választásoknál, ezért az intézményi felépítés alapján megkülönböztetem a laza vagy erősen szervezett csoportokat. Jelen esetben szintén anélkül, hogy ezt minőségi különbségként jelezném, hiszen a jogszabályi környezet nem ösztönzi az intézményesülést és a politikai ellenfelek retorzióra számíthatnak; így gyakrabban sikeresebbek a lazább szerkezetű, szimpatizánsokat gyűjtő mozgalmak, mint a szervezett, tagságot toborzó pártok.

A következő oldalakon a fentiek alapján elkészített táblázat mutatja be röviden a legnagyobb és legismertebb kubai pártokat, mozgalmakat.

¹³³ Például az MCL SzMSz-e rendelkezik a vezetők megválasztásának rendjéről, ám valójában Payá bárkit kinevezhetett maga mellé a mozgalom követőinek jóváhagyása nélkül a személyes szimpátia és saját preferenciái alapján.

1. számú táblázat:

A legnagyobb és legismertebb kubai pártok és mozgalmak

	Tagság	Szervezettség	Alapító okirat	SzMSz	Célkitűzés	Pártprogram/ cselekvési terv	Belföldi/kubai kapcsolatok, együttműködési hajlandóság	Nemzetközi kapcsolatok	Újszerűség
Keresztény Felszabadítási Mozgalom - Movimiento Cristiano Liberación (MCL)	igen (szimpatizánsok és aktivisták szerepe jelentős)	igen (laza)	igen (írott)	igen (írott, nem elérhető, gyakorlatban nem valósul meg)	igen (írott)	igen (írott)	igen (közös célok érdekében, KKP-val is)	igen (közös célok érdekében)	igen/nem
Kubai Demokrata Projekt - Proyecto Demócrata Cubano (PDC)	igen	igen (erős)	igen (írott)	igen (Írott)	igen (írott)	igen (írott)	igen (közös célok érdekében)	igen (közös célok érdekében)	nem
Kuba Kereszténydemokrata Pártja - Partido Demócrata Cristiano de Cuba (PDC-Cuba)**	igen	igen (erős)	igen (írott)	igen (írott - nem elérhető)	igen (írott)	igen (írott - nem elérhető)	igen (elsősorban ideológia mentén + egyházzal)	igen (elsősorban ideológia mentén)	nem
Független és Demokratikus Kuba Párt - Partido Cuba Independiente y Democrática (CID)****	igen (szimpatizánsok és aktivisták szerepe jelentős)	igen (erős)	igen (írott)	igen (írott - nem elérhető)	igen (írott)	igen (írott)	igen (közös célok érdekében)	igen (közös célok érdekében)	igen/nem

	Tagság	Szervezettség	Alapító okirat	SzMSz	Célkitűzés	Pártprogram/ cselekvési terv	Belföldi/kubai kapcsolatok, együttműködésre hajlandóság	Nemzetközi kapcsolatok	Újszerűség
Kubai Szociáldemokrata Párt - Partido Socialdemócrata de Cuba (PSC) §	igen	igen (laza)	igen (írott)	nem/nem elérhető	igen (írott)	igen (írott - nem elérhető)	igen (közös célok érdekében)	igen (közös célok érdekében)	igen/nem
Kubai Ortodox Megújulás Pártja - Partido Cubano de Renovación Ortodoxa (PCRO)	igen	igen (erős)	igen (írott)	igen (írott)	igen (írott)	igen (írott)	igen (közös célok érdekében - elsősorban emberi jogok védelméért)	nem jellemző	igen/nem
Kubai Demokratikus Szociálforradalmár Párt - Partido Social-Revolucionario Cubano (PSRDC)**	igen	igen (laza)	igen (írott)	nem/nem elérhető	igen (írott)	igen (írott)	igen (közös célok érdekében, KKP-val is - de a Castrókkal nem)	igen (közös célok érdekében)	igen
Kubai Liberális Párt - Partido Liberal de Cuba (PLC)	nincs (aktivisták és szimpatizánsok vannak)	igen (erős - csak elméletileg)	igen (írott -nem elérhető)	nem/nem elérhető (szóbeli forrás)	igen (írott - inkább irányelvek, rövidtávú célok)	igen (írott - nem elérhető)	igen (elsősorban ideológia mentén)	igen (elsősorban ideológia mentén)	nem
Kubai Nemzeti Liberális Párt - Partido Liberal Nacional Cubano (PLNC)	igen	igen	igen (írott, nem elérhető)	nem/nem elérhető	igen (írott)	igen (írott - nem elérhető)	igen (elsősorban ideológia mentén)	igen (nem jelentős)	nem
Demokratikus Szolidaritás Párt - Partido Solidaridad Democrática (PSD)	igen	igen (erős)	igen (írott)	igen (írott)	igen (írott)	igen (írott)	igen (KKP-val feltételekkel, elsősorban ideológia mentén)	igen (elsősorban ideológia mentén)	nem

	Tagság	Szervezettség	Alapító okirat	SzMSz	Célkitűzés	Pártprogram/ cselekvési terv	Belföldi/kubai kapcsolatok, együttműködésre hajlandóság	Nemzetközi kapcsolatok	Újszerűség
Kubai Liberális Szolidaritás Párt - Partido Solidaridad Liberal Cubano (PSLC=PSD+ PLNC)	igen	igen (erős)	igen (írott)	igen (írott)	igen (írott)	igen (írott)	igen (elsősorban ideológia mentén)	igen (elsősorban ideológia mentén)	nem
Kubai Liberális Unió - Unión Liberal Cubana - (ULC)*	igen	igen (erős)	igen (írott)	igen (írott - nem elérhető)	igen (írott)	igen (írott)	igen, de nem jellemző (elsősorban ideológia mentén)	igen (közös célok érdekében)	igen
Kubai Republikánus Párt - Partido Republicano de Cuba (PRC)**§	igen	igen (erős)	igen (írott)	igen (írott)	igen (írott)	igen (Írott)	nem (a miami emigránsok álláspontjainak egységesítése a cél; KKP-val nem)	igen (csak hasonló cél érdekében)	nem
Kubai Nemzeti Demokrata Párt - Partido Nacionalista Democrático de Cuba (PNDC)**	igen (adományozók szerepe jelentős)	igen (erős)	igen (írott)	igen (írott)	igen (írott)	igen (írott)	igen (de KKP-val nem)	igen (elsősorban ideológia mentén)	igen/nem

	Tagság	Szervezettség	Alapító okirat	SzMSz	Célkitűzés	Pártprogram/ cselekvési terv	Belföldi/kubai kapcsolatok, együttműködésre hajlandóság	Nemzetközi kapcsolatok	Újszerűség
Kubai-Amerikai Nemzeti Alapítvány - Cuban American National Foundation (CANF) **	igen (adományozók szerepe jelentős)	igen (erős)	igen (írott - nem elérhető)	igen (írott - nem elérhető)	igen (írott)	igen (írott)	nem/nem jellemző (kizárólag a rendszer megdöntését célul kitűző szervezetekkel)	igen (személyes kapcsolatok, anyagi támogatás)	igen
Kubai Libertariánus Mozgalom - Movimiento Libertario Cubano (MLC)***	igen	igen (laza)	nem	nem	igen (írott)	nem	nem	igen (közös célok érdekében)	nem

*spanyol alapítású, amerikai szövetségesekkel rendelkezik

** az Egyesült Államokban működik

*** mexikói székhelyű

**** venezuelai székhelyű

§ Kubában (és más országokban) is rendelkezik irodával

Megjegyzés:

nem elérhető = belső dokumentum

A fenti táblázatból jól kitűnik, hogy az esetleges demokratikus rendszerváltozás után kialakult miliőben már olyan szervezetek kívánnak politikai szerephez jutni, amelyeknek erős szervezete, széles tagsága és határozott programja van. Alapító dokumentumokkal mindegyik szervezet rendelkezik, a célkitűzéseiket és pártprogramjukat összefoglaló szövegek íróttak, nyilvánosak, legtöbb esetben az interneten is olvashatóak. A szervezeti és működési szabályzat csupán néhány laza szerveződésnél nem található meg (pl. PSC, MLC), a többi pártnál annak egésze vagy egy része nyilvános, a teljes dokumentum a párt által minden esetben ismert és a tagok számára hozzáférhető.

Bár vannak közöttük erős szervezettel és laza hálózatokkal rendelkező közösségek is, nem jelenthető ki, hogy a pártok belső demokratizmusa vagy fegyelmezettsége előfeltétele volna azok sikerének, hiszen a laza szervezetű MCL sűrű pártirodai háló nélkül is közismert és népszerű lett Kuba-szerte, valamint nemzetközileg is. A demokratikus választásokon természetesen jelentős előnyt élvez egy kiépített infrastruktúrával rendelkező párt, ezért a legtöbb Kubában működő szervezet igyekszik minden tartományban képviselőt nyitni, de legalábbis aktív közösségeket létrehozni.

A vizsgált szervezetek kevés kivétellel nevükben is pártok, jóllehet a hatályos kubai jogszabályok rendelkezései miatt csupán civil szervezetekként működhetnek a regisztrációs eljárás sikeres lezárultát követően. Vagy teljes illegalitásban kell tevékenykedniük, amennyiben nem kérvényezték bejegyzésüket; vagy nem kaptak, a regisztrációs időszak végét követően pedig nem kaphattak engedélyt a hatóságoktól.

Ezt kikerülendő és a számottevő kubai emigráns közösség politikai aktivitását intézményes mederbe terelve a pártok vagy politikai szervezetek felét külföldön alapították, és az Egyesült Államokban, Venezuelában, Mexikóban vagy akár Spanyolországban jegyezték be őket. Természetesen az amerikai csoportok a legaktívabbak, hiszen ott él a legtöbb kubai bevándorló, és mivel egy politikailag befolyásos és sok vagyonos üzletembert tömörítő közösségről van szó, jobban hallathatják a hangjukat, mint kubai társaik. Ráadásul a cenzúra hiánya miatt számos egyéb eszköz is a rendelkezésükre áll üzenetük terjesztéséhez, a mobilizációhoz, a felajánlások gyűjtéséhez, mint például az írott és elektronikus sajtó, a közösségi oldalak, a blogok. Bár utóbbiakat a karibi államban működő szervezetek is működtethetnek, ehhez vagy az állami felügyelő szervek „jóindulata” és a bürokrácia hiányosságai szükségesek, vagy pedig egy külföldi támogató, aki egy másik országban bejegyzett domainen üzemelteti a honlapot.

Az adakozás elsősorban a széleskörű forrásokkal rendelkező amerikai szervezeteknél (pl. PNDC, CANF) figyelhető meg: rendezvényeiket, akcióikat a tagok által tett felajánlások

és a meghatározott célra szervezett gyűjtések finanszírozzák. Ez utóbbi a kubai pártok számára külföldi segítség nélkül elképzelhetetlen, hiszen saját vagyonnal nem rendelkezhetnek, és nem kapnak állami támogatást, így a tagok és a szimpatizánsok aktivitására, egyéni felajánlásaikra és önkéntességükre kénytelenek hagyatkozni.

A szervezetek közötti nemzetközi együttműködést tehát a külföld–Kuba viszonylatban sokszor meghatározza az anyagi segítségnyújtás, ám a belföldön működő pártokat szinte minden esetben biztosítják szolidaritásukról külföldi civil szervezetek, politikai pártok vagy akár magánemberek is. Ez utóbbi halmazban a legsikeresebb a keresztény MCL, amely számos hazai és külföldi pártfogót szerzett békés aláírásgyűjtéses akcióihoz. A katolikus egyházzal és az egyházakkal továbbra is elsősorban a keresztény eszméket is követő pártok kooperálnak, így az MCL, a Miami-ban bejegyzett PDC-Cuba és a PNDC; ám egyes liberálisok és a PCRO sem zárják ki a szorosabb együttműködés lehetőségét, bizonyos feltételek mellett.

Bár a nemzeti megbékélést és a kubai családok egyesítését szinte mindegyik szervezet üdvözlölné, a Castrókkal és a kommunistákkal való tárgyalást a liberális pártok kategorikusan elvetik (kivéve a PSD), csupán a kereszténydemokraták és néhány szociáldemokrata (PARP vagy AP) tömörülés hajlandó nyitni az ország hatalmon lévő pártja felé, a Castrók irányába pedig sokan közülük sem. Az erős, anyagi biztonságot élvező, elsősorban külföldi szervezetek megengedhetik maguknak, hogy kizárólag az ideológia mentén keressenek szövetségeseket, míg a kisebb mozgalmak nagyobb hajlandóságot mutatnak a közös cél érdekében bármilyen ernyőszervezethez vagy akcióhoz való csatlakozásra, amennyiben az a saját láthatóságuk és a súlyuk növeléséhez is vezet. A pártcsaládokat összehasonlítva jól látható, hogy a liberálisok kevésbé, míg a szociáldemokraták, a kereszténydemokraták és a gazdaságilag baloldali elemeket is programjukba olvasztó pártok jobban hajlanak a közös célkitűzések mentén való kooperációra. Ennek oka elsősorban az eltérő gazdasági ideológiában ragadható meg: a túlzott piaci mechanizmusokat elvető szervezetek nem szívesen mondanak le a szociális hálóról, míg a liberálisok legtöbbször nem támogatják az állami paternalizmus semmilyen formáját, így nehéz a megegyezés: a közöttük létrejövő megállapodások *ad hoc* jellegűek, általában egy konkrét ügy érdekében történő laza együttműködést jelentenek (pl. MCL kampányai). Mivel a jövő Kubájában teljesen új versenyhelyzetben kell megmérettetniük magukat ezeknek a pártoknak, sok az egybeolvadás, a társulás, a partnerségi viszony kialakítására tett kísérlet.

Csupán néhány kevésbé kooperatív szervezet ismerhető meg a jelenlegi politikai palettán, az egyik ilyen a szociáldemokrata PCRO, amely kubai baloldali pártként bízik programjának erősségeiben, támogatottságában, és a vezető rendszerváltó erő kíván lenni, így nem köt

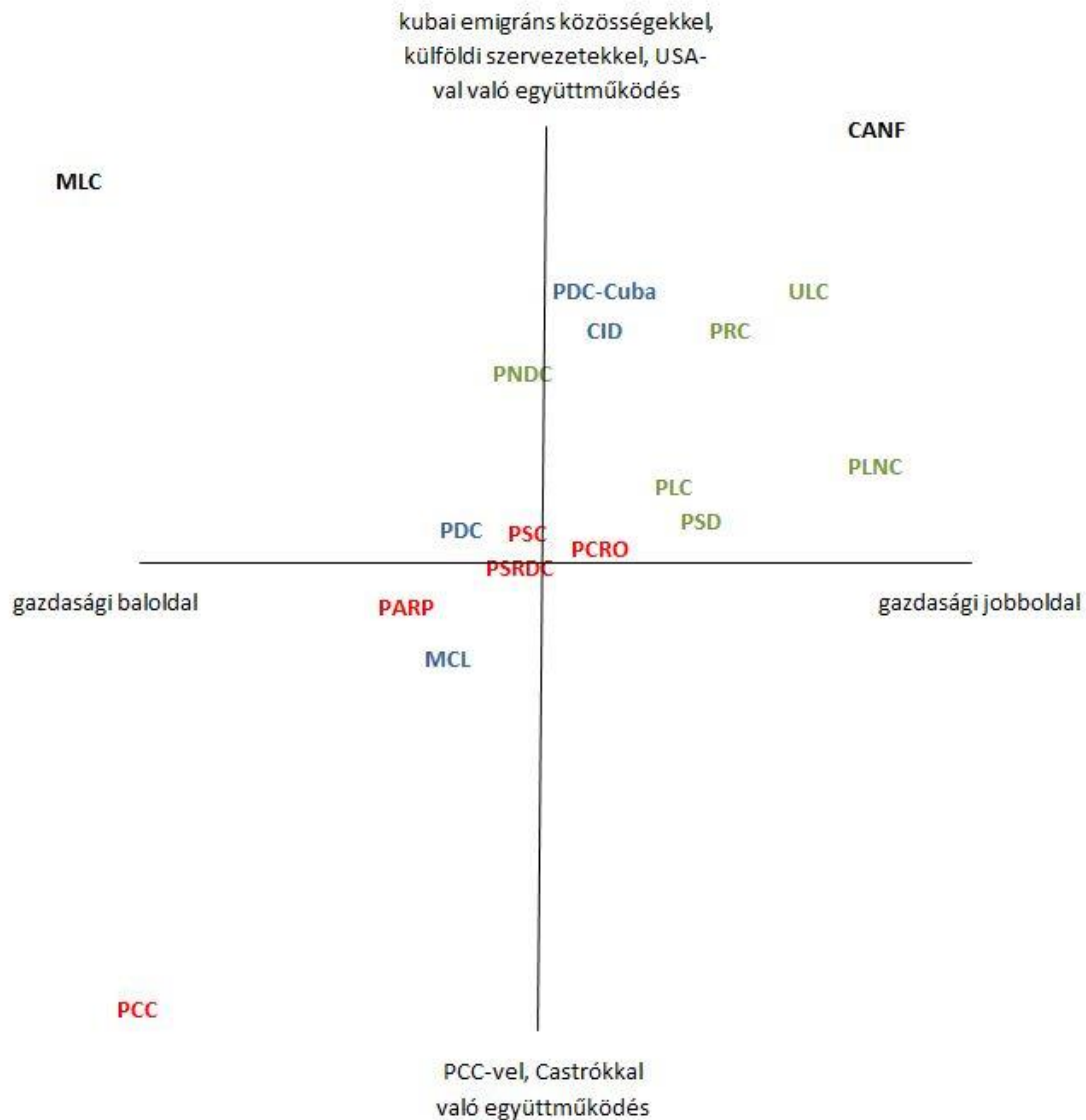
kompromisszumot a hazai, hasonló célkitűzésekkel rendelkező pártokkal. A republikánus PRC más okból nem működik együtt kubai politikai erőkkel: egy floridai központú szervezetről van szó, a célja pedig a miami emigránsok nézeteinek egységesítése, így elsősorban a közös álláspont kivívásáért harcol, tehát nem kiemelt célja a kubai szövetségesek keresése. A CANF paramilitáris jellegéből adódóan nem szövetkezik a békés rendszerváltást szorgalmazó erőkkel: sem belföldön, sem külföldön, csak a hozzá hasonló radikális elveket valló szervezetekkel állapodik meg. Végül az MLC Castro-ellenes anarchista, antikapitalista csoportja a szervezet jellegéből adódóan sem működik együtt egyetlen intézményesült párttal és szervezettel sem.

Az együttműködési hajlandóság mellett a pártok sikeréhez járulhat hozzá – szintén minőségi distinkció nélkül – a szervezet tevékenységének újszerűsége. Egyes hagyományörző elemek, mint például a nagy nemzeti hősök és eszméik deklarált tisztelete, vagy az ő ideáik folytonosságának hangsúlyozása a „hőskultuszban” nevelkedett kubai generációknak minden bizonnyal pozitívum, így amely párt ilyen elveket hangsúlyoz (mint például az MCL, a demokrata PDC, az amerikai PDC-Cuba, a venezuelai székhelyű CID, a balközép PSRDC), biztosan számos követőre talál a jövőben is. Az MCL ugyanakkor újtó is, mivel az aláírásgyűjtéssel képes volt Kuba-szerte mobilizálni a lakosságot olyan mértékben, amelyre korábban a Castro-rezsim alatt nem volt példa. A tévé- és rádióadó üzemeltetése és egy jól működő honlap sem feltétlen jelent már újdonságot a kubai vagy külföldi alapítású kubai pártok körében (bár a PNDC által sugárzott adás online is követhető), azonban a CID közülük is kiemelkedik YouTube-csatornájával és Flickr fotógyűjteményével. A PSC újszerűsége szervezeti felépítésében rejlik: laza hálózata számos országban rendelkezik képvisellel; a PCRO és a PSRDC különlegessége pártprogramjában jelenik meg, előbbié például az agrárbank és a kormányzóság intézménye által, míg utóbbié a Karibi Amfiktüónia víziója révén; az ULC-é pedig működésében: ugyanis jelentős az EU melletti lobbitevékenysége. A CANF egyediségét paramilitáris jellege adja, ám tevékenysége egyre kevésbé radikális.

A kubai politikai erők alapító dokumentumaikban és nevükben is valamely ideológiát képviselnek, és igyekeznek magukat egyértelműen elhelyezni a politikai spektrumon, ám sok esetben az elméletben lefektetett elvek és a gyakorlat, vagy a folyamatosan változó pártprogram elemei miatt a gazdasági bal- és jobboldalon vagy a kooperációra való hajlandóság alapján újra kell őket pozicionálni (pl. PNDC). Az egyes politikai erők összehasonlításához a gazdasági liberalizmus és az USA-val, illetve a kommunista párttal való együttműködés alkotta két, egymásra merőleges tengelyből álló ábra a legalkalmasabb,

így szembevetőek az egyes szervezetek közötti hasonlóságok, illetve távolságok, valamint jól kivehető, hogy mely erők együttműködése valószínűsíthető, és melyeké kizárt.

3. ábra: A kubai politikai erők összehasonlítása

A szociáldemokrata elveket valló csoportokat piros színnel, míg a kereszténydemokrata vagy keresztény-liberális pártokat és mozgalmakat kézzel tünteti fel a 3. ábra; utóbbiaknál kitűnik, hogy bár mérsékelt gazdasági liberalizmust vagy állami szerepvállalással kiegészített piacgazdaságot vizionálnak, az együttműködési hajlandóságuk széles spektrumon mozog a külföldi, amerikai és a kommunista belföldi erők között. A

balközép pártok kis távolságra helyezkednek el egymástól mindkét tengelyen: ez ideológiai közelségüket jelzi, azaz programjuk hasonló, néhány sajátosságban térnek csak el.

A PARP (AP) és az MCL két különböző jellegű szervezet, míg az AP erős szerveződésű, a keresztény MCL laza szerkezetű, ám mindegyik karizmatikus vezetéssel¹³⁴ rendelkezik, és jól felöleli az általa képviselt ideológiákon és eszméken keresztül a többé-kevésbé azonos elveket vallókat, így nem meglepő, hogy az ábrán a környezetükben nem jeleníthető meg egyetlen jelentős politikai erő sem.

A gazdasági baloldalon elhelyezkedő pártok hajlandóbbak mutatkoznak együttműködni a kommunistákkal és a Castrókkal (PARP, MCL), ám ez nem jelenti azt, hogy ne lennének nyitottak a külföldi partnerségre. Célkitűzéseik és programjuk azonban a nemzeti megbékélést hangsúlyozva nem zárja ki a jelenleg hatalmon lévő erőkkel való tárgyalást sem, ezért a függőleges tengelyen közelebb helyezkednek el ahhoz, mint a liberális pártok (zöld színnel jelöli őket), amelyek kivétel nélkül az amerikai szövetségesek és az emigráns közösségek által formált erőkhöz húznak, vagy maguk is azok.

2.8. Paktumok és koalíciók

Schmitter és O'Donnell az 1986-ban megjelent úgynevezett „kis zöld könyvben” határozza meg a paktum ismérveit: „*olyan nyilvános, ám a nyilvánosság számára részletesen nem feltétlenül kifejtett vagy indokolt megállapodás*”, amelyben az aláírók a politikai hatalomgyakorlás szabályairól és a kölcsönös garanciákról állapodnak meg. Leginkább akkor köttetnek ilyen jellegű szerződések, amikor az egymással versengő vagy egymással konfliktusban álló csoportok függetlenek, ám szükségük van az együttműködésükre, mivel egyikőjük sem annyira erős, hogy az ő általa előnyben részesített megoldást vagy akaratát rákényszerítse a többi szervezetre. A paktum nem a demokrácia előfeltétele, de a tranzíció jellegzetességeként segíthet, hogy a létrejött rendszer működőképes legyen. (O'Donnell—Schmitter, 1986: 37-39) Bizonyos esetekben viszont elképzelhető, hogy éppen a demokrácia szolgálatában kötnek meg egy paktumot, ám az egyezség mégsem jár a kívánt eredménnyel, ahogyan az 1957-ben aláírt Miami Paktum (*Pacto de Unidad*) esetében.¹³⁵

A paktumok és a tárgyalásos átalakulás jelentőségét hangsúlyozzák az 1974-ben, a portugál forradalommal kezdődött huntingtoni harmadik demokratizálódási hullám

¹³⁴ Payá halála után erről megszlanak a vélemények.

¹³⁵ A történelmi események részletesebb taglalását a terjedelmi korlátok miatt mellőzöm, bővebben lásd: Anderle, 2004: 93-131.

teoretikusai; így Kuba esetében is célszerű megvizsgálni, hogy milyen kapcsolódási pontok vannak a jelenlegi politikai erők között, és melyek azok a közös érdekek vagy célok, amelyek mentén egyezség születhet közöttük. Ugyanis Stepan szerint a paktumokhoz való hűség két feltétele, hogy a jól szervezett pártok és mozgalmak vezetői képesek legyenek hasonló ideológia vagy közös célok mentén egyesíteni erőiket, illetve, hogy a megegyezést aláíró felek lojálisak maradjanak az abban foglaltakhoz. (Linz–Stepan, 1996) Ám ez sem ad arra magyarázatot, hogy mi az az erő, amely egybetartja ezt a koalíciót, és melyek azok a motivációk, amelyek nem engedik széthullani az egységet.

Az alábbi táblázat összefoglalja a forradalom előtti, illetve az enyhülő politikai légkörben, a demokratikus változások érdekében kötött paktumokat, megállapodásokat és koalíciókat; így könnyen összehasonlíthatóvá válnak a Fidel Castro uralmához és az esetleges demokratikus rendszerváltozáshoz vezető egyezségek jellegzetességei, amelyek alapján az összefogás és az együttműködési képesség szemszögéből magyarázhatóak a történelmi események. A táblázat bemutatja azokat az erőket, amelyek egymással szövetségre lépve megkerülhetetlen tényezőt jelenthetnek az átalakulásnál.

2. számú táblázat:

A kubai politikai erők között kötött megállapodások és paktumok

Paktum/ megállapodás neve	Megkötésének éve	Kik között jött létre a megállapodás	Célja	Eredmény
Forradalmi Junta	1933	a hatalomból eltávolított hazafias érzületű politikusok, diákok szervezetei (köztük a DEU), egyetemi tanárok, a <i>Pro Ley y Justicia</i> (Jogért és Igazságért) és az ABC társaság	közös fegyveres felkelés, új választások és reformok akár amerikai segítséggel	felbomlott (belső konfliktusok miatt)
Kubai Forradalmi Tömörülés	1933	Forradalmi Katonai Unió, Egyetemi Diákdirektórium	Carlos Manuel de Céspedes leváltása	felbomlott (az Egyetemi Diákdirektórium kiválása miatt)
Mexikói Paktum (I.)	1936	Ifjú Kuba, Autentikus Párt	antiimperialista és antikommunista tömörülés, fegyveres harc az Amerika-barát kormányok ellen (Batista, Mendieta), sikeres szereplés a választásokon	elveszítette jelentőségét (Guiteras halála után az Ifjú Kuba meggyengült, sokan elhagyták a szervezetet, mások csatlakoztak a PRC (A)-hoz)
Montreali Paktum	1953. június 2.	Autentikus Párt (Carlos Prío Socarrás, Tony de Varona), Ortodox Párt (Emilio Ochoa Ochoa), konzervatív, republikánus, demokrata és liberális vezető politikusok (José Raimundo Andreu Martínez, Guillermo Alonso Pujol, Lincoln Rodón Álvarez, Eduardo Suárez Rivas)	Batista uralmának megdöntése, az 1940-es alkotmány visszaállítása, demokratikus választások tartása	elveszítette jelentőségét (sem Fidel Castrót, sem a kommunistákat nem hívták meg a tárgyalásokra; belső hatalmi harcok gyengítették; csak szavakkal, tettekkel nem politizáltak: a paktum megrekedt a deklaráció szintjén, fegyveres harcra nem vállalkoztak)

Paktum/ megállapodás neve	Megkötésének éve	Kik között jött létre a megállapodás	Célja	Eredmény
Az Ötök Manifesztuma	1957. június 11.	Ortodox Párt (Emilio Ochoa Ochoa), Movimiento Ortodoxo Libre (Carlos Márquez Sterling), Nemzeti Forradalmi Párt (José Pardo Llada), Defensa Constitucional (Porfirio Pendás), Movimiento de Liberación Radical (Amalio Fiallo)	demokratikus átalakulás, intézményes rend, új választások, Batista békés úton való eltávolítása a hatalomból – fegyveres harc esetén totalitárius diktatúrát vizionáltak Kubában	elveszítette jelentőségét (nem volt meg a kellő összefogás, sokan kizárólag a fegyveres harcban látták az egyedüli esélyt Batista uralmának megdöntésére)
Mexikói Paktum (II.)	1956. augusztus 30.	Július 26-a Mozgalom, Forradalmi Diáktanács (DR)	a két mozgalom egyesülése, közös fegyveres harc Batista ellen	sikeres (a DR beolvadt Fidel Castro mozgalmába; a Pedrerói Paktum megerősítette a megállapodást és biztosította a folytonosságot)
Miami Paktum	1957. november 1.	Autentikus Párt (Carlos Prío Socarrás, Carlos Hevia, Tony de Varona), Ortodox Párt radikális szárnya (Mauel Brisbé, Roberto Agramonte), Egyetemi Diákszövetség (Alberto Mora, Ramón Prendes, Faure Chomón), Július 26-a Mozgalom (Felipe Pazos Roque, Raúl Chibás, Lucás Morán), a forradalmi diák- és munkástanács (Angel Cofiño), demokraták (Lincoln Rodón, José R. Andreu)	a Kubai Felszabadítási Tanács létrehozása (1957. október 15.), Batista lemondása és amerikai katonai támogatásának megszüntetése, közös fegyveres harc a diktatúra ellen; garantálja az 1940-es haladó szellemű alkotmány visszaállítását, a demokráciát, demokratikus választásokat, a politikai bűnösök amnesztiáját és a szabadságjogok érvényesülését; a fegyveres erők nem kapnak politikai hatalmat az új rendszerben	felbomlott (a részt vevő szervezetek gyengék, sok a belső konfliktus, elvakítja őket a Batista iránt érzett gyűlölet)

Paktum/ megállapodás neve	Megkötésének éve	Kik között jött létre a megállapodás	Célja	Eredmény
Caracasi Paktum	1958. július 20.	Fidel Castro (Július 26-a Mozgalom), Carlos Prío Socarrás (Autentikus Párt), Enrique Rodríguez Loeches (DR), Justo Carrillo (Agrupación Montecristi), Manuel A. de Varona (Partido Revolucionario Cubano Insurreccional), Angel Santos (Resistencia Cívica), Lincoln Rodón (Partido Demócrata Independiente), David Salvador, Angel Cofiño, Pascasio Linares, Lauro Blanco, José M. Aguilera (Unidad Obrera), José Puente, Omar Fernández (FEU), Dr. José Miró Cardona	a Batista elleni fegyveres harc közös stratégiája; az egész kubai társadalmat, többek között a munkások, a civilek, a katonaság és a gazdasági szereplők összefogását testesíti meg; a fegyveres harcok vezetője Fidel Castro és a Július 26-a Mozgalom; az USA szüntesse meg a diktátor támogatását és tartsa tiszteletben Kuba szuverenitását	sikerés (a széles platform kellő háttérrel biztosított Fidel Castrónak, hogy győzelemre vezesse a mozgalmát)
Pedrerói Paktum	1958. december 1.	Július 26-a Mozgalom, Március 13-a Forradalmi Diáktanács (DR)	stratégiai szövetség a közös cél érdekében, a Batista elleni fegyveres harc: "győzelem vagy halál", a Mexikói Paktum (II.) folytonosságát biztosítja	sikerés (a DR beolvad az ORI-ba, a Kubai Kommunista Párt jogelődjébe)
Plataforma Democrática Cubana	1990	ULC, COSODECU, PDC-Cuba	szociáldemokrata, liberális és konzervatív emigráns pártok összefogása a kubai demokráciáért; célja az erőszakmentes rendszerváltás, a nemzeti megbékélés, szabad demokratikus választások	működik
Concilio Cubano	1995. október	közel száz ellenzéki szervezet	összefogás a békés demokratikus átalakulásért	1996 februárjában betiltották

Paktum/ megállapodás neve	Megkötésének éve	Kik között jött létre a megállapodás	Célja	Eredmény
Mesa de Reflexión de la Oposición Moderada	1998	Partido Liberal Democrático, CSDC, Proyecto Demócrata Cubano, el Consejo Unitario de Trabajadores y el Partido Solidaridad Democrática (alapítók), PSD, PDC, PDC-Cuba	mérsékelt politikai pártok összefogása a békés és fokozatos demokratikus változásokért, a nemzeti megbékélésért; politikai párbeszédet sürget; elveti a radikalizmust, a provokációt és az erőszakot	elveszítette jelentőségét, 2004-ben a PSD és a CSDC közös nyilatkozatával feloszlatta (ideológiai ellentétek miatt)
Todos Unidos	1999	a kubai (és emigrációban működő) ellenzék összefogása és képvisellete a KKP kormányával szemben	a közös értékek és célok mentén: emberi jogok védelme, nemzeti megbékélés, a békés kubai demokratikus átalakulás érdekében megvalósult laza összefogás; deklarációk kiadása; aláírásgyűjtések, akciók támogatása és az azokkal vállalt szolidaritás; reformjavaslatok kidolgozása	laza együttműködés, az országos akciók és a nemzetközi médián keresztül nyomásgyakorlás a kormányra
Convergencia Liberal Cubana	2003	PSD, MLC/PLNC, PLC + kisebb liberális erők: Partido Liberal Ortodoxo (PLO), Partido Paz Amor y Libertad (PPAL), Comisión de Atención a los Presos Políticos y sus Familiares (CAPPF)	a liberális erők összefogása a demokratikus átalakulás érdekében; egyik legfontosabb tevékenységük egy új alkotmány tervezetének kidolgozása, szakmai és politikai fórumot biztosít a tagoknak	kezdetben nem hatékony (belső ellentétek miatt), de egyre aktívabb

Paktum/ megállapodás neve	Megkötésének éve	Kik között jött létre a megállapodás	Célja	Eredmény
Consenso Cubano	2005	alapító pártok: COSODECU, PDC-Cuba (amerikai); Partido Socialdemócrata de Cuba (kubai); ULC (spanyol); akadémiai és kulturális intézetek (Bibliotecas Independientes de Cuba, Instituto de Estudios Cubanos, Instituto Jacques Maritain); AP (ekkor még nem pártosodott); CANF; további női, emberi jogi, non-profit szervezetek stb.; MCL, PDC megfigyelő	a Rómában aláírt 18 pontos együttműködési dokumentum (<i>Pilares para un Consenso Cubano</i>) célja a kubai megbékélés és az erőszakmentes demokratikus átalakulás elősegítése; a részt vevő szervezetek közötti, nem ideológiai stratégiai együttműködés, fórum biztosítása	laza együttműködés maradt (egyes elemei pártosodtak)
Unidad Liberal de la República de Cuba	2007	PLNC, Partido por la Democracia Pedro Luis Boitel, Movimiento Forum por la Reforma, Movimiento Fundación, Unión y Libertad, Consejo Nacional por los Derechos Civiles de Cuba, Coalición Juvenil Martiana; később PLC, PSD	a liberális erők összefogása: amnesztia; a demokráciáért harcoló politikai erők akcióinak támogatása; jogállamiság megteremtése; magántulajdon védelme; kis- és középvállalkozások alapításához nyújtott segítség; független központi bank	működik, jelentős a külföldi támogatása (Venezuela, Argentína, Guatemala, Brazília, Mexikó, Paraguay)
Agenda para la Transición	2008	a kubai ellenzék békés összefogása (individuumokat jelent a politikai paletta minden szegmenséből); pl. Vladimiro Roca (PSC), Maria Antonia Hidalgo Mir (Partido Republicano de Cuba), Idania Yáñez Contreras (Coalición Central Opositora), Félix Antonio Bonne Carcassés (Corriente Cívica Cubana), Francisco Chaviano González emberi jogi aktivista, Guillermo Fariñas Hernández	összefogás a szabad, szuverén és független Kuba érdekében; reformok a lakosság jóléte érdekében (vallásszabadság, környezetvédelem, emberi jogok, egészségügy, mezőgazdaság, tömegközlekedés, ingatlanpiac, élelmiszerellátás, sport; sorkatonaság eltörlése)	működik

Paktum/ megállapodás neve	Megkötésének éve	Kik között jött létre a megállapodás	Célja	Eredmény
El Camino del Pueblo	2011	a következő pártok tagjai, aktivistái: PARP/AP, MCL, PLC, PLNC; a szociáldemokraták nem írták alá	pártokon és ideológiákon átívelő, nemzeti diskurzust is magában foglaló, demokratikus átalakulásért kampányoló program	működik
Consenso Constitucional	2014	közel 50 szervezet*** az Arco Progresista vezetésével, köztük PDC, PLNC, PSD, MLC (II.), MCL egyes szervezetei; PDC-Cuba, PLC + Puerto Ricó-i és spanyol szervezetek	laza együttműködés az ország demokratikus átalakítását célzó alkotmányos reform érdekében	működik

* A Mexikói Paktumok vonatkozásában az I-II. distinkciót a szerző teszi a paktumok áttekinthetősége végett.

** A táblázatban a pártok magyar nevét használom, kivéve az olyan csoportosulások esetében, amelyeket a dolgozat történelmi jelentősége végett külön nem említ.

*** Csak a dolgozatban részletesen elemzett nagy pártokat emelem ki

Megjegyzések:

A *Partido Arco Progresista de Cuba* által megteremtett szociáldemokrata összefogás nem szerepel a felsorolásban, mert a párt egységes, eredeti elemei nem őrizték meg a szervezeten belül önálló identitásukat, ahogyan a liberális mozgalomhoz csatlakozók; illetve a PSLC is egységes párttá kíván válni, ezért ez sem került fel a listára.

A *Varela* és az *Heredia* Projekt nem szerepel a felsorolásban, mert ezek a kezdeményezések elsősorban az állampolgári részvételre és az aláírásgyűjtésre koncentrálnak, és nem a pártok, szervezetek közötti kooperáció miatt jelentősek/nem ez a céljuk.

A 19. században és a 20. század elején a parlamentben folyt a politikai erők harca, és ahogyan azt a kubai pártok történetét leíró rész bemutatta, ezek a koalíciók kifejezetten a hatalom maximalizálására vagy elnökjelöltjük megválasztására törekedtek, és céljukat elérve vagy éppen a kudarc után fel is oszlottak ezek az ideiglenes szövetségek. A paktumhoz való hűségnek már ekkor sem voltak hagyományai, az egyéni érdekek érvényesítését többre tartották, mint a nagyobb erő által nyújtott képviseletet némi engedmény fejében.

Az 1930-as évek bizonytalan belpolitikai légkörében alakult politikai egységek nem voltak képesek sikerrel felvenni a harcot a hatalmon lévőkkel. Az elnökváltást célul kitűző 1933-as Forradalmi Junta és a Kubai Forradalmi Tömörülés is belső ellentétek miatt bomlott fel, komplett szervezetek váltak ki soraikból; míg a fegyveres harc kivitelezése miatt nézeteltérés adódott az 1936-os mexikói antiimperialista és antikommunista paktum aláírói között is, így egy részük más pártokhoz csatlakozott: a fiatalokat tömörítő szervezet a vezetője halála után rendkívül meggyengült, az autentikusok pedig úgy érezték, hogy már nem fűződik érdekük a paktumhoz való hűséghez.

A folyamatos harcok, az anarchia korrupcióval átítatott diktatúrához vezetett, ami országszerte elégedetlenséget szült, ezért úgy tűnt, hogy Batista uralmának a megtörése képes egyesíteni politikai ellenfeleit, és a változásokat követelők megteremthetik a demokratikus átalakulás feltételeit. A békés utat hangsúlyozó megállapodások aláíróit az elégedetlen lakosság cselekvésképtelenséggel vádolta. A Montreali Paktum fotelforradalmárjai csupán deklaráció szintjén politizáltak, nem voltak képesek széleskörű összefogást teremteni, sőt, konkrét lépéseket sem tettek a demokrácia helyreállítása érdekében, ezért szövetségük fokozatosan elveszítette a jelentőségét, ahogyan az 1957-ben ratifikált Ötök Manifesztuma is: nem volt meg a kellő elkötelezettség, a tenni akaráshoz szükséges kitartás; így a fegyveres harc szükségességét hangsúlyozó szervezetek népszerűsége elnyomta a hangjukat. A szintén 1957-es Miami Paktum lehetett volna a vízváltó, ugyanis ez tudta a legtöbb politikai erő egységét létrehozni, ám a létrehozó szervezetek nem ismerték fel, hogy a számos csoportot tömörítő platform csak akkor érhet el sikereket, ha nem hagyják meggyengülni a szövetséget. A Batista iránt érzett gyűlölet elvakította őket, nem látták a veszélyt Fidel Castro mozgalmában, jóllehet gyanakvással szemlélték azt. Az együttműködésre hajlók csatlakoztak a *Comandantéhoz*, míg a részletkérdéseken vitázó szervezetek között állandósult a konfliktus, és már nem voltak képesek a közös, koordinált cselekvésre. A kicsinyes hatalmi játszmák okozták a megállapodás vesztét.

A fenti időszakban tehát csupán azok a paktumok váltották be az aláíró szervezetek reményeit, amelyek Fidel Castróval és a Július 26-a Mozgalommal kötöttek, így a II.

mexikói, a caracasi és a pedrerói paktum stratégiai szövetségei érték el céljukat. Az általuk létrehozott egység nem készült tudatosan sem a rendszerváltás szervezett levezénylésére, sem a kormányzásra, céljaik között sem szerepelt a demokratikus választások megtartása, a történelmi események sodrában pedig a szocializmus kínálkozott a legjárhatóbb útnak, amelyhez a kommunisták támogatását is megkapták. A demokrácia ideálképe így több évtizedre feledésbe merült.

A fidelizmus kezdeti sikerei után az embargó, a hidegháború, majd a szovjet támogatás elvesztése reformlépésekre és részleges nyitásra kényszerítette a kubai vezetést, így az illegális ellenzéki erők is egyre hangosabban hallatták a hangjukat, sőt, a külföldi támogatással egyre erősebbé válhattak. Az 1990-es években ideológiától független széles platformok alakultak (pl. *Plataforma Democrática Cubana*, *Concilio Cubano*, *Mesa de Reflexión de la Oposición Moderada*, *Todos Unidos*), amelyek célja az erőszakmentes rendszerváltásnál való bábáskodás, a nemzeti megbékélés és a demokratikus választások megtartása. A demokratikus platform még ma is működik, bár veszített a jelentőségéből, így meglehetősen súlytalan; az ellenzéki kerekasztalt ideológiai ellentétek miatt feloszlatták; a *Concilio Cubanót* a hatalmon lévő kormány a rendszerre veszélyesnek nyilvánította és betiltották gyűléseit. A *Todos Unidos* laza kooperációja az utóbbi években élénkült meg ismét, bár a kezdeményezőkézsége csekély: inkább szolidaritást vállal más szervezetekkel ahelyett, hogy önálló akciókat indítana.

A fokozatosan enyhülő légkör, az erősödő nemzetközi nyomás és a külföldi támogatás növekedése egyre több párt alapítását tette lehetővé, amelyek tartva a túlzott fragmentációtól, vagy egy nagyobb pártszervezetben egyesültek az ideológia mentén, mint például a szociáldemokraták, vagy szorosabb szövetségeket hoztak létre, mint például a liberálisok a *Convergencia Liberal Cubana* által. A szakmai és politikai fórum biztosítása mellett egy új alkotmány tervezetét is megalkották, így az *Unidad Liberal* mellett előbbi is jelentős liberális összefogást jelent, bár utóbbi a nagyobb: a liberálisok közel 90%-át összefogja. Utóbbinak a külföldi támogatása is jelentősebb, sőt, részletesen kidolgozott programmal is rendelkezik egy esetleges rendszerváltás esetére. Mellettük érdemes megemlíteni a *Consenso Cubanót*, amely elsősorban fórumot biztosít a résztvevőinek, így a nemzetközi diszkusszió lehetőségei is adottak.

A fentiek mellett a *Consenso Constitucional* a legjelentősebb kooperációs megállapodás, amely az alkotmányos reform megvalósítását tűzte ki célul, tehát a közel ötven szervezetet tömörítő platform egy konkrét cél érdekében jött létre, nem a demokratikus választásokon való sikeres közös szereplés, hanem az új alapdokumentum megszüvegezése és elfogadása a

cél. Emellett sikeres a pártokon és ideológiákon átívelő *El Camino del Pueblo*, amely a demokratikus átalakulásért kampányol, és az *Agenda para la Transición* is, amely hasonló céllal jött létre: és ugyanúgy egyéni aláírókat tudhat a magáénak, bár sokan egy-egy pártot képviselve állnak az ügy mellé.

Jól látható tehát, hogy a nagy formátumú célok, mint például a demokratikus átalakulás nem tud olyan erővel mozgósítani, mint egy-egy kisebb vagy részcélkitűzés; ez utóbbiak viszont minden valószínűség szerint nem valósulhatnak meg a jelenlegi rendszerben vagy a KKP-val való tárgyalás és együttműködés nélkül. Az egyéni érdekeket egyik szervezet sem kívánja feladni, és míg a nemzetközi közvélemény előtt az együttműködés különböző formáit villantják fel, saját programjukból nem képesek engedni, vagy teljes válszélességgel kiállni egy olyan ügy mellett, amely túl nagy versenyhelyzetet teremt, és esetleg veszélyezteti a saját pozícióikat vagy jövőbeni helyzetüket. Az erőszakos változásokat ebben a helyzetben mindegyik erő elveti, így jelenleg nem fenyeget a forradalom előtti fegyveres harc scenáriója, ám a pártoknak és a politikai ambíciókkal rendelkező szervezeteknek egy erős, széleskörű összefogást kell megvalósítaniuk (akár a Castrókkal vagy a kommunistákkal történő tárgyalásokkal párhuzamosan), hogy a közösen kivívott jogaik által részesedhessenek a politikai hatalomból.

A sikeresség záloga lehet a pártfegyelem és a pártelit folytonosságának biztosítása akár kevésbé demokratikus belső választási mechanizmusok alkalmazásával, ám elképzelhető, hogy a megújulás képessége és a decentralizált szervezeti felépítés segítheti elő egy pártszövetség hatalomra kerülését.

Mivel mindannyian a demokratikus átalakulást tekintik kívánatosnak, és a rendszerváltás érdekében alkalmazott erőszakot elvetik, a karibi államban különösen fontos volna olyan kölcsönös garanciák megléte, amelyek biztosítják, hogy ha nem adott párt kerül hatalomra, a nagy, egész lakosság életminőségének javítása érdekében kijelölt célokért a választási eredményektől függetlenül minden politikus erőfeszítéseket fog tenni, miközben a közös értékeket óvja és megőrzi. Ez a „korlátozott bizonytalanság” (Schmitter–Karl, 1991) némiképp ellensúlyozhatja és csökkentheti a választásokon alulmaradt pártok veszteségeit.

Ami egy új demokratikus Kuba választási rendszerét illeti, a kétkörös többségi rendszer lenne a legalkalmasabb a karibi állam választásainak lebonyolítására. Egy túl bonyolult, de igazságosabb elosztást kínáló vegyes megoldás egy sem politikailag, sem gazdaságilag nem stabil országban frusztrációt szülhet a társadalom körében, és nem biztos, hogy elegendő támogatottságot élvezne. Az arányos rendszer fokozná a fragmentáltságot, amelyben még nehezebb volna koalíciókat kötni; a *first past the post* szisztéma pedig a

kommunista pártnak kedvezne, mivel az ő jelöltjeit ismerik szerte az országban. Olyan rendszerre volna szükség, amely a kommunista pártot is megosztaná, ám mivel továbbra is ez az egyetlen hivatalos és a legnagyobb politikai potenciállal rendelkező erő, a reformereknek biztosítani kell a lehetőséget egy új rendszerben is. Mivel jelenleg is kétkörös többségi választási rendszer van érvényben Kubában, az alkotmánymódosítás és a független bíróságok kialakítása mellett átmenetileg mindenképpen alkalmazható volna a karibi államban – immár több párt jelöltjeivel.

2.9. Néhány záró gondolat

Amennyiben Kuba történelmét a szabadságharcok és függetlenségi törekvések sorozataként szemléljük, jól látható, hogy a politikai liberalizmusnak nagy hagyományai vannak az országban: a szabadság, az önálló út választása, a külföldi befolyás alól való kitörés és a túlzott dependencia elutasítása már a spanyol uralom alatt is számos követőre talált.

A 19. század nagy gondolkodóinak szellemiségét sok új alapítású párt is tovább hordozza: nem csupán az irántuk érzett tiszteletből, hanem örökérvényű és minden korban alkalmazható eszményeik miatt is. Ezt egészítik ki a 20. század végén alakult pártok a hatalmi ágak elválasztásának, a jogállamnak a hívószavával, a szekuláris állam képével, amelyet csak óvatosan egészítenek ki a piaci mechanizmusok érvényesülésének gondolatával. Bár van néhány olyan szervezet (PLNC, ULC), amely a *laissez faire* elveinek maradéktalan érvényesülését kívánja, legtöbb liberális párt is bizonyos ellensúlyokkal egészítené ki a kereslet–kínálat törvényét. Ennek oka leginkább az elmúlt hatvan év a fidelizmus paternalizmusa alatt, amelyben – főleg a kezdeti időszakban – osztatlan sikert aratott az analfabetizmust felszámoló ingyenes oktatás, a mindenki számára ingyen biztosított magas színvonalú egészségügyi szolgáltatás, a teljes foglalkoztatást célzó intézkedések. Azonban hiába termelt ki az iskolarendszer számos művelt, diplomás kubai állampolgárt, sokuk nem tud a szakmájában elhelyezkedni; az orvosok egy része a csereprogramok keretén belül elvándorol más latin-amerikai országokba, a hiánygazdaság miatt elavult a kórházi infrastruktúra, az ott dolgozók pedig kénytelenek taxizással, külföldi csempészáruk értékesítésével kiegészíteni alacsony keresetüket, ha el akarják tartani a családjukat. Bár a *cuentapropismo* megjelenésével egyre többen látják be, hogy a vállalkozóknak adót is kell fizetniük az állam felé, még nem gyökerezett meg a mindennapi életben ez a gyakorlat, és ahol lehet, igyekeznek kijátszani az állami szabályokat a boldogulásuk érdekében. Mivel az új generációknak csupán tankönyvi ismereteik vannak arról, hogy miként működik a

piacgazdaság, tartanak annak bevezetésétől, és igénylik az állami gondoskodást. Az előregedő társadalomban azonban a nagyszámú nyugdíjas korú kubai polgár miatt fenntarthatatlan a jelenlegi rendszer: az öngondoskodás és az önfoglalkoztatás más módjainak bevezetésére van szükség ahhoz, hogy ne omoljon össze a gazdaság.

A liberálisoknak a lakosság edukálásán kívül meg kell tisztítani a liberalizmust annak negatív konnotációitól, amely így sokak képzetében a túlzott szabadságot, egyfajta szabadosságot, a korlátok és az erőskezü irányítás nélküli állapotot jelenti. Ráadásul mivel Gerardo Machado és Fulgencio Batista is a liberálisok támogatásával került hatalomra, határozott önképük megrajzolásával szükséges elválasztani az új liberális áramlatokat a forradalom előtti időszak hasonló elveket valló politikai erőitől.

Kuba lehetséges rendszerváltó pártjainak komplex problémákat kell megoldaniuk, így sikerükhöz nagymértékben járulhat hozzá összetett politikai programjuk; az egy célra fókuszáló, témaspecifikus szervezetek szűkebb rétegeket képesek megszólítani.

Bár egy-egy politikai erő programjában szerepet kap a biodiverzitás fenntartása, illetve a környezeti örökség védelme (PCRO, PSD, CID, PNDC) vagy a mezőgazdaság reformja (PARP, PCRO, *Unidad Liberal de la República de Cuba*), kimondottan agrárpárt vagy zöld párt nincsen, ugyanis a pártok szerint ezeknél sokkal összetettebb kérdéseket kell megoldaniuk az országban, mint hogy csupán egy részterületre koncentráljanak. Elképzelhető azonban, hogy a demokratikus átalakulást követően már alakulnak ilyen profilú szervezetek.

A kubai gazdasági reformok kitermelnek egy olyan új kisvállalkozói, menedzseri, gazdálkodó és a szolgáltató ágazatban dolgozó réteget, amelynek már mások lesznek a preferenciái, mint az uniformizált homogén szocialista társadalomé mint egészé. Sőt, a globalizálódó és materialista világ egy friss piacgazdaságában az értékválságban szenvedő, magas munkanélküliséggel sújtott fiatalságnak is alternatívát kell nyújtani, és az ő képviselőit is meg kell oldaniuk a kubai pártoknak és azoknak a szervezeteknek, közösségeknek, amelyeknek többek között Oswaldo Payá, Óscar Espinosa Chepe, Jorge Mas Canosa halálával egy új, vezetésre alkalmas generációt, saját utódaikat is ki kell termelniük. A fiatalok értékrendjében a család az első, a haza szeretete továbbra is fontos, ám ezt követően az anyagi javak következnek preferenciáik listáján; így az oktatás szerepe is átértékelődik, ugyanis a kubai tinédzserek azt tapasztalják, hogy a vendéglátásban vagy személyfuvarozással magasabb jövedelemre lehet szert tenni, mint diplomás orvosként vagy bölcsészként. (Dominguez in Tulchin et al., 2005: 155-165) Mivel a spiritualitás is egyre nagyobb hangsúlyt kap a mindennapjaikban, az egyházaknak és vallási közösségeknek a felelőssége is megnő a jövő generációinak nevelésében.

A kubai pártok megerősödését és szervezetté válását hatékonyan akadályozza a politikai rendőrség, az úgynevezett DI vagy G2 (*Dirección General de Inteligencia*). Ügynökeik beszivárognak ezekbe a szervezetekbe, és néhány nappal a tervezett, engedéllyel nem rendelkező gyűlés előtt letartóztatják a pártok vezetőit. A nemzetközi nyomásnak engedve nem tartják őket éveken át fogva, de benntartják őket néhány napig, és sokszor otthonaikat is feldúlják, hogy tartózkodjanak a jövőben az ellenzéki tevékenységtől. A rendszer ellenfeleit megtörik, és megakadályozzák őket abban, hogy széles platformot alakítsanak ki, amely felveheti a versenyt erejében, támogatottságában és szervezettségében a Kubai Kommunista Párttal. Ezen szervezetek megismerését megnehezíti illegális mivoltuk, ugyanis egy külföldi kapcsolatokkal nem vagy csak korlátozottan rendelkező politikai erő az interneten is korlátozottan lehet jelen, míg a karibi államban a folyamatos üldöztetésnek kitett akciók miatt körülményes a gyűlések szervezése, a potenciális választóik megszólítása, tagjaik elérése. Belső dokumentumaik általában nem nyilvánosak, azok a pártok működési korlátai miatt sokszor maguk az aktivisták között sem teljes mértékben ismertek, ám a szokás és a szóban terjedő cselekvési tervek – amennyire lehet –, összekovácsolják ezeket a politikai erőket.

Jóllehet a számos internetkávézó megnyitása ellenére¹³⁶ a technológia forradalma kevésbé hat a kubai lakosság életére, sokan igyekeznek – akár a jogszabályok megszegésével is – a világhálózathoz jutni, a pártok pedig próbálnak minél szélesebb rétegeket elérni a hálózatuk útján szóban, röplapokon és a közösségi oldalakon keresztül is. Elérhetőségük miatt ezek a honlapok elsősorban a nemzetközi közönséghez és a médiához szólnak, ám néha már a kubai állampolgárokhoz is eljutnak a programjaikról szóló híreik és a rendezvényeikre szóló meghívóik. Ez utóbbiban az internethez csatlakozni tudó helyiek, a pártok települési hálózatain keresztül zajló információáramlás, és a szigeten dolgozó külföldi, főként emberi jogi szervezetek munkatársainak tájékoztatása segíti őket.

Manuel Cuesta Morúa szerint a pártok külkapcsolatainak építésénél háromféle támogatásra van szükségük a kubai szervezeteknek nemzetközi partnereiktől: politikai, erkölcsi és konkrét, kézzelfogható segítségre. (Estefanía, 2000) A politikaira a demokratikus átalakulás zökkenőmentességének biztosítása végett, a morálisra azért, hogy a karibi államban működő szervezetek elszigeteltségét feloldja; utóbbi pedig a technikai segítségnyújtástól az anyagi források biztosításáig minden gyakorlati segítséget felölel.

¹³⁶ Elsősorban azok magas költsége miatt.

Mivel az Európai Unió feltétlenül a békés rendszerváltás mellett áll ki, és az Egyesült Államokat egy konstruktív Kuba-politika felé terelgetve mediátorként is képes volna fellépni, magától a szervezettől akár olyan kezdeményezések is kaphatnak támogatást, amelyek a jelenlegi államvezetéssel folytatott párbeszédet (természetesen kellő kritikai szemlélettel felvértezve) is politikai programjukra tűzik. Ezzel szemben egyes tagállamaik, főként Csehország és Svédország elzárkózik olyan mozgalmaktól, amelyek a Kubai Kommunista Párttal közös megoldásra és dialógusra törekszenek. Ugyanígy megosztott a kubai amerikai közösség is, hiszen a fiatalabb generációk – természetesen megfelelő feltételekhez kötve – a fegyveres konfliktust megelőzendő hajlanak a tárgyalásra a kommunistákkal, míg a keményvonalasok és az idősebb generációk elvetik azt, és a KKP nélkül képzelik el az átalakulás folyamatát. Az USA hivatalos álláspontja egyértelműen ez utóbbit tükrözi, így amennyiben bármilyen módon, akár a floridai közösség érdekeire hivatkozva beleszólást szerez magának az északi szomszéd Kuba belügyeibe, akkor a Castro-féle nómenklatúrának alku nélkül kell távoznia a belpolitikából. Mivel az amerikai földrészen földrajzi helyzete és politikai–gazdasági befolyása miatt az Egyesült Államok jóval erősebb pozíciót képvisel, mint Európa, az USA valószínűleg nem fog engedményeket tenni az EU-nak a Kuba-politikát illetően.

A pártok közti konstruktív együttműködés alapja lehet a legkisebb közös nevező megtalálása, amely a demokratikus átalakulás érdekében egyesíteni tudja a különböző ideológiával rendelkező szervezeteket. Ezen kívül fontos, hogy ne vagy ne csupán érzelmi alapon politizáljanak, azaz a Fidel-ellenesség negatív öndefinícióját fel kell váltani jól körvonalazható pártprogramokkal, így pozitív üzenetet tudnak közvetíteni a kubai lakosság, a kubai amerikai közösségek és a nemzetközi közvélemény felé.

3. A formálódó kubai civil társadalom rétegei

Vajon beszélhetünk-e egyáltalán civil társadalomról Kubával kapcsolatban? Van-e értelme a fogalomnak a karibi állam társadalmát vizsgálva, vagy egy olyan civil társadalom-értelmezés megalkotása szükséges, amelynek keretein belül értelmezhető és értékelhető a szocialista államban formálódó szervezetek tevékenysége?

Mivel egy még születőben lévő, képlékeny szféráról van szó, semmiképpen sem alkalmazható az a modern felfogás, amely szerint a civil szervezetek a professzionizált és jól szervezett NGO-kat jelentik (Miszlivetz, 2005: 35). Kuba esetében érdemes visszatérni a fogalom korábbi magyarázataihoz, amelyekben az alulról szerveződő és az önkéntes kulcsszavak dominálnak, ahol a szolidaritás formái többé-kevésbé intézményesülnek. A karibi állam esetében alkalmazható a Václav Havel által megfogalmazott civil társadalom-értelmezés is, amely szerint az az önmegvalósítás szférája, ahol emberi jogainkat a legteljesebben gyakorolhatjuk (Dahrendorf, 1997: 58).

Jelen írásban – Linz és Stepan (1996a: 17) civil társadalom-értelmezését alapul véve – a civil szféra egy informális kapcsolatokra nagy hangsúlyt helyező (Alexander, 1998) heterogén közeg, amely a politikai pártokon (Kuba esetében a pártosodási szándékkal létrejövő vagy illegális pártként működő, esetleg emigrációban létrejött politikai erőkn), az államon, az egyházakon és a piaci szereplőkön kívül eső, a család és az állam között létrejött csoportokat, mozgalmakat, szervezeteket és hálózatokat jelenti; beleértve a feketepiaci tevékenységet is (Otero-Bryan, 2002). Relatív autonómiával rendelkezik, és közös célok, értékek vagy érdekek védelme érdekében, illetve az állam által el nem látott feladatok elvégzése érdekében szerveződik: a toqueville-i magyarázat értelmében tehermentesít és oldja a konfliktust (Gramsci, 1971: 263; Varga, 2000). Tevékenységüket önállóan, állami irányítás nélkül végzik az együttélés zökkenőmentességének biztosításával (Kozma, 2001). A nyilvános diskurzus megjelenésük és érdekeik artikulálásának, valamint érvényesítésének eszköze; kollektív jogokat garantál, és kollektív cselekvést feltételez (Dilla–Oxhorn, 2002: 13).

Bár a civil társulások nem kötelező jellegűek, a fidelizmus évtizedei alatt felnőtt generációk számos állam által felügyelt, nem saját elhatározásból választott szervezet munkájában vesznek részt, ami sok esetben szoros közösséggé kovácsolja össze tagjaikat közös céljaik vagy érdekképviselésük mentén, így a jövő autonóm civil szervezeteinek is az alapját képezhetik. Mivel óriási tömegeket egyesítenek, és legálisan is jórészt csak ez utóbbiak működhetnek az országban, kiemelten kell foglalkozni ezekkel a közösségekkel. Bár jelen tanulmány Pérez-Díaz (1993) értelmezése alapján leválasztja a civil társadalomról az állam

által kontrollált szervezeteket, jelentőségük és legális mivoltuk miatt a civil kezdeményezésekkel egy helyütt tárgyalja őket.

3.1. Civil szerveződések Fidel Castro forradalma előtt és után

A 17-19. században a modern állam kialakulásának, a felvilágosodásnak köszönhetően az egyház visszahúzódása, valamint az egyén hangsúlyossá válása teremtette meg a civil társadalom mint az állam és a társadalom között közvetítő közeg megjelenésének a feltételeit, amely a demokrácia és a piacgazdaság letéteményese az amerikai elemzők szerint.

Kubában az 1850-es években alakultak meg az első önszervező szervezetek: a jogászoké, a gépészeké és a kézműveseké, amelyek elsősorban faji alapon működtek. A színes bőrűek titkos társaságai, az *abakuák* például a rabszolgák felszabadítására gyűjtöttek pénzt. Később már osztályalapon szervezték meg a szedők és a dohánymunkások egyleteit, amelyeknek a közös művelődés biztosítása és a betegek támogatása volt a fő célja. Az alkalmazottak munkásújságukból, *La Aurorából* olvastak fel egymásnak felváltva: a *lectura* hagyománya pedig átterjedt más egyesületekre és gyárakra is. A gyakori sztrájkokkal fenyegető munkásmozgalomban a spanyol gyarmatosítók óriási veszélyt láttak, mivel reformista szárnya mellett egy radikális csoportja is alakult, amely a forradalmi szocializmust, egyenlőséget és a függetlenség eszméit hirdette. (Anderle, 2004: 43-45) Többezres gyűléseik és kongresszusaik sikerének köszönhetően alakult meg több mint száz egyesületből és azok kétszázezer tagjából a kubai munkások szövetsége, amelynek jogutódja az 1925-ben alapított Nemzeti Munkás Konföderáció (CNOC), majd az 1939-es Kuba Dolgozóinak Szövetsége lett.

Az első világháború végén megalapították a Kuba Szigete Földművelőinek Egyesületét, majd 1923-ban 31 nőszervezet egyesülésével megalakult a demokráciáért, valamint a nők és gyermekek jogaiért harcoló Nők Nemzeti Kongresszusa (*Congreso Nacional de Mujeres*). Legnagyobb eredményük, hogy 1934-ben sikerült kivívniuk a nők választójogát, amelyet az 1940-es alkotmány is megerősített. E jogukat azonban a Fidel-éra előtt csak 1952-ig gyakorolhatták, amikor Fulgencio Batista államcsínnyel magához ragadta a hatalmat.

A korrupt államvezetés ellen a fiatalok is mozgósították erőiket: 1923-ban megalakítva a *Falange de Acción Cubana*, a később *Grupo Minorista* nevű szervezetet, amely Rubén Martínez Villena vezetésével tizenhárom, magukat civil szervezetként aposztrofáló tiltakozó csoportot olvasztott magába, amelyek a becsületért, az erkölcsi rend helyreállításáért, az analfabetizmus felszámolásáért, a kultúra terjesztéséért, a hazáért és a latin államok közötti szolidaritásért fogtak össze. Radikalizmusuk José Martí eszméiből táplálkozott, Amerika-

ellenes platformjuk marxista eszmékkel szimpatizált. (Portal del Instituto Cubano del Libro, 2014)

A forradalom után Kubában az erős nemzetállam exkluzivista, frontjellegű pártot igényelt, amelyben az ország összes produktív ereje szerepet vállalt. (Anderle, 2002: 50) A pártszervezetek igyekeztek lefedni a mindennapi élet területeit, hogy az államvezetés mindent az irányítása és az ellenőrzése alatt tudjon tartani. Az alulról érkező reformoknak sosem jutott nagy szerep a kubai forradalom után. Ez nemcsak a rendszer elnyomó jellege miatt volt így: Fidel Castro hatalomra jutása előtt sem voltak adottak a lehetőségek egy erős civil társadalom kialakulására, vagyis inkább az egész társadalom „*egy nagy (állam által átszőtt) civil társadalmi hálózattá alakult át*” (López Vigil, 1997: 35). Később a politikai ellenfelek eltávolítása az erősebb koncentrációt szolgálta; míg a Forradalom Védelmi Bizottságainak létrehozása igyekezett kiiktatni az alternatív, alsóbb szinten szerveződő civil kezdeményezéseket. A világgazdaságnak való kiszolgáltatottság és az ezt orvosoló reformlépések még jobban elmélyítették a kereskedelmi kapcsolatokból, gyakran luxuskereskedelemből profitáló gazdagabb és az éhbérért dolgozó szegény réteg közötti különbséget. A társadalmi szakadék mélyülése a középréteg súlyának csökkenésével járt: egy olyan csoportéval, amely a demokratikus változások letéteményese lehetett volna. Ezáltal nem volt egy olyan demokratikus ellenzék, amely a „*kormányzás hitellel rendelkező alternatívája lehetne*”. (Hofmeister–Thesing, 1996) Ennek következtében a politikai csoportok szinte megkülönböztethetetlenek a civil csoportoktól, amelyek a rendszer nyomására jönnek létre, és részt vesznek a hatalomgyakorlásban is.

Kubában tehát az állam határozza meg a civil társadalmi szervezetek megalakulásának kereteit, és átpolitizálja azokat; a felsőoktatás csak a „forradalmárok” számára nyitott. Egyfajta „demokratikus centralizmus” áll fenn (Kornai, 1992), amelyben lehet civil társadalmi szervezeteket alakítani, ám felettük az állam gyakorol monopoljogot, így ezek a csoportok a pártideológiát közvetítik tagságukon keresztül a családok, azaz a magánszféra felé.

Fidel Castro egy ibero-amerikai konferencián használta először a civil társadalom kifejezést 1994-ben; magában a karibi államban is ekkor jelent meg a köztudatban a Katolikus Szociális Hét fóruma és néhány releváns publikáció, például a *Granmá*ban megjelent civil társadalom rekonstrukciójáról szóló cikk (Valdés-Estrella, 1994) által. Ezek a dokumentumok a klasszikus liberális fogalmat vették alapul, azaz önkéntességen alapuló, az államtól teljesen független szerveződésekről szóltak. Hamarosan a szocialista kritika is megérkezett a fenti írásokra, ezeket a tanulmányokat elsősorban a *Temas* magazin közölte. A marxisták

egyenesen elutasították a civil társadalom létezését, így azt definiálni sem kívánták, míg a reform-marxisták egy olyan térnek tekintették, ahol a szocializmus még jobban kiteljesedhet. (Acanda González in Tulchin et al., 2005: 129-130) Az állam vezetése elutasította a radikális nézeteket, és hallgatólagosan elfogadta a „pártideológiára nem veszélyes” civil társadalom létezését Kubában.

Az 1990-es években megkezdődött nyitás felélénkítette a civil szférát, és egyre többen látták úgy, hogy a kubai társadalom tagjai által indított kezdeményezések kevesebb belföldi retorzióra és nagyobb külföldi támogatásra számíthatnak, ezért óriási mértékben megszaporodott az ilyen jellegű ötletek, és a körjük szerveződő csoportok és mozgalmak száma. A kubai NGO-k általában a külföldi segélyek fogadására alakultak: a kormány regisztrációhoz kötötte ezek létrejöttét, továbbá kaptak egy patrónus állami intézményt (*Instituto Cubano de Amistad con los Pueblos – ICAP*), amely azóta is ellenőrzi őket, és rajta keresztül lehet elosztani a beérkezett összegeket. Ezen kívül alá kell vetniük magukat az Igazságügyi Minisztérium rendeletének, amennyiben az fel kívánja oszlatni a szervezetet. A fenti előírásoknak megfelelően kb. 2200 ilyen jellegű NGO működik jelenleg a kommunista államban. Ezeket a gramsci-i civil társadalom-értelmezés ismeretében az állam kiterjesztéseként is felfoghatjuk; ám a kubai vezetés még így is úgy vélte, hogy túl nagy önállóságot és teret kaptak ezek a szervezetek, így a regisztrációs folyamatot 1996-ban befagyasztotta.

Ezen szervezetek, immár regisztráció nélküli proliferációja napjainkban is zajlik: az állami engedéllyel és illegálisan működő civil közösségek profilját ezért lehetetlen egyenként bemutatni: célszerű nagyobb kategóriákba sorolni őket, és ez alapján összevetni főbb jellemzőiket. Számos szakértő foglalkozik a kubai civil szféra kialakulásának körülményeivel, a fejlődéséhez szükséges feltételek elemzésével, ezért jelen írás – mivel elsősorban a politikai szervezetekre és az egyházi szerepvállalásra koncentrálok –, nem kívánja megismételni a több helyütt jól és átláthatóan összefoglalt kutatási eredményeket (Espinosa, 1999; Dilla–Oxhorn, 2002; Friedman, 2004; Sixto, 2005; Reaud, 2006; Font–Riobó, 2013); inkább egyfajta szintézisüket adja, és bevezet a kubai formálódó civil társadalom világába.

3.2. A karibi államban működő civil szervezetek tipizálása – Az USA és az EU szerepvállalása

A kubai civil társadalomnak kiterjedt nemzetközi irodalma van: a számos illegalitásba kényszerült vagy működésében korlátozott csoportok tevékenységét a fent említett elemzések

mélyrehatóan vizsgálják, ezért célszerűbb ezeket a szerveződéseket közös jellemzőik alapján csoportosítani és bemutatni.

Az egyik legfontosabb releváns tanulmány Bea Reaud elemzése (Reaud, 2006), amely szerint a kubai civil társadalom három részre bontható: nemzeti, nemzetközi és hibrid összetevői vannak.

A civil társadalom nemzetközi szelete olyan transznacionális nyomásgyakorló csoportokból áll, amelyek főként emberi jogi szempontból vizsgálják az országot: elemzéseket készítenek róla, dokumentálják a visszaéléseket, amelyeket írott formában megjelentetnek és kiadnak a világ minden táján. Ilyenek például a *Human Rights Watch*, az *Amnesty International* és a *Freedom House* kiadványai.

A nemzeti – vagyis hivatalos – szelet gyökerei főként a forradalom előtti idők szervezeteiben keresendők. A tömegszervezetek az egykori szakszervezetek, női egyesületek, mezőgazdasági szövetkezetek, diákok és egyetemi hallgatók körében alakultak ki – mesterségesen, az állam irányításával, átideologizálva, ám az egykori értékeket és célokat megtartva.

Az 1939-ben alapított *Central de Trabajadores de Cuba* 13 hivatalos szakszervezetet, 3,3 millió főt tömörít, míg az 1961-ben létrehozott *Asociación Nacional de Agricultores Pequeños* 150 ezer gazdálkodó érdekeit képviseli. A *Comités de Defensa de la Revolución* a 14 év feletti lakosság mintegy 85%-át foglalja magában, és a biztonság fenntartása mellett olyan szociális szolgáltatásokkal is foglalkozik, mint az utcák tisztán tartása és a védőoltások. A kubai nők 80%-a tagja a *Federación de Mujeres Cubanas*nak (elnöke Raúl Castro felesége, Vilma Espín), az 1923-ban alapított *Federación de Estudiantes Universitarios* 200 ezer főt számlál, míg a *Federación de Estudiantes de Enseñanza Media* és a *Pioneros* 1,5 millió általános- és középiskolás diákot fog össze. Kiterjedt szociális hálózatuk szolidaritásra nevel, mobilitásra ösztönöz, így a jövő civil társadalmának is alapul szolgálhat.

Az 1963-ban alapított kubai újságírók szövetsége (*Union de Periodistas de Cuba – UPEC*), valamint az 1961-es írók és képzőművészek szövetsége (*Unión de Escritores y Artistas de Cuba – UNEAC*) tevékenysége a reformok hatására folyamatosan változik: a fatalista, a nemzeti, uniformizáló karakterű művek helyett igyekeznek kritikát is megfogalmazni alkotásaikban, amellet, hogy a forradalom vívmányait és a kubai nép összetartását is gyakran méltatják munkáikban.

Hasonlóan kettős arcú a kubai rapperek közössége¹³⁷, ugyanis az amerikai szubkultúra hasonló együtteseivel fognak össze a színes bőrűek jogaiért harcolva, az amerikai hegemoniát

¹³⁷ *Obesión, Junior Clan, Anonimo Consejo* stb.

és a globális kapitalizmust kritizálva, ugyanakkor ez közel sodorja őket a Kubát egyedi utat választó nemzetként definiáló szocialista államvezetéshez is. Tehát ki is lépnek a kubai rendszer kínálta keretek közül, ám szolidaritást is vállalnak azzal az elvközösség miatt. (Fernandez, 2004)

Ami a homoszexuálisok közösségét illeti, nincsen érdekvédő szervezetük, laza hálózatuk meghatározott parkok és szórakozóhelyek rendszeres látogatóiból alakult ki. A homoszexualitás 1988-tól hivatalosan sem bűn, törvény nem szankcionálja, ám ennek a nyilvános felvállalása sok esetben még ellenérzést szül. Az LMBT (leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű) közösség elfogadásáért dolgozik Mariela Castro Espín, Raúl Castro lánya, a Kubai Szexuális Nevelés Nemzeti Központjának (*Centro Nacional de Educación Sexual de Cuba*) igazgatója. A nemi identitás kérdésével kapcsolatosan az állam liberális felfogását jól példázza, hogy a Mariela Castro által benyújtott törvényjavaslat elfogadását követően a transzneműek átoperálása ingyenessé vált az országban, 2012 decemberében pedig transznemű tanácstagot választottak képviselőjüknek – felsőbb pártutasítás nélkül – a helyi lakosok egy kisvárosban. (Horvát, 2013: 169-170)

A hibrid szelet a szervezett disszidens és a belföldi ellenzéki csoportok tagjait, valamint a kubai katolikus egyházat foglalja magában. Előbbiek több száz, kubai tagokat tömörítő és a szigetországban működő, de külföldi támogatottságot élvező kisebb emberi jogi szervezetet (pl. *Comité Cubano Pro Derechos Humanos; Asamblea para Promover la Sociedad Civil en Cuba; Coalición Central Opositora, Unión Patriótica de Cuba, Acción Democrática Cubana*), és ellenzéki, nem bejegyzett pártot jelentenek; valamint független újságírókat, tiltakozó csoportokat (pl. a bebörtönzött ellenzéki politikusok feleségeiből alakult Nők Fehérben, vagy „a kubai Nelson Mandela” Oscar Elias Biscet által létrehozott emberi jogokért küzdő pacifista Lawton Alapítvány); továbbá azt a száz és ezer fő közé eső politikai elítéltet, akiket rendszerellenesség vádjával kubai börtönökben tartanak fogva. Olyan külföldi, disszidenseket tömörítő szervezeteket is ide sorolhatunk, amelyek célja a kubai belpolitikai változások előmozdítása, vagy bármilyen más hatás gyakorlása a sziget életére (pl. a floridai *Cuban Democratic Directorate*).

A kubai civil társadalom egy másik, kormányzathoz való viszony alapján történő tipizálása szerint szintén három részre osztható: a szocialista, az alternatív és az informális civil társadalomra, amelyek között nincsen éles határvonal.

A szocialista szelet a vezetés által az 1985-ös 54. számú törvényerejű rendeletben hivatalosan is elismert nem-kormányzati szervezet, tömegszervezeteket foglalja magában (pl. a fent említett CDR, ANAP stb.).

Az alternatív civil társadalmat az illegális vagy állami elismerés nélkül működő nem politikai célú csoportok alkotják, illetve azok a forradalom előtti intézmények, amelyek kívül kívánnak maradni a szocialista civil társadalmon; valamint a disszidens, ellenzéki és független szociálisan aktív szerveződések. Ezek nem földalatti mozgalmak, hanem a társadalmi valóságban jelen lévő és működő szervezetek, amelyek az állami elnyomás és források hiánya mellett próbálnak fennmaradni (például a katolikus egyház).

A harmadik csoportot az informális szerveződések alkotják, amelyek nem feltétlenül rendelkeznek intézményesült formával, és nem keresik szükségszerűen a publicitást. Ez az úgynevezett proto-civil társadalom a szociális szükségleteket és érdekeket közvetíti csatornáin keresztül az állam és a társadalom között, kettős szerepe van: mérsékli a feszültségeket, amelyet a kormányzati politika okoz, miközben a vezetés által tiltott gyakorlat alkalmazásával fel is forgatja azt. Ezek a személyes hálózatok egyszerre bírnak támogató és fenyegető jelenléttel; egy közös cél érdekében megalakult spontán csoportosulások, valamint olyan magánjellegű szervezetek, amelyek nem vesznek részt a nyilvános interakciókban (például spiritualista körök, melegek szociális hálózatai, szomszédok összefogása a helyi problémák megoldásáért, rádió hallgatók köre stb.). (Espinosa, 1999)

A nemzetközi pártfogói hálózatok az elmúlt évtizedekben egyre aktívabbá váltak, diverzifikáltabbak lettek, ma már nemcsak a disszidens csoportokat és a nagy emberi jogi szervezeteket jelentik, hanem mindazon szervezetek gyűjtőneve ez, amelyek a kubai rendszerváltozást és a reformokat, a gazdasági és társadalmi átalakulást szorgalmazzák. A nemzetközi pártfogói hálózatok pénzügyi támogatást nyújtanak – elsősorban – a politikai foglyok családtagjainak. Továbbá, a logisztikai, technikai és stratégiai segítségnyújtás mellett szolidaritást vállalnak az ellenzéki csoportokkal; szankciókat vezetnek be Kuba kormányával szemben; nyilatkozatokat bocsátanak ki; és egyéb külpolitikai nyomásgyakorló eszközöket alkalmaznak: a legitimitás és a tudatosság erősítése érdekében díjakat, elismeréseket adományoznak, valamint a visszaéléseket széles körben megismertető nemzetközi platformot biztosítanak a helyi csoportoknak. A segítségnyújtás forrásai lehetnek külföldi kormányok, nemzetközi NGO-k, prominens személyiségek, individuumok, akik nem feltétlen egy szervezet képviselőjeként támogatják a kubai ellenzékét, illetve ide sorolhatók a disszidens csoportok is.

Az aktivisták 21. századi hálózatai úgynevezett transznacionális pártfogói hálózatok¹³⁸, amelyek háromféleképpen lehetnek az „ellenzéki tábor” segítségére: információt gyűjtenek és terjesztik azt; hatványozzák a hozzáférési csatornákat; illetve külső nyomást gyakorolnak a rezsimre. Magjukat az általuk vallott alapelvek és értékek alkotják, hiszik, hogy az individuum is lehet változás előidézője, az információt kreatív módon használják fel, valamint szorosán együttműködnek a helyi NGO-kkal. Az államhatár elmosásával olyan hálózatokat alakítanak ki, amelyek egyaránt magukban foglalnak civil társadalmi szervezeteket, államokat és nemzetközi szervezeteket is.

Amerikában elsősorban a kubai emigráns közösséggel együttműködve kívánnak a jelenlegi kubai vezetésnek alternatívát keresni: a gyakran erőszakos cselekményeket kivitelező szervezeteket anyagilag és erkölcsileg is támogatják. Itt a civil társadalom támogatása nem kap akkora hangsúlyt, mint az európai közösség politikájában. Utóbbi, a saját tapasztalataiból merítve azonban számottevő eredményeket ér el e téren.

Ulrich Beck német szociológus szerint a szabadság gyermekei vagyunk. A jelen nemzedékek a demokrácia szülöttei, és a szolidaritás fényében cselekszenek (Gortázar–Montaner–Riva–Bernal et al, 2004). Az Európai Unió pedig igyekszik e szemlélet szerint tevékenykedni szerte a világon, így Kubában is a demokratikus értékek fontosságát hangoztatja. Saját történelmi tapasztalatai alapján világosítja fel a kubai fiatalokat a lehetőségeikről, valamint bábáskodik az alulról építkező civil kezdeményezések megszületésénél. A támogatás többnyire csupán erkölcsi, ugyanis jelenleg nincsenek olyan közösségi programok, amelyek elérhetőek a kubai civil kezdeményezések számára. Egy olyan finanszírozási és társadalmi eszköz bevezetésére lenne szükség, amely a rendszer által elnyomott önálló társadalmi szervezetek megalakítását segítené.

A korlátozott lehetőségek ellenére az Európai Unió egyre aktívabb az alakuló kubai civil szférában, számos ország, közöttük Spanyolország, Portugália, Franciaország, Németország, Hollandia, Belgium, Olaszország, Nagy-Britannia és Norvégia is rendelkezik civil képvisellel a hazai csoportok kubai tevékenysége révén. (Gray, 2005: 20) A civil társadalmat erősítik a politikai foglyok családtagjai és a megsegítésükre alakított szervezetek számára biztosított európai fórumok, amelyeken kifejtetik álláspontjukat és szabadon beszélhetnek a problémáikról. A nekik fenntartott szolidaritási alapok anyagilag is jelentős támogatást jelentenek; az együttműködésben részt vevő orvosok pedig önként vállalják olyan

¹³⁸ Ilyen transznacionális támogató hálózat pl. a Konrad Adenauer Alapítvány (Németország), a Helsinki Emberi Jogi Alapítvány (Finnország), a *People in Need* Alapítvány (Csehország) (Keck–Sikkink, 1998) és a parlamenti képviselőkől és diplomatákból álló nemzetközi *International Committee for Democracy in Cuba* (ICDC).

állampolgárok gyógyítását az otthonukban, akiknek nem jár az állami ellátás (a bebörtönzöttek családtagjai, a „rendszer ellenségei” stb.). Az ivóvíz fertőtlenítésére vonatkozó tanácsokkal látják el a szegényeket, és – sok esetben külföldi támogatással – az átlagember számára megfizethetetlen gyógyszereket szereznek be.

Az Unió a kubai munkajog védelméért nemzetközi szervezetekkel is együttműködik. Figyelemfelkeltő kampányok, a vállalatok felelősségvállalásának tudatosítása, valamint a visszaélések figyelemmel követése is az európai tevékenységek részét képezi. 2005 áprilisában egyesült államokbeli és latin-amerikai civil szervezetekkel közösen létrehozták a *Grupo por la Responsabilidad Social Corporativa en Cuba* (GRSCC) elnevezésű szervezetet, amely a kubai diktatúra területén befektetőket világosítja fel az eltérő munkaügyi helyzetről. Utóbbi csoport azonban kereskedelmi kapcsolatokat akadályozó tevékenységet is kifejt a kubai gazdaság kárára. Az ő közreműködésük eredményeképpen szólították fel spanyol képviselők hazájuk befektetőit az ország elhagyására, valamint Hollandia is megvonta a támogatást azoktól a cégektől, amelyek Kuba területén fektettek be.

Az egyenjogúság előmozdítása terén is szerepet vállal az EU: független szakértői csoportok segítségével ismertetik a kubai nőkkel az őket megillető jogokat, és önálló érdekvédelmi szervezetek létrehozására buzdítják őket. Különböző felajánlásokkal¹³⁹ magánkönyvtárakat alapítanak kubai értelmiségiek otthonában, ahol az érdeklődők tiltott műveket is szabadon olvashatnak. Természetesen mindezen tevékenységek szinte illegálisan zajlanak.

Az Európai Unió független *think tankek* és oktatási központok létrehozásával lehetővé teszi – igaz Kubán kívül – az emberi és nemzetközi jogi kérdések kubai megvitatását; ösztöndíjak és szakemberek tapasztalatszerzésének felajánlásával pedig a kubaiak kiutazását is megkönnyítik. Az EU következő feladataként a civil társadalmi képviselet kialakítását jelölte meg, hogy a civil kezdeményezések a jövőben politikai nyomásgyakorló csoportokként is tevékenykedhessenek a karibi államban.

A diverzifikációval nőtt a mozgalmak legitimitása, erősebbek lettek, szélesebb körben képesek önkénteseket mobilizálni, így nagyobb nyomást gyakorolhatnak a helyi aktorokra egy-egy norma alkalmazása vagy politika, intézkedés elfogadása érdekében. Akkor a leghatékonyabbak, ha a kommunikációs csatorna és az interakció nem működik a belföldi szervezetek és az individuumok, valamint a kormányzat között; ha a helyi aktivisták a hálózatok segítségével kívánják terjeszteni és támogatni ügyüket; illetve ha a nemzetközi

¹³⁹ Pl. magánszemélyek is felajánlhatnak egy-egy kubai útjuk során behozott könyvet. Különösen népszerűek a mesekönyvek.

összeköttetésekkel egyfajta hálózatokat erősítő fórum alakul ki. A belföldi nem-kormányzati szervezetek az állam megkerülésével olyan külföldi szövetségest keresnek, aki kívülről képes nyomást gyakorolni az államuk vezetésére, így ők is olyan hatalomhoz jutnak, amelyet egymaguk nem tudtak volna elérni. Ez az úgynevezett bumeráng-hatás (Keck–Sikkink, 1998: 12-13) többféle módon érvényesülhet: informális politikákon keresztül az információhoz jutás megkönnyítésével és stratégiaileg hasznossá tételével (pl. a *Radio Martí*, független újságírás); a nevezetes dátumok, események és elismerések köré épített, tudatosságot erősítő szimbolikus politikával (pl. Oswaldo Payá Sardiñas jelölése a Nobel-békedíjra); nyomásgyakorló politikával a belföldi aktorok befolyásolása, bizonyos (válasz)lépésekre kényszerítése által (pl. USA embargója, az EU közös álláspontja, Kuba 1962-es kizárása az Amerikai Államok Szervezetéből stb.); elszámoltatási politika alkalmazásával, amely a nemzetközi jog vagy szerződések megszegése esetén az állam hitelvesztésével járhat a nemzetközi közösségben. (Lopez–Gottardi, 2001)

3.3. Társadalmi tőke Kubában – A szűkösség indukálta kezdeményezések és a szívességen alapuló csererendszer

A kubaiaknak leleményesnek kell lenniük:
„*hay que inventar algo*”.

(Serdían, 2009: 14)

A civil társadalmi tevékenységek értékeléséhez elengedhetetlen bevezetni a társadalmi tőke fogalmát, ugyanis az embargótól sújtott Kuba jelentős anyagi és személyi károkat szenvedett el többek között az amerikai blokádnak, az erőszakos központosításnak, a szovjet támogatás elvesztésének és a tömeges elvándorlásnak köszönhetően, így a társadalom értékteremtő cselekvése nagyobb hangsúlyt kap.

James Samuel Coleman (1988; 1990) amerikai szociológus a tőke három fajtáját különbözteti meg¹⁴⁰: a fizikai, a humán és a társadalmi tőkét, ahol az első a gazdaság anyagi jószágait jelenti, a második az emberi készségek és képességek összessége, míg a harmadik a társadalmi struktúrában belül interakcióba lépő egyének és közösségek között létrejövő erőforrás. Putnam (2000) nyomán a társadalmi tőke individuumok és individuumok csoportjainak olyan kapcsolatrendszerét jelenti, amely nélkül a társadalmak sem szerveződni,

¹⁴⁰ Bourdieu is háromféle tőkét különböztet meg: gazdasági, kulturális és társadalmi. (Bourdieu, 1983. 183-198)

sem működni nem tudnak. Azaz olyan erőforrások, kötelékek és normák összessége, amelyek egy tartós kapcsolati hálózat kialakításával a kölcsönös elismerés intézményesített viszonyaihoz kötődnek: szolidaritás, kompetencia, presztízs, képvisélet, kölcsönös bizalom, stb. Jelen írás a társadalmi tőke hálózatosodásra hajlamos jellegét és az interperszonális bizalom (Bacharach–Gambetta, 2001) jelenlétét emeli ki, ugyanis a kubaiak hagyományosan szolidáris természetük miatt készek laza, informális szerveződésekbe tömörülni egy-egy közös cél és a közjó elérése érdekében. Továbbá a javak elosztásának és a szolgáltatásnak informális (Rose, 2000) és illegális halmazát is a társadalmi tőke alá sorolja, ugyanis ez utóbbira a szigorú állami ellenőrzés miatt az ésszerűtlenül működő, centralizált intézményrendszerrel rendelkező karibi államban számos példa akad.

A kubai társadalmi folyamatok megértéséhez a forradalom utáni időszak gazdaságának alaposabb ismerete szükséges, amelyet jelen tanulmány terjedelmi és kiterjedt szakmai ismeretek híján nem részletez¹⁴¹, ám röviden megjelenít, hogy felvázolja egy Kubával kapcsolatos fogalom, a *sociolismo* bevezetéséhez szükséges kontextust.

A kubai társadalmi tőke jelentős veszteségeket szenvedett el a forradalom után emigrált állampolgároknak köszönhetően: a gazdasági élet fontos szereplői, a zsidó közösség nagy része¹⁴², egyházi elöljárók¹⁴³, valamint a műszaki szakemberek, ügyvédek, bírók, politikusok, újságírók, egyetemi tanárok és orvosok jelentős hányada¹⁴⁴ elhagyta az országot. Ezzel pedig nemcsak anyagi forrásokkal lett szegényebb az állam, hanem a magukkal vitt tudás miatt az információs tőke mennyisége és a kapcsolati tőke hálózatainak sűrűsége is csökkent. A központi tervezésnek nem voltak megbízható adataik az igények többé-kevésbé pontos megbecsüléséhez, a szűkösségre válaszként bevezetett jegyrendszer¹⁴⁵ miatt pedig a saját ellátásuk és szükségleteik kielégítése érdekében alternatív kapcsolódási pontokra és együttműködési lehetőségekre volt szükségük a kubaiaknak. Ted Henken Latin-Amerika-kutató szerint *„Kuba második gazdasága sokkal inkább a kelet-európai tervgazdaságok kontextusában értelmezhető, mint a latin-amerikai piacgazdaságokéban... Kuba ugyanis*

¹⁴¹ Bővebben lásd Mesa-Lago (2012) és Henken–Ritter (2014)!

¹⁴² Lásd bővebben az egyházakról szóló 4. fejezet 6-os pontját!

¹⁴³ Részletesen a 4. fejezet foglalkozik a témával.

¹⁴⁴ A kivándorlás nagyobb hullámairól lásd a 2.6 alfejezetet!

¹⁴⁵ A lakosság ellátása érdekében vezették be a jegyrendszert (*Libreta de Abastecimiento*) 1962. március 12-én (Alvarez, 2004), amely – bár akkor áthidaló megoldásként született – még ma is érvényben van. A jegyre átlagosan havi 2,5 kg rizst, fél kiló babot, 1,5 kiló finomított és 1,5 kiló barna cukrot, egy kiló halat, 12 tojást, 7 kiló krumplit és banánt lehet vásárolni; ezen felül a hét éven aluli gyermekeknek napi egy liter tej jár. A húst tizenöt napos ciklusokban, változó mennyiségben osztják.

hibrid >>poszt-szocialista<< gazdaság”, átmenetben a meglehetősen ortodox központi tervgazdálkodásból valami bizonytalan jövő felé, a kapitalizmus, a merkantilizmus, a patriotizmus és a szocializmus együttes keverékével.” (Germuska–Rainer M., 2008)

A forradalom után az új viszonyokhoz alkalmazkodva formálódtak a nem hivatalos hálózatok, amelyek a feketepiacoktól kezdve a munkahelyükről állami javakat eltulajdonító közalkalmazottak kapcsolatrendszeréig mindent magukban foglaltak: miközben a kubaiak igyekeztek jó forradalmárok lenni, a megélhetésükhöz szükséges anyagi javak illegális megszerzésétől sem riadtak vissza. Ez a kettős erkölcs (*doble moral*).

Az állampolgár fogyasztóként és munkásként is elveszítette a társadalmi tőkéjét, a vezetés a szabadidő és a telekommunikációs eszközökhöz való hozzáférés korlátozásával a lakosság választási lehetőségeit is megkurtította, ezért a szigeten élők új, alternatív módszerekhez folyamodtak, amelyek közül kiemelkedik egy sajátos jelenség, amely számos helyi kezdeményezés megalakításához vezetett. Ez pedig az úgynevezett *sociolismo* (szójáték a szocializmus szóval; a *socio*, üzleti partner szóból) vagy *amiguismo* (jelentése *részrehajlás*, az *amigo*, barát szóból; tulajdonképpen a barátok, ismerősök előnyhöz juttatásáról van szó).

Kornai értelmezésében (1992) az informális magángazdaság szereplői az állami tulajdonban lévő termelőeszközökön végzik tevékenységüket, sokszor a hivatalos munkaidő terhére: ilyenek például a termelő- és szolgáltató tevékenységek, a szellemi szolgáltatások, az élelmiszer előállítás nem agrárfoglalkozásúak által, a saját ház bérbe adása, a feketekereskedelem. Tulajdonképpen ilyen az *amiguismo* is, amelyet a jegyrendszer bevezetésére kényszerült ország védekező mechanizmusként alakítottak ki, és a gyakorlatban árucserét, illetve szívességeket (*por fuera, por la izquierda*, azaz *kívülről, balkézről*), vagy ezek érdekében alakult csoportokat és hálózatokat jelent a kubaiak körében.

A vezetés a feketegazdaság részének tekinti ezt a tevékenységet, ám az embargóból eredeztethető állandó termékhiány rákényszeríti az embereket. Az úgynevezett *sociók* lehetnek állami alkalmazottak, akik az irodai felszerelést felhasználva e-maileket küldenek vagy dokumentumokat nyomtatnak kérésre, de olyan építőmunkások is, akik festéket vagy cementet lopnak saját felhasználásra. Kiterjedt hálózat működik így: ha valakinek szüksége van egy bizonyos árucikkre, addig jár körbe az információ, amíg olyanra akadnak, aki segít a beszerzésben. Az *amiguismo* tehát nemcsak az állami javakkal való visszaélést jelenti, hanem olyan hétköznapi dolgokat is magában foglal, mint a közös autóhasználat; – az állami segítség késlekedése miatt – a buszok saját eszközökkel történő megjavítása; sampon, élelmiszer küldése; a megmaradt mezőgazdasági termények elajándékozása. A lényeg, hogy az adott szolgáltatásért cserében kap valamit a segítő személy is. (Marx, 2004)

Éppen a segítő szándék hangsúlyozása miatt áll egy-egy vallási csoport egy ilyen hálózat vagy csoport mellé önként, erkölcsi és akár anyagi támogatást, találkozóikhoz pedig helyet biztosítva a résztvevőknek. Ez természetesen nem enyhíti teljesen a szűkös lehetőségekből adódó nélkülözést, de élhetőbbé teszi a kubai mindennapokat, és számos olyan alulról szerveződő kezdeményezéshez vezet, amelyek valóban az önszerveződésen, kölcsönös segítségnyújtáson és a közösségi összefogáson alapulnak, és a gyakorlatban is hatékonyan működnek.

Kubában az erősen központosított hatalom következtében nem alakulhatott ki olyan önszerveződő társadalom, amely a tulajdonjog, a személyi szabadságjogok és az alapvető értékek védelmezőjeként definiálta volna önmagát. Az elmúlt évtizedek gazdasági reformjai azonban ösztönzőleg hatottak a társadalmi tőke fejlődésére: a kis magánvállalkozások hatékony működése nagyobb, külföldi tőke vagy hitelek segítségével alapított vállalatok sikerét is jelentheti. Ez utóbbiak pedig kiterjedt kapcsolatrendszerük és sokrétűségük által a társadalomra is jótékony befolyást gyakorolnak. (Sanguinety, 2001)

A változásokat pedig a bőrükön tapasztalják a kubaiak is, érzik, hogy több terük és nagyobb szabadságuk van a sorsuk alakításában.

A művészeket és kubai alkotókat is megihlette a kubai civil szféra felemelkedésének folyamata: Nancy Alonso díjnyertes könyvében (*Cerrado por reparación*), illetve Juan Carlos Tabío (*Se permuta, Lista de espera*) és Gutiérrez Alea (*Muerte de un burócrata*) filmjeiben a kubai civil társadalmat is megjelenítik, ahogyan a szűkösség adta keretek között kreatív megoldásokkal teremtenek maguknak élhetőbb mindennapokat a szigeten élők. A humorral átszőtt történetek a kubai életszemléletet és a saját maguk kifigurázására (*choteo*¹⁴⁶) való hajlamot is hűen tükrözik. (López, 2004)

A saját magukon való nevetés képessége és a problémás helyzetek örömteli kihívásként való felfogása a karibi állam lakosaira jellemző tulajdonság, egyfajta túlélési technika, amely az élet különböző területein a segítségükre van egy-egy nehéz időszak átvészélésekor.

¹⁴⁶ Viccelődés, gúnyolódás.

3.4. Média és cenzúra

„Meggzállottan tisztelem mások szabadságát és véleményét, még az elesettekét is. Ha meghalok vagy megölnék, hát ez volt az oka.”

(José Martí)

A civil társadalom összetevőiehez tartoznak a képzőművészek, az írók, az értelmiségiek csoportosulásai, és ide vehető a média is, amelynek speciális helyzetét célszerű röviden bemutatni: így könnyebben belátható, hogy miért helyeznek az emigráns közösségek olyan nagy hangsúlyt a rádió- és tévéműsorok sugárzására és a saját kiadványok, a szamizdatirodalom akár erőszakos terjesztésére is. Mindehhez elengedhetetlen visszanyúlni a kubai sajtó gyökereihez, ezután vizsgálható a fidelizmus alatt kialakuló cenzúra, amely ellen számos civil, azon belül emberi jogi szervezet emeli fel a hangját; és kivétel nélkül minden egyes kubai pártjellegű szervezet a cenzúra eltörlését, a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságát követeli. A média a politikai rendszerek változásainak érzékeny indikátora: egy jól működő demokrácia alapja, hogy szabad és független legyen. (O’Neil, 1996)

A kubai újságírás hagyományai a spanyol uralom idejére nyúlnak vissza. A karibi ország publicisztikájának története a koloniális időszak (1723-1868) után a függetlenség kivívása alatti (1868-1902), a Machado diktatúrájának (1925-33) bukásáig tartó, a Batista-éra alatti (1959-ig) és a Castro-rezsimétől függő főbb szakaszra tagolható.

Világviszonylatban későn, ám a latin-amerikai államokhoz képest korán bontakozott ki a nyomtatott sajtó: 1782-ben jelent meg a *Gazeta de la Habana* napilap, majd 1790-ben az első magazin, a *Papel Periódico de la Habana*. A Spanyolországtól való függetlenedés a sajtó szabadságát és reformját is jelentette egyben; José Martínak, a nemzet költőjének a *Patria* című lapban megjelenő modernizációt és a forradalmi erőket inspiráló esszéi hatékony morális eszközzel ruházták fel a kubaiakat. A következő viharos évtizedekben óriási szerep jutott a William Randolph Hearst és a Joseph Pulitzer nevével fémjelzett amerikai sajtónak: és habár ők a saját kiadványaik piacát szélesítették a spanyolelleses cikkek leközlésével, a kubaiaknak példátlan erkölcsi támogatást jelentettek ezek az írások. A Kubai Köztársaság 1902-es kikiáltása után az erősödő gazdaságnak, a politikai pártok támogatásának és a médiaalapítást megkönnyítő jogszabályi környezetnek köszönhetően virágzott az újságírás, ám a Machado által támogatott lapok megerősödése miatt, majd a diktátor bukása utáni anarchikus periódusban elsorvadtak az ambiciózus kezdeményezések.

Bár jelenleg a karibi ország kommunista vezetése az alkotmány 53. cikkében elismeri a sajtó, a véleménynyilvánítás és a szólás szabadságát, a tömegtájékoztatási eszközök magánkézbe kerülését tiltja: működésüket a kormány finanszírozza, de tartalmukat szigorú cenzúra alá veti; ez pedig a sajtó függetlenségének és pártatlanságának elvesztését eredményezi. Deklaráltan „*csak és kizárólag a nemzeti függetlenség és szuverenitás, valamint a kubai nép önrendelkezési jogának megsértése*” (cubaminrex.cu, 2013) esetén korlátozza a megjelenő anyagokat, de a 62. cikkelyben a „*szocialista társadalom védelmére*” hivatkozva indirekt, látens módon, önkényesen szinte bármely megnyilvánulást rendszerellenesnek bélyegezhet meg.¹⁴⁷ Totális monopóliuma kiterjed az írott és az elektronikus sajtótermékekre is. Hat rádióadót, öt országos és számos regionális tévécsatornát, illetve két hírügynökséget üzemeltet¹⁴⁸. A csekély díjért előfizethető három hivatalos központi lap a széles közönség minden rétegét el kívánja érni, ezért eltérő jellegzetességeket mutatnak. A kommunista párt szócsövének tartott, 1965 óta megjelenő *Granma* 700 ezres példányszámával a világ 90 legnagyobb napilapjának az egyike, internetes változata, a *Digital Granma Internacional* pedig hat nyelven (angol, spanyol, francia, portugál, török és német) elérhető. A külföldön kizárólag politikai központi lapnak beállított sajtótermék valójában a belügyek krónikája mellett nemzetközi, kulturális híreket, sport és tudományos témájú cikkeket is közöl. A *Juventud Rebelde* a fiatalabb célközönség miatt kevesebb történelmi és nemzetközi kontextussal dolgozik, inkább a „nemzet hőseivel” való azonosulásra, az identitásformálásra helyezi a hangsúlyt. A *Trabajadores* pedig elsősorban a munkásokhoz szól: marxista, polemikus jellegű kiadvány. Kubában tudatosan óvják a sajtótermékeket, nehogy amerikai tulajdonba kerüljenek.

Az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottsága jelentése szerint Kuba az egyetlen latin-amerikai ország, ahol nem valósul meg a szólásszabadság. A *Reporters Without Borders* 2014-es sajtószabadsági indexe (*Press Freedom Index*) a vizsgált 180 ország közül Kubát a 170. helyre sorolja.¹⁴⁹ A zaklatásnak, megfélemlítésnek és megtorló intézkedéseknek (*actos*

¹⁴⁷ 2008-ban Castro okosan és előrelátóan aláírta az ENSZ Közgyűlése által 1966-ban elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát (ICCPR), amelyben kötelezte magát az abban foglalt szabadságjogok kikényszerítésére. Azt azonban nem hangoztatta, hogy annak egyes cikkelyeihez interpretatív deklarációkat fűz, és bizonyos, az Alkotmánnyal és a belső hatályos jogszabályokkal ellenkező rendelkezéseket csak fenntartásokkal fogad el.

¹⁴⁸ *Prensa Latina* és *Agencia Cubana de Noticias* (1974-től).

¹⁴⁹ Mögötte csak Laosz, Szudán, az Iráni Iszlám Köztársaság, Vietnám, Kína, Szomália, Szíria, Türkmenisztán, Észak-Korea és Eritrea áll.

de repudio) kitett újságírók ugyanis kizárólag a kormányellenes propagandát tiltó törvényi előírásoknak megfelelő anyagokat jelentethetnek meg, a külföldi hírügynökségek pedig csak a kormányhivatalok által jóváhagyott helyi publicistákat alkalmazhatnak. Bár nincsen a cenzúrát *de iure* kimondó jogszabály, az újságírói hivatást választóknak kötelező a Kubai Kommunista Párt irányítását elismerő, 1963-ban a prerevolucionárius szervezetekből megalakult Kubai Újságírók Szövetsége (*Unión de Periodistas Cubanos – UPEC*) tagjává válniuk, ha az állami tulajdonban lévő sajtótermékekben kívánnak publikálni és hivatalos rendezvényekre akarnak bebocsájtást nyerni: „*a Párt a Forradalom vezetője, amelynek egyik legfontosabb eszköze a média*”. (Hernández, 2008)

Ennek ellenére léteznek olyan *bottom-up* kezdeményezések, mint Adolfo Fernándezé, aki a negyedéves, kritikai hangvételű *watchdog* hírlevelét egy fénymásolóval sokszorosítja mintegy ezer példányban, és a barátai, ismerősei segítségével terjeszti azt.

A hivatalosan elismert újságírók kubai viszonylatban jól keresnek, ám Fidel Castro érvelése szerint a szocialista államok újságírói nem pénzcentrikus kereskedők: komoly, felelősségteljes munkát végeznek. Az állam ezért több egyetemen és intézetben biztosít képzéseket az újságírás iránt érdeklődőknek: professzionális kurzusokat szervez a havannai egyetem mellett az holguíni, a santiagói egyetem, illetve az 1983-ban az UPEC által alapított José Martí Újságírás Nemzetközi Intézete (*Instituto Internacional de Periodismo 'José Martí'*) is.¹⁵⁰

A rendszerhez hű újságírók mellett azonban mindig akadnak külföldi tudósítók, és olyan hazai publicisták, akik a rendszer nyílt bírálatával megsértik a kubai jogot. A disszidenseket, a független újságírókat és az emberi jogi aktivistákat is könnyen elítélhetik békés vagy agitatív pre- és posztkriminális tevékenységükért, akár egy rendőrség által kibocsátott figyelmeztetés (*acta de advertencia*) következtében is.¹⁵¹ A rendelkezések szigorát jól mutatja, hogy ha egy újságíró munkája közben valamely módon megsérti a közszféra hivatalnokát, akár három évig terjedő börtönbüntetést is kaphat. A társadalom integritására

¹⁵⁰ A legrangosabb zurnalisztikai díj szintén a nemzet költőjének a nevét viseli.

¹⁵¹ A kubai Büntető Törvénykönyv 78-109., 129-173., 203-204., 207-210., illetve 318. cikke részletesen szabályozza „*a szocializmust és kommunizmust építő népet*” sértő személyekre kiróható büntetési tételeket. A taxatív felsorolás az alábbiakra vonatkozik: az ellenpropagandát folytató (*propaganda enemiga*), a felbujtó (*rebelión*), az autoritást megkérdőjelező (*desacato*), az állambiztonságot veszélyeztető (*actos contra la seguridad del estado*) tevékenységekre; az illegálisan megjelenő (*clandestinidad de impresos*), az álhíreket terjesztő (*difusión de noticias falsas, calumnia*), a társadalomra veszélyes (*estado peligroso predelictivo*) és rágalmozó (*difamación*) írások szerzőire; az illegális gyűléseket és demonstrációkat szervező (*asociaciones, reuniones y manifestaciones ilícitas*), ellenállást tanúsító (*resistencia*) személyekre.

veszélyes személyeket gyógykezelésre küldik, egytől négy évig terjedő speciális munkavégzés vagy tanulás segítségével átnevelik, vagy rendőri felügyelet alá helyezik.

Előrelépés, hogy 2003 óta nem született ítélet a Helms–Burton-törvény után megalkotott 88-as számú jogszabály vagy a Btk. 91-es, állambiztonsági cikkére hivatkozva, ám az elmúlt tíz évben nemzetközi nyomásra sem szüntek meg a kirakatpercek.

3.4.1. A világháló Kubában

“Az információs szabadság nem politikai jelszó, hanem szakkifejezés, azoknak a jogintézményeknek az összefoglaló neve, amelyek a mai viszonyok között akarnak valódi esélyt adni a vélemény- és sajtószabadságnak, valamint a polgárok «informált részvételének» a társadalom ügyeiben, és ezért az államapparátus információit nyilvánossá tesz.”
(Sólyom László)

Az 1996 júniusában elfogadott 209-es dekrétumban a kubai vezetés elérhetővé tette a globális informatikai hálót a lakosság számára egy amerikai tudományos és oktatási program segítségével, amely a fejlődő államok internetes infrastruktúrájának bővítését támogatja szerte a világon. Ennek ellenére 2000-ben csak mintegy 2%-uk használta az internetet (UNDP, 2012), így a karibi állam volt az egyik legviszamaradottabb ország az online kommunikációs lehetőségek kiaknázása területén. Bár 2014-re az alkalmi felhasználók aránya 30%-ra nőtt (Freedom House, 2014), még mindig nem beszélhetünk a világháló kiemelkedő szerepéről Kubában.

Elterjedtsége nem csak a kiépítetlen kábelrendszer miatt ilyen alacsony: a személyi számítógép kevesek számára megengedhető vagy elérhető; illetve az információbiztonsági törvény rendelkezéseinek megfelelően hivatalosan egyetlen háztartás sem rendelkezhet internetkapcsolattal, valamint nem vásárolhat sem modemet, sem más hardvert. Száz főből mindössze három-négy rendelkezik saját számítógéppel. A fekete piacon szerzett alkatrészekből összerakható a készülék, de a világhálóra csatlakozáshoz kormányzati engedélyre van szükség. A korrupció és a párthűség nagy úr, ezért a kormány „kedvezményezettjei” kivételt képeznek ez alól; így napjainkban körülbelül 500 ezer felhasználó rendelkezik kubai e-mailcímmel, illetve kb. 200 ezren használják rendszeresen az internetet.

A lakosság nagy része csak az oktatási központokban, a munkahelyükön vagy más közintézményben, illetve 2009 óta a Kubai Posta által üzemeltetett internetkávézókban jut internetkapcsolathoz, ahol egy óra böngészés a havi átlagkereset felébe kerül. Ez pedig a letöltési sebesség miatt annyira lassú¹⁵², hogy a felhasználók inkább az olcsóbb és gyorsabb, ám cenzúrázott intranetet választják.

A kubai vezetés ebben az esetben is az Egyesült Államokat okolja az elmérgezett helyzetért. Az USA a karibi vizek alatti optikai kábelekre való csatlakozás embargójával blokkolja a szélessávú kapcsolatokat, és Kuba-ellenes propagandát terjeszt a Floridából sugárzott tévé- és rádióadók csatornáin keresztül. Válaszul az amerikai vállalatoknak tilos a kubai telekommunikációba fektetniük, valamint a karibi államhoz tartozó IP-címet sem vásárolhat meg külföldi állampolgár¹⁵³.

A műholdas kapcsolat használatára kényszerített állam vezetése „a nemzet fejlődését szolgáló és a mindennapi élet teljességéhez hozzájáruló” honlapokat engedélyezi csupán. A vezetés politikai üzeneteit közvetítő, az egészségügyi szolgáltatások terjesztését elősegítő és a turizmust népszerűsítő oldalak, valamint a százezernél is több címszót tartalmazó *EcuRed* kubai online enciklopédia zöld utat kapnak; míg az ország erkölcsi elveibe ütköző, valamint a biztonságát veszélyeztető tartalmat letiltja a 2000. január 13-án létrehozott Informatikai és Kommunikációs Minisztérium.

Ha felcsatlakoznak az internetre, a kubai hivatalos igazolvánnyal nem rendelkező külföldi újságírók nevét és útleveleszámát is elkérik a hotelokban. Bár Kuba és Kína 2004 óta intenzíven együttműködik a telekommunikációs hálózatok fejlesztése terén, a karibi államban nincs a kínai szigorhoz hasonlóan letiltott tartalom és szűrőprogram a nemzetközi kapcsolódási pontokon. Ennek ellenére bizonyos oldalak és programok (akár egy egyszerű szövegszerkesztő is) automatikusan leállnak, ha „gyanús” tevékenységet folytat a monitor előtt ülő; így a nem mentett levelek és dokumentumok is hamar elveszhetnek. Ezért a levélírók a kulcsszavakat – mint például Castro, disszidens, kommunista – más, semleges jelentéstartalmú szavakkal helyettesítik, hogy ne szűrjön szemet a minden számítógépre feltelepített cenzúrázó szoftvernek, a dekódoláshoz szükséges információkat pedig SMS-ben küldik be a szerkesztőségbe a publicisták. Nem véletlenül ilyen elővigyázatosak: az

¹⁵² Ez az idő körülbelül három e-mail írására és három cikk olvasására elegendő.

¹⁵³ Egyedül a *Telecom Italia* olasz vállalat rendelkezik közel 30% részesedéssel az egyetlen hivatalos telekommunikációs szolgáltató, az ETEC SA tulajdonából.

„ellenforradalmi” cikkek internetes közzétételéért közel húsz év börtön, az illegális csatlakozásért pedig öt év letöltendő szabadságvesztés jár.

Az információhoz jutást a nyugati államok különbözőképpen segítik – az EU-s módszer kevésbé drasztikus, ugyanis az európai uniós tagállamok nagykövetségein a szabad információáramlás jegyében könyveket, folyóiratokat olvashatnak, valamint cenzúrázatlan interneten böngészhetnek és telekonferenciákon vehetnek részt a kubai állampolgárok¹⁵⁴. Így visszajelzést is kapnak a diplomaták; nem úgy, mint az amerikai egyoldalú, illegálisan Kuba felett köröző repülőgépekről történő szórólapterjesztés esetén. A békésebb európai megoldás nem kényszeríti nagyobb szigorra a kubai vezetést, és hatékonyabbnak bizonyul, mint az Egyesült Államoké.

A *Radio* és *TV Martí* gyakran elfogult, és a kubai amerikaiak véleményét tükrözi – torzítva az objektív szemléletet. Talán az amerikai propagandára nehezedő nyomás hatására engedélyezte a *Department of the Treasury* a chat, az e-mail és a közösségi oldalak exportját a kommunista államba. És bár ezeknek az oldalaknak jelentős hányadát már a megjelenésükkor tiltotta a karibi ország vezetése, megnyílt az út a kubai rezsimit kritizáló bloggerek számára. Yoani Sánchez, az *Y Generación*¹⁵⁵ tagja például a kubaiak mindennapjairól ír, számos nemzetközi kitüntetés birtokosa; a kormány engedélye nélkül több éven át nem hagyhatta el az ország területét, hogy átvegye azokat.¹⁵⁶ 2013-ban azonban a vezetés döntésének köszönhetően feloldották az utazási korlátozásokat Kubában, így egy érvényes útlevél birtokában – néhány orvos, tudós, katona és sportoló kivételével – bárki elhagyhatja a szigetet.

Raúl Castro hatalomra lépése nemzetközi és hazai szinten is enyhülést hozott a telekommunikáció és a cenzúra területén. 2011 januárjában optikai kábeleket fektettek le Santiago de Cuba és Venezuela között – az új tengeralatti összeköttetés nagyban megnövelte az átviteli és letöltési sebességet, ám ez sajnos a mindennapi használatban egyáltalán nem érzékelhető. Az ALBA (*Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América*) szolidaritása példamutató lehet bármely más nemzetközi szervezetnek, hiszen ez az apró lépés és gesztus a kubai egyszerű emberek jólétét szolgálja. Nem csupán fricska az amerikaiaknak; tévedés azt kizárólag „a Castro rezsimmel való kollaborációként” értelmezni.

¹⁵⁴ 2006 januárjában a Lech Wałęsa Intézet videókonferenciát rendezett a kubai békés ellenzék és Wałęsa lengyel elnök között, aki szolidaritását fejezte ki a demokrácia ügyéért küzdőkkel, és erkölcsi támogatásáról biztosította őket.

¹⁵⁵ Az 1980-90-es években született generáció elnevezése, ebben az időszakban Kubában – véletlenül vagy éppen ennek hatására – a gyermekek nagy része Y-nal kezdődő nevet kapott.

¹⁵⁶ A határt engedély nélkül átlépőknek egytől három évig terjedő börtönbüntetés és/vagy pénzbírság járt.

A szigeten is engedett a rendszer a merevségéből. A kubai telefontársaság ellenőrzése alatt 2013-ban újabb internet-hozzáférési helyeket nyitottak, megjelent a „baráti” állam adója, a venezuelai *Telesur*, amely főként politikai híreket sugároz. A propaganda mellett a kubai állami televízió műsoridejének nagy részét immár külföldi színesek, hírek, érdekességek, a *Tropicana* vagy a *Hotel Nacional* színvonalas kabaréja és amerikai mozifilmek töltik ki. A legfrissebb hollywoodi produkciók és sorozatok szinte az északi szomszédban való megjelenésükkel egyidőben láthatók Kubában, ugyanis a kubai tévé nem fizet jogdíjat ezekért a szalagokért, ezzel is „enyhítve az embargó által okozott kárt”. Az amerikai filmek pedig rendkívül népszerűek a szigeten. Az USA a kubai szlengben *Yuma*, amely egy filmből, az 1957-es *3:10-es vonat Yumába* című westernből származik. (Horvát, 2013: 53, 112-113)

Annak ellenére, hogy a *Cubavisión* tévécsatorna állami kézben van, nemcsak hírműsorokat ad le, hanem az ismeretterjesztésből is kiveszi a részét. Az egyik legnépszerűbb műsoraszámban, a *Preguntas y Respuestas*ban a hallgatók közvetlenül is kérdéseket tehetnek fel a riportereknek, az adó honlapján pedig a kommentelési lehetőség is adott – bár tény, hogy ezeket a véleményeket cenzúrázzák a világhálóra felkerülésük előtt. A számítógép-vásárlás szabályainak szigorán is lazítottak – a nem rendszerellenes tevékenységet folytatók illegális beszerzései felett gyakran szemet huny a vezetés.

A kubaiak nem tartják megbízhatónak az állam kezében lévő médiát, de a nehezen elérhető külföldi források miatt a határon túl, Kubáról megjelenő cikkeket sem követik figyelemmel, az átlagember a nemzetközi hírekkel szemben meglehetősen apatikus. Belefáradtak az amerikaiak Castro-ellenes kampányaiba, és a politikai ambíciókat dédelgetőkön kívül senki nem akarja, hogy újra és újra lenyomja a torkán a nyugati média a szabadság magasztos eszméit. A lakosság a bizalmas információkról és hírekről, illetve a legfrissebb pletykákról az egyik legbiztonságosabb csatornán, az úgynevezett *Radio Bembán* keresztül értesül: ez nem egy adó, csupán a szóbeszédet, a szájról szájra való terjedést fejezi ki így a kubai, ugyanis a *bemba* vastag ajkakat jelent. (Horvát, 2013: 118-119)

3.5. Egy régi–új civil erő: a kubai szabadkőművesség

Kubában évszázadok óta különleges szerepet tölt be és jelentős társadalmi tőkével bír egy olyan közösség, amelynek jelentőségét csupán az új évezredben kezdik el felfedezni a

kutatók: a szabadkőművesség jelképei¹⁵⁷ szinte minden egyes kubai településen fellelhetők, összejöveteleiket a 18. századtól kezdve politikai rendszerektől függetlenül folyamatosan megtartják, és olyan összetartó, művelt és öntudatos közösséget nevelnek ki a kubai társadalom különböző rétegeiből származó tagságukból, amely akár a jövő civil vezetőit is adhatja.

A karibi államban kialakult, erős gyökerekkel rendelkező szervezet megismeréséhez elengedhetetlen néhány mondatban taglálni a szabadkőművesség mibenlétét, létrejöttének okait, illetve vázolni a főbb történelmi eseményeket, amelyek elvezetnek napjaink kubai páholyai jelentőségének felméréséhez.

Bár eredete nem tisztázott, a szabadkőművesség tekinthető a templomos lovagrend titkos utódjának, a középkori céhek folytatásának, illetve a felvilágosodás, valamint az okkult vagy metafizikus gondolkodás bonyolult rendszerének is. (Duchane, 2007: 11) Az évszázadok alatt operatív jellegű, azaz zömében a céhek mestereiből álló, fizikai építésből élő társaság intellektuális vagy spirituális közösségé alakult át, amelynek fizikusok, írók, filozófusok és gondolkodók is a tagjává válhattak. Alkotmányuk a szabadkőművesség előírásait, szabályait és legendáit tartalmazó összefoglaló munka, amelynek első kiadása 1723-ban jelent meg.¹⁵⁸

Az egyetemes baráti közösség nevét a templom- és katedrálisépítő kőművesekről kapta¹⁵⁹, ám minden nagy tudású, a köz érdekében cselekvő mesterember a tagjává válhatott. Az első nagypáholy 1717-ben alakult meg Londonban, ezt követően a szabadkőművesség gyorsan elterjedt a világ többi részén is. 1738-ban XII. Kelemen pápa *In eminenti* bullájában kiközösítette őket és a közösségbe belépő katolikusokat is, mondván, ha valami nem káros, miért titkos. XIII. Leó 1884-ben „*kártékony mótelynek*” nevezte a szabadkőművességet, és a kiirtására szólított fel. A szabadkőműves-ellenesség az egyház részéről politikai színezetet kapott, mivel a közösség tagjai részt vettek a francia forradalomban és az olasz egyesítés folyamatában is¹⁶⁰ (Harwood, 2010: 31). A II. Vatikáni Zsinat toleránsabb volt a szervezet tagjaival szemben, de II. János Pál konzervatívabban állt hozzá a szabadkőművesek megtűrésének kérdéséhez. A katolikus egyház álláspontja miatt Európában nehezebb

¹⁵⁷ A szögmérő és a körző a két legfontosabb szabadkőműves jelkép: előbbi a becsületességet, erényt és tisztességet, utóbbi az igazságot és a hűséget szimbolizálja (Harwood, 2010: 50).

¹⁵⁸ Szerzője James Anderson.

¹⁵⁹ A szóösszetétel „szabad” tagjának eredetéről megoszlanak a vélemények: egyik értelmezés szerint az adók és díjak alól való mentességet jelentette, míg mások úgy vélik, a szabad mozgást jelentette, azaz a céh többi tagjával ellentétben oda utazott, ahol éppen szükség volt a munkájára. (Johnstone, 2007: 57-58)

¹⁶⁰ Maga Giuseppe Mazzini és Giuseppe Garibaldi is szabadkőműves volt.

helyzetbe került a társaság, míg az Egyesült Államokban virágzásnak indult¹⁶¹, és máig az egyik legnagyobb szabadkőműves közösség él Amerikában. A spanyol és portugál volt gyarmatokra a hódítók hozták be magukkal a szabadkőművesség eszméit, amelyeket a lázadók – az őket leigázó népek vallásának, a katolicizmusnak a kihívóiként – hamar magukévá tettek. Maga Simón Bolívar és I. Péter, a független brazil állam első császára is szabadkőműves volt.

A szabadkőművesség olyan eszme, amelyben Isten akarata mindenkié (Findel, 1870: 5), azaz nincsen rajta kívül más vallás vagy valláserkölcsei egyesület, amely ilyen méltón képes a célt, a humanisztikus eszméket és az emberiség tökéletesítését szolgálni (Gyurátz, 2007: 45). A szabadkőművesség „*sem egyházzal, sem állammal nem gondol*” – idézi Gyurátz (2007: 49) Lessinget¹⁶² –, azokkal egyenrangúnak tartja magát. Deista, azaz hisz egy világteremtő szellemben, támaszt nyújt és a közösséghez tartozás érzését biztosítja, miközben szertartásokkal és titokzatossággal, titkolózással működteti rendszerét – ami az általa jónak és rossznak tekintett tulajdonságaival együtt akaratlanul is hasonlónak teszi magát a történelmi egyházakhoz. Alternatívát vagy pótlékot jelent? Sokan a vallások megalapozóját vagy azok megelőzőjét látják a szabadkőművességben, néhányan lehetségesnek tartják együttélésüket¹⁶³, ám vallják, hogy teljes szívvel egyik mellett sem lehet elköteleződni, ha jelen van az ember életében a másik.

A szabadkőművesség távol tartotta magát a vallási vitáktól, sőt, kezdetben egyenesen a sötét középkort, az értelmet elnyomó dogmák világát megtestesítő hatalmat látta a katolikus egyházban; ezért lehetett olyan népszerű ateista államokban, vagy olyan időkben, amikor az emberek vallásokba és az azok által hirdetett erkölcsrendszerbe vetett hite megingott.

Szabadság, egyenlőség, testvériség – hirdetik, ám míg a katolikusok szemszögéből vizsgálva az egyház bárkit befogadott, a szabadkőművesség tagjává válni az elmúlt évszázadokban már nem volt ilyen egyszerű. A korabeli keresztény érvelés szerint nem alapulhatott egyenlőségen egy olyan közösség, amely a nem, a műveltség és a vagyon függvényében választotta meg, hogy kik tartoznak hozzá. Mint a későbbiekben látható, a kubai szabadkőművesség már a 19. században is sokkal rugalmasabban kezelte ezt a kérdést, ezért a spanyol uralom alól felszabaduló, a katolikus állam uralkodó egyháza alól fellélegző kubai szabadkőművesek is

¹⁶¹ Sokan a függetlenség kivívását is a szabadkőműveseknek tulajdonítják. Számos politikus vált a testvériség tagjává, többek között Washington, F. D. Rooseveltt és Truman elnök is.

¹⁶² Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781) a felvilágosodás kiemelkedő alakja, német drámaíró és kritikus.

¹⁶³ Például George Orwell (1903-1950) angol író.

elfogadóbbá váltak a kereszténységgel szemben, ahogyan az egyház sem emelt kifogást a működésük ellen.

Romeu és Valdés (2011) a szabadkőműveseket nevezi a kubai civil társadalom legnagyobb múltú, legtöbb taggal rendelkező és földrajzilag legerjedtebb szervezeteinek: háromszáz páholyuknak mintegy 30 ezer tagja van országszerte.

A havannai statisztikus Romeu és a társadalomkutató, szabadkőműves Valdés által gyűjtött adathalmaz felbecsülhetetlen értékű háttéranyaggal szolgál a karibi államban virágzó szabadkőművesség vizsgálatához: időbeli és térbeli összehasonlító statisztikában vetették össze a Kubai Nagypáholy (*Gran Logia de Cuba*), az ENSZ, a kubai népszámlálás és az USA bevándorlási hivatalának (1933-2003 között a *United States Immigration and Naturalization Service*) releváns számsorait. A Kék Páholyról¹⁶⁴ készített kvantitatív kutatásuk alátámasztja és kiegészíti az egyéni interjúk szövegét (2013-2014), amelyek szintetizálása komplex képet nyújt ezen szervezetek működéséről, társadalomban betöltött szerepéről. A fenti, úgynevezett szimbolikus rítusú szabadkőműves társaság mellett magasabb fokozatokat adó (4-33. fok), filozofikus társaságok is működnek (Romeu, 2013), ám mivel ezeknek a tagjaitól is megkövetelik a kék páholyos tagságot, nem szükséges velük külön foglalkozni.

Torres Cuevas (2005) munkássága a legátfogóbb kutatás a kubai szabadkőművességről és annak történetéről, ám mivel titkos ügynökként jutott hozzá a Nagypáholy belső dokumentumaihoz, munkájának megítélése vitatott. Tudományos írásainak eredeti iratokon nyugvó beszámolóí, történelmi tárgyú cikkei objektívek, ezért háttéranyagként jelen tanulmány megírásához is használhatóak voltak.

Az első szabadkőművesek Havanna 1762-es brit megszállásával érkeztek a szigetre, a 18. század végén pedig más területekről is megindult a Kubába „vándorlás”. A Pennsylvaniai Nagypáholy 1804-ben szabadkőműves páholyt alapított Havannában, míg az 1791-ben kitört haiti rabszolgalázadás következtében három ottani francia páholyt szerveztek újjá a szomszédos karibi szigetről érkezők Santiago de Cubában 1805 és 1806 között. A pennsylvaniaiak terjeszkedése mellett Dél-Karolina és Louisiana nagypáholya és a Francia Nagyoriens is megvetette a lábát a karibi államban, így előbbiekkal az istenhitet megkövetelő, míg utóbbiakkal az ezt nélkülöző rendszerű szervezetek is meghonosodtak Kubában. Mivel a spanyol törvények tiltották a szabadkőműves összejövetelek tartását, azokat titokban szervezték meg a tagok, és páholyaiknak olyan nevet választottak (pl. Kolumbusz – *Colón*),

¹⁶⁴ A János-rendi szabadkőművesség három foka: inas, legény, mester. A kisebb, hasonló szervezeteket tagjainak csekély száma miatt nem vizsgálták.

amely kevéssé fedte fel létrehozásuk célját. Akikről mégis kiderült, hogy szabadkőművesek, azokra vagyonuk elkobzása, börtönbüntetés, deportálás vagy kivégzés várt.

Valószínűleg ilyen titkos társaság lehetett a Bolívar Napjai és Sugarai elnevezésű, 1821-es alapítású, majd 1823-ban feloszlott szervezet is, amely Cubanacán Köztársaság néven kívánt államot alapítani Kuba területén. (Anderle, 2004: 31)

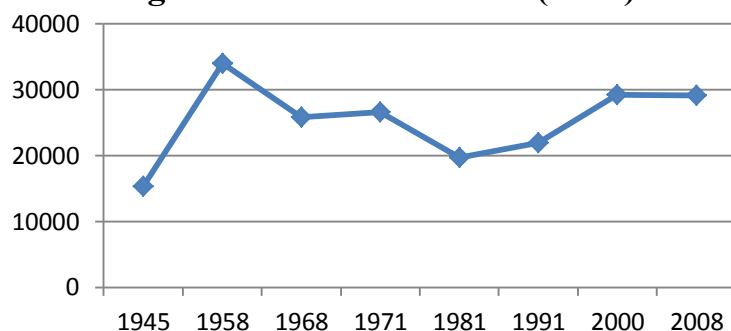
Jacob (1991) szerint már ebben az időszakban is a kormányzás „iskoláiként” működtek a páholyok az állam és a magánszféra közötti köztes térben, példát mutatva a demokratikus berendezkedésre, ahol a vezetők érdemeik alapján, és nem társadalmi státuszuk miatt kerültek irányító pozícióba. Ez utóbbi pedig a spanyol uralom alatt „eretnek” tannak számított, így a szabadkőműveseknek a szervezeti felépítésük és az általuk képviselt eszmék miatt is titkos társaságként kellett működniük a szigeten.

A páholyok közötti viszályok is nehezítették helyzetüket, mivel az 1873-ben magát függetlennek nyilvánító Kolumbusz Nagypáholy, az előbbi néhány tagjából 1877-ben alakult új nagypáholy és az 1876 alapítású Kubai Nagypáholy is vezető szerephez kívánt jutni.

Más szabadkőműves társaságok is alakultak az autonómiatörekvések hatására: az 1862-ben Vicente Antonio de Castro y Bermúdez orvos által alapított *Gran Oriente de Cuba y las Antillas* (GOCA) kimondottan hazafias, társadalmi reformokért és egyenlőségért küzdő köztársaságpartí szervezet volt; amely az 1868-ban kitört függetlenségi háború alatt feloszlott. A rivalizálásnak az 1895-ben kirobbant háborút lezáró párizsi szerződés vetett véget, amely Kuba függetlenségének deklarálásával megszüntette a spanyol uralmat, így a szabadkőművesek üldöztetését is: a közel négyszáz páholy Kubai Nagypáholy néven egyesült. (Murphy, 1968: 69-72)

Egyes források szerint a Castro család férfitagjai is tagjai valamely páholyoknak, míg mások az államvezetés és a szabadkőművesek közötti szívélyes viszonyt arra vezetik vissza, hogy a Fidel Castro hatalomra kerülését megelőző harcok alatt egy szabadkőműves páholy bújtatta a *Comandantét*, aki viszonzásul nem gördített akadályt a szabadkőműves társaságok működésének útjába. (Hodapp, 2010) Bár 1959 után nem tiltották be őket, lehetőségeiket ismét korlátok közé szorították, és tagjaik közül sokan Floridába menekültek, ahol új nagypáholyt alapítottak. Így ismét két nagypáholy vetélkedése határozta meg a kubai szabadkőművesség történetét: az emigrációban működő floridai (*Gran Logia de Cuba en el Exterior*), amely nem ismerte el a kommunista hatalom alatt működő nagypáholy legitimitását, illetve ez utóbbi, a szigeten továbbra is működő Kubai Nagypáholy, jelenleg Evaristo Rubén Gutiérrez Torres vezetésével.

A Kubai Nagypáholy taglétszámának alakulása (év/fő)

4. ábra

A szerző által készített diagram Romeu–Valdés, 2011 alapján

A kubai szabadkőművesek számát vizsgálva (lásd a 4. ábrát) szembevetendő a Fidel Castro hatalomra kerülését követő időszakban történő elvándorlás miatti létszámcsökkenés. Egészen az 1980-as évekig figyelhető meg e tendencia, bár a csökkenés mértéke évről évre egyre kisebb; míg az 1990-es évek reformfolyamatai által felfrissült, nyitottabb és szabadabb politikai légkörben és a változó társadalmi viszonyok között lassú növekedés tapasztalható: a kommunista párt tagjai, a kormányhivatalnokok és az átlagpolgárok részéről is megnövekedett az érdeklődés a tagság iránt. Számuk a 2000-es évekre stabilizálódni látszik.

A szabadkőművesek földrajzi eloszlásáról rendelkezésre álló adatokat elemezve megállapítható, hogy a nyugati, városias, sűrűbben lakott, magasabb életszínvonallal rendelkező településeken több páholyt alapítottak, a jelenlegi 316 harmada magában a fővárosban, Havannában található; valamint a demográfiai különbségek ellenére majdnem minden keleten fekvő nagyobb településen is található legalább egy páholy.

A forradalom előtti időszakban alapított intézmények közül ma is üzemel a könyvtár és a múzeum (a *Biblioteca Nacional Masónica "José Martí"* és a *Museo Nacional Masónico*), az akadémia (*Academia de Altos Estudios Masónicos*) és a közel kilencven főt befogadó otthon (*Hogar Nacional Masónico "Llansó"*) (Gran Logia de Cuba, 2014), ám többi intézményüket és szociális programjukat a Fidel-érában megszüntették.

Az 1990-es években megkezdődött reformfolyamatnak köszönhetően megélnék a szabadkőműves páholyok élete is: némelyikük Facebook-oldalt vagy honlapot üzemeltet, konferenciákat szerveznek és számos külföldi szabadkőműves vezetővel vették fel a kapcsolatot, megszorodtak a kölcsönös látogatások, és a jövőben talán a Miamiiban működő és a kubai nagypáholy közötti megbékélésre is sor kerülhet.

A szabadkőművesek közösségének nemcsak abban áll a jelentősége, hogy befogadó társaság lévén az egész kubai társadalom metszetét adja már megalakulása óta, hanem a társadalomban betöltött szerepe miatt is kiemelkedő hatású. Tagjai között voltak pl. gazdasági vezetők, Antonio Iraizoz neves újságíró-szerkesztő, egyetemi tanárok és miniszterek is (Romeu, 2013: 10). Szabadkőművesek voltak Kuba nagy szabadságharcosai: Carlos Manuel de Céspedes, José Martí, Antonio Maceo és Máximo Gómez, valamint a független Kuba első elnöke, Tomás Estrada Palma is; így nem meglepő, hogy a szigeten működő szervezet által tisztelt eszmék között mindig kitüntetett szerepet kapott a függetlenség, a szabadság, a kultúra és a fejlődés.

Nők hagyományosan nem lehetnek szabadkőművesek, de társszervezeteket alapíthatnak – főként az amerikai kontinensen. Bár példa akadt, főként a nemek egyenjogúságára törekvő Franciaországban¹⁶⁵, majd később más országokban is¹⁶⁶, hogy nőket vegyenek fel a tagjaik közé, ez a konzervatív tagok rosszallását váltotta ki, ezért nem vált gyakorlattá; csupán az Egyesült Államokban, ahol a nők előtt is nyitva álló páholyt alapítottak már 1850-ben. Sőt, az amerikai Keleti Csillag Rendje 1874-ben létrehozta az első páholyt fekete nők számára. (Johnstone, 2007: 228-230) Ez utóbbiaknak bárki a tagja lehetett, akit bármilyen rokoni szálak fűztek egy szabadkőműves taghoz.

A kubai Nagypáholyon kívül több kisebb páholy nőket is fogad a tagjai közé, chilei mintára pedig a 2000-es évek elején két női páholy is megkezdte a működését: egy Havannában, egy Pinar del Rióban. A férfiakat tömörítő páholy egy része ellenérzéssel fogadta a női szervezeteket, míg mások örömmel üdvözölték őket, és méltatták azokat az erős nőket, akik nemcsak családayaként kívánják szervezeten felvenni a „harcot” a női egyenjogúságért. Ezen közösségek célja a női értékek erősítése, önbecsülésük növelése, szabad női munkások, gondolkodók és alkotók nevelése. Fórumaik jellegükben nem különböznek a hagyományos szabadkőműves páholyokétól, szervezetük demokratikus, és børszínre való tekintet nélkül, felekezeti hovatartozástól függetlenül bárki a tagjukká válhat. Bár taglétszámuk alig éri el a százat, a közösség az utóbbi években folyamatosan nő. (Fernández Rodríguez, 2010)

A kubai szabadkőművesek olyan erkölcsi társaságként tekintenek magukra, amelynek célja „a jó emberek jobbá tétele”; összejöveteleik børszínre, származásra, politikai

¹⁶⁵ Így lett Maria Desraimes feminista a 19. század végén „A szabadgondolkodók” páholyának tagja, majd felfüggesztése után új páholyt alakított nők és férfiak részvételével „Az emberi kötelesség” néven. (Johnstone, 2007: 226-227)

¹⁶⁶ 1902-ben Annie Besant Nagy-Britanniában.

meggyőződésre és felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül felnőtt, tetterős férfiak¹⁶⁷ politikai, gazdasági, vallási és más kérdésekről tartott vitáinak a fóruma. (Romeu–Valdés, 2011: 2) Demokratikus: tisztviselőit közösen választják és bármely tagjuk választható; egalitárius: mindenki azonos jogokkal és kötelességekkel bír; és participatív: a – sokszor új, forradalmi eszmékről folytatott – vitákban mindenki részt vehet, véleményét szabadon elmondhatja, ellenérveit a társaság érdekében megvitatja.

A fenti tulajdonságok olyan embertípust nevelnek ki, aki olvasott, művelt, toleráns; képes kulturált módon, érvelve vitázni; szabad, nyílt fórumok interakcióin szocializálódott; ám erős benne a közösségi érzés és a szolidaritás. Romeu (2013) szerint éppen ebben rejlik a Kubai Nagypáholy ereje, olyannyira, hogy még az egypártrendszer szigorú ellenőrzése alatt is fenn tudott maradni. Jóllehet a szabadkőműves nagypáholy rendszeres beszámolási kötelezettséggel tartozott a kommunista párt vallási ügyekért felelős hivatalának; patriotizmusa, széles társadalmi elfogadottsága és presztízse, valamint jó nemzetközi – amerikai, mexikói, chilei – kapcsolatai is a fennmaradását segítették. Ferenc pápa megválasztását üdvözte, ugyanis az új katolikus egyházfő egyenlőséget célzó intézkedései egybevágóak a szabadkőműves egalitárius szemlélettel. Így valószínűsíthető, hogy a katolikus egyházzal is jó viszonyt fog ápolni a jövőben, ahogyan az afro-kubai *santería* papjaival is a békés egymás mellett élést választották.

A Pérez-Díaz (1993) által felvázolt fogalmi keretek alapján a nagypáholy a kubai civil társadalom része: az államtól független, tagsága önkéntes, és legitim céljait békés úton kívánja elérni. A kormányzattal való nyílt konfrontációt kerülve vitázik az emberi jogokról, a demokráciáról, a globalizációról és a reformokról. Befogadják a politikai aktivitásukért kiközösített protestáns tiszteleteseket, volt párttagokat, és bárkit, aki agitáció nélkül, szabadon kíván véleményt nyilvánítani közösségi fórumokon.

3.6. A kubai civil társadalom jelene

Weigle és Butterfield (1992: 5-18) a kelet-európai posztkommunista államok civil társadalmát vizsgálva megállapította, hogy az említett rendszerek nem voltak képesek megfelelni az egyre bonyolultabb hálózatokból álló társadalom és modern gazdaság kihívásainak, illetve nem tudták ellátni értékkepző és érdekképviseleti funkcióikat, így

¹⁶⁷ 21 éves kor fölött.

közvetetten bár, de maguk is gerjesztették a civil társadalom kifejlődését, amely kialakulásának négy szakaszát különböztetik meg.

Az első a defenzív stádium, amelyben az individuumok és a csoportok igyekeznek megőrizni az államtól való függetlenségüket. Ezt a Kubában az 1970-80-as években lezajlott időszakot az emberi jogi szervezetek megalakulása és a politikai okokból bebörtönzöttek és családjaik összefogása jellemezte. Ezt követi a kialakulási fázis, amelyben korlátozottan, de meghatározott célokért, a reformokra törekvő állam által szankcionált vagy éppen az azt biztosító térben működnek együtt ezek a szerveződések, és rövid időn belül a pluralizációjuk figyelhető meg. Kubában is így történt ez a *período especial*¹⁶⁸ enyhülő légkörében, amikor számos pártjellegű, valamint érdek- és jogvédő szervezet alakult. A szűkös források miatt decentralizációra, alternatív finanszírozási lehetőségekre és az önszerveződés vagy civil segítségnyújtás és együttműködés új formáira volt szükség. A civil szervezetek a mobilizációs szakaszban már alternatívát is nyújthatnak az állammal szemben, majd az intézményesülés fázisában a jól szervezett csoportok kivívják függetlenségüket, és erős alkupartnereivé válnak az államvezetésnek.

Bár Weigle és Butterfield szerint Kuba 1992-ben a defenzív szakaszban járt, az azóta eltelt közel negyed évszázad alatt jelentős reformok zajlottak le a karibi államban, a civil szerveződésekre pedig serkentőleg hatott a nyitás és az enyhülő belpolitikai légkör. Ez alapján kijelenthető, hogy Kubát illetően jelenleg a mobilizációs szakaszhoz ért a civil társadalom, ugyanis a rendelkezésre álló eszközök segítségével több-kevésbé aktivizálni tudják a tagságukat, ám még nem értek el olyan fejlettségi szintet és jogilag sincs megfelelő szabályozás ahhoz, hogy egyenrangú felekként vegyenek részt a kormánnyal való párbeszédben. A politikai célú szervezetek pártosodása megkezdődött, a kisebb helyi csoportok igyekeznek külföldi támogatást nyerni vagy egy nagyobb mozgalomhoz csatlakozni, így már nyomást is képesek gyakorolni a vezetésre, ám csak bizonyos keretek között: a kubai civil szervezetek tehát megrekedtek az utolsó két szakasz közötti átmenetben. Ám ameddig nem történnek demokratikus változások, és nem biztosított a zavartalan működésükhöz szükséges jogi környezet, valószínűleg nem is tudnak kitörni ebből a helyzetből.

¹⁶⁸ A *período especial* rövid bemutatását lásd a 4. mellékletben!

4. Egyházak és vallások a karibi államban

4.1. *Szent ösvény Kubában – A római katolikus egyház által nyújtott alternatíva*

A két kubai pápalátogatás jelentősége és a Kubában szolgáló katolikus vezetők szerepe egyértelműen kihívást jelent a wilsoni elveknek ellentmondó szankciókkal és egyenlőtlen alkukkal terhelt amerikai, valamint az USA és a posztkommunista tagállamok álláspontjára építő uniós Kuba-politika számára. Az Európai Unió és transzatlanti partnere főként a demokratikus átalakulás irányába mutató reformoktól és a nemzetközi nyitástól teszi függővé a kapcsolatok normalizálását, míg a Vatikán képes erőszakos és etikátlan lépések nélkül befolyásolni a karibi állam kormányát.

A fentiek vizsgálatához elengedhetetlen vázlatosan bemutatni a katolikus egyház múltját a szigeten, illetve jellemezni azt a miliót, amely a Szentszék mozgásterét szabályozta az elmúlt évtizedekben és az új évezredben. A fejezet katolikusokkal foglalkozó, első része részletezi a katolikus egyház által szervezett főbb kubai eseményeket, röviden összefoglalja az Vatikán úgynevezett *soft* Kuba-politikáját, hangsúlyozza az általa támogatott – főként a szólásszabadság korlátozása ellen indított – *bottom-up* kezdeményezések jelentőségét, továbbá kiemeli a katolikus egyházi vezetők tevékenységének a kubai belpolitikára gyakorolt hatását.

4.1.1. *A katolikus egyház a hódítások korától az „ateista” évekig*

Az egyház térhódítása kezdetben kizárólag a katolikus egyház terjeszkedését jelentette, hiszen a holland kálvinisták és az anglikánok csak a reformáció európai elterjedése és megerősödése után juthattak szerephez Latin-Amerikában; itt is elsősorban brazil, jamaikai földeken, valamint Curaçáon és a Kis-Antillák szigetein. A pápa patronálta a felfedezőket, akiknek feltétlen szükségük volt az egyházfő jóváhagyására útjaik előtt, mivel a korabeli felfogás szerint *non est potestas nisi a Deo*, azaz a hatalom csak Istentől származhat, amelyet földi helytartója közvetít. (Eördögh, 1998: 31)

Kuba területét Diego de Velázquez (1461/1466-1524) spanyol konkvisztádor hódította meg 1511-ben, hét várost alapított itt; és a kormányzója, majd az alkirálya lett az új területnek. A spanyol gyarmatosítást kísérő térítő misszióban elsősorban ferencesek,

domonkosok és jezsuiták vettek részt, amelynek fontos részét képezte az indiánok szellemi és szociális nevelése, a *reducción*, miszerint a bennszülötteket csupán vissza kell vezetni az igaz hithez, amelyet ősidők óta ismernek, ám a sátán letérítette őket az igaz útról.¹⁶⁹

A sziget püspöki székhelye 1517-ben Baracoa lett, vezetőjének Bernardo de Mesát jelölték ki. Mivel az egyházi vezetők helyismeret híján nem érdeklődtek a sziget sorsa iránt, a saját boldogulásukra helyezték a hangsúlyt, továbbá keveset tartózkodtak a sziget vérkeringéséből kieső településen, Santiago de Cubába tették át a hivatalt. (Eördögh, 1998: 58) Az Újvilágban a szigorú európai dogmák alól felszabaduló, szabaderkölcsű papok életvitelét végül központilag szabályozták: 1680-ban püspöki zsinat tiltotta be a papi fegyverviselést és büntette a hatalommal való visszaélést. A hívők földadományán cukrot és dohányt termesztettek, templomaikat az egyházi tizedből építették, és gyakran maguk is rabszolgákkal dolgoztattak. Maga a *Comandante* is elítélte a spanyol telepesek és hittérítők kubai tevékenységét, és azt egyházellenesként írta le egy korai nyilatkozatában: „*Amikor Krisztus a maga tanítását hirdette, ehhez nem tizenkét földesurat, hanem tizenkét halászt választott.*” (Lavreckij, 1962: 162)

A kubai egyházellenesség kialakulása tehát nem csak és kizárólag Fidel Castróhoz és az ő ateista államberendezkedéséhez köthető. A jelenség mélyebb történelmi gyökereinek megismeréséhez érdemes érintőlegesen foglalkozni a latin-amerikai jezsuita telepesek tevékenységével, ugyanis már a hódítások után következő néhány évszázadban is különbség figyelhető meg a katolikus egyház tevékenységében a karibi szigeten és déli szomszédjai területén.

A virágzó jezsuita államszervezés kiemelkedő példája az 1700-as évek Paraguayában figyelhető meg: az intézkedéssorozat nyomán új egységeket, úgynevezett redukciókat létesítettek a beletelepülő hittérítők. A folyamat városfejlesztő munkával, iskolák, templomok, könyvtárak, valamint malmok, vízvezetékek és kutak építésével járt. Bár az így létrehozott települések hamar virágzásnak indultak, ezekről a sajátos fejlett telepekről a földrajzi távolság és az érdeklődés hiánya miatt sokáig nem is volt tudomása az európai hatalmaknak.

Más latin-amerikai területeken – így Kubában is – az egyház (amelyet sok esetben a hódító hatalommal azonosítottak) által megvalósított fejlesztések során nem ritkán kényszermunkát alkalmaztak, az egyházi tisztségviselők pedig csak a saját vagyoni gyarapodásukkal törődve

¹⁶⁹ Míg a 15. század végén 120 ezerre tehető az őslakosok (főként *guanajatabey*, *ciboney* és *taino* indiánok) száma, a sziget elfoglalását kísérő kalóztámadások, indiánlázadások és válságok miatt ez néhány évtizeden belül 14 ezerre csökkent. (Eördögh, 1998: 154-155)

elhanyagolták „nevelő” szerepüket, amely nagymértékben hozzájárult a papság – már eddig is csekély – népszerűségének csökkenéséhez. (Eördögh, 1998: 196-198)

A francia forradalom, a felvilágosodás hatása sem múlt el nyomtalanul a szigeten: a dekolonizációs hullám és a dogmatikus hit elutasítói friss, új gondolatokat közvetítettek. Volt, aki a spanyol uralom miatt erős szervezeti keretekkel rendelkező egyházra támaszkodva képzelte el az állam jövőjét, míg mások az „élősködő” papságot is meg kívánták fosztani a hatalmától, hogy egy új, a gyarmati múlttal teljesen leszámoló országot építsenek. Félix Varela *Az egyház helyzete Kubában* című, 1825-ös cikkében egyenesen a függetlenedési törekvések támogatására szólította fel a katolikus egyházat; ám az továbbra is a spanyol gyarmatosítók mellett állt ki: VII. Pius és XII. Leó 1816-ban az *Etsi longissimo* és az 1824-ben kibocsátott *Etsi iam diu* bullájában a spanyol király mellett foglal állást. Sőt, az inkvizíció több szabadságharcost is a hatóságok kezére játszott, valamint eretnek szabadkőműves és a francia felvilágosodás idején született műveket égetett el máglyán. (Lavreckij, 1962: 150-155) A kubaiak által már ekkor nagyra becsült – és később Fidel Castro forradalmával a „nemzet apostolává” lett – José Martí¹⁷⁰ szerint minden vallás egyfőrmán rossz, és Voltaire-hez hasonlóan azt vallotta, hogy nem isten teremtette az embert, hanem az emberi elme találta ki az istent a saját képére formálva azt – írja az *Aranykor* című New York-i folyóiratban. A nemes és a jogász mellett a pap a harmadik kígyó – fogalmazta meg egyik versében (Lavreckij, 1962: 156); későbbi írásaiban pedig az állam és az egyház szétválasztását követelte.

A forrongó miliőben az USA és a Vatikán közeledése elkerülhetlenné vált. Együttműködésük a spanyolok elleni háborúban csúcsosodott ki, ugyanis a pozícióit és vagyonát féltő kubai papság belátta, hogy Spanyolországtól távol nem sok jóra számíthat, ha győz a szabadságharc. Az amerikai katolikus egyház is a kubai függetlenséget támogatta, ám Leonard Wood kormányzóvá választása után nem a kubaiak által javasolt jelölt került a havannai püspöki székbe, hanem a szívélyes amerikai–katolikus egyházi szálak miatt a Vatikán által kinevezett olasz Donato Sbarreti, így a Szentszék kapcsolata fokozatosan romlott az egyház kubai vezetésével. Ez utóbbi a hívők támogatására sem számíthatott: ekkorra már elvesztette a helyiek bizalmát kétes hírű magániskolái miatt, később pedig Batista diktatúrájának hallgatólagos elismerőjeként, majd Fidel Castro hatalomra kerülése után a

¹⁷⁰ Nagy népszerűségre szert tevő spanyol származású költő–író, a függetlenség apostola (*apostol de nuestra independencia*), a Kubai Forradalmi Párt (*Partido Revolucionario Cubano – PRC*) 1892. január 5-i megalapítója.

magántulajdon védelmezőjeként a saját tevékenysége miatt pártoltak el mellőle támogatói és a gyülekezet jelentős része.

Kuba helyzete több szempontból is nyugtalanító volt a katolikus egyház számára. Egyrészt egy olyan latin állam volt, ahol a kereszténység nem csupán az európai hagyományok szerint fejlődött a 16. századtól kezdve, hanem alkalmazkodott a helyi jellegzetességekhez és magába olvasztott *yoruba* elemeket, vagy megtúrta azokat a saját fennmaradása érdekében. A másik fő veszélyt a Szentszék a kommunizmusban és olyan más, felforgató mozgalomban látta, amelynek várható volt, hogy katolikus szemmel Kuba is „az áldozatául esik”.

XII. Pius pápa (1939-1958) egyházfőként jogának és kötelességének érezte, hogy a világ mindennemű kérdésében véleményt nyilvánítson, és határozott álláspontját a nemzetközi nyilvánosság előtt is képviselje. A katolicizmus nem szorul reformokra – vallotta –, a hidegháborús szembenállásban pedig a konzervatív, radikalizmust elutasító államokkal kell szöveteznie, amely elítéli a marxista ateizmust. Mivel a marxista teoretikusok az elnyomás és a manipuláció eszközeként, az osztályharcot gátló tényezőként tekintettek a vallásra, a pápa úgy vélte, hogy nem lehet kesztyűs kézzel bánni az egyházellenes propagandát folytató országokkal. Megszakította a kapcsolatot az egyházat veszélyeztető kommunista és szocialista eszméket alkalmazó államokkal, bojkottálta az ENSZ-et, hiszen Biztonsági Tanácsában tag volt a Szovjetunió, és elhatárolódott a közép-kelet-európai „*cselekvésképtelen, elnémult egyházaktól*”. Az 1949-50-ben kiadott rendeleteiben kiközösítette azokat a katolikusokat, akik beléptek bármely kommunista pártba vagy annak ifjúsági szervezeteibe, illetve segítették azoknak a megerősödését.

Az enyhülést Angelo Giuseppe Roncalli, azaz XXIII. János (1958-1963) liberális vatikáni politikája hozta meg: a pápai *aggiornamento* (naprakészítés, korszerűsítés) és *convivenza* (együttélés) jegyében diskurzust kezdeményezett az elszigetelt államokkal, miközben az egyházban is demokratizálódási folyamatot indított el. Bár ideálisnak az alkotmánnyal rendelkező és a hatalmi ágak elválasztásán alapuló amerikai rendszert tekintette, a szocializmus törekvéseit is elismerte: többek között a munkához és az emberi egészséghez való jogot, amelyet az állam aktív szerepvállalásával tesznek mindenki számára elérhetővé. Elképzelhetőnek tartotta a két tábor megegyezését a kölcsönös kompromisszumok fejében.¹⁷¹ (Johnson, 2001: 662-673) Ezen túl a harmadik világ civilizációinak megőrzésében is szerepet

¹⁷¹ Ennek jegyében fogadta audiencián 1963-ban Hruscsov lányát és vejét, az *Izvesztija* orosz napilap főszerkesztőjét.

kívánt szálni az egyháznak; mint mondotta, ezek a hagyományok és rítusok – így a kubai afrikai vallási gyökerek is – az emberiség közös örökségének részei, amelyeket sokszínűségünk érdekében meg kell menteni az utókor számára. Ezek nem feltétlen jelentenek veszélyt a katolikus egyházra nézve, ám elnyomásukkal a Szentszék épp az ellenkező hatást válthatja ki a követőkben, amely Vatikán-ellenességet szül. 1962-re összehívta a II. Vatikáni Zsinatot, amelynek *Gaudium et spes* kezdetű dokumentuma a szolidaritást, a párbeszédet, az együttműködést és a szolgálatot nevezi meg az egyház legfőbb küldetéseként, amelyet áthat a vallásszabadság elfogadása, valamint a nyitás az ökumenizmus felé. (Gárdonyi, 2006: 348-349)

Spanyol gyarmatként a katolikus volt Kuba államvallása, ám a latin-amerikai országok között itt volt a leggyengébb az egyház hatalma, amelyet a fent már ismertetett okok és a konkvisztádorok kegyetlenkedései miatt növekvő antiklerikalizmus is sújtott. Bár a római katolikus egyház maradt a nép vezető tanítója, rohamosan terjedt a protestantizmus, és az afrikai vallási gyökerekhez is egyre többen tértek vissza.

A katolikus egyház tehát már a forradalom előtt sem volt erős Kubában – támasztja alá egy több mint hatvanéves felmérés. 1954-ben a Havannai Egyetem Katolikus Diákok Szervezete hat tartományban vezetett négyezer fő részvételével egy kutatást, amely szerint a kubaiak 91%-a részesült a keresztség szentségében, ám csupán a válaszdók fele volt elsőáldozó; és bár a katolikusok negyede havonta egyszer részt vett misén, a Kubában kötött házasságok csupán 16%-át erősítették meg templomban is (Levine, 1980: 245; Alva, 2002).

Humanitárius okok miatt a papság eleinte támogatta Fulgencio Batista rendszerének megdöntését, amelyet *La Quincena* című folyóiratában gyakran illetett kritikával; az *Acción Católica* (AC), valamint a *Juventud Obrera Católica* (JOC) nevű, fiatal munkásokból álló szervezetük aktívan fellépett az elnyomó rendszerrel szemben; és 1959-es nemzeti kongresszusukon maga Fidel Castro biztosította őket a vallásgyakorlás szabadságáról. (Castro, 2012) Ám a totalitarizmust és materialista kommunizmust elutasító egyházi nyilatkozatokat követően az új Castro-rendszer vezetése csak a külföldi tőkétől függő ellenforradalmi és veszélyes szervezetet látta a semlegességét deklaráló egyházban (Mesa-Lago, 1989: 3-7): Jézus Krisztus evangéliuma Marxot idézve a „tömegek ópiuma” a *Comandante* szerint. (Noble–Rizzo, 2005: 33)

Ezért 1959 és 1961 között a katolikus egyház vagyonát államosították, iskoláit bezárták, a médiát betiltották; a bíboros az argentin nagykövetségre menekült (Gaetan, 2012), a nyíltan vallásos állampolgárokat pedig átnevelő táborkba küldték, köztük Jaime Ortega bíborost

is.¹⁷² Válaszul XXIII. János pápa kiközösítette Castrót. Ennek köszönhetően az 1960-as években a kommunista írók egyenesen az imperialisták és a reakciós latin-amerikai körök szövetségesének tartották a katolikus egyházat. (Lavreckij, 1962: 5) Bár kifejezetten nem tiltotta el az államvezetés a templomba járástól a kubaiakat, az elmaradó hívek féltek továbbtanulási lehetőségeiket és állásukat kockáztatni az egyházak „rendszerellenes” nézetei miatt.

Bár Kuba hivatalosan marxista, tudományos szocialista elveken alapuló államnak nyilvánította magát, Fidel rezsime a közjóért lelkesedő és az individualista célokat háttérbe szorító embertípust nevelt ki, amely egybevágott az egyház világnézetével (Mesa-Lago, 1989: 14). Ráadásul Castro államával egyre több latin-amerikai ország kooperált, a rendszer legitimitációja magas volt, így a katolikus egyház belátta, hogy már nem Európára korlátozódik hittérítő szerepe, hanem más kontinensekre is kiterjed. A közeledési folyamatot segítette továbbá, hogy az ultrakonzervatív katolicizmus befolyása az 1950-as spanyol bevándorlási hullámnak köszönhetően egyre nőtt, az 1962-ben frissen kinevezett Cesare Zacchi havannai apostoli nuncius pedig a *Comandante* barátja lett.

1969-ben nyilatkozatot adtak ki a kubai egyházi vezetők, amelyben a híveket a rendszer támogatására szólították fel: amelynek a feltétlen szeretetben, a Krisztushoz való hűségben, valamint a jóba és az embertársaik iránti bizalomba vetett hitben kell megnyilvánulnia.

Az 1980-as évek átmeneti időszakát követően a katolikus egyház egyre jelentősebb, szélesebb körű szerepet tölt be Kuba életében. Egy összetett, több évtizeden át tartó folyamat, egymást erősítő külső és belső tényezők segítették pozícióinak erősödéséhez, amelyek közül kiemelkedik a hidegháborús amerikai–szovjet viszonyt felváltó, átalakuló világrendben új szövetségeseket és anyagi támogatást kereső szocialista államvezetés enyhülő vallási politikája.

Az 1980-as évekig az egyházak és vallási csoportosulások tartományi regisztrációja, valamint a vallási intézmények és szerveződések ellenőrzése a Belügyminisztérium hatásköre volt: a gyülekezetek által szervezett rendezvényeket, összejöveteleket csak írásos engedéllyel tarthatták meg.¹⁷³ Mivel a katolikus püspökök belátták, hogy a hívek számának csökkenését meg kell állítani, kiváltságokhoz és előnyökhöz pedig csak a kormánnyal együttműködve

¹⁷² A Fidel-érában több mint 3500 katolikus papot és apácát öltek meg, börtönöztek be vagy utasítottak ki; így a papság száma drasztikusan lecsökkent. Mindössze 220-an maradtak 1965-re az öt évvel azelőtti 723 főből. (Crahan, 1980: 240-241)

¹⁷³ Az utóbbi években ritkán tagadják meg egyházaktól a fenti jogukat. A szocializmus eszméire veszélyt jelentő eseményekre a párt minden esetben küld megfigyelőt.

juthatnak, apró lépéseket tettek a vezetés felé. E közeledés elsősorban a retorikában nyilvánult meg: a szocializmus egészségügy és oktatás területén tett erőfeszítéseit és kiemelkedő eredményeit méltatták. Fidel Castro a szovjet reformfolyamat országára gyakorolt kedvezőtlen hatásaitól tartva új, nemzetközi téren is elismert és erős szövetségeseket keresett, akik politikai téren nem jelentettek veszélyt a rendszerre nézve, ezért fokozatosan az egyházak felé fordult.

A 21. századi európai források előszeretettel hangsúlyozzák a kubai katolikus egyház és a Vatikán szerepét, az amerikai kutatók pedig az Egyesült Államokból érkező hittérítők és papok, lelkészek munkáját; ezért valószínűleg politikai tevékenysége miatt említik ritkán Frei Betto nevét, amely egyre kifejezettebben jelenik meg a latin-amerikai államok irodalmában.

A brazil szerzetes a marxizmus és a katolicizmus kölcsönös elfogadásának és együtt élésének lehetőségeit kereste, a nyolcvanas években számos, összesen 23 órányi mélyinterjút készített a *Comandantéval* a vallásról, amelyből 1985-ben könyv is született *Fidel és a vallás* címmel. Később a szovjet kommunista vezetés és az ortodox egyház közötti közvetítőként működött közre a békés rendszerváltás érdekében. Munkásságát a kubai kezdeményezésre 1994-ben alapított nemzetközi UNESCO/José Martí-díjjal jutalmazták 2013-ban.

Bár érdemeit a mai napig számos amerikai kutató vitatja, tény, hogy egy sajtószabadságot nélkülöző államban az ő elkötelezettsége nélkül nem születhetett volna meg egy olyan mű, amely az ideológiát lehántva meglehetősen pontos képet ad Fidel Castro hitéről, vallásról alkotott nézeteiről és akkori, az egyházak és az államvezetés kapcsolatrendszeréről vallott elképzeléseiről. Mivel egy interjúkötetről van szó, az objektivitást természetesen nélkülözi az írás, ám jól látható az a váltás, amely az 1980-as éveket jellemzi vallási szempontból.

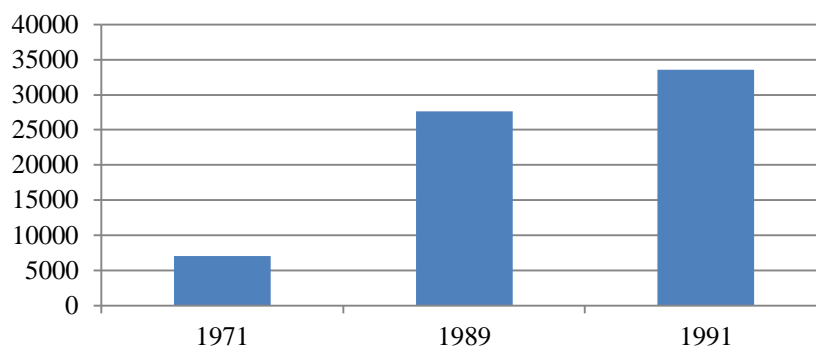
Az államfő felismerte, hogy a nemzetközi közösségben nagy presztízzsel rendelkező Vatikán és a katolikus egyház felé országa kedvező megítélése érdekében nyitni kell.

Így 1984-ben a *Comandante* az amerikai jogi aktivista és baptista tiszteletes, Jesse Jackson látogatása alkalmából részt vett egy, az országos tévéadón is közvetített istentiszteleten, majd egy évvel később tizennégy katolikus és protestáns vezetővel tárgyalt, valamint kiemelte a belügy alól a vallási ügyekért felelős hivatalt és független intézménnyé nyilvánította azt. Külföldi papok és apácák kaptak kubai vízumot, egyre több kétoldalú találkozóra került sor a párt és az egyház vezetése között, majd 1986-ban megtartották a forradalom idején az első Katolikus Kongresszust a fővárosban. (Quigley, 1990; Alva, 2002)

A Szovjetunió összeomlása után Kubának új szövetségésekre volt szüksége, ezért az egyházak felé tett gesztusként a IV. pártkongresszuson határoztak a hívők felvételéről a Kommunista Pártba, illetve egy évvel később, 1992-ben az 1976-os alkotmány módosítása

deklarálta: Kuba szekuláris állam, a tudományos materializmusra vonatkozó cikkelyt törölték az alapidokumentumból, a 42. cikkelyben pedig megtiltották a vallási alapon történő diszkrimináció bármely formáját.

A havannai érsekség által regisztrált keresztelők száma

5. ábra

A szerző által készített grafikon Oliva, 1994 alapján

Az enyhülő légkörben ugrásszerűen megnőtt a keresztelkedni kívánók száma (5. ábra), az egyház egyre több hívet szerzett; a kubai püspökök 1993-ban bátrabb hangvételű pásztorlevelet adtak ki, amelyben az egypártrendszert, az alapvető szabadságjogok érvényesülésének hiányát, a fennálló rezsिम szigorát és ideológiáját kritizálták, míg – 1969 óta következetesen – az amerikai vezetést is bírálták az embargó fenntartása miatt, és nemzeti, valamint nemzetközi párbeszédre szólították fel a kormányt. (La C. O. C. C., 1993)

A belföldi és a nemzetközi nyomás hatására új területeket nyitottak meg az egyházak előtt Kubában: a vallásos rádió- és tévéműsorok garantálása mellett egyre több humanitárius segély beáramlását segítették elő az egyházi csatornákon keresztül, amelyből az egész kubai nép profitált. 1996 novemberében a hatóságok negyven vízumot osztottak szét külföldi papok és apácák között, majd az állami lapok lehozták egy katolikus nyilatkozat összefoglalóját (Oliva, 1994: 940), és 1997-ben Jaime Ortega bíboros megjelenhetett az állami televízió adásában.

4.1.2. Az 1998-as pápalátogatás és jelentősége

A pápalátogatás nemcsak megerősíti az adott ország lakóit hitükben, hanem az egyházfő is pontosabb képet kaphat az államról, ha személyesen látogatja meg az ott élő hívőket. Diplomáciai gesztus, és a nemzetközi sajtóban való megjelenésre is kiváló alkalom.

Mivel II. János Pál maga is a vallásszabadság és a vallási türelem harcosa volt, érzékenyen reagált az emberi jogok kérdésére, a pápa látogatását lázas készülődés előzte meg az újonnan megtapasztalt vallásszabadság légkörében: 1997. december 14-étől engedélyezték a karácsonyt mint egyházi ünnepet, és munkaszüneti nappá nyilvánították azt¹⁷⁴. Újjáéledtek és megerősödtek a keresztény értékek, a keresztény erkölcs társadalomformáló hatása nőtt, a Jaime Ortega Alamino bíboros vezette papi kar szerte az országban istentiszteleteket tartott, majd százezrek keresztelkedtek meg. A kubai papok házról házra járva magyarázták el a pápa látogatásának jelentőségét és röviden ismertették a katolikus hit alaptételeit, a vallás lényegét. A 3. Katolikus Szociális Hét (*Semana Social Católica*) fő célja a társadalom különböző rétegei közötti párbeszéd megindítása volt, az egyház pedig dialógust kezdeményezett a kubai zsidó közösségekkel is.

Fidel Castro hat és fél órás beszédben kérte a kubaiakat arra, hogy ne adjanak hangot nemtetszésüknek, ha olyat mond a pápa, ami nincs ínyükre. Tájékoztatta őket a pápaság intézményéről, a katolikus egyházfő látogatásának jelentőségéről, és szabadnapot adott nekik, hogy részt vehessenek a II. János Pál által celebrált miséken, ahol Krisztus képe mellett Che Guevaráé állt az oltáron.

Miután a katolikus egyházfő 1996. november 19-én a Vatikánban fogadta Castrót, 1998. január 21-25-én II. János Pál pápa látogatást tett Kubában¹⁷⁵, ahol az 1992-es alkotmánymódosítás értelmében a már nem ateista, hanem szekuláris állam vallásnak tett engedményeit értékelte, és elítélte az „igazságtalan és erkölcsileg elfogadhatatlan” amerikai embargót. II. János Pál tizenegy beszédet tartott és négy várost látogatott meg, de folyamatosan támadták a sajtóban, amiért találkozott és megbeszélést folytatott Fidel Castróval. A Vatikán érvelése szerint a protokoll szerint államfőként a meglátogatott ország első emberével kell keznet fognia, ez ebben az esetben sem történhetett másképp; továbbá a pápa nemcsak egyházfő, hanem a világbéke követeként is tekintenek rá: a pápa hitt az erőszakmentességben és az egyház szavának erejében, amely akár elnyomó rendszerek reformjához is képes lökést adni. Kubát illetően kritizálta az abortuszt, a családi értékek és az emberi jogok hiányát, valamint amnesztiát kért Castrótól a bebörtönzött politikai foglyoknak. A pápa látogatása alatt több mint száz politikai foglyot bocsátottak szabadon, és mintegy

¹⁷⁴ A karácsonyt először 1969-ben nem ünnepelték meg a forradalom évtizedei alatt: ekkor a cukor betakarítása miatt megszorított munkára hivatkozva maradt el.

¹⁷⁵ II. János Pál felismerte, hogy az Európán kívüli világnak óriási szerepe lesz a katolicizmus fennmaradásában, ezért első külföldi útja is Latin-Amerikába, Mexikóba, a III. Latin-amerikai Püspöki Tanács (CELAM) találkozója vezetésével. (Sáring, 2005: 120)

háromszázan kaptak amnesztiát. „*Ne féljete*” – ismételte meg a szigeten öt nap alatt tartott négy misén, amelyet élőben közvetített a kubai állami televízió.

Forradalmian új hangvételű beszédeiben rámutatott a modern állam felelősségére a szabad vallásgyakorlás biztosításában, és kiemelte, hogy a diktatúra és a fanatizmus ugyanolyan veszélyes lehet, mint a kapitalista, neoliberais piaci rendszer, amely a fogyasztásnak rendeli alá a társadalmat. Ez utóbbi főként olyan fejlett országokban fordul elő, amelyek később nagyszabású gazdasági programokat állítanak össze szegényebb társaik számára, akik aztán képtelenek kilépni az adósságok és függőségek ördögi köréből. A pápa úttörő módon társadalmi és jogi tér létrehozását kérte a kubai kormánytól, amelyben megkezdődhet egy egészséges, autonómián és részvételen alapuló civil társadalom kialakulása. (VIS, 1998)

Mivel II. János Pál kiválóan beszélt spanyolul, a karibi állam vezetősége és az átlagemberek is tisztelettel tekintettek rá. Bár egy nyelv alapos ismerete nem tűnhet kivételes képességnek, ahogy a fenti példa is mutatja, megalapozhatja a sikeres diplomáciát. A *Comandante* sem a megszokott egyenruhában, hanem öltönyben fogadta a Szentatyát, és ő maga meglepően rövid, csupán félórás beszédet tartott. Tisztában volt a katolikus egyházfő szerepével, de nem adta fel sajátos hitbéli felfogását, amely legjobban az autóból kiszálló pápához intézett mondatával jellemezhető: „*Szentatyám! Közelebb szeretnék lépni, ám a protokoll azt kívánja, maradjak itt.*” (VIS, 1998) Azaz megtartotta a kellő távolságot a kötelező tiszteletadás mellett. Castro szerint a vallás belső ügy, és bár maga is keresztény családból származik, nem tulajdonít nagy jelentőséget neki. Dogmatikusnak, gépiesnek tartja, a hit a volt kubai államfő számára az istennel való spontán beszélgetésekben rejlik. (Castro, 2005: 49-104.)

Fidel Castro azonban megértette a pillanat jelentőségét, belátta, hogy a vallási toleranciával maga mellé állíthat olyan kubai családokat, akik a forradalom előtt is a „spanyolok hitét” vallották. Ezért saját szemléletét félretéve teret adott az egyházaknak, a megbékélésnek és egy újfajta vallási tudatosság megszületésének. Ennek köszönhetően a katolikus lakosság aránya 1998-ról napjainkig 43%-ról 60%-ra nőtt, a papság és az apácák száma megduplázódott; de nem növekedett lényegesen a vallásukat gyakorlók köre.

II. János Pál pápa látogatása után az Egyesült Államok Katolikus Püspöki Konferenciája (*United States Conference of Catholic Bishops*) a vatikáni álláspontot hangoztatta a médiában, illetve az amerikai szenátushoz írott levelében is igazságtalannak és elavultnak nevezi az egykor erkölcsi érvekkel igazolt embargót. (Law, 2002) A fenti állásfoglalás jól példázza a katolikus egyház szervezettségét és a Vatikán politikai kérdésekben vallott elveinek primátusát szerte a világon.

Ritka az olyan eset, amikor adott ország püspökei ellenvéleményt fogalmaznak meg az egyházfővel vagy a vatikáni vezetéssel szemben, kiváltképp olyan ügyekben, amelyek ellentmondanak a vallás legfőbb tanításainak, morális alaptételeinek. Ezért fontos, hogy a Kubát illető lényegi kérdésekben az ezredfordulón azonos nézeteket vallottak az Egyesült Államokban szolgáló és amerikai katolikus egyházi vezetők, a pápa és a latin-amerikai, európai püspökök.

A határozott fellépés és a gyakori médiamegjelenés hatott a kubai diaszpóra főleg fiatalabb generációira, akik a gazdasági érdekeket előbbre helyezik az amerikai Kuba-politika alakításánál, mint az anakronisztikusnak ítélt hidegháborús politikai szempontokat.

Jóllehet, az amerikai hitélet sajátosságai és a helyi kihívásoknak köszönhetően a következő évtizedben számos téren összeütközésbe került az Egyesült Államok püspöki kara a Vatikán konzervatív irányításával, az embargót illetően nem változott álláspontjuk, amely önkéntelenül is az amerikai külpolitika negatív és a katolikus egyház pozitív nemzetközi megítélését, valamint a Castrók rezsimének áldozatként való feltüntetését szolgálta. Az Egyesült Államok kormányának hajthatatlansága pedig egyre közelebb sodorta egymáshoz a kubai és a vatikáni vezetést. Fidel Castro anélkül adhatott engedményeket a katolikusoknak, hogy alapjaiban változtatta volna meg nézeteit, személyes meggyőződését, a rendszer ideológiáját és következetes politikáját – ám kapott egy világszerte befolyásos szövetségest.

II. János Pál látogatása „kitörölhetetlen nyomot” hagyott a szigeten – mondta később a történelmi jelentőségű eseményről utódja, XVI. Benedek. (VIS, 2012) Sőt, a pápa látogatásának jelentőségét jól példázza a tény, hogy számos vicc született II. János Pál kubai útja után.¹⁷⁶

4.1.3. Az Egyesült Államok és a Vatikán kapcsolata

Az USA gyanakvással figyelte déli szomszédjának megbékélését a katolikus egyházzal, hiszen neki soha nem voltak igazán mély és sokrétű kapcsolatai a Szentszékkal; sőt, 1867 és 1984 között még diplomáciai relációkkal sem rendelkeztek a protestáns dominanciának köszönhetően. Ronald Reagan amerikai elnök ismerte fel a békés együttélés előnyeit a hidegháborús években, és szükségszerűnek látta a nagykövetségi szintű párbeszédet, hiszen II. János Pál lengyel pápa egyre népszerűbbé vált a kelet-európai szovjet blokk országaiban. (Capote, 2012)

¹⁷⁶ Néhányért lásd a 6. számú mellékletet!

Bár az Egyesült Államok nem tudott szabadulni a hidegháborús értelmezési kerettől, a Clinton-adminisztráció a demokratikus átmenethez vezető út egyik mérföldkövének tekintette a kubai pápalátogatást; azt remélte, hogy ez az esemény döntő jelentőségű lesz a szocialista állam életében. Fidel Castro azonban saját rendszerének erősítésére használta fel, hiszen a világ a szocialista állam nemzetközi nyitásaként értékelte a katolikus egyházfő látogatását.

Ezen túl II. János Pál pápa karakán kiállása az egyház nézetei mellett okozta az első jelentősebb súrlódást az Egyesült Államok kormánya és a Vatikán között. Clinton személyes látogatása sem tudta meggyőzni az egyházfőt arról, hogy szembeszálljon az ENSZ-szel népszerűségi kérdésekben. A nemzetközi szervezet egyik 1994-es határozattervezete ugyanis a fogamzásgátlás és a terhesség-megszakítás modern eszközeit kívánta legalizálni. II. János Pál szerint a család szentségét törik meg a mesterséges beavatkozásokkal, amelyeket a legkisebb közösségek integritásáért harcoló katolikusoknak kötelességük megakadályozni. Az ENSZ lépése ráadásul egy másik fronton is érzékeny veszteséget okozott az egyháznak: sokan csatlakoztak a liberálisabb felfogású protestáns szervezetekhez Európában, az Egyesült Államokban és a legtöbb katolikus hívőnek otthont adó Latin-Amerikában, a gyakorló papok és apácák száma pedig erőteljesen lecsökkent a konzervatív egyházi reformoknak köszönhetően. (Szulc, 1996: 16-17)

Tovább mélyítette a szakadékot az amerikai egyházak és a Szentszék között utóbbi hajthatatlansága a nők papi hivatását illetően, illetve Ratzinger bíboros a Biblia új angol fordításával kapcsolatos vétója.¹⁷⁷ Az amerikai modern, *inkluzív* szöveg ugyanis igyekezett korrigálni a liturgiában szereplő hímnemű főneveket úgy, hogy azokat semleges neműekkel helyettesítette. Mivel az amerikai katolikus püspökök szerint az emberi méltóságra és egyenlőségre nincsenek tekintettel ezek az írások, meg kell teremteni annak a feltételeit, hogy nőkhöz és férfiakhoz egyformán szóljanak. (Szulc, 1996: 347-348)

Az amerikai-vatikáni távolodáshoz a Szentszék és a Szovjetunió közötti enyhülő politika is hozzájárult. Gorbacsov és II. János Pál pápa 1989. decemberi személyes találkozáját követően diplomáciai kapcsolatot létesítettek a két állam között, a katolikus egyház pedig működési engedélyhez jutott a SZU egész területén. Gorbacsov a peresztrojka szövetségesét látta a pápában, – mint egy későbbi cikkében írta – a katolikus egyházfő erkölcsi támogatása és szerepvállalása nélkül elképzelhetetlennek tartotta a kelet-európai rendszerváltozásokat.

¹⁷⁷ XVI. Benedek szerint az igaz hívő számára mindig világos, hogy Isten sem férfi, sem nő: bár a Biblia Atyának szólítja, női képekkel jeleníti meg és ilyen tulajdonságokkal (például könyörületesség) ruházza fel (Ratzinger, 2004: 96).

Bár retorikájában sokat tett az igazságos társadalmak megteremtéséért, II. János Pál továbbra is igyekezett hangsúlyozni a Vatikán távolságtartását a politikai kérdésektől: „(nem volna helyes azt mondani, hogy) *az isteni Gondviselés buktatta meg a kommunizmust. A kommunizmus mint rendszer bizonyos tekintetben saját magától bukkott meg. Hibái és visszaélései miatt bukkott meg.*” (Szulc, 1996: 328-330)

Talán ezért is érte újabb sokként az Egyesült Államokat, hogy a pápa hevesen ellenezte az iraki háborút, és a közel-keleti keresztény közösségeket féltve nyíltan bírálta Bush megelőző csapását és az amerikai unilateralizmust. Bár a Szentszék a 2001. szeptember 11-i terrortámadás után maximális támogatásáról biztosította az amerikaiakat, a guantánamói bázison fogva tartottak kínzása miatt kirobbant botrány, és Condoleezza Rice elutasító viselkedése Pio Laghi pápai követtel szemben a szakadék mélyüléséhez vezetett. (Capote, 2012) A közelgő elnökválasztásokra rányomta volna bélyegét egy, a Vatikán által, önkéntelenül is szított USA-ellenesség, ezért Bush kampányát megszakítva 2004-ben Európába utazott az egyházfőhöz. Ám Canossa-járásának sikerét ismét külügyminiszterének udvariatsága árnyékolta be, ugyanis Rice nem vett részt az audiencián. A diplomáciai baki ellenére II. János Pál Busht támogatta a katolikus Kerryvel szemben a hasonló erkölcsi értékrend miatt, XVI. Benedek pedig amerikai útjával járult hozzá a *détente*-hez. Cserébe az elnök öt katolikus vallású tagot nevezett ki a Legfelsőbb Bíróság bírái közé.

4.1.4. Erősödő katolikus egyházi jelenlét Kubában

A sziget közel 11 millió lakosának több mint fele katolikusnak vallja magát, ám csupán 5-10%-uk jár rendszeresen templomba. A 11 egyházmegyében körülbelül 300 egyházközség és 2200 egyéb lelkészi központ található. Jelenleg 17 püspök, 361 pap és 2000 misszionárius lát el szolgálatot Kubában; több mint ezer diák tanul a 22 különböző egyházi iskolában. Emellett két kórházat, egy leprásokat gondozó intézményt, nyolc öreg- és mozgássérült-otthont, három árvaházat és óvodát is üzemeltet a katolikus egyház a szigeten (VIS, 2012) a gyógyszerellátó pontok mellett. Ezen kívül számítástechnikai tanfolyamokat tartanak az érdeklődőknek, és külföldi mozifilmeket vetítenek a fiataloknak.

A Szentszék számos kubai jótékonyági kezdeményezés elindítója: az oktatás, az egészségügy és a természeti katasztrófák utáni újjáépítés területén is együttműködik a kubai vezetéssel. Az 1992-ben II. János Pál pápa által alapított *Populorum Progressio* Alapítvány egy egyedülálló és komplex szervezet, amely a bennszülött és mesztic afroamerikai gyökerekkel rendelkező latin-amerikai lakosságot célozza meg agrár-, vállalkozói, infrastrukturális, egészségügyi és

oktatási programjaival. Bár Kubának kis szelet jut a 15 millió USD-os büdzséből, az ivóvíz és a szennyvízvezetékek biztosításával növeli a Vatikán presztízsét a szigeten. A *Catholic Relief Services* az utóbbi 22 évben közel 32 millió dollárt folyósított Kubának a *Caritas Cubán* keresztül az alultápláltság csökkentése érdekében (Ordonez–Hall, 2012).

Bár elsősorban a szegények megsegítése a célja, a társadalmi elfogadottságát és jelenlétét is erősíti az egyház az új, 54 diákot elszállásoló papi szeminárium megépítésével. Jelentőségét nemcsak az mutatja, hogy ez az első újjépítésű egyházi létesítmény a forradalom óta, hanem az is, hogy a Havannától nem messze nyílt intézmény 2010. novemberi felavatásán Raúl Castro is megjelent.

A reformokat bevezető elnök államában egy új vállalkozói réteg van kibontakozóban, amely jelenleg kizárólag egy egyházi fenntartású intézményben, a havannai *Seminario San Carlos y San Ambrosio*ban szerezhet *Master of Business Administration* üzletvezetési diplomát, és az egyházi kezdeményezésre induló *clases de liderazgo* óráin sajátíthatja el többek között a könyvvitel és a marketing alapjait. A szívélyes viszony fenntartása tehát mindkét félnek kedvező, sőt, a kis üzlettulajdonosok a szakmai ismeretanyag megszerzésén túl is profitálhatnak belőle, hiszen a katolikus intézményekben szilárd erkölcsi alapokat is kapnak. (Padgett, 2011)

A katolikus egyház a médiában is aktív: a szigorú kormányzati cenzúra árnyékában egy tucatnyi magazint jelentethet meg körülbelül 50 ezer példányban. A kiadványok a hívők védelmében körültekintően fogalmazzák meg a kritikát, ezért a kötelezően beszolgáltatandó példányokat vagy át sem nézik a hivatalnokok, vagy csak legyintenek rá, hogy „*mintha kicsit túloznának, azért ez nem egészen így van*”. (Lionet, 2003)

Ugyanúgy bírálják a belföldi döntéseket, mint a külföldi politikát, miközben értéket közvetítenek; így az egyház nem válik sem ellenzéki párttá, sem a kormány szócsövénvé. A híveket arra buzdítják, hogy cselekedjenek a saját józan belátásuk szerint.

A folyamatosan fennálló kubai-vatikáni kapcsolatrendszernek köszönhetően jelentős engedményeket sikerült kiharcolnia a katolikusoknak: misézhetnek börtönökben, az egyházi épületek felújításához jegyre vásárolhatnak építőanyagot, illetve a jogi státusszal nem rendelkező „házi templomokkal” szemben is elnéző a hatalom, amely a társadalombiztosítást a papokra is kiterjesztette (VIS, 2012).

A normalizálódó kapcsolatok egyre erősebb egyház–állam együttműködést jelentettek a karibi ország számára, ezért 2009 végén Jaime Lucas Ortega y Alamino Kuba püspöki karának vezetője érkezettnek látta az időt a tárgyalásokra a politikai foglyok szabadon bocsátásáról. Ehhez előbb okos retorikával meg kellett puhítani a kubai kormányt.

Ortega szerint a gazdasági nehézségek, az amerikai embargó, a három hurrikán okozta természeti csapások és az emberi jogokkal történő visszaélések nemzetközi visszhangja a 21. század legnagyobb válságába taszították Kubát. Nyíltan bírálta a sztálinista mintára felállított bürokráciát, a szocialista rendszer fogyatékoságait, amelyek apatikus munkásokat nevelnek, szerinte ezek felelősek az alacsony termelékenységért is. Elkerülhetetlennek és létfontosságúnak nevezte az USA és Kuba közötti párbeszéd megindítását, amely kitörést jelenthetne a mintegy fél évszázada keringő ördögi körből. Bár Obama elnöksége kezdetén közvetlen dialógust ígért, az új elnök mégis az előző kormányok által használt régi modellt alkalmazta a bilaterális relációkra. A katolikusok szerint a gazdasági embargó morálisan nem igazolható, még akkor sem, ha az egyház sem elégedett a politikai bebörtönzöttek helyzetével, és a Castro-rezsim vezetőségét olyan intézkedések meghozatalára biztatja, amelyek segítségével elkerülhetők lennének a sajtóban óriási negatív publicitást kapott halálesetek.

A verbális háborút megállítandó a bíboros a börtönben raboskodóktól az éhségstrájk feladását kérte – eredménytelenül. Guillermo Fariñas Hernández ellenzéki újságíró Orlando Zapata Tamayo példáját követve 2010 februárjában éhségstrájkot kezdett, és 26 rossz egészségi állapotban lévő politikai fogoly szabadon bocsátását követelte. Mivel a kubai állam nem ismerte és továbbra sem ismeri el a politikai nézeteik miatt elítéltek létezését, nem tett eleget Fariñas követeléseinek.

Dominique Mamberti, a Vatikáni Államközi Kapcsolatok titkára 2010. júniusi kubai látogatása megerősítette, hogy a kubai–vatikáni relációk kedvező korszaka kezdődött meg. A Szentszék és Kuba között 75 éve fennálló diplomáciai kapcsolatok ünnepe alkalmából érkező Mamberti pásztori feladatokat is ellátott a szigeten: részt vett a 10. Katolikus Szociális Héten¹⁷⁸, ahol beszédében a laicitás fogalmát boncolgatta. A beszéd szövegét vizsgálva szembeűnik, hogy a kényes témát tudományosan közelítette meg; és óvatos, körültekintő szóhasználattal próbált rávilágítani az állam kötelességeire hívő állampolgáraival szemben; valamint kitért arra is, hogy egy kommunista államban hogyan értelmezhető az egyház és a vezetés kapcsolata. A laikus szó egy ősi jelentését hangsúlyozta, amely azokat az egyszerű hívőket jelölte, akik nem tartoztak sem a papi rendekhez, sem a szerzetesekhez. Értelmezésében a laicitást meg kell tisztítani az évszázadok során ráakódott negatív konnotációtól: nem „*támadó és kirekesztő*”, hanem biztosítja az emberek szabad vallásgyakorlását. A pápai követ retorikájában mellőzte a radikális nézeteket, a beszéd élét tompítva kivívta a kormány hivatalnokainak szimpátiáját, így kiváló diplomataként egy ügyes

¹⁷⁸ *Semana Social Católica*, 2010. június 16-20.

szónoklattal nemcsak a viszony új alapokra helyezését indította el, hanem újabb, apró engedmények ígérletét szerezte meg a karibi állam hívői számára.

Az egyházi közbenjárásnak, Ortega bíboros és Raúl Castro négyórás tárgyalásának, és a spanyol állam nyomásának köszönhetően még ez évben szabadon engedték a súlyos beteg, börtönben deréktól lefelé lebényt Ariel Sigler Amayát, a 2003-ban monstre perekben ellenzéki tevékenységükért elítélt 75-ök (*Grupo de los 75*) csoportjának tagját, akit 52 politikai fogoly, köztük a Keresztény Felszabadítási Mozgalom tagjainak szabadon bocsátása követett.¹⁷⁹ A hírt üdvözlőlvén Guillermo Fariñas felhagyott az éhségstrájkjal,¹⁸⁰ a Nők Fehérben¹⁸¹ ellenzéki csoport vezetője, Laura Pollán¹⁸² pedig az igazi szabadság és demokrácia irányába tett első jelentős lépésként értékelte a kubai kormány gesztusát. Ortega nagyságát mi sem bizonyította jobban, hogy politikai erőfeszítéseit méltányolva és vallási vezetői rátermettségének elismeréseképpen az egyház 75 éves korán túl is megtartotta érseki méltóságában. (Amuchastegui, 2012)

4.1.5. *Konstruktív együttműködés és kölcsönös tisztelet*

„Bár a negyven marxista év nem múlik el nyomtalanul, a kultúra keretei továbbra is keresztények.”

Jaime Lucas Ortega y Alamino

Vajon Kuba csupán a gyökereihez tér vissza azért, hogy újra felfedezze a katolicizmust? Tény, hogy a pap Felix Varela volt a nép első művelője, aki a

¹⁷⁹ A 75 elítélt 6 és 28 év közötti letöltendő börtönbüntetést kapott, ám a *Damas de Blanco* közbenjárására, valamint nemzetközi nyomásra a csoport 23 tagját már szabadon bocsátották. A spanyol kormány mellett az amerikai és a chilei vezetés is vízumot ajánlott a volt raboknak, ám legalább hárman a Kubában maradás mellett döntöttek. Rajtuk kívül még több mint száz, az ország destabilizációját előkészítő foglyot tartott ekkor számon a betiltott, de megtúrt Emberi Jogok és a Nemzeti Megbékélés Kubai Bizottsága (*Comisión Cubana de Derechos Humanos y Reconciliación Nacional* – CCDHRN) nevű szervezet. Az 1960-as években közel 60 ezer politikai fogoly volt Kubában.

¹⁸⁰ Ám kilátásba helyezte, hogy amennyiben a szabadon bocsátottak 2010. november 7-én még nem tartózkodhatnak a saját otthonukban, több társukkal együtt kezdik meg az újabb tiltakozó akciót.

¹⁸¹ A 2003-ban letartóztatott ellenzéki aktivisták feleségeiből alakult csoport. A Nők Fehérben tagjai 2003 óta vasárnaponként misén vesznek részt, majd békés menettel tiltakoznak a politikai foglyok bebörtönzése ellen.

¹⁸² Pollán 2011-ben halt meg. Berta Soler, a Nők Fehérben új vezetője a kubai vezetést okolja a cukorbeteg Pollán haláláért, akit szerinte parancsra mérgezték meg.

történelemkönyvek tanúsága szerint megtanította gondolkodni a karibi állam lakóit. Sőt, a *Nuestra Señora de la Caridad del Cobre* Bazilika Szűz Mária-szobrát még korábban, közel négyszáz évvel ezelőtt találta meg három halász a Nipe-öböl partjainál, akik hitükben megerősödve tértek vissza útjukról; a kegytárgy fölé emelt kápolna pedig hamarosan népszerű zarándokhellyé vált.¹⁸³

A kubai-vatikáni kapcsolatok történetének megkoronázásaként 2012-ben XVI. Benedek pápa Kubába látogatott a sziget patrónusának tartott cobrei irgalmas szűz szobra felfedezésének 400. évfordulója alkalmából. A március 26-án Santiago de Cubában tartott misén Raúl Castro mellett csaknem kétszázezer hívő vett részt vallási és politikai kinyilatkoztatásokat is várva.

Ám sokak csalódására XVI. Benedek szavait tágan lehetett értelmezni, tartózkodott a vakmerő kijelentésektől és az erőteljes szimbolizmustól, célja elsősorban a szabad vallásgyakorlás gyakorlatának méltatása volt egy immár olyan államban, ahol bátran celebrálhatnak a papok misét a nyilvánosság előtt. A kubai vezetést az eredmények megtartására és a reformok folytatására buzdította, hogy megfelelő közeget teremtsen a békés együttműködésnek. (VIS, 2012)

Nem meglepő, hogy megindultak a találgatások, hogy a pápa és Fidel Castro négyszemközti megbeszélése miatt nyilatkozott-e visszafogottan az egyházfő. Sokak szerint a találkózón ugyanis a katolikus egyháznak tett további engedményekről, egy különleges megállapodásról esett szó. Főként, miután egy hónappal később a kubai vezetés munkaszüneti napnak nyilvánította nagypénteket. A szóbeszéd azonban valószínűleg alaptalan volt, mert a magánjellegű találkózón könyvekről, hitről és racionalitásról, valamint a globalizálódó világ emberének lehetőségeiről beszélgettek a felek; a nagypéntekről szóló döntés pedig egy hosszabb folyamat gyümölcse volt, amely a pápai látogatásra érett meg.

Elemzők szerint XVI. Benedek többet törődött a vallással, mint a politikával. De felróható ez neki? Általában a vatikáni szóvivő, Federico Lombardi fogalmazott meg keményebb kritikát a világ eseményeivel kapcsolatban, hogy a keresztény értékek közvetítése mellett megőrizze a Szentszék nemzetközi szerepét és súlyát, láthatóságát a globális térben. A Vatikán az ő nyilatkozataiban ítélte el a hétköznapi emberek életét megkeserítő embargót, és

¹⁸³ A történet szerint a nyakában Szűz Máriát ábrázoló medált hordó rabszolga, Juan égi segítségért fohászolt a viharba került csónakban, amelyet hitük szerint a szent mentett meg a pusztulástól. Tőlük nem messze az immár nem háborgó vízben lebegett Mária szobra, amely csodás megmenekülésük szimbóluma lett. A Cobrei Irgalmas Szűzanyát XV. Benedek pápa 1915-ben Kuba védőszentjévé nyilvánította.

ő volt az, aki nyomatékostotta, hogy a sűrű programja miatt a pápa nem fogadja azokat a disszidenseket, akik egy háromnapos templomfoglaló akciójukkal hívták fel magukra a figyelmet a pápalátogatás alatt.

A katolikus egyház számos hívő támogatását veszítette el a miami kubai közösségek köréből, főleg azután, hogy az emigráns csoportok tudomására jutott, hogy a szoros menetrend ellenére az egyházfő meglátogatta a szigeten kezelt, súlyosan beteg venezuelai elnököt, Hugo Chávezt. Ezért az Egyesült Államok megpróbált hasznot húzni a disszidensek és a katolikus egyház között növekvő feszültségéből. Ám a Vatikán sem felejtette el Condoleezza Rice hívős fogadtatását és távollétét a pápai audienciáról, így az egyházfő részletesebb indoklás nélkül utasíthatta vissza a külügyminiszter kérését, hogy beszéljék át a közel-keleti és a kubai helyzetet. Erre válaszul, és a szexuális zaklatással vádolt papok körüli botrányt követően az Obama-adminisztráció pénzmosság gyanújával felvette a Vatikánt a gazdasági bűnözők listájára. (Capote, 2012) Egy hónappal később a pápa Kubába utazott.

A diplomáciai mérleghintát az anakronisztikus embargó feloldásával lehetne egyensúlyba hozni. Ehhez az Egyesült Államoknak be kellene látnia, hogy Kuba Oroszország kiemelt támogatása nélkül nem jelent fenyegetést az amerikaiaknak, és hogy a lejárató médiakampányok a Vatikánt teszik szimpatikussá a nemzetközi közvélemény szemében, nem azokat a politikusokat, akik csupán egy monolitikus, hatalommaximalizálásra törekvő, vagyonos vallási-politikai szervezetként láttatják a katolikus egyházat. Az Európai Unió sem lép fel közvetítőként a kérdésben, sőt, távol tartja magát a vitától: egyrészt lefoglalják a saját belső ügyei; másrészt valószínűleg a Vatikánnak otthont adó kontinens katolikus többségű tagállamai a Szentszék mellé állnának a kérdésben; és mivel a transzatlanti partnert, az Egyesült Államokat nem kívánja maga ellen fordítani, inkább hallgat az ügyben.

Fontos leszögezni, hogy a katolikusok progresszív hozzáállása és célja nem egyenlő egy kommunista rendszer helyébe lépő alternatívával. A bibliai missziót („*áldottak legyenek a békehozók*”) teljesítik a konfliktusok oldásával, és mediátorként lépnek fel a politikai bűnösök szabadon bocsátása érdekében, valamint közvetítenek a civil társadalom és a kormány között – amely nemzetközileg elismert, befolyásos aktorrá teszi egyházukat. (IPE, 2012)

A vatikáni iratok tanulmányozása mellett a pápai beszédek vizsgálata adhatja talán a legpontosabb képet az egyházfő által képviselt hitközösség és szervezet céljairól, valamint a vallott eszmékről. Bár a katolikus egyházat szigorú hitelvek kötik, világi kérdésekben mindig is fontos szerepet játszott az éppen regnáló pápa világszemlélete, személyes meggyőződése bizonyos nemzetközi politikai és gazdasági kérdésekben.

A lengyel II. János Pál pápa a szülőhazájának a sorsát is a szívében viselve igyekezett hozzájárulni a kelet-európai rendszerváltozásokhoz, és Kubában is az egyház és a rezsim közeledését szorgalmazta, miközben hangsúlyozta, hogy politikai kérdésekben nem kíván és egyházfőként nem is tiszte állást foglalni. *„Feladatánál és illetékességénél fogva az egyház semmiképpen nem elegendik politikai közösséggel és nincs köze semmilyen politikai rendszerhez. ... A politikai hatalom a politikai közösségeket illeti. Az egyház, mint Krisztus által alapított közösség, nem törekszik ilyen hatalomra.”* Emellett azonban kijelentette, hogy az emberségesség és a társadalmi jólét érdekében kész kritikával illetni az elnyomó és igazságtalan rendszereket és szót emel a hatalmi visszaélésekkel szemben: *„... a kormányzás módszere nem irányulhat csupán a hatalom megőrzésére, hanem szolgálnia kell a társadalmi igazságosságot. Vagyis: a politikai közösség általános jólétét! A szociális igazságosság és a közjó közeli fogalmak, mert mindkettő szociális kapcsolatok olyan formájára törekszik, amely megerősíti a személy transzcendentális jellegét. ... Ezért foglal állást oly gyakran az egyház politikai kérdésekben: hűségben az evangéliummal és hűségben az emberrel.”* (II. János Pál, idézi Sáringer, 2005: 130-131)

A pápa nemcsak a kommunista rendszert bírálta, hanem felismerte a kapitalizmusban rejlő veszélyeket is, és mérsékletességre, óvatosságra intette az átalakulást megtapasztaló európai államokat, valamint a nyugati társadalmakat is. Az új évezred feszültségeit a gazdagok és a szegények között, a fejlett Nyugat és a gazdaságilag alacsonyabb fokon álló Harmadik Világ országai között kialakuló konfliktusban látta. Mint mondta, bár a kommunizmus megbukott, a túl szabadelvű kapitalizmus is káros az emberiségre: az elidegenedés, a felszínes, anyagiasság embereket nevelő társadalom veszélye erkölcsromboló hatásában rejlik. Egyfajta közép-, de nem harmadik utat keresett, ám egyházi vezetőként nem érezte úgy, hogy meg tudja és meg is nevezheti a helyes utat: *„Az egyháznak nem feladata, hogy modelleket kínáljon. Valódi és tényleg hatékony modellek csak a különböző történelmi helyzetekben szülehetnek a felelős személyek erőfeszítése nyomán, akik a konkrét problémákkal azok egymással összefüggő társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális vonatkozásával szembekerülnek”* (Szulc, 1996: 355).¹⁸⁴ Fontosnak tartotta a demokrácia és az erős civil társadalom megteremtését, ám Kuba

¹⁸⁴ Az új világrend olvasatában a következőképpen néz ki: *„Kiegyensúlyozott állameszmény, amely tisztában van saját értékével és szükségességével, miközben meg tudja magát védeni minden totalitárius törekvéstől; egy állam tehát, amely úgy van kigondolva, hogy szolgálja a civil társadalom összefogását, védelmét és orientációját, tisztelje annak indítékait és értékeit; egy állam, amely a jogrend talaján áll, s amely mindenkinek elegendő jogi garanciát kínál a tisztas megélhetéshez, egyszersmind támogatja a legsérülékenyebbeket, és segíti őket abban, hogy meg ne hódoljanak a hatalmasok arroganciája vagy közönye előtt... A demokrácia értékét olyképpen fogja*

esetében a katolikus egyháznak tett engedmények érdekében és a Castro-rezsim vallási toleranciáját méltányolva nem a demokratikus berendezkedés szükségességét, hanem a civil társadalom kialakulása feltételeinek kialakítását hangsúlyozta. A Fidel-rezsim néhány főbb gazdasági és jóléti elemét elfogadta és elismerte, mivel a marxizmussal együtt az egyház is elítéli a kizsákmányolást, és II. János Pál szerint a kommunizmus valós szükségletek kielégítésére jött létre. A megoldás során azonban az osztálytársadalom érdekeire hivatkozva embereket nyomtak el vagy öltek meg a karibi államban, ami viszont már teljesen ellentétes volt a Szentszék elveivel, így teljesen soha nem volt képes elfogadni a Castrók államát.

A kommunizmus és a katolicizmus közötti párhuzamról és hasonlóságról, vagy éppen azok méltó ellenfelekként való feltüntetéséről már a *Comandante* hatalomra kerülése előtt is számos cikk született: a Buenos Aires-i *Criterio* jezsuita folyóirat 1959-ben a mindent összefogó, egységes világnézetében látta a kommunizmus erősségét, ám hangsúlyozta, hogy egy ilyen erős rendszerrel csak egy hasonlóan átfogó világnézet veheti fel a versenyt: ez pedig a keresztény kozmikus rend. (Lavreckij, 1962: 9-10) Ám lehet-e egy egyház, annak világméretű szervezete és a katolikus hitbéli felfogás a kubai castróizmus alternatívája? Egyáltalán törekszik-e ilyen szerepre az egyház a karibi államban?

A politikai teológia szerint a kereszténység közösségteremtő képessége folytán és a világi hatalommal való viszonyán keresztül szükségszerűen politikai jelleget is ölt. Bár nehéz egy konkrét definíciót találni a fogalomra, a meghatározások közös eleme, hogy Isten országa egy intézményesült egyházban vitázik a politikai közösségekkel (Adam, 2008: 5-10), mindig az adott kor keretein belül beszél Istenről (Metz, 2004: 7), és minden történelmi helyzetben megfogalmazza a kereszténység üzenetét. Ezen kívül nem erőltet rá egyetlen politikát sem az egyházra, hanem azt vizsgálja, miként alakítsa ki életét a lehető legkedvezőbb módon a hívek és az egyházszerkezet számára. (Metz, 2004: 62) Néhány évszázad leforgása alatt alakult ki úgy az alkotmánya, a dogmái és Róma primátusa, hogy azok évezredekre is meghatározóak lehetnek. Bár minden korban ellentétek feszültek a világi és az egyházi hatalom között, a megváltozott politikai, gazdasági és társadalmi viszonyok új szerepek vállalására, a szervezeten belüli nyilvánosságra, reformokra és kritikára ösztönzik a Vatikánt a katolikus egyház fennmaradása érdekében.

föl, mint az állam résztvevő irányítását sajátos képviselői és ellenőrző szervein keresztül a közjó szolgálatában; olyan demokrácia, amelynek – minden törvényt és szabályt megelőzve – alapvető értékekből kikovácsolt lelke van, mert ilyen lélek nélkül könnyen átfordulhat valamely nyílt vagy alig leplezett totális rendszerbe” (Szulc, 1996: 356-357).

Kétséget kizáróan nincs még egy olyan nem kommunista entitás, amely képes volna valódi komplex kihívást jelenteni a jelenlegi kubai vezetésnek, mint a római katolikus egyház. Állandóságot nyújt, erkölcsi keretrendszert ad, oktat és nevel, miközben a politikai aktivitás szimbólumává válik. A pártpolitikai ideológiáktól teljesen független szervezet célja a mozgósítás és a hajdani morális vezetői szerepének helyreállítása. Retorikai szótárában az elítél, küzd, legyőz és térdre kényszerít címszavak helyett a nyílt párbeszéd, az új ötletek, a pluralizmus és a megbékélés szerepel. A rendszerváltás milyenségétől függetlenül egy egységes, negatív politikai konnotációt nem hordozó „kubai nép” a víziójuk, ahol mindenki megtartja az identitását a keresztényi individualista kultúra túlélése érdekében. (Portada, 2008: 321-337)

2011-ben a megnyílt a Felix Varela kulturális központ (*Centro Cultural Padre Felix Varela*), ahol egyedülálló módon a Castro-rezsimet ellenzők és a rendszer támogatói is kifejtethetik nézeteiket, és – kulturált, békés módon – vitázhatnak a Kubába kényesnek számító politikai kérdésekben is.

A katolikus egyház kiemelkedő szerepét jelzi, hogy Felix Varelát is sikerül lassan a nagy nemzeti hősök sorába állítani. Jóllehet José Martí és Che Guevara a példakép, a kormányzat enyhülő politikáját mutatja, hogy beleegyezését adta a Varelát ünneplő eseményekhez és a hazafias pap nevét viselő intézményhez. A katolikus egyház profilja mellett az államvezetésnek is érdeke a Varela-kultusz megteremtése: patriotizmusa ráerősít a kubaiak hazaszeretetére, Kuba függetlenségére és a Castrók államának „egyedi és különleges” mivoltára, amely végső soron a propagandában leírt amerikai imperialista ideológiát gyengíti; továbbá még inkább magához fűzi a katolikus egyházat a neki biztosított engedményekkel, szívélyes gesztusokkal.

Ezt a pozitív irányt erősíti a 2013-ban megválasztott jezsuita Jorge Mario Bergoglio, Ferenc pápa személye is, aki első latin-amerikai katolikus egyházfőként a társadalmi befogadás és a morális értékek megőrzésének fontosságát hangsúlyozza. Bár nem szabad elhamarkodott következtetéseket levonni Ferenc pápa első egyházfőként töltött évéről, a vatikáni politika irányváltását jelezheti, hogy még 2013 szeptemberében fogadta a Nők Fehérben néhány tagját, akiket megáldott, és békés harcuk folytatására ösztönzött.

A katolikus egyház a legerősebb független és egyetlen országos szintű intézmény a szigeten; még a nem vallásos, babonás kubaiak is bíznak benne és elismerik erkölcsi autoritását. A kormány politikáját a cenzúra miatt leginkább vallási példabeszédeken, tanításokon keresztül és azok segítségével illetik kritikával, ezért is meglepő a 2013 szeptemberében kiadott pásztorlevél, amelyben nyíltan bírálják a fennálló rendszert.

Határozottabb reformokat tartanak szükségesnek, hogy megállítsák az emigrációt; szabadságot, nyitottságot és politikai pluralizmust, az állami paternalizmus felszámolását követelik; a vezetés biztosítsa a felelős, autonóm társadalmi szerveződések kialakulásához szükséges feltételeket. Beszélnek az új generációk megváltozott életszemléletéről, a személyes fejlődés előmozdításáról, a társadalmi párbeszéd és a vita lehetőségéről egy korlátozások nélküli miliőben, a nemzetközi kapcsolatok ápolásáról, az embargó feloldásáról és az Egyesült Államokkal való megbékéléstől. A pásztorlevél szerint a család az „*emberiség és az emberségesség iskolája*” (*humanidad* a spanyol nyelvű szövegben), az az egység, amely az értékek átadásával egészséges és konstruktív társadalmat szül. (La C. O. C. C., 2013)

4.1.6. Egy erős katolikus egyház és a jövő kihívásai

„...Sokkal nagyobb hőstett a kapitalizmus anyagiassága ellen szólni, mint a kommunizmus anyagiassága ellen. A kommunizmust könnyebben be tudjuk azonosítani, míg a konzumerizmus sokkal körmonfontabb és gyilkosabb.”

(Lengyel jezsuita szerzetes, idézi Kavanaugh, 2003: 210)

A katolikus az egyik legnagyobb szervezett világvallás, ma a katolikusok 40%-a, közel 425 millió fő (Pew Research Center, 2014) él Latin-Amerikában. Hiába nyernek egyre több hívet maguknak egyes protestáns vallások, valamint a muszlimok és a buddhisták, egyik sem rendelkezik olyan erős gyökerekkel és centralizált vezetéssel, mint a katolikus. Ez pedig a globalizálódó, gyorsan változó és elidegenedő világban egyfajta stabilitást, állandóságot nyújt, valamint szilárd erkölcsi alapokat ad, és egy erős közösséghez tartozás érzését biztosítja a hozzá csatlakozóknak.

A lelki megerősödésre vágyva az 1990-es években az amerikai közéletbe is betört a vallásosság, a főként protestáns vezetők nemcsak a „felebaráti” segítségnyújtásra, de a választási kampányokban való részvételre is buzdították híveiket, sőt, maguk is nyíltan támogattak egy-egy jelöltet. Mivel általában a konzervatív katolikus egyházzal ellentétes álláspontra helyezkedtek, kiélesedtek a két vallási közösség közötti ellentétek is. (Szulc, 1996: 368-370)

A latin-amerikai vallási statisztikák a forrástól függően rendkívül különböző képet mutatnak a szóban forgó államokról (Hagopian, 2005). A keresztény szervezetek (pl. *World Christian Database*) által gyűjtött adatok jelentős eltérést mutatnak a népszámlálások, illetve

a globális kutatási programok (pl. *World Values Survey*) eredményeihez képest, ezért nem célszerű a fentiek közül egy adatbázist kiragadni és annak az értékeit elemezni.

Releváns adataikat összehasonlítva azonban ugyanazt mutatják¹⁸⁵, így jól láthatók a nagy trendek, amelyek közül a legszembetűnőbb, hogy Latin-Amerikában a teljes lakossághoz viszonyítva csökken a katolikusok száma¹⁸⁶: a 20. század közepétől a közel 90 százalékról 69%-ra (Pew Research Center, 2014)¹⁸⁷ esett az arányuk annak ellenére, hogy számukat tekintve az évszázad utolsó évtizedeiben másfélszeresére nőtt a katolikus hívek csoportja¹⁸⁸. Ennek egyik fő oka az, hogy a népesség legalább kétharmadát kitevő szegény rétegek a markánsabb hitelveket megfogalmazó, a világ kérdéseiben radikálisabb álláspontra helyezkedő szektákhoz való csatlakozásban látják a kiutat. A hatásos szónoklatokat tartó pünkösdista prédikátorok lenyűgözik őket, és vonzóbb alternatívát látnak az általuk kínált útban, mint a meggyengült és megosztott katolikus egyház tanításaiban. Emellett a katolikus egyházra veszélyes az úgynevezett menedzsment-kereszténység is, amely elsősorban a vallási darwinizmus tanait hirdeti: amely szerint a megváltás már a Földön megtörténhet, a sikertelenség a hitehagyott emberek sajátja, míg a gazdagok és az erősek az Istennek megfelelő módon élnek, így jutalmul boldog életük lehet. (Biallowons, 2013: 66)

Bár már az 1968-as kolumbiai medellíni II. Latin-amerikai Püspöki Konferencián (CELAM) a „szegények teológiáját” hirdették meg követendő irányvonalként a kontinens déli részén, a katolikus egyházban több okból sem válhatott ez azonnal uralkodó nézetté. Egyrészt nem Európában és hosszas előljárói tanácskozás után született, hanem a szükség hívta életre; másrészt pedig tartottak attól a Vatikánban, hogy a hívek életkörülményein javítani kívánó, szociálisan különösen érzékeny latin püspökök is a marxista eszmék rabjaivá válnak¹⁸⁹. Ezért csökkentették a dél-amerikai egyházak vezetőinek hatalmát; szemináriumokat és teológiai

¹⁸⁵ Igazolják Rónay (2005) becslését.

¹⁸⁶ További közös vonás a helyi, kis vallási csoportok számának emelkedése, illetve a nagy egyházak és más hitközösségek nemzetközi kapcsolattrendszerének erősödése.

¹⁸⁷ 19% protestáns, 4% kisebb egyházhoz tartozónak vallja magát, míg 8% nem vallja magát hívőnek/nem tartozik egyetlen felekezethez sem. (Pew Research Center, 2014)

¹⁸⁸ A kutatás 18 országban, 30 ezer, három különböző nyelven (spanyol, portugál, guaraní) lefolytatott személyes interjú anyagából készült 2013 októbere és 2014 februárja között, a hibahatár az egyes országokra vonatkozóan 2,8-4% között mozog. Bár Kuba nem szerepelt a vizsgált államok között, a trendek egyéb források alapján hasonlóak a karibi államban is, a latin-amerikai változások pedig jól követhetőek a felmérés segítségével.

¹⁸⁹ A brazil ferences Leonardo Boff, Antonio Moser és a perui Gustavo Gutiérrez, a „felszabadítás teológiájának” vezető alakjai. Kihallgatásokkal és kemény vatikáni bírálattal kellett szembenézniük, míg Róma egyenesen fel nem szólította őket az új eszme megtagadására.

intézeteket zártak be; valamint felügyeleti szerveket hoztak létre, hogy kontrollálják az egyház „balra tolódását”. (Rónay, 2005: 187-198) Az országra szabott megoldásokra pedig nagy szükség van a latin-amerikai államokban, ahol teljesen más kérdések foglalkoztatják az embereket és más problémákkal kell szembenéznük. A szamaritánus, családi, liturgikus, prófétai és missziós dimenzió együttes jelenléte továbbra is fontos az amerikai kontinensen, ahol a társadalmi szolidaritásnak minden egyházi tevékenységet át kell hatnia.

Az egyház továbbra sem adja fel, hogy önálló tévé- és rádióadót üzemeltethessen Kubában – olyan csatornákat, ahol teljes mértékben maga alakítja ki a műsorrendet –; illetve új iskolákat nyisson. A globalizáció és a konzumerizmus korában ez utóbbi nemcsak a szigetállamban, de szerte a világban is egyre nehezebbé válik. A katolikus gyökerekkel nem rendelkező fiatalok megtérítéséhez elégtelen az eszközrendszerük, a modern generációk számára nem jelent nagy vonzóerőt a vallás az *Espacio Laical* kubai egyházi magazin társszerkesztője szerint: „*A mai fiatalok egy súlyos gazdasági válság alatt nőttek fel, ezért olthatatlan vágyat éreznek az anyagi javak iránt. Nekik nem egyszerű azonosulni egy ideállal, egy ideával, legyen az az egyházé, a forradalomé vagy a nemzeté. Az iPodhoz kötődnek. De egy absztrakt fogalomhoz? Nem.*” (Archibold–Burnett, 2012: 4)

Küng (2005: 273-275) lényegre törően fogalmazza meg a XX. század katolikus egyházának feladatait, amelyek közül a legfontosabb az adaptáció, a jelenkorhoz való igazodás, amelynek sem a középkorhoz való visszatérést, sem a modernizmus iránti feltétlen ragaszkodást nem szabad jelentenie. Nyitnia kell a nők felé, le kell vetkőznie a sztereotípiákat, és a krisztusi tanításokban rejlő egyenlőséget kell szem előtt tartania. Elvárás, hogy békeszerető, természetbarát és toleráns legyen más egyházakkal szemben elvetve Európa kizárólagosságát a katolikus egyház vezetését illetően. Ez utóbbi érdekében óriási előrelépés Ferenc pápa megválasztása, ami a pápa személyes tapasztalatainak, cselekedeteinek és habitusának köszönhetően egy emberközeli, megreformált egyházat hozhat az új évezred generációi számára.

A katolikus egyház láthatóan sikeresen lavíroz a karibi állam belpolitikai viszonyai között, ám az egyszerű papi szereptől a prófétai minőségig rögzös út vezet, és számos tényező kedvező együttállásától függ, hogy egyáltalán vezet-e.

A politikai vezetésnek nincs feltétlenül szüksége a katolikus egyházra mint a hit terjesztőjére, ám szövetségesként és partnerként annál inkább. Nélkülözhetetlenek az üzleti és számítástechnikai ismereteket oktató iskolái, amelyekben a leendő vállalkozóknak, egyben adófizetőknek mutatja meg, hogy miként igazodjanak el az új gazdasági környezetben. Nem szorul rá Amerika-barát, külföldi intézményekre, egyetemekre, szervezetekre, közösségekre,

amelyek szellemi tőkével és anyagi erőforrásokkal támogatnák a reformfolyamatot, de cserébe radikális, demokratikus jövőképekkel bombáznák a lakosságot. A kubai katolikusok mögött egy megbízható és nemzetközileg elismert és erős szervezet áll, amely változásokra buzdít, ám erőszakmentességre is int egyszerre. Ezzel pedig lecsillapítja a drasztikus és gyors átalakulást követelő hangokat, és mértékletességre, fokozatosságra szólít fel.

Raúl Castro ezt tartja szem előtt, amikor a pápák által celebrált misén vesz részt, vagy egyházi intézmény felavatásán jelenik meg. Számára ez nem hitbéli kérdés, hanem diplomácia: tudja, ha nem cselekszik így, hivatali ideje után jelentősen gyengülni fog a kommunista párt a kölcsönös tisztelet és megbecsülés hiánya miatt, illetve a katolikus egyházzal való súrlódások és a dialógus megszakadása az országa nemzetközi megítélésén is sokat rontana.

Raúl Castro 2011 áprilisában a VI. Pártkongresszuson a katolikus egyház szerepét méltatta, olvasatában az egyház *„jelentős mértékben hozzájárult a nemzet egységének védelméhez”*. (EcuRed.cu, 2014) Az államfő szerint az egyház segíthet megőrizni azokat az erkölcsi alapokat, amelyek a materialista és globalizálódó világban világszerte meginognak. (Piccona et al., 2013: 47) Ez pedig egybevág az egyház nézeteivel: az uniformizálódás és az elidegenedés ellen szólt XVI. Benedek pápa is, amikor Bábel tornyához hasonlította a globalizálódó világot: az egyesülés csak látszólag jelent egységet, a felszínesség morális lemaradás a technológiai fejlettséghez képest. (Ratzinger, 2004: 133-134) Ez utóbbi pedig rossz kezekben veszélyes fegyverré válhat, erőszakot szülhet. Az egyház azonban képes megadni azt a lelki mélységet és hitet, amellyel erkölcsileg is felemelkedhet az ember.

Az egyház mint társadalmi szereplő önként vállalja kvázi-partner szerepét a kubai kormány szövetségeseként, amennyiben az folytatja a reformokat és elkötelezett marad a nyitás mellett (Mujal-León in Piccone et al., 2013: 26): a *Washington Post* és más neves amerikai lapok Ortega bíborost egyenesen Raúl Castro partnerének nevezik.

Orlando Marquez Hidalgo, a havannai egyházmegye *Palabra Nueva* című kiadványának igazgatója és szerkesztője a katolikus egyház erejét és különleges helyzetét abban látja, hogy az a társadalom különböző rétegeivel – köztük nem katolikusokkal, ateistákkal – is kapcsolatot tud létesíteni és szót ért, ezért ünnepek alkalmával az állami televízióban és rádióban is gyakrabban megjelenhet, mint más nem állami entitás. A kubai vezetés egyre inkább elfogadja a lakosság „spirituális” igényeit, sőt, a Raúl Castróval folytatott közvetlen párbeszéd hatására politikai foglyokat bocsátottak szabadon. Az egyház különböző ingyenes számítástechnikai, kivállalkozói és gazdasági képzéseket tarthat, amelyek közül kiemelkedik a

spanyol Murciai Egyetemen közösen indított MBA program¹⁹⁰. Hidalgo szerint a reformokkal tűzdelt út egy fenntartható, nyitottabb szocializmushoz vezet, amellyel párhuzamosan megnyílnak a társadalmi megbékéléshez vezető kapuk. A nyitottság a katolikus egyház olvasatában elsősorban a véleménynyilvánítás szabadságát jelenti, ahol nincsen az egyház híd-szerepére szükség, mert az eszmecsere és a dialógus az egyház közreműködése nélkül is megnyilvánul a lakosság, a technokraták, a bürokraták és a hadsereg között, bel- és külföldön, valamint az emigráns közösséggel egyaránt. (Piccone et al., 2013: 1-23)

Kérdés, hogy ebben az esetben is olyan képes lesz-e a katolikus közösség ilyen erős maradni, véleményformáló szerepét megőrizni, és „csupán” hittel és vallással kapcsolatos, liturgikus tartalommal megtölteni a jelenlétét Kubában.

Nem elképzelhetetlen, hogy a katolikus egyház a jövőben egy kereszténydemokrata párt vagy egy békés, demokratikus átmenetet propagáló szervezet támogatójává válna – amely akár a kommunista reformer táborát is jelentheti –, ám a jelenlegi belpolitikai szívélyes viszony és a kölcsönös engedmények érdekében egyelőre valószínűbbnek tűnik, hogy megőrzi függetlenségét, és változásra buzdít, ám a politikai életben nem vesz részt.

4.2. Kihívó vagy támogató? A több millió követővel rendelkező santería

A rohamosan materializálódó világban egyre több akadállyal kell megküzdeniük a vallási szervezeteknek. A kubai katolikus egyháznak szélesebb társadalmi bázis kialakítására van szüksége, hogy felvegye a harcot a pünkösdistákkal, és találnia kell egy elhivatott színés bőrrű férfit, aki a vezetésével alternatívát jelenthet a *santería* követőinek.

Ez utóbbi ugyanis hivatalosan elismert, hierarchikus szervezet, írásba foglalt kánon és jól látható vezetők nélküli vallás, amely az afrikai *yoruba*, vagyis a behurcolt nigériai rabszolgák és a katolikus hit népszerű elemeit vegyíti. Éppen ez utóbbi miatt veszélyes a katolicizmusra, hiszen aki a *santeríához* nem áll közel, hívogató gospeljei és afrikai ritmusai miatt inkább az Amerikában elterjedt egyéb vallásokat választja. Mivel a *santería* nem szervezett egyház, és a rítusához elengedhetetlen a katolikus pap által történő megkeresztelés, nehéz megbecsülni, hogy hányan gyakorolhatják valamilyen formában ezt a vallást.¹⁹¹

¹⁹⁰ A szakot 2013-ig közel száz fő végezte el, oklevelüket a Murciai Egyetem állította ki.

¹⁹¹ Egyes becslések szerint a szigeten élők négyötöde kötődik valamilyen módon hozzá. Erre vonatkozóan nincsen megbízható friss adathalmaz, ám ugyanezt az arányt tükrözik a kubaiakkal készített interjúk, a helyi „szóbeszéd” és a kubai amerikai szakértők véleménye.

A *santería*, azaz a kubai szinkretikus vallás más szempontból is konkurenciát jelenthet a katolikus hitnek. A 16-19. század között az Afrikából (elsősorban a mai Nigériából és Beninből) a cukorültetvényekre hurcolt egymillió rabszolga nem önként adta fel hitét: erőszakkal keresztelték meg őket, ezért természetkultuszukat, ősi rítusaikat titokban megtartva isteneiket a katolikus szentekkel azonosították – azaz funkcionális és ábrázolásbeli hasonlóságok alapján állították párhuzamba a szenteket –, így a keresztényeknek nem szúrt szemet, ha egyházi ünnepeken a „katolikus Pantheon” alakjainak képében saját szentjeiket imádták. Bizonyos katolikus elemeket, amelyek illeszkedtek a *santería* szertartásainak kiforrott képébe, átvettek a keresztény vallásból: a katolikus kalendárium és énekek mellett a gyertyák és a szenteltvíz használata is rögzült az afrikai kultusz gyakorlatába. Bár a katolikusok szerint ez a folyamat éppen ellentétes irányban zajlott, a *santería* hívői a törzsi rituáléikra ható áramlatként tekintenek a kereszténységre, annak szentjeire pedig saját *orisháik*nak az egyik megnyilvánulásaként tekintenek¹⁹².

A két hit tehát nem zárja ki egymást: a keresztelés rítusa miatt a *santería* lényegében a katolikus hitre épül. II. János Pált számos kritika érte, hogy nem találkozott a *santerókkal* kubai látogatása alatt, ám Ortega szerint éppen azért, mert ők is katolikusok, így nincsen szükség vallásközi párbeszédre. (Piccone et al., 2013: 39-40)

A *santería* pedig egyre népszerűbb a kubaiak körében: rendkívül babonásak, gyakran kérnek útmutatást és hívnak gyógyító erőket a ceremóniákat házi templomokban vezénylő papok, papnők segítségével; akiknek gyógyfüvei, főzetei, rontások elleni rítusai máig rendkívül keresettek. Az általuk alkalmazott holisztikus módszerek nem véletlenül rendkívül elterjedtek: a kubai egészségügy Castro-féle reformja előtt nem létezett egységes, államilag finanszírozott ellátás, sőt, a vidéki területek nagy részén szinte semmilyen, nyugati értelemben vett orvosi szolgáltatás nem volt elérhető.

A gyógyítás mellett a másik hívőerő a dob és a tánc együttese: a transz ereje meggyőzőbb a természetfeletti erőket keresőknek, mint egy közös, lágy dallamokkal tűzdelt ima egy katolikus misén. A *santería* nem szekta, hiszen nem tagadja egyetlen egy vallás tanait sem, inkább a népi vallásosság megnyilvánulásának tartják a karibi államban, amelyet a Kubai

¹⁹² A Cobrei Irgalmas Szűz Osun, a folyó, a pénz, a gazdagság és a szerelem istennőjének megfelelője (Dornbach, 2009: 150)

Tudományos Akadémia vallásszociológiai kutatócsoportjának 1984-es tanulmánya is megerősített.¹⁹³ (Dornbach, 2009: 16-18)

A kubai vezetés és a szinkretikus vallás követői között soha nem volt látványos összetűzés, ugyanis ezek teljesen elkülönültek egymástól, miközben békésen megfértek egymás mellett. A *santería* soha nem próbált meg versenyezni az állammal, vagy alternatívát kínálni annak nem működő politikái esetén az élet egyetlen területén sem. Csendben, nem legálisan, de köztudottan működtek a kis szentélyek, ahol papjaik gyógyítottak és különböző szertartásaikat tartották. Sőt, a *santería* egyes követői az isteni jelleg megtestesülését látták a forradalomban, mert 1959. január elsején, Fidel Castro santiagói győzelmi beszéde alatt a *Comandante* vállára szállt egy fehér galamb.

Nincsenek dogmáik, kőbe vésett kánonjuk, megszeghetetlen hitelveik, ebből adódóan nincsenek a fennálló rendszerrel súlyos konfliktust kiváltó inherens szabályaik sem. Papjaik éves próféciája (*Ifa*¹⁹⁴ papjai kubai tanácsának levele) hétköznapi, mindenki számára könnyen befogadható, politikától és ideológiától mentes üzenetet közvetít, és az erkölcsi tartás, valamint a testi–lelki egészség megőrzésére helyezi a hangsúlyt, ahogyan a 2013-as és a 2014-ben kiadott levél is. A nők és az idősek tiszteletén túl összefogásra buzdít; egymás és a törvény tiszteletére szólít fel; óva int a tudatmódosító szerek, az alkohol, a kábítószer és a dohány használatától; valamint étkezési és öltözködési tanácsokkal is ellátja a követőit. (Havana Times, 2013. január 2. és 2014. január 2.)

Az üzenet jelentősége nemzetköziségében rejlik: minden évben publikálják angol nyelven is az interneten a *Havana Times* honlapján, ahol a világ más táján élő jorubák is figyelemmel követik a tanácsokat. A kommentek számából és változatosságából szembetűnik, hogy az *Ifa* hit követői Afrikától kezdve Dél-Amerikán át a karibi térségen keresztül az Egyesült Államokig mindenhol nagy becsben tartják a kubai papokat, és óriási lelki támogatást nyújtanak nekik erősítve a közösségi érzést.

¹⁹³ A latin-amerikai egyházon belül sincs egyetértés, hogy mi sorolható a szekta kategóriájába, hiszen egyes csoportok az egyéni világgéppel rendelkező hitközösségeket, míg mások a kereszténységből fakadó új elméleteket tartják annak.

¹⁹⁴ A jorubák közös hite.

4.3. Egyre növekvő és erősödő protestáns jelenlét

A kubaiak alig 5%-a tartozik valamely nem katolikus vagy protestáns egyházhoz; a szigeten reformátusok, evangélikusok, baptisták, pünkösdisták, episzkopálisok, adventisták, metodisták, kvékerek, mormonok, görög és orosz ortodoxok, Jehova Tanúi, muszlim hitűek, zsidók és buddhisták is élnek. A körülbelül kétezer kis egyház, kongregáció és *casas-culto*¹⁹⁵ közel felét 1992 után alapították¹⁹⁶, amikor Kubát az alkotmánymódosítás ateista államból szekuláris jellegűvé nyilvánította: a váltást követő öt évben 400 ezer főre nőtt az istentiszteletre rendszeresen járó protestáns hívők száma (Swarns, 1998).

A katolikus mellett a mai napig a protestáns egyházak a legerősebbek Kubában, ugyanis – egyházi előljárók és kutatók szerint – szimpatikusabbak voltak a forradalmat követően, mint a katolikus egyház; mivel kisebbek és kevésbé szervezettek voltak, valamint a hitbéli kérdésekre koncentráltak a politika helyett. A metodisták és a baptisták ráadásul a sziget leggyéribben lakott, szegény vidékein végeztek térítő és karitatív munkát, ahol később Fidel Castro is ambiciózus programba kezdett az egyenlőtlenségek felszámolása és az életszínvonal javítása érdekében. A missziókban egyre több kubai születésű hittérítő vett részt, szemben a spanyolok egyházával, amely antikommunista propagandájával és európai papjaival sokak szemében a gazdagok és a kiváltságosak egyháza volt. Sőt, utóbbi öndefiníciója ebben az időben negatív jelleget mutatott: a rendszerrel szemben határozta meg magát ahelyett, hogy valamilyen nemes ügy érdekében, például a rászorulókat gyámolításáért munkálkodott volna. A spanyol uralom alatt és után meggyengült, korruptnak bélyegzett, túl hierarchikus és dogmatikus katolikus egyház sok hívét veszítette el az Egyesült Államokba irányuló migráció miatt: elsősorban az európai telepesek és bevándorlók leszármazottai, a fehérbőrű közép- és felsőosztály tagjai hagyták el az országot Fidel Castro hatalomra kerülése után. Bár egy 1956-os felmérés szerint a lakosság több mint kilenczede egyáltalán nem járt templomba, kicsivel többen nyilatkozták azt, hogy hisznek isten létezésében, és közel négyötödük katolikusnak vagy protestánsnak vallotta magát (Chambers, 2005).

¹⁹⁵ Jelentése házi templom. Kis, vallási célból létrejött közösségek összejöveteli helyét, általában magánházakat jelent. Elegendő templom hiányában jöttek létre, az 1990-es évek reformjainak köszönhetően számuk háromezerre nőtt.

¹⁹⁶ A legnagyobb növekedést az evangélikus hiten alapuló vagy azt megújító közösségek könyvelhették el: öt év alatt 718 új kongregációt jegyeztek be hivatalosan (Castro, 2012: 89).

Jóllehet már a gyarmati időkben érkeztek protestáns bevándorlók a szigetre, és 1741-ben, a „Jenkins füle” háború alatt brit részről¹⁹⁷ került sor az első protestáns istentiszteletre kubai földön; a spanyol gyarmat katolikus államvallása és a vonzó alternatívát nyújtó, a katolicizmussal vegyülő *santería* mellett számottevően nem növekedett a protestánsok száma Kubában. Később is inkább a sziget keleti, kevésbé fejlett régióiban nyert meg magának híveket a protestantizmus, hiszen sem a katolikus egyház, sem a kormány nem fordított nagy figyelmet az elmaradott, nehezen megközelíthető vidékekre, továbbá a spanyol–amerikai harcok miatt érkező amerikai katonák és a térítő missziók is elsősorban a „még formálható, új” földön tevékenykedtek. Az északi baptisták Orientében, a déliek Pinar del Rióban, az episzkopálisok Matanzas tartományban, a kvékerek és a metodisták keleten, míg a presbiteriánusok és a kongregacionalisták nyugaton nyertek teret (Gott, 2012).

A függetlenség kivívását követően az Egyesült Államok gazdasági befolyásával egymást erősítve vettek részt a modernizációs folyamatokban, iskolákat alapítottak, majd az 1940-es alkotmány által laikusnak nevezett kubai államban a szabad vallásgyakorlásnak és az állam–egyház elválasztásának köszönhetően megerősödtek: egyre több folyóiratot, újságot és magazint alapítottak, rádióadókat üzemeltettek. 1941-ben alakult meg az Evangélikus Egyházak Kubai Tanácsa (*Concilio Cubano de Iglesias Evangélicas*), egy évtizeddel később pedig az Episzkopális Egyház (*Iglesia Episcopal*).

Kezdetben jó amerikai gazdasági és intézményi kapcsolataik ellenére anyagilag is támogatták a *Comandantét*, ugyanis Fidel ígéretet tett az erkölcsöt romboló iparágak: a kaszinók és a prostitúció, valamint a korrupció felszámolására. (Corse, 2007) Az ökumenikus párbeszéd nem volt elég erős, ugyanis a protestánsok mindig is közelebb álltak a forradalomhoz, mint a katolikusok, sőt, a Hetednap Adventisták közül sokan tevőlegesen is segítették a Sierra Maestrában rejtőzködő forradalmárokat: Fidel Castro hatalomra kerülésétől stabilitást és egy átlátható politikai és gazdasági rendszer megteremtését várták. (Noble–Rizzo, 2005: 24)

¹⁹⁷ A konfliktusokkal terhelt időszakban mindössze néhány évig tartózkodtak a britek Kuba földjén. Az úgynevezett „Jenkins füle” háború (*Guerra del Asiento*) az 1739-48 közötti fegyveres konfliktus Spanyolország és Nagy-Britannia között. Az utrechti béke értelmében (1713) Nagy-Britannia harminc évre kapott *asiento*-jogot (határozott mennyiségű áru és ötezer rabszolga szállítására évente a gyarmatokra), ám más termékekkel nem kereskedhetett az észak-amerikai spanyol gyarmatokon, ezt pedig igyekeztek kihasználni a csempészek. A brit-spanyol háborút (1727-29) követő sevillai egyezményben a britek vállalták, hogy az *asientót* ellenőrizendő spanyol katonák léphetnek a brit hajókra. Jenkins kapitány azt állította, hogy egy ilyen ellenőrzéskor egy spanyol katona levágta a fülét: ez volt a háborút kirobbantó incidens. Az aacheni békét követően a britek felhagytak a spanyol gyarmatok meghódításával.

Ekkor egyes becslések szerint ekkor körülbelül 250 ezren lehettek a kubai protestánsok, ám az 1960-as évek vallásüldözése miatt megkezdődött tisztogatásoknak és az állam egyházakat elítélő magatartása miatt számuk tizenöt-húsz év alatt az ötödére csökkent. Mivel az egyházak nem készültek fel egy ekkora horderejű, komplex politikai, gazdasági és társadalmi változásra, nem tudták hatékonyan megvédeni vagyonukat és teológiájuk tanait.

Bár az 1940-es években sikeres Keresztényszocialista Mozgalmat (*Movimiento Social Cristiano*) próbálták újraéleszteni, hogy ideológiai és politikai alternatívát jelentsen Fidel Castro rendszerének, a kísérlet kudarcba fulladt, ahogyan a *Nueva Teología Cubana* (NTC)¹⁹⁸ (Berges–Cárdenas, 1995: 3) új teológiai ökumenikus kezdeményezés is, amely a kubai szocializmus adta keretek között próbálta meg értelmezni a vallási kérdéseket, és teret kívánt nyerni a keresztény gondolatnak. Azonban sem az egyház és az állam éles elválasztásának a hívei, sem a keresztény konzervatív körök nem üdvözölték a vallás és egyház szerepének újraértelmezését: a szocializmussal való szimbiózist elfogadhatatlannak tartották.

Közös célok és az összefogás hiányában a protestáns felekezetek maguk is felelősnek érezték magukat hitközségeik meggyengüléséért. 1966-ban Arrastia tiszteletes így nyilatkozott: „*Nekünk, protestánsoknak nem volt programunk. Fidelt akartuk, hogy megszabaduljunk Batistától. Majd visszatértünk a hétköznapokhoz, a szűk értelemben vett evangelizációhoz.*” (Chambers, 2005)

A kubai vezetés 1971-ben, az Első Nemzeti Oktatási és Kulturális Kongresszusán vizsgálta meg először az egyes egyházak, szekták és vallási csoportok viselkedését; és döntött az „ellenreakciós” csoportok elleni harc szükségességéről, valamint olyan szabadidős és kulturális rendezvények szervezéséről, amelyek kiválthatták az egyházi eseményeket és vallási célú összejöveteleket. A katolikusok és a protestáns egyházak a papság átnevelő táborokba küldésével, iskoláik bezáratásával, Bibliáik elkobzását követően kevésbé voltak aktívak; a kongresszust követő években elzárkóztak a politikai véleménynyilvánítástól. Egyházaik alaptételei sem idéztek elő rendszerellenes magatartást¹⁹⁹, ezért a fenti intézkedések elsősorban szektákat és más felekezeteket, elsősorban az adventistákat és Jehova Tanúit érintették. Előbbiek képviselőitől például megtagadták a jogot, hogy részt vegyenek a hetednapos adventisták amerikai és világkonferenciáin, többek között Jamaicában és Ausztriában. A támogató közeg hiányában 1976-ra már csupán a lakosság 2%-a vallotta magát kereszténynek (Chambers, 2005).

¹⁹⁸ Az NTC-ről bővebben lásd Berges–Cardenas 1995-ös, idézett tanulmányát.

¹⁹⁹ Itt a hitbéli elvek és vallási alaptanok hétköznapi alkalmazásáról van szó.

Bár sok helyütt protestánsokként hivatkoznak Jehova Tanúira (*Watch Tower Society*), sem a református, sem az evangélikus egyházak nem fogadják be a felekezetet maguk közé, és az sem kíván az előbbiekhöz tartozni alapvető hittételeik különbözősége miatt. Számuk a második világháborút követően és a Fidel Castro hatalomra kerülését megelőző években nőtt néhány száz főről több tízezerre. A protestánsokkal kialakult konfliktus fő oka a hivatalos álláspont szerint, hogy Jehova Tanúi megtagadták a katonai szolgálatot, illetve „nem mutattak kellő tiszteletet” Kuba új vezetője iránt. A lelkészek úgy érezték, csak idő kérdése, hogy mikor illetik az egyházukat koholt vádakkal, amelyek alapot adhatnak a gyülekezetek vagyonának elkobzásához és az üldöztetéshez.²⁰⁰ Az 1964-ben bevezetett általános hadkötelezettség által előírt fegyveres szolgálat megtagadása miatt háromszáz férfit három év letöltendő szabadságvesztésre ítélték, míg másokat azért zártak börtönbe, mert nem tisztelegtek a kubai nemzeti lobogó előtt, nem énekelték a himnuszot, gyermekeik pedig nem vettek részt az iskolai „hazafias feladatokban”. Őket egy idő után el kellett különíteni, mert még a cellatársaikat is próbálták megtéríteni. (Calzon, 1976: 13-14) A kubai vezetés soha nem ismerte el hivatalosan a felekezetet; sőt, 1974-ben betiltották a mozgalmat. A marieli kikötőnyitáskor háromezren hagyták el a szigetet (Clark, 1985: 86), ám az 1990-as évekre még 30 ezren Kubában maradtak (Ramos, 1989: 143), számuk pedig azóta is folyamatosan nő. 1994-ben több, politikai bűnökért fogva tartott Jehova Tanúja kapott amnesztiát. Ezután irodát nyithattak a fővárosban, és engedélyt kaptak vallásos rendezvények tartására hasonló feltételekkel, mint a szigeten működő többi felekezet²⁰¹. A kubai vezetéssel kölcsönösen tiszteletben tartják egymást: előbbi a vallás szabad gyakorlása érdekében biztosítja számukra a jogaikat, míg Jehova Tanúi hitük előírásai szerint tiszteletet tanúsítanak az állam képviselői és a fennálló politikai berendezkedés iránt. Napjainkban körülbelül 95 ezer főt számlál a Jehova Tanúi felekezete Kubában; nagy – és egyre növekvő számuk miatt megkerülhetetlen – csoportot fognak képezni a társadalomban. Politikai karriert valószínűsíthetően nem fognak építeni, ugyanis hitük alaptétele, hogy semlegesek maradnak politikai ügyekben, ám a New York-i székhelyű mozgalom a gyors terjedésének köszönhetően az amerikai befolyást erősíti a szigeten.

Emellett számos, szoros nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező kisebb egyház és vallási csoport alakult meg vagy kapott működési engedélyt az elmúlt évtizedekben Kubában.

²⁰⁰ Noble Alexander írja visszaemlékezéseiben, hogy a *Jelenések könyvének* fenevadjáról prédikáló lelkészeket agitátorként bélyegezték meg, mivel Fidel Castrót *caballónak* (lónak) becézték, és úgy vélték, hogy róla, magáról az ördögről szólnak a példabeszédek. (Noble–Rizzo, 2005: 26)

²⁰¹ Például előzetes gyülekezési engedély kérése az illetékes hatóságtól.

Raúl Castro 2008-ban részt vett az első kubai orosz ortodox templom felszentelési ceremóniáján, kabinetje pedig 2013-ban engedélyt adott a kubai morva egyház bejegyzésére. A kubaiak körében népszerűek még a mormon hittérítők, akik elsősorban fiatal, spanyolajkú, vagy a spanyol nyelvet is anyanyelvi szinten beszélő amerikaiak.

A Kubai Iszlám Egyesületet 2007-ben alapították, bár már évtizedekkel azt megelőzően is működhetek kötetlenebb formában; vallási rítusaikat tartják, igaz, mecset még nem épült a szigeten. A több ezer kubai és külföldi diákként a szigeten élő muszlim hívő együttműködik más vallási közösségekkel, kölcsönösen tiszteletben tartják egymást: a Kubában szokásos toleranciát és békés egymás mellett élés gyakorlatát a 2001. szeptember 11-i amerikai terrortámadás után kezdődött negatív nemzetközi kampányok sem törték meg. (González Delgado, 2012)

Az USCIRF (az Egyesült Államok Nemzetközi Vallásszabadságért Felelős Bizottsága) jelentéseiben rendszeresen beszámol a szekták és kis egyházak, felekezetek vezetőit, papjait, hittérítőit (elsősorban pünkösdistákat, Jehova Tanúit) ért támadásokról, amelyek általában fizikai bántalmazást jelentenek. 2011-ben például több olyan esetet regisztráltak, amikor egy buszmegállóban tartott prédikáció után letartóztatták, és több órán át fogva tartották a pásztorokat. Az Új Apostoli Reformáció kis közösségét fenyegetéssel, pénzbüntetéssel, intézményeik bezárásával és zaklatással próbálják meg eltéríteni azon szándékuktól, hogy a Kubai Egyházak Tanácsának, a kubai kormány által elismert protestáns ernyőszervezetnek²⁰² a tagjait is megnyerjék a saját hitüknek.

Ugyanilyen bánásmódra számíthatnak a baptisták, főként a *Convención Bautista de Cuba Occidental*, amely támogatja a demokratikus mozgalmak aktivistáit, valamint nem tesz eleget a kormányzati előírásnak, miszerint egyszemélyes vezetőt nevezzenek ki a gyülekezet élére, ne egy testületet. A baptizmus kubai változatától nem idegen a társadalmi szerepvállalás, a politikai mozgalmak segítése: kialakulása is egy ilyen eseményhez köthető, hiszen az első baptisták a tízéves háború (1868-78) szabadságharcosaiból lettek, akik a spanyol retorziótól tartva Amerikába menekültek, majd néhány év múlva hazatérve Alberto J. Díaz vezetésével független kongregációt alapítottak Havannában. Díaz munkáját az Amerikából érkező baptista hittérítő misszió vette át szervezettebb formában (Morris, 2011: 1-6).

²⁰² A börtön és az üldöztetés összefogásra sarkallta a keresztényeket, ezért előbbi jogutódjaként számos névváltozás után 1995-ben jött létre a Kubai Egyházak Tanácsa, amely ma is a protestáns egyházak legnagyobb gyűjtőszervezete Kubában.

Az említett nyugati baptista szervezet tizenötezer hívet számlál, a keleti több mint 25 ezret, a másik kettő pedig összesen hét-nyolcezer taggal rendelkezik. A két kisebb és a nagy nyugati szervezet 2013 óta sikeres Facebook-oldalt működtet, amelynek több száz követője van. Sikeresen mozgósítanak tömegeket, és a többi kubai baptista csoporttal²⁰³, valamint az Egyesült Államokban működő baptista közösségekkel is jó viszonyt ápolnak.

Ha a baptista felekezetek híveit együttesen nézzük, a katolikus mellett az egyik legnagyobb egyházzól van szó, így a hatalmon lévő kommunista pártnak rendkívül fontos ellenőriznie azt, hogy milyen a tagok politikai orientációja, mi és hogyan befolyásolja a gondolkodásmódjukat. Tehát megadják a vallásszabadságot, de csak bizonyos kereteken belül, amíg az a rendszer ideológiáját nem sérti, és amíg inkább hitbéli kérdésekkel, a kubaiak moráljának erősítésével, vallási és kulturális összejövetelek szervezésével, oktatással foglalkozik.

Az oktatást és a szolidaritást hangsúlyozza az 1987-ben Havannában alapított Martin Luther King Junior Emlékközpontot üzemeltető (*Centro Memorial Martin Luther King, Jr.*) civil szervezet is, amely az Egyesült Államokban működő, elsősorban afroamerikai származású híveket tömörítő csoportok mintájára jött létre a Kubai Egyházak Tanácsának a támogatásával, miután az 1970-es években Raul Suárez vezetésével szakított a kubai déli baptista szervezettel, és baptista közösségükben nők is lelkipásztorokká válhattak. Népszerűségüket jól mutatja, hogy Suárezt 1992-ben a presbiteriánus Sergio Arcével együtt nemzetgyűlési taggá választották: a Fidel-éra kezdete óta nem volt példa arra, hogy vallási vezető vagy lelkipásztor lehessen képviselő az ANPP-ben.

A központ napjainkban gyógyszerosztási és AIDS-megelőzési kampányokat szervez, a brazil pedagógus–kutató Paulo Freire²⁰⁴ eszméi alapján speciális, gyakorlatias oktatási programokat indít, lakásépítési kampányt folytat Pogolottiban, a hurrikánkárokat közösségi akciók indításával igyekszik enyhíteni, valamint szorosan együttműködik a *Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra* (Földtulajdon Nélküli Mezőgazdasági Munkások Mozgalma) társadalmi–politikai, agrárreformokért küzdő brazil mozgalommal is. Magára társadalmi szereplőként, de nem főszereplőként tekint, amely „*felelős a valóság megváltoztatásáért*” (González Delgado, 2013). *Camino*s nevű kiadója nem csupán vallási

²⁰³ Összesen négy nagy közösség van a szigeten: *Convención Bautista de Cuba Oriental*, *Convención Bautista de Cuba Occidental*, *Convención Bautista Libre de Cuba*, *Fraternidad de Iglesias Bautistas*.

²⁰⁴ Paulo Freire (1921-1997) brazil pedagógus, filozófus és író, leghíresebb műve a *Pedagogia do Oprimido* (1970), az Elnyomottak pedagógiája. Olvasatában az oktatási folyamat soha nem semleges, környezetétől elhatárolt. A tanuló, az „elnyomott fél” csak úgy szabadulhat fel, ha passzív befogadóból aktív résztvevőjévé válik az interakciónak, és visszajelzéseivel maga is formálja a kontextust.

tárgyú műveket ad ki, hanem regényeket, versesköteteket és albumokat is. Dialógusra való nyitottságát jól példázza, hogy együttműködik a kormány által támogatott civil kezdeményezésekkel, amelyek a lakókörnyezet javításán fáradoznak, illetve szívesen lát vendégül külföldi „érdeklődőket” is, akiket hitbéli meggyőződésükre való tekintet nélkül tájékoztat a tevékenységéről, és igyekszik őket megnyerni az ügyének (Simon–van Gelder, 2007).

Közösségi jellegéből fakadóan népszerű a pünkösdista mozgalom is, amely az istentiszteletek és a közös ima mellett magánházaknál is tart összejöveteleket, amelyeken a hit személyes megtapasztalásának fontosságát hangsúlyozza, előtérbe helyezi a gyógyítást, a testi–lelki megújulást és az egészséget, közösen nevetnek. Ez a lazább szerveződésű, mégis szilárd erkölcsi alapokat és a csoporthoz tartozás érzését adó gyülekezet közel áll a kubai emberek életszemléletéhez, mindennapjaihoz.

Még az amerikai USCIRF ellenőrző bizottságai is arról számolnak be, hogy az utóbbi években nagyobb teret kaptak az egyházak Kubában. A karitatív és humanitárius tevékenység nemcsak a szegények, idősek, gyermekek és rászorulóknak támogatását jelenti szerte az országban; hanem egyre többször tarthatnak misét, istentiszteletet vagy közös imát a börtönökben; és szélesedett azoknak a politikailag érzékeny témáknak köre, amelyeket megvitathatnak az egyházi összejöveteleken a jelenlévők.

A katolikus egyház mellett a 22 egyházat és 12 ökumenikus mozgalmat tömörítő Kubai Egyházak Tanácsa is kapott vasárnapi műsoridőt az állami médiában. A tanács az 1992-ben kidolgozott ambiciózus, fenntartható fejlődést támogató programjának (*Programa de Desarrollo Sostenible del Consejo de Iglesias*) húszéves évfordulóján a régi célokat új, a globalizáció korában megjelenő kihívásokra adandó közös válaszokkal egészítette ki. Az ökumenikus párbeszéd, a környezet védelmének, az élelmiszerbiztonságon kívül az alternatív mezőgazdasági módszerek és energiaforrások feltérképezését jelölték meg fő célként a térítő és oktatómunka mellett. Az új évezredben kiemelt jelentőséget kapott a klímaváltozás káros hatásainak csökkentése, valamint a nők, az idősek és a szegények védelme, a társadalmi egyenlőség megteremtésében betöltött szerep egy szélesebb nemzetközi együttműködés kontextusában. (EcuRed.cu, 2014) A programok megvalósításában a kis, helyi önszervező csoportok önkéntes munkájára, valamint Németország, Kanada, Spanyolország, az Egyesült Államok, Belgium, Svájc és Nagy-Britannia segítségére számíthatnak. (Massón Sena, 2008: 287-289)

Jól látható tehát, hogy a vallási szervezetek tevékenységének köre egyre szélesebb, már nem csupán hittérítésre, szertartások tartására és karitatív tevékenységre korlátozódik.

Társadalmi szerepüket a kormány is felismerte, ezért igyekszik energiát fektetni az együttes erővel megvalósítható programokba: így az átlagemberek körében is népszerűbbé válik, az egyházak és a hitközösségek pedig nyitottak feléje, a békés egymás mellett élés és a kooperáció reményében nem szítanak feszültséget az állami intézmények és a vallási csoportok között. Erre pedig óriási szüksége van a kubai vezetésnek, ugyanis az egyházak külföldi testvérszervezetei főleg Amerikában és német hatásra igyekeznek nyomást gyakorolni kubai társaikra, hogy biztosítsanak helyet az önszerveződéshez, és teret a nyilvános vitához a civil szervezeteknek, a kormány potenciális ellenzékének, az illegalitásba kényszerült politikai ellenfeleknek.

Németország aktivitása kivételesnek tűnhet ez ügyben, ám érthető, ha ismerjük a miami kutatóintézetek, egyetemek²⁰⁵ és az ott élő disszidensek civil szervezetei²⁰⁶ által szervezett rendezvények egyik fő témáját és jellegét. Ez a megbékélés és a (rendszer)változás, amely egyik iskolapéldájának tekintik az 1990-es német újraegyesítést. A 2013-as konferencián Günter Nooke (1959-) német emberjogi aktivista és politikus a Kubában működő egyházak kötelességének nevezte a civileknek való segítségnyújtást, ahogyan a lutheránus lelkészek „tetőt adtak” a *Stasi* által üldözött nem-kormányzati szervezetek feje fölé a Német Demokratikus Köztársaságban.

Mivel a kis egyházak, vagy a vezetés által nem elismert szekták és vallási szervezetek anyagi lehetőségei korlátozottak a Castro-rezsimben, a külföldi segítséget élvező csoportok könnyen megerősödhetnek, főként abban az esetben, ha a partnerek és testvérszervezetek tevékenységét a „küldő” állam is tiszteletben tartja vagy szabályozásával segíti.

2011-ben az USA is tett egy lépést ebbe az irányba: ebben az évben Barack Obama elnök szélesítette azon amerikai állampolgárok körét, akik Kubába utazhatnak, így kulturális közösségek, iskolai csoportok, és vallási szervezetek tagjai is meglátogathatják a szigetet. Utóbbiak utazási könnyítését kiegészíti a rendelkezés, miszerint szabadon küldhetnek az Egyesült Államokból anyagi támogatást a karibi államban működő egyházaknak és felekezeteknek. (USCIRF, 2011: 225-226)

Így térítő misszióik sikeresebbek lehetnek azáltal, hogy változatosabb kikapcsolódási és tanulási lehetőségeket, szabadidős és kulturális programokat, vagy akár egészségügyi ellátást biztosítanak a hívők számára, főleg a gazdaságilag fejletlenebb mezőgazdasági régiókban.

²⁰⁵ Például az *Institute for Cuban and Cuban-American Studies*, a *University of Miami*, a *Cuban Research Institute*, a *Florida International University*, a *Miami Dade College* stb.

²⁰⁶ Például a *Cuba Study Group* non-profit szervezet, amelyet a republikánus Tomas Bilbao és Carlos A. Saladrigas üzletember vezet.

Ilyen esetekben a térítés sikere nem feltétlenül a lakosság tudatlanságát jelzi: a kubaiak nagy része művelt, tanult ember, viszont a bizonytalan gazdasági helyzet és az alacsony fizetések miatt sokan kilátástalannak látják helyzetüket, és szívesebben fordulnak az olyan szekták felé, amelyek szebb és gazdagabb jövőt ígérnek nekik. A protestáns tiszteletesek nagy része ráadásul már kubai születésű a katolikus egyházzal ellentétben, ahol a papság fele még mindig külföldről érkezik²⁰⁷, így könnyebben szót értenek a honfitársaikkal, jobban átérzik helyzetüket, osztoznak mindennapi gondjaikban: nem pedig kívülállóként próbálnak segíteni nekik.

4.4. Új vallási mozgalmak és közösségi formák

A fentiekén kívül van Latin-Amerikában egy olyan, egyre népszerűbb különleges közösségi forma, amely a protestáns, sokszínű, ám szervezett egyházakra is veszélyt jelenthet és a hívek számának csökkenését eredményezheti; ugyanakkor elképzelhető, hogy a jövőben éppen azokat erősíti: a *comunidad eclesial de base* (CEB). Ezek a kis dinamikus közösségek az eklészia olyan egységei, amelyeknek közös pontja a Biblia tanulmányozása, szövegének értelmezése, az abban foglalt tanítások alapján élt élet folytatása, és a szolidaritáson alapuló társadalmi programok indítása.

Bár az egyházak latin-amerikai helyzetét kutató szakemberek többsége (például Hewitt, 1991; Levine, 2007) katolikus közösségeket ért a CEB alatt, a *comunidad eclesial de base* jellemzői alapján e gyűjtőfogalom más keresztény, ám nem katolikus csoportokat is jelölhet. Mivel Kubában számos kis protestáns közösség alakult az elmúlt években hasonló céllal, dolgozatomban a fogalmat szélesebb értelemben használom: minden keresztény, a Bibliát tanulmányozó önszerveződő csoportot a CEB kategóriájába sorolok.

A kubai katolikus egyház a hozzá kötődő katolikus csoportokat a „*részvétel és az élet közösségeinek*” nevezi (*Comunidades de Participación y de Vida – CPV*). (Vital, 2014) Üdvözli jelenlétüket a templom nélküli kis falvakban, a gyéren lakott hegyvidéken, hiszen keresztény értékekre nevelnek, valamint olyan stabil közösségi háttérrel biztosítanak a híveknek, amelyet az egyház – többek között – intézményi szigora miatt²⁰⁸ vagy anyagi

²⁰⁷ 1998-as adat (Rifkin, 1998). Bár friss adat nem áll rendelkezésre ezzel kapcsolatban, a tendencia azt mutatja, hogy egyre több kubai pap áll az egyház szolgálatába. Az utánpótlást az új, helyi egyházi iskolákkal igyekeznek biztosítani.

²⁰⁸ A CPV-k tagjai nem feltétlen teljes tagjai a katolikus egyháznak, mert például a keresztség kivételével nem részesülnek bizonyos szentségek (oltáriszentség, bérnálás stb.) kegyelmében.

lehetőségeinek híján nem képes az adott területen megvalósítani. Mivel ezek mindegyike keresztény csoport, hidat teremthetnek a katolikusok és a protestánsok között, elősegíthetik az együttműködésüket, a vallások közötti tolerancia erősítését. A veszélyt éppen kötetlen jellegük jelenti az egyházakra nézve, hiszen laza szerveződéseik általában nem tagozódnak be egyetlen egyházi hierarchiába sem, azokon kívül állnak, így nem kötelező azonosulni azok hittételeivel és akár szembe is mehetnek bizonyos dogmákkal.

Olyan jelentős társadalmi tökét képviselő kis vallásos csoportok ezek, amelyek intézményi kötöttségek nélkül a politikai életben is nagyobb szerepet vállalhatnak, így sajátos, közös hiten alapuló laza szerveződéseikből könnyen civil szervezetekké alakulhatnak, *bottom-up* mozgalmak elindítójává válhatnak, és akár egy szélesebb társadalmi összefogás megteremtésével alternatív pártokat, ellenzéki erőt képviselhetnek egy demokratikus átalakulás esetén. Utóbbi a köztük lévő földrajzi távolságok, különböző prioritásaik és problémáik miatt az elkövetkező év(tized)ekben nehezen elképzelhető, ám helyi szinten magukban hordozzák az önszerveződő, államtól és piactól elkülönülő kubai civil társadalom csíráit.

A Kubában működő vallási csoportokat vizsgálva a fogalmi keretek tisztázása végett ki kell térni egy másik, a szigeten elterjedt jelenségre: az 1980-as évektől megerősödő *Nuevos Movimientos Religiosos* (NMR)²⁰⁹, azaz a kevésbé intézményesült, sok esetben hivatalosan be sem jegyzett új vallási mozgalmak és csoportjaik számának a növekedésére.

Az új vallási mozgalmak fogalmát világszerte alkalmazzák a norma- és értékválsággal küzdő, fogyasztói társadalmakban zajló hasonló folyamatok leírására, ám jelen dolgozatban kizárólag a kubai elemzők és a Kubát kutató szakemberek (Platero, Berges, Calzadilla, Triana et al.) által használt jelentéstartalmat vizsgálom. Mivel a karibi államban szinte minden ilyen jellegű szerveződés keresztény és azon belül pünkösdi–protestáns alapokon áll, ezért a többi, néhány fős más vallású csoportot kiveszem az elemzés köréből. Továbbá Kubát illetően a szektákat sem tekintem a NMR részének, ugyanis azok társadalmi felelősségvállalása alacsony mértékű²¹⁰; valamint tartós, a kubai társadalom szintjén értékelhető közösség-szervező hatásuk nincs.

Az NMR közös jellemzője, hogy általában keresztény hagyományokból táplálkoznak, tagjaiknak szilárd erkölcsi alapokat adnak, és a hit megélésének új teret, egy rugalmas és

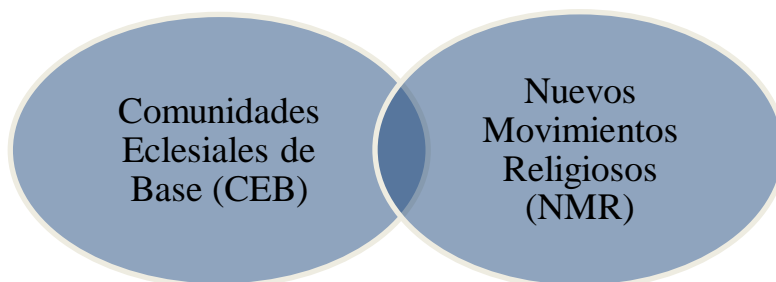
²⁰⁹ Elnevezésük is ez spanyolul: Új Vallási Mozgalmak.

²¹⁰ A szekta szó pejoratív kifejezéssé vált Kubában (is): rendkívül kirekesztőek, sok esetben szenzációhajhászok és színpadiasak ezek aszervezetek. Ám mivel jelen tanulmány nem elemzi részletekbe menően a szerepüket, így sem negatívan, sem pozitívan nem ítéli meg azokat.

bensőséges közösséget biztosítanak; miközben politikai, gazdasági vagy társadalmi szerepet is magukra kívánnak vállalni, akár külföldi támogatással is. Számos ilyen közösség a más államokban működő vallási csoportok kubai kiterjesztéseként is értelmezhető, mint például a brazil *Congregación Cristiana*, a kanadai *Iglesia Enmanuel Cristo la Roca* kubai szervezetei; de akár bizonyos fokú önállóságot is élvezhetnek, ahogyan a guatemalai *Misterios Buenas Nuevas de Liberación* és az amerikai *Visión Cristiana* „fiókszervezetei” (Fernández Estrada, 2013:8). Ezek a transznacionális hálózatokként is felfogható vallási mozgalmak nemcsak anyagi segítséget nyújtanak kubai csoportjaik működéséhez, hanem megismertetik őket a technológia vívmányaival; vezetőiknek képzést, fórumaikon nemzetközi részvételt biztosítanak; sőt, karitatív és szociális segítő munkáikkal a gyéren lakott, szegényebb vidékek lakóinak az életszínvonalán is javítani kívánnak. A „gyakorlatias vezetés” (Perera, 2014: 6) sok esetben magát az evangelizációt is háttérbe szorítja az új vallási mozgalmak csoportjai esetében.

Az említett szakértők az NMR közül az anyagi lehetőségeik miatt, és jobb „láthatóságuk” következtében főként a transznacionális szervezeteket tanulmányozzák; az autentikus mozgalmakat nem vagy csak érintőlegesen említik, így látszólag distinkciót tesznek a CEB és az NMR között, pedig téves következtetés volna a *comunidad eclesial de base* és az Új Vallási Mozgalmak között éles határvonalat húzni előbbit belföldi és alulról szerveződőként, utóbbit külföldi eredetűként és felülről kialakítottként jellemezve.

A fentiekből látható, hogy van bizonyos átfedés a CEB és a NMR között, még hozzá azoknak a csoportoknak az esetében, amelyeket nem külföldi mintára, más országban működő egyház vagy hitközség segítségével, vagy annak kubai tagjaként hoznak létre, hanem alulról szerveződve, közösségspecifikus problémák megoldására és a helyi igények kielégítésére. Elképzelhető, hogy az anyagi források bővülése miatt egy ilyen közösség külföldi támogatókat keres, és egy nagyobb, intézményesült közösség a pártfogásába veszi, ám számos olyan kis csoport van, amelyek ezt nem igénylik, vagy egy külföldi mozgalom nem tartja befogadásukat különös jelentőséggel bírónak, így függetlenek maradnak.

6. ábra: Az új vallási mozgalmak (NMR) csoportjai és az alulról szerveződő vallási közösségek (CEB) fogalmának szintetizálása

A 6. ábrán látható Venn-diagramon a két halmaz metszetében találhatóak ezek az önálló, alulról szerveződő csoportok, amelyek folyamatos fejlődésben vannak, és a tagok igényeihez alkalmazkodva új célokkal telítődnek meg. A közösen lefedett területen található csoportok közös jellemzői tehát: függetlenek, alulról szerveződők és keresztény értékeket képviselnek. A CEB oldalán a fennmaradó részen olyan katolikus és protestáns hitközségek és szervezetek állnak, amelyek kötődnek valamely intézményesült kubai egyházhhoz, vagy éppen annak a támogatásával jöttek létre. Az új vallási mozgalmak metszeten kívül eső része a külföldi kapcsolatokkal rendelkező, vagy transznacionális hálózathoz tartozó protestáns csoportokat jelenti: természetesen ebben a halmazban nincsenek katolikus csoportok, ugyanis a katolikus Kuba történelmi egyháza, megújulása sem hoz létre és nem is jelent új vallási mozgalmat.

Míg egyes csoportok megmaradnak a közös felolvasóestek, Biblia-értelmező összejövetelek és kulturális–rekreációs programok szervezésénél, mások önszegélyező közösségé válnak, szociális kezdeményezéseket indítanak. Így elképzelhető, hogy a jövőben lesznek olyanok is, amelyek új szintre lépve szélesebb körű összefogásra buzdítanak a közös, életminőséget javító projektek megvalósítása érdekében, az így nyert támogatottsággal felvértezve pedig akár a helyi, akár a magasabb szintű politikára is hatással lehetnek. Természetesen erre ebben a kialakulási fázisban még nincsen jelentős példa, ám a lehetőség bennük rejlik egy új, stabil erkölcsi háttérrel rendelkező, önszerveződő réteg kialakítására (mint például a matanzasi La Marinában vagy a havannai Pogolotti negyedben), és a kubaiak együttműködési hajlandóságának és segítőkészségének egy szervezettebb, legális korlátok közé terelésére.

Úgy vélem, hogy a kubai civil társadalom fejlődésének szempontjából különös fontossággal bír ezeknek az organikus csoportoknak a megjelenése, hiszen létrehozásuk célja

miatt egyediségük új minőséget jelent, és ez jelzi leginkább, hogy a kubai társadalom önszervező ereje az utóbbi évtizedekben az elkezdődött reformoknak köszönhetően nő.

4.5. A kubai egyházak jövője

*„Egyetlen politikai rendszer sem elég jó ahhoz,
hogy isten királyságával azonosíthassák;
és egyetlen egy rendszer sem annyira rossz,
hogy lerombolja azt.”*

(Rafael Cepeda: *Fidel Castro y el Reino de Dios*, 1960;
idézi Chambers, 2005)

A katolikus hegemoniát felváltotta a vallási pluralizmus, a konzervatív egyház mellett megjelentek vagy megerősödtek a nagyobb egyéni hitértelmezési és vallásgyakorlási szabadságot biztosító csoportok, amelyek felrázták a sokak által elkényelmesedettnek nevezett katolikus egyházat. Egyre népszerűbbek lettek az egyházakat atomizáló és a híveket fanatizáló csoportok, amelyek vezetőit a gyülekezet tagjai „szuperhősnek”, a keresztény bőség és a hatalom letéteményesének tartanak (Kramer, 2005: 104). Ez utóbbi népszerűségének növekedése pedig az erkölcsi értékrendszer szétesésének is tulajdonítható: a globalizálódó világban az anyagi javakra és az egyéni, önző boldogulásra tevődik át a hangsúly, a szolidaritás és a lelki nagyság üres szólam marad. A hanyatlás pedig a viszonylag zárt Kubát is sújtja.

Raúl Castro maga is kikelt a kubaiak romló morálja ellen egy 2013-as beszédében: attól tart, hogy a kubai nép hiába iskolázottabb minden eddiginél, nem feltétlen felvilágosultabb. A társadalmi fegyelmezetlenség a mindennapi élet minden szegmensét áthatja, így elmarasztalta többek közt a munkából későket, a korrupt tanárokat, az időseket és betegeket nem tisztelő fiatalokat, a hangos zenét hallgatókat és a szemetelőket; továbbá a vandalizmust, az állami tulajdonban lévő munkaeszközök ellopását, az utcán vizelést, a városi disznótartást. (La Crónica de Hoy/The Guardian, 2013. július 8.) A legnagyobb probléma a korrupció mellett az illem és egymás tiszteletben tartásának a hiánya, ami nem csupán Kubát érintő probléma, ám erre egy viszonylag szigorú és zárt társadalomban a forradalom első évtizedeiben szinte nem is volt példa. A nyitással és a növekvő társadalmi elégedetlenséggel, az infrastruktúra állapotát látva, egyre elterjedtebb a felelőtlen magatartás, amelyen a kubaiak laza életszemlélete is inkább ront, mint segít.

A vallási közösségektől való elfordulást, különösképp a katolikus egyházzal való szakításukat Latin-Amerikában sokan az abortusz, a melegházasság és a marihuána legalizálása miatti vitában képviselt konzervatív egyházi állásponttal magyarázzák, illetve egy személyesebb kapcsolatot kívánnak kialakítani a hittel és istennel; és szilárdabb erkölcsi alapokat nyújtó szervezetekhez csatlakoznak. Ezek általában kisebb protestáns egyházakat és afro-karibi rítusú, lazább szervezetű közösségeket jelentenek, amelyek az áttértek több mint fele szerint kielégítik lelki igényeiket, és babonás természetüknek is megfelelnek. (Pew Research Center, 2014)

Az egyházak és vallási csoportok ilyen mértékű proliferációja versenyhelyzetet teremt: az egyes gyülekezetek vezetőinek újabb és újabb vonzó „toborzási” módszereket kell alkalmazniuk pozitív médiakampány mellett, valamint változatos és érdekes programokat kell biztosítaniuk a hívők közösségének, hogy azok ne forduljanak el egy izgalmasabb, színesebb, sőt, inspiráló, vidám zenét és táncot sem nélkülöző „szórakoztatóbb” vallás felé. Mivel a kubaiak természete alapvetően nehezen tűri a kötöttségeket és a hétköznapi életében nagyfokú szabadságra vágnak²¹¹; minden intézményesült egyházra veszélyt jelent a réteg, amely a vallást a maga módján értelmezi és gyakorolja („*en mi manera*”), és nem tartozik egyetlen szervezett hitközösséghez sem. Ugyanakkor a civil társadalom egy sajátos rétegét termelheti ki a sok kis önszerveződő és önsegítő közösség létrehozásával.

Az intézményesült kubai egyházak működésére sokkal inkább a külső beavatkozás jelent veszélyt: Odén Marichal, a Kubai Egyházak Tanácsának elnöke már 1996-ban figyelmeztetett az Egyesült Államok intervenciójára, amelyben egyfajta piacorientált szemlélettel terjeszti az Amerikában erős egyházak hitét a szigeten, és növeli az USA befolyását Kubában. Később már az ANPP képviselőjeként bírálta az amerikaiak tevékenységét: a George W. Bush (2001-2009) elnöksége alatt elfogadott Segítség a Szabad Kubáért Bizottság 2004-es dokumentuma anyagi forrásokat biztosított az amerikai kormány szövetséges vallási szervezeteinek, amelyek az „átmenet egyházát” teremtik meg a szigeten. Mint mondta, a nagyhatalom a nyílt beavatkozás helyett turistavízummal érkező hittérítőket küld, akik „*nem karddal és kereszttel,*

²¹¹ Jelen esetben nem a politikai szabadságjogokról vagy azok hiányáról van szó, hanem a magánszféráról, a hitéletről. Paradoxnak tűnhet, hogy egy szabadságszerető nép miért tűri el az elnyomó hatalmat, ám ez magyarázható a szintén kubai sztereotípiával: a karibi állam lakói igénylik a karizmatikus vezetőket; nehezen mobilizálhatóak; a kényelmes hétköznapiakat mindennél fontosabbnak tartják; és bíznak abban, hogy „minden megoldódik valahogyan”. Természetesen az identitás ezen elemei nem megváltoztathatatlanok, generációk során formálódnak, és csupán az átlagot képviselik; ám a fentieket a lakosság körében végzett személyes interjúk és a szakértők beszámolóí is megerősítették.

hanem keresztel és dollárral érkeznek”. (Marichal, 2004: 2) A beáramló tőke és a fejlesztési források, a lakosság életszínvonalát javító kezdeményezések a kubai nép és a gazdaság szempontjából üdvözlendőek, ám a fentiek – természetesen nem önmagukban, de – az 1900-as évek első évtizedeire jellemző függő viszony kialakulásához sodorhatják az államot.

Ferenc pápa a keresztény közösségek összefogására buzdít: mindegy, hogy mely valláshoz tartoznak a hívek: katolikus vagy protestáns. A lényeg, hogy hitükkel őrizzék meg keresztény gyökereiket, higgyenek Istenben, miközben erkölcsileg szilárdak maradnak. A pápa szerint a 21. század keresztény embere számára a legfontosabb a szabadság és a szolidaritás. Utóbbi a közösséget helyezi előtérbe, az emberiség által alkotott egészet, és nem egy-egy elkülönült felekezetet – minden embernek és magának az egyháznak is meg kell tanulnia kilépni a saját maga által megszabott keretek közül, elfogadni az újdonságot, és alkalmazkodni a változáshoz. (Papa Francesco, 2014) Ferenc pápa felismerte, hogy sokan nem a hittől, hanem a túlintézményesített egyháztól fordulnak el – és ha nem kapják meg a saját vallásuktól azt a támaszt, amire szükségük van, akkor elfordulnak a nagy múltú egyházaktól.

4.6. A zsidóság helyzete és szerepe a kubai társadalomban

4.6.1. Több ezer zsidó hitű bevándorló hazája a karibi állam

A jövő Kubájának esetleges politikai, gazdasági és társadalmi változásait elemezve nem lehet megkerülni egy kis létszámú, de nagy szellemi tőkével és kiterjedt nemzetközi relációrendszerrel rendelkező közösséget, amely a szigeten élő zsidó hitközségeké. Mivel a fenti egyházaktól és vallási csoportoktól teljesen elkülönül mind történelmük, mind szerepük, külön alfejezet tárgyalja a helyzetüket. A jelenleg Castro rezsimében betöltött szerepük megismeréséhez és jelentőségük felmérése érdekében röviden ismertetem történelmüket, valamint a Kuba és Izrael közötti bilaterális kapcsolatok dinamikáját.

A Kubába vándorló zsidóság elsősorban a vallásszabadságot biztosító és stabil politikai, valamint prosperáló gazdasági környezet miatt választotta a szigetet új otthonául. Jelentős része valószínűleg a spanyol inkvizíció elől menekülő, szefárd zsidók közé tartozó *marranók* leszármazottja: a legenda szerint az első három zsidó férfi Kolumbusszal együtt hajózott 1492-ben Kubába. Később a portugál uralom elől Brazília területéről és a Holland Antillákról is érkeztek a karibi államba: ők elsősorban New Yorkkal, Amszterdammal és

Hamburggal építettek ki kereskedelmi kapcsolatokat; míg a román, lengyel²¹² és más kelet-európai askenázi, valamint török és szíriai szefárd bevándorlók az amerikai tulajdonú dohány- és cukorültetvényeken vállaltak munkát. A holokauszt elől menekülő antwerpeniek a gyémántcsiszoló-ipart honosították meg a szigeten, amely 1943-ra már ezer, öt év múlva 24 műhelye pedig 12 ezer főt foglalkoztatott (Steinberg, 2007: 6).

A 20. század elején az akkor szigorú bevándorlási kvótákat szabó Egyesült Államok volt a törökországi zsidó bevándorlók célja, és Kubát csupán köztes állomásnak („*Hotel Cuba*”) tekintették, ám a kellemes éghajlat, a csak elvétve tapasztalható antiszemitizmus, illetve az általuk beszélt *ladino*²¹³ és a spanyol nyelv hasonlósága miatt sokan maradtak. (Weiner, 2006) Grau San Martín kormánya 1933-ban törvényt fogadott el, amelyben arra kötelezte a nagy ipari és kereskedelmi vállalatokat, hogy az alkalmazottaik több mint fele kubai származású legyen, így a sikeres zsidó családi vállalkozások és gyárak egyre több helyi lakost foglalkoztattak. A mintegy 150 cipőmanufaktúra közel hat-nyolcezer kubainak adott munkát (Steinberg, 2007: 6).

A kubai nép örömmel fogadta be a találékony és szorgalmas zsidókat, hiszen – főleg a floridai származásúak – aktívan támogatták José Martí a függetlenségi harc során, a róla elnevezett könyvtár megalapításához ők adták a tőkét; továbbá számos találmányt köszönhettek nekik, mint például a dohányleveleket védő ponyvák használatát; valamint rendkívül könnyen beilleszkedtek a kubai társadalomba annak ellenére, hogy megőrizték vallási hagyományaikat. Az 1900-as évek első évtizedeiben elfogadott alkotmányok is segítették letelepedésüket az állam és az egyház szétválasztásának kodifikálásával.

A toleráns vallási környezetnek köszönhetően 1906-ban amerikaiak alapították meg Kuba első zsinagógáját: ezt az időpontot tekintik hivatalosan a kubai zsidó hitközség megalakulásának. Ebben az időben már a mozgóárusok, fodrászok, cipészek, bútorasztalosok nagy része zsidó származású volt, szakszervezeti tagjaikból hamar vezető vált. Több mint háromnegyedük Havannában telepedett le; a jelenleg is működő öt zsinagógát (három Havannában, egy Santiago de Cubában és egy Camagüeyben), egy zsidó középiskolát, öt általános iskolát, egy kórházat, egy könyvtárat, egy esti nyelviskolát, egy diákközpontot és egy drámaklubot üzemeltettek, több újságot alapítottak, illetve egy kóser hentest is foglalkoztattak.

²¹² A kubaiak a zsidókat származásukra való tekintet nélkül *polacosnak*, lengyeleknek is hívják.

²¹³ Régies kasztíliai nyelvváltozat, a Spanyolországból kivándorolt zsidók nyelve.

Bár az 1930-as években világszerte erősödött az antiszemitizmus, Kubában pedig radikalizálódott a nacionalista ideológia, és az összetartozás érzése közös intézmények és programok létrehozására ösztönözte őket, a három zsidó hitközség (amerikai, valamint szefárd és askenázi rítusú) nem egyesült, rituális megosztottságuk fennmaradt, ugyanis nem volt olyan mértékű a fenyegetés Kubában, hogy veszélyben érezzék közösségük létét. (Comunidad Hebrea de Cuba, 2014)

Egy kivételes incidens történt 1939-ben, amely során a német *St. Louis* hajón érkező közel ezer zsidó utast nem engedték partra szállni a kubai hatóságok, így az utasszállító visszatért Európába. A példátlan esetet többféleképpen magyarázzák történészek, kutatók, az azonban tény, hogy ebben az időben Kuba bevándorlási politikája a brithez és az amerikaihoz hasonló volt, azaz meglehetősen protekcionista, amely szigorú kvótákkal szabályozta az országban letelepedni kívánó külföldiek számát. Sőt, mivel az Egyesült Államok a karibi országból Amerikába migrálók létszámát is korlátozta, a sziget sem tudott és kívánt több „átutazót” vagy Amerikából kiutasított bevándorlót befogadni. A *St. Louis* tragédiájához járult hozzá valószínűleg az ideiglenes antiszemita hangulat, amelyet a német Joseph Goebbels propagandaminiszter által Kubába küldött ügynökök tevékenysége váltott ki: azt terjesztették, hogy a munkanélküliség és a folyamatos ingatlanhiány okozói a zsidók (Steinberg, 2007: 9).

Bár a zsidóellenes légkör hamar megszűnt, és a szigeten élő zsidóság üdvözölte Fidel Castro hatalomra kerülését, a forradalom után a kubai zsidóság több mint kilenctizede kivándorolt.

Sokan kötődtek Fulgencio Batista diktatúrájához – átlagembereken és kisvállalkozókon túl például az amerikai zsidó maffiavezér, kubai hotel- és kaszinótulajdonos, Meyer Lansky is –, ám az ok elsősorban nem ideológiai ellentétekben keresendő. Ezt mutatja a tény, hogy a Kubai Kommunista Párt tíz alapító tagjából három zsidó származású volt²¹⁴, a hitközségek több tagja (például a kommunista családból származó Manuel Novigrod) pedig együtt harcolt a forradalmárokkal a Sierra Maestra hegyei között. A lengyel származású mérnököt, Enrique Oltuski Osackit már 1959-ben kommunikációs ügyekért felelős miniszterré nevezték ki, aki 2012-ben bekövetkezett haláláig a halásznai miniszter-helyettes posztot töltötte be, míg José Altschuler a kubai űrprogram felelős megbízottja lett.

A politikai változások egyelőre kedvezőnek mutatkoztak a zsidóság szempontjából, ám a gazdasági reformok a zsidó közösség nagy részét súlyosan érintették. A Castro rendszere által kapitalistának nevezett középosztálybeli zsidók az államosítással nemcsak munkahelyeiket, de

²¹⁴ Közülük Fabio Grobart a haláláig a párt kiemelkedő alakja volt.

vállalkozásaikat, így vagyonukat is elveszítették, mert a propaganda szerint „*a vállalkozások a tömegek kárára termeltek profitot*” (Kaplan, 2003). A manufaktúrák amerikai beszállítóktól vásároltak nyersanyagot, vállalataik amerikai piacra termeltek, a munkások zöme pedig az Egyesült Államok tulajdonában lévő cégnél állt alkalmazásban. Így 1961-ben a Kuba és Izrael között kötött egyezségnek köszönhetően kecske- és tojásszállítmányért cserébe sokan Izraelbe emigrálhattak, míg mások az Egyesült Államokba menekültek²¹⁵. Az amerikaiak eleinte nem fogadták nagy lelkesedéssel a kubai zsidókat, „kommunistának, csalónak, Castro csatlósainak” nevezték őket, akik kihasználják a floridaiak nagylelkűségét; sőt, tartottak a retorziótól a saját közösségük részéről, ezért a szigeten maradtaknak sem szívesen segítettek a Miami-ban élő zsidó közösségek.

A szigeten maradók fele munkanélkülivé vált, eladott ingóságjaikból és személyes tárgyaikból (háztartási eszközök, örökség, ékszerek stb.) tartották fenn magukat. Saját, hitközségi forrásaik is arról számolnak be, hogy csak az idős és szegény emberek maradtak a közösségükből Kubában annak ellenére, hogy vallásukat továbbra is gyakorolhatták, vasárnapi iskoláikat továbbra is üzemeltethették, és fogadhatták a kanadai és más országokból származó kóser ételeket és rituális tárgyakat tartalmazó szállítmányokat.

Érdekes adalék, hogy a spanyol mellett jiddis nyelven is sugároztak propagandát a helyi rádióadók – minden más nyelvű műsort megszüntettek. José Felipe Carneado Rodríguez, a KKP Központi Bizottsága Vallási Ügyekért Felelős Osztályának 1985-ös megalakulásától 1993-ig regnáló igazgatóját kedvelték és tisztelték, mert bár ellentmondást nem tűrően teljesítette a központi utasításokat, a nagy múltú hagyományokat ápoló vallási csoportok védelmét állami feladatnak tekintette, nagyra becsülte és segítette azok fennmaradását. Sőt, Kubában működhetett a kommunista országokban egyedülként 1978-ig cionista szervezet, az *Unión Sionista*, amely a *Sociedad Club Arabe* (arab klub) melletti épületben kapott helyet (Kaplan, 2003), ám soha semmilyen összetűzést nem jelentettek a két csoport között.

Kuba az 1967-es hatnapos háború után sem szakította meg diplomáciai kapcsolatait Izraellel egészen 1973-ig, szemben a kommunista blokk többi országával – ám ezzel nem feltétlen csupán az antiszemitizmus ellen tett lépéseket, hanem Amerika-ellenességét, egy kis állammal való sorsközösség vállalását, valamint a Szovjetuniótól elkülönülő, önálló külpolitikai állásfoglalását is hangsúlyozni kívánta.

²¹⁵ A zsidó gyerekeket az 1960-62 között zajló *Operación Pedro Pan* és a katolikus egyház segítette Amerikába utazni. A művelet során közel 14 ezer kubai gyermek emigrálhatott az Egyesült Államokba.

Jóllehet a közel-keleti államokhoz való közeledés és a palesztinokkal való együttműködés hatása nem múlt el nyomtalanul (betiltották többek közt Anna Frank és Elie Wiesel könyveit, nagyobb iskolákat bezáratták, rendezvényeiket, ünnepeiket felügyleték), elsősorban a pénzügyi érvek döntöttek a zsidóság nagy részének távozása mellett. Az 1990-es években külföldi anyagi támogatással főként az Egyesült Államokba, Floridába és Izraelbe (ez utóbbi az úgynevezett *Operación Cigar*) utaztak: Fidel Castro hallgatólagos beleegyezésével, aki nyilvánosan nem vállalta beleegyezését, nehogy úgy tűnjön, hogy különleges engedményekhez juttatja a zsidókat. (Weiner, 2006)

4.6.2. *Izrael és Kuba bilaterális kapcsolatai*

A kubai zsidóság kivételes szerepének megértéséhez elengedhetetlen a karibi állam és Izrael kétoldalú kapcsolatainak vizsgálata, hiszen a Fidel-éra Kubája már a kezdetektől fogva a palesztinokkal ápolt szorosabb kötelékeket, amely nem csupán diplomáciai, gazdasági és szívélyes politikai együttműködést jelentett, hanem katonai és technikai segítségnyújtást is. A Kubában élő zsidóságot ennek ellenére nem érte retorzió: vallásukat szabadon gyakorolhatták, a más közel-keleti államokkal fenntartott jó viszony nem befolyásolta a toleráns belpolitikát.

A *Comandante* olvasatában kezdetben rendkívül sok közös vonással rendelkezett Kuba és Izrael: mindegyik olyan nagy ambíciókkal rendelkező kis új ország volt, amelyet szomszédjai támadtak vagy ellenségesen viszonyultak a születő rezsimhez; mindegyiket nemes társadalmi elvek vezéreltek; mezőgazdasági jellegűek voltak; és területükön különleges katonai létesítmények álltak. Bár a FAR tábornoka, José Ramón Fernández-vezette tárgyalások Izrael fegyvervásárlásáról 1959-ben nem vezettek sikerhez, a gazdasági kapcsolatok megerősödtek a két állam között.

Azonban a relációk romlásához vezettek Fidel Castro és Jasszer Arafat, majd később Mahmúd Abbász palesztin államelnök (2005-) személyes kapcsolatai, a palesztin erők kubai képzése és segítségnyújtása a Palesztin Felszabadítási Szervezet számára, valamint az ENSZ 3379-es, Kuba által is támogatott, 1975. november 10-én született határozata, amely kimondja, hogy „*a cionizmus a rasszizmus és a faji megkülönböztetés egy formája*”. A karibi állam erősödő szövetsége Iránnal, Libanonnal és Jemennel egyre távolabb sodorta az Izraellel való politikai megbékélést, ezért diplomáciai kapcsolatrendszerüket azóta sem állították helyre, jóllehet az

agrárium területén²¹⁶ és kulturális, oktatási téren Mair Lau izraeli askenázi főrabbi (1993-2003) látogatása óta jelentős előrelépés történt. (Sweig, 2013: 117-119).

Fidel Castro 1998-ban részt vett egy zsidó ünnepségen a havannai askenázi zsinagógában, ahol a zsidóságot méltatta, amely kétezer éven át képes volt megőrizni hagyományait, kultúráját és vallását: „*próbálok visszaemlékezni, hogy létezett-e valaha még egy olyan kultúra, amelynek sikerült ez*” (Reyes, 2013) – nyilatkozta a *Comandante*. Maga II. János Pál²¹⁷ pápa is találkozott a kubai zsidóság két képviselőjével, Fidel Castro pedig két zsidó vezetőt is meghívott abba a bizottságba, amely a december 25-e munkaszüneti nappá nyilvánításáról rendelkezett.

A közeledés ellen ható erő az a napjainkban is megfigyelhető tendencia, hogy az Amerika-ellenesség összehozza a hasonló gondolkodású politikai vezetőket, így könnyebben kötnek szövetséget valami vagy valaki *ellen*, mint egy közös cél érdekében. Politikájuk és a nemzetközi fórumokon hangoztatott retorikájuk óhatatlanul is hat egymásra, így jelenleg Raúl Castrónak a belpolitikai változások ellenére a történelmi előzmények ismeretében és partnerei megsértését elkerülendő sem érdeke a túlzottan bizalmas viszony Izraellel. A Castrók szövetségese, Irán volt elnöke, Mahmúd Ahmadinezsád (2005-2013) például nem ismerte el soha Izrael legitimitását, és a palesztin fegyveres ellenállás szükségességét hangsúlyozta, Haszan Rohani (2013-) elnök pedig egyenesen „megszálló” államként beszélt róla, amelynek „*háborús politikájával a térség stabilitását veszélyezteti*” (Reuters, 2013. szeptember 19.).

A fenti diplomáciai támogatásnak köszönhetően maradt alul 187-3 arányban az Egyesült Államok a 2009 októberében lezajlott ENSZ Közgyűlés ülésén a kubai gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi embargót elítélő és annak feloldását követelő tagokkal szemben²¹⁸. Kuba nem élvezte Izrael és Palau, ám megnyerte Salvador, Irak és Afganisztán támogatását. Az ENSZ-ben Kuba képviselője Izraelen keresztül bírálta fő szövetségeseit, az USA-t. Mint mondta, „*egy olyan államot támogat, amelyben gondolkodás nélkül küldenék palesztinok millióit ugyanazokba a gázkamrákba, ahol a nácik zsidók millióit végezték ki*”. (Lockhart, 2010c) Maga Fidel Castro is erősen kritikus Izraellel szemben, viszont ostromozta Ahmadinezsád iráni elnök antiszemitizmusát is: „*Irán akkor tenne többet a békéért, ha*

²¹⁶ Öntözési módszerek, citrusfélék termesztése, halászat.

²¹⁷ Vatikán és Izrael 1993-ban vette fel a diplomáciai kapcsolatokat egymással – az érdem II. János Pálé volt. A pápa szerint a zsidóknak joguk volt visszatérni őseik földjére, a Szentszék gesztusa csupán ennek az elismerése. (Szulc, 1996: 360)

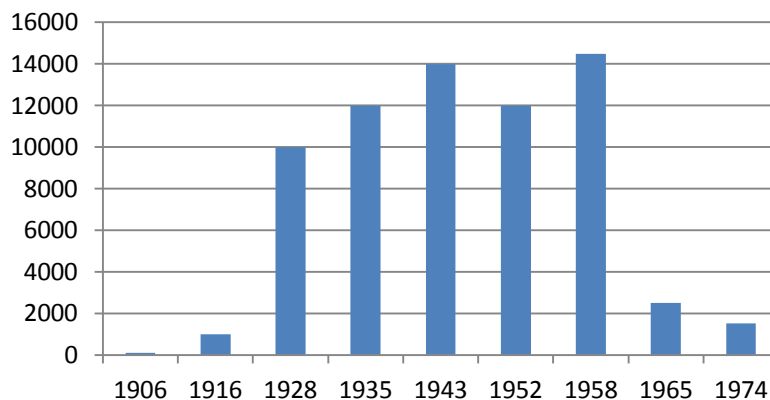
²¹⁸ A Marshall-szigetek és Mikronézia tartózkodott.

elismerné a holokauszt egyediségét, és megpróbálná megérteni, miért aggódnak az izraeliek a puszta létükért.” (El Mundo, 2010)

A Castro-fivérek a 2005-ös kasmíri földrengés során humanitárius segítséget nyújtottak a palesztin államnak, amellyel Kuba azóta is rendkívül jó viszonyt ápol. Az arab-izraeli konfliktusban konzekvensen az előbbi fél mellé áll nemzetközi fórumokon, és bírálja Izraelt; ám hangsúlyozza, hogy a zsidó államot és nem a zsidóságot illeti kritikával.

4.6.3. *A kubai zsidóság egyedisége, és lehetséges szerepe az átalakulás során*

A Kubában élő zsidó lakosság 1906 és 1974 között

7. ábra

A szerző által készített grafikon Steinberg, 2007 alapján

1952-ben a zsidóság kis hányada Pinar del Rio, Santa Clara, Matanzas, Camagüey és Oriente 90 településén, háromnegyede Havannában élt (12 ezer fő, ebből 7200 askenázi) (Forrás: Comunidad Hebrea de Cuba, 2014), 1965-re 2300-2400-an maradtak, ebből 1900-an Havannában (Kaplan, 2003).

2014-re a zsidó lakosság az 1924-es 24 ezer főről²¹⁹ mintegy 1200-1500 főre zsugorodott (Comunidad Hebrea de Cuba, 2014), ám a nemzetközi – elsősorban mexikói, venezuelai, panamai, kanadai és amerikai – támogatásnak és a vegyes házasságoknak²²⁰ köszönhetően újjászületőben van. A külföldi hitközségek látják el kubai társaikat könyvekkel, filmekkel és tananyaggal, amelyet általában önkéntes oktatók adnak át a fiatalabb generációknak.

²¹⁹ Valamint az 1952-es 15 ezer főről.

²²⁰ Egyik fél felveszi a zsidó hitet.

Kubában nincsen rabbi, a hiányt a környező államok vallási vezetői igyekeznek orvosolni: Fidel Castro hatalomra kerülése után először 1979-ben a miami Mayer Abramowitz látogatott a szigetre, őt az argentin származású Isidoro Aizenberg követte, az utóbbi évtizedekben pedig Sámuel Szteinhendler, a chilei Santiago rabbija utazik évente egy-két alkalommal Kubába: ekkor tartják meg körülméletléseket, névadási ünnepségeket, bar-micvókat, esküvőket.²²¹

Az anyagi és technikai segítségnyújtás mellett nemzetközi szinten nagy nyilvánosságot és figyelmet kap a kubai zsidók ügye: 2002-ben Steven Spielberg amerikai zsidó filmrendező is meglátogatta a miami hitközség által felújított zsinagógát és temetőt; a *Schindler listája* című filmet pedig nagy sikerrel vetítették a szigeten, a film rendkívül pozitív fogadtatásra lelt a kubaiak körében. Kuba zsidósága ezen túl erőt ad és példát mutat Latin-Amerika-szerte, ezzel erősítve a különböző országokban élő közösségek közötti kapcsolatokat, ugyanis kubai mintára működnek a *minyánok* több államban, amelyeket így „kubai típusúnak” is neveznek (Kaplan, 2003). A *minyán* tíz felnőtt zsidó férfit jelent, akiknek jelen kell lenniük egy hagyományos zsidó szertartáshoz. Mivel a szigeten élő hitközségek száma drasztikusan lecsökkent, ezt nem vagy csak ritkán tudják teljesíteni, de azért, hogy a közös ima ne maradjon el, Tóra-tekercek helyettesítik a hiányzó férfiakat (maximum öt fő).

Mivel a karibi állam zsidó közössége meglehetősen kicsi és gyenge politikai és társadalmi potenciállal rendelkezik, nem képes befolyásolni Kuba Izrael-politikáját; ám egy ilyen, az utóbbi évtizedekben rohamosan csökkenő hitközség számára az is üdvözlendő, hogy szabadon gyakorolhatják vallásukat, zsinagógáik és héber iskoláik az állam jóváhagyásával működhetnek. Ezzel a gesztussal számos európai liberális és floridai emigráns csoport szimpátiáját nyerték el a Castrók. Utóbbi jelentősége, hogy a Miami zsidó közösség legbefolyásosabb és legvagyonosabb rétege a kubai kivándorlók és az ő leszármazottaik.

A mai napig sokféle magyarázat szolgál arra, hogy minek köszönhetik a zsidók kitüntetett szerepüket a karibi kommunista államban.

Egyes források²²² szerint Castro nagyapja, Francisco Ruz (korábban Ruiz) isztambuli zsidó volt, ám nincsenek kézzelfogható tények, amelyek alátámasztanák a feltételezést. Általános iskolában Fidelt a társai zsidónak (*judío*) hívták, de ezt a szót Kubában a meg nem keresztelt gyerekekre is használják, tehát bizonytalan, hogy mi adott alapot Castro csúfnevének kialakulásához.

²²¹ Csak 2012 decemberében egy este leforgása alatt 27 esküvőt celebrált és 92 áttérést hagyott jóvá.

²²² Alina Fernández, Castro lánya írja róla.

Egy másik elmélet szerint jó alkalmazkodóképességük és műveltségük miatt fogadták be a zsidókat könnyen a kubaiak. Természetesen az is közrejátszott pozitív megítélésükben, hogy a forradalom előtti évtizedekben munkát adtak több tízezer helyi lakosnak, és jó minőségű, kézzel készült és általában olcsó termékekkel látták el őket.

A „*kommunizmus spirituális bukás*” – mondta 1997-ben a Havannába látogató Jeffrey Salkin Port Washington-i rabbi az általa megkérdezett kubai fiatalokat idézve (Kaplan, 2003). A szórakozási lehetőségek választéka kicsi, a kubai kamaszok pedig szüleikhez hasonlóan nem élnek jómódban, így olyan olcsó elfoglaltságot keresnek, amely lelkiileg kielégítő, de közben ismerkedhetnek, játszhatnak, vagy új ismereteket sajátíthatnak el az iskolán kívül. A fiatalok egy részének ilyen igényét pedig a zsidó hitközségek által szervezett összejövetelek, vetítések, vitaestek, délutáni iskolák és hétvégi kirándulások elégítik ki.

Az általam készített interjúk és a feldolgozott kubai forrásanyag alapján a problémamentes beilleszkedés okait egy látszólag nyilvánvaló, ám nem eléggé hangsúlyozott elemmel egészítem ki, mégpedig a kubai zsidóság identitásával. Ugyanis rendkívüli mértékben formálja a róluk kialakított képet az az egyedülálló mentalitás, amivel a karibi államban élő zsidók rendelkeznek.

A zsidóság soha nem volt túlságosan szervezett Kubában. Bár három hitközség is gyakorolta vallását, rítusaikban különültek el csupán, számos közös rendezvényt, eseményt szerveztek, együttesen indítottak egészségügyi és kulturális, valamint oktatási programokat. A Castro-korszakban a szertartásokon a szombati munkanap miatt jórészt csak az idősebbek vettek részt, a vallási fegyelem soha nem volt olyan erős itt, mint a világ más zsidó hitközségei esetében. Ez pedig valószínűleg a „kubaiságukkal” magyarázható.

Vezetőik gyakran nem tapasztalatuk, hanem lelkesedésük és jó diplomáciai érzékük miatt kerültek a közösség élére (vagy, mert éppen nem volt más jelentkező, mint José Miller Fredman sebész esetében, aki később a *Comandante* jóbarátja lett), nem állt érdekükben ellenállási mozgalmat szervezni, így létük, összejöveteleik és rendezvényeik nem jelentettek és napjainkban sem jelentenek veszélyt a fennálló rendszerre nézve.

A Castro-rezsim évtizedei alatt olyan jelentős munkát végeztek kulturális téren és az egészségügy területén, amelyből a kubai lakosság más vallású tagjai is profitálhattak, így mindig is a közösség nagyra becsült tagjai voltak Kubában, köztisztelet és szeretet övezte őket. Ez a zsidóság részéről is igaz, hiszen a másság elfogadása és a békés egymás mellett élés az ő érdekük is: egy ilyen rohamosan fogyó közösségnek nyitottnak kell lenni a társadalom többi tagja felé és a változásra: egyre befogadóbbak, megkönnyítik a zsidó hitre való áttérést a közösség fennmaradása érdekében, és rendezvényeiken szívesen látnak

vendégül más hitet vallókat. Más vallási vezetőkkel is megtalálják a közös hangot: Jaime Ortega bíboros „*idősebb testvéreknek*” nevezi a kubai zsidókat, akikkel egy az istenük: „*nem a keresztény isten, hanem az egyetlen Isten, mindannyiunk teremtője*” (Ortega, 2012).

Ez a tolerancia, összefogás és nyitottság pedig kifejezetten a kubai emberek sajátja, ahogyan az is, hogy minden hitet, ideológiát vagy eszmét lefordítanak a nyelvükre, és a saját ízlésükre formálják, „kubaiasítják” azokat. A karibi államban élő zsidók asszimilálódtak, felvették ezt a mentalitást, így nem meglepő, hogy a kubai zsidók identitásában a legjelentősebb összetevő a kubaiság. Ezt követi – szintén nagybetűvel – a zsidó hit. Ám amikor arról kérdezik őket, hogy hová tartoznak, elsőként nem a világot behálózó zsidó közösséget és szolidaritást említik, hanem kubai állampolgárságukat.

A kubai zsidóság tagjai több szempontból is alkalmasak akár egy lehetséges demokratikus átalakulás, akár már a reformfolyamat során vezető szerepre vagy társadalmi szervezetek, pártok képviselőire. Elsősorban a külföldi szállítmányoknak: könyveknek, oktatóanyagoknak köszönhetően rendkívül műveltek és szinte mindegyikük kiválóan beszél angolul, vallásuk miatt szoros nemzetközi kapcsolatokkal rendelkeznek, amely a globalizálódó világban Raúl Castro útját is támogathatja a más államokkal való kommunikációban. Rokonságuk és fejlett országokban élő támogatóik, az azonos hitet vallók tőkét hozhatnak a szigetre, sőt, olyan *know-how*-val és gazdasági-pénzügyi tudással láthatják el kubai társaikat, amely az új vállalkozói réteg megerősítésében is kulcsszerepet játszhat. A miami kubai közösség fiatalabb tagjai az embargó heves ellenzői, így a sziget gazdasági nyitásával, a blokád felszámolásával egy erős amerikai lobbist is maguk mellé állíthatnak, tehát közvetve az Egyesült Államok Kuba-politikájára is hatással lehetnek.

5. Összegzés

5.1. Raúl Castro útja, a poszt-totalitáriánus konszolidáció

*„Lengyelországban 10 évig tartott,
Magyarországon 10 hónapig, az NDK-ban 10 hétig,
Csehszlovákiában pedig 10 napig...”*

(Timothy Garton Ash)

A poszt-totalitárius rendszerek négy jellemzője a vezetés, az ideológia, a mobilizáció és a pluralizmus. A politika institucionalizálódik, vagyis főként az állami intézmények irányítása alá kerül, nincs kitéve egy teljhatalmú vezető kiszámíthatatlan önkényének. Bár még mindig a kormánypárt kezében összpontosul a hatalom, egyre inkább bürokratikus jelleget mutat. A rendszer ideológiája által meghatározott célok és a képesség ezek végrehajtására lassan elválik egymástól, az ideológiai szólamokból hanyag rituálé válik, csökken a „pártkatonák” elkötelezettsége a megvalósíthatatlan vagy már elavultnak vélt politikai elvek mellett. A rezsim vezetői egyre kevesebbet várnak el a mobilizáció területén, a nyílt ellenzék hiányát a jelen állapotban hallgatólagos beleegyezésnek tekintik, nem teszik kötelezővé a feltétlen támogatást. Bár a politikai pluralizmus továbbra is tiltott, gazdasági és szociális téren már jelennek meg új elemek a társadalomban, így a hivatalosan is elfogadott művészet, kultúra és piac mellett párhuzamos rendszerek jelennek meg a toleránsabb vezetésnek köszönhetően. A poszt-totalitárius puha diktatúrában a kulturális- és a média-elit a parlament-, párt- és kormányzati elithez kapcsolódik, a hatalmon lévők és a párhuzamos rendszerekben tevékenykedő szintén szakértelemmel rendelkező ellenzék szimbiózisban élnek. (Ilonszki, 2003) Ezen jellemzők eredményeképpen a poszt-totalitárius rezsimek gyengébbek más politikai szisztémáknál: *„legitimációjuk az ideológiától való eltávolodásra, rutinizációra épül, ám erősebb kontrollt tudnak gyakorolni, mint az autoriter rendszerek, mert totális elődjüktől örökölték a hatalmi struktúrákat, az erőszak-rendszereket, és nincs szervezett ellenzék.”* (Linz-Stepan, 1996b: 48-55)

1971-től Kuba a fenti átalakulás jeleit tapasztalta meg, ám az asszertív amerikai külpolitikai pozíció miatt és Gorbacsov 1985-ös hatalomra kerülését követően Fidel Castro megkérdőjelezte a szovjet blokkhoz tartozás előnyeit, és felmérte annak vészjósló következményeit. A szovjetektől adomány helyett kölcsönt kaptak, a cukornád szubvenciók árát lecsökkentették, és felszámolták az eddigi koncessziós előnyeket. Ezért Castro a peresztrojkára keményvonalas *rectificación*nal (kiigazítással) válaszolt. 1986-ban bezárták a

piacokat, gátat szabva a növekvő individualizmusnak és a működésbe lépő piaci mechanizmusoknak. Visszatértek az 1960-as évek mobilizációs radikalizmusához, a forradalmiság szelleméhez, miközben a *Comandante* ambiciózus célokat tűzött ki Kuba elé. A *Máximo Líder* presztízse, a hadsereg feletti hierarchikus és politikai kontroll, az ideológia aktualitása és továbbélése, a *Guerra de todo el pueblo* koncepciója, azaz „mindenki háborúja” az amerikai imperializmus ellen, valamint a fennálló intézményrendszer gyengesége is jelentős mértékben hozzájárult a poszt-totalitárius átalakulás megtöréséhez. (Mujal-León–Busby, 2001)

A tizenegy amerikai elnöki adminisztrációt „túlélő” Fidel Castro Raúl öccsére ruházta át hatalmát, ám e döntésével nemcsak az ellenzéki hangokat nem vette figyelembe, hanem saját pártja képviselőinek és a vezető tisztviselőknek a javaslatait sem. Néhány éve a Fidelnél konzervatívabb Raúl Castro kijelentette, hogy testvére halála után a kommunista párt veszi át az irányítást. Ez vajon a hadsereg hatalomátvételének gyanúját kívánta eloszlatni, vagy azt jelezte, hogy nem érzett elég támogatottságot Fidel öccse a kubaiak körében?

A hűséges testvér volt Fidel jobb keze, ezüsttálcán kínálta fel testvérének valós vagy képzelt ellenségeit. Soha nem fordult ellene, de néha megpróbált hatni rá, észérvekkel bizonyítani egy-egy új politika létjogosultságát. 1990-ben, a Szovjetunió bukásának mértékeit tanulmányozva felhívta bátyja figyelmét a gazdasági reformok szükségességére, aki megvádolta, hogy a trójai falovat akarja Kuba erődjébe vontatni. Fidel megromlott egészségi állapotát látva azonban úgy érezte, elérkezett az ő ideje. Az ország vezetését szovjet modell alapján kívánta átalakítani, a háttérből irányító *Comandante* azonban nem volt hajlandó lemondani a korlátlan, egy kézben összpontosuló hatalomról; zsigerből elutasította a több lábbon álló, párhuzamos struktúrákat felállító „népi demokráciát”.

Egyes elemzők szerint Raúl a poszt-totalitáriánus konszolidáció mellett kötelezi el magát bátyja halála után, míg mások konkrét tervek, megingathatatlan hit nélküli bürokratának tartják, aki az elméjébe égett víziók, utópiák és ideológiák híján nem tudja, hogy merre vezesse az országot.

Fidel szerint a változások még a jenkiknél is rosszabbak: szétrombolják a Forradalom törékeny egalitarizmusát, és a korrupció melegágyául szolgálnak. A Forradalom mindent az ellenőrzése alatt tart, nem hagyhat kikapukat a magánkezdeményezéseknek, „*amelyek nem lennének életképesek egy olyan paternalista társadalomban, amelynek tagjai hozzászoktak, hogy mindent megkapjanak, ám semmit sem adnak cserébe*” – írja a Granma, az állam hivatalos napilapja. Fidel szerint félreértelmezték testvérét, amikor Raúl azt nyilatkozta, hogy bármilyen kérdéskört illetően tárgyalhatnak az Egyesült Államokkal – ez csak a forradalomba

vetett hitét mutatja, hiszen az a mellette szóló érvekkel minden téren fel tudja venni a harcot az imperializmussal – nyilatkozta. Fidel szerint két út közül választhatunk: az egyik a kapitalizmus, éhező emberek ezreivel; a másik a kommunizmus, amely csak az „*oly drága*” szabadság korlátozásával tudja orvosolni a gazdaság betegségeit.

Vajon Fidel valóban egy halott forradalom utolsó, betegeskedő követője, vagy még mindig egy olyan karizmatikus vezéralak, aki visszavonultságában is képes csírájában elfojtani minden reformtörekvést? A leghosszabb ideig regnáló diktátorként²²³ egyértelmű, hogy nincsen egyetlen olyan alakja sem a kubai politikának, aki méltó lehet a *Comandante* helyére. Az idősebbik Castro rendkívül termékeny és aktív, ám Abel Prieto, Raúl Castro tanácsadója, volt kulturális miniszter szerint Fidel Castro már nem tér vissza a napi politika világába: „*Bár mindig is a belpolitika meghatározó alakja lesz, már nem tagja a kormánynak – erre ügyel. Ezentúl a nagy csatáit nemzetközi színtéren vívja meg.*” (BBC, 2010)

A volt államfő jelenlétével és néhány nyilvános szereplésével biztosítja, hogy továbbra is megkerülhetetlen tényező legyen a külpolitika alakításában. Ennek érdekében 2010 augusztusában ismét beszédet tartott a parlamentben. Bár többórás, spontán szónoklat helyett egy tizenkét perces, előre megírt írással állt a törvényhozás rendkívüli ülése elé, sokak könnyezve, állva tapsolva, hangosan éltetve követték Fidel Castro visszatérését. A nukleáris háború kitörésének veszélyeiről beszélt, és bírálta az esetleges amerikai csapást Iránra. A hallgatóság nemcsak szavai tartalmának tulajdonított jelentőséget, hanem a *Comandante* pusztája jelenlétének is. A kubai nép nagy része érzelmileg kötődik Fidelhez, emblemátikus, karizmatikus alaknak, Kuba megtettesítőjének tartják, aki vállalta a „másik utat”, a radikalizmust, szembeszállva az Egyesült Államokkal, ami több nemzedék romantikus hőségé, igazi példaképpé emelte őt.

Amíg Fidel él, Raúl az új utat készíti elő: már a hozzá hű pártkatonák birtokolják a stratégiai fontossággal bíró földterületeket, a gazdaság 75%-ának irányítása pedig a vője, Luis Alberto Rodríguez López-Calleja által vezetett GAESA, a forradalmi fegyveres erők holdingjának kezében van. A 2013-as parlamenti választásokon újabb öt évre megválasztott elnök bejelentette, hogy 2018-tól nem kívánja meghosszabbítani mandátumát. Az akkor majd 87 éves vezető a fiatalabb generációkra („*a nómenklatúra gyermekeire*”) kívánja átruházni a

²²³ A *Foreign Policy* 2010. június-augusztusi kiadványában George B. N. Ayittey megnevezi a világ 23 legveszélyesebb diktátorát, amelyben többek között az első Kim Dzsongil és a nyolcadik Mahmud Ahmadinezsád mögött Raúl Castro a 21. helyre szorult vissza. A Miami Herald szerint ez is Fidel nagyságát mutatja, hiszen ő egy hasonló 2006-os lista tanúsága szerint a 15. helyen állt, míg egy évvel azelőtt a 13. volt.

hatalmat és a felelősséget, és javasolja, hogy senki ne tölthessen be két ciklusnál hosszabb időt kormányzati pozícióban.

A változásokat jól jelzi a tény, hogy a 2013-ben rendezett választásokon a Néphatalmi Nemzeti Gyűlés (ANPP) 612 képviselőjének kétharmadát először szavazták be az egykamarás parlamentbe, és az előző ciklusokhoz képest több női (az összes képviselő 49%-a), fiatal és afro-kubai jelöltet választottak. (Freedom House, 2014) A megújulás jegyében Raúl Castro első elnökhelyettesének nevezte ki az 54 éves Miguel Díaz-Canelt; egyesek szerint a volt felsőoktatási miniszter lehet Raúl Castro utódja.

A jelenleg regnáló elnök drámai változásokat ígért az alkotmányozás és a népszavazás jelentősége növelése terén, ám a kapitalizmust nem vezeti be. Mint mondta, az ő feladata a szocializmus tökéletesítése és oltalmazása, nem annak tönkretétele. A fiatalabbik Castro a hétköznapi életben is igyekszik megnyerni a kubaiakat olyan népszerű intézkedésekkel, mint például az utazási korlátozások feloldása²²⁴, a DVD-k és mobiltelefonok szabad vásárlása és birtoklása, valamint a nemzetközi hotelokban tartózkodás jogának kiterjesztése minden állampolgárra.

A kérdés azonban nemcsak az, hogy a bátyja halála után lesz-e megfelelő bázisa, hanem az is, hogy a hirtelen jött hatalmat képes lesz-e ugyanolyan hittel, meggyőződéssel, elkötelezettséggel és lelki erővel használni, mint azt Fidel tette, vagy testvére halálával elbukik.

5.2. Lehetséges jövőképek

A hatalomra a kubai amerikai emigráns közösség több csoportja és a jelenleg illegálisba kényszerülő pártok is igényt tartanak, ezért Raúl Castrónak meg kell tennie

²²⁴ Kuba 1961-ben zárta le a határait a tömeges kivándorlás megakadályozása érdekében: az ország elhagyásához meghívólevéllel és kiutazási vízummal kellett rendelkezniük a szigeten élőknek, ezek megszerzése pedig sokszor költséges és hosszadalmas eljárással párosult. Most azonban elegendő egy érvényes útlevelel, illetve bizonyos államok vízumkötelezettsége miatt az adott vízum. A külföldi tartózkodás maximális hosszát 11 hónapról két évre emelték. Raúl Castro reményei szerint ez több külföldi ösztöndíjat és munkalehetőséget jelent a kubaiak számára, akik így többet tudnak hazautalni a szigeten maradó családtagjaiknak, és többet tudnak befektetni és visszaforgatni a kubai gazdaságba. (Granma, 2013) Bizonyos esetekben nemzetbiztonsági okokra hivatkozva és a forradalom által teremtett emberi tőke megóvása érdekében megtagadható az útlevelel kiadása: ám ezt sem a blogger Yoani Sáncheztől, sem Guillermo Fariñastól nem vonták meg. A *Damas de Blanco* pedig 2013. április 23-án átvehette a Szaharov-díjat Martin Schulztól, az Európai Parlament elnökétől Brüsszelben.

azokat a lépéseket, amelyek a párt és a Castro-fivérek által fémjelzett éra értékeinek átmentését szolgálják. Lehetséges, hogy Fidel Castro betanult szerepet játszott a nyilvánosság előtt, ám kétségkívül hatásosan szónokolt, gesztusai, mimikája pedig már szinte védjegyeivé váltak. A vasfegyelmű, tájékozott államfő beszédeiben mindig igyekezett közvetlen és közérthető lenni, amellyel széles rétegeket volt képes megnyerni. Egy 2008-as interjúban azt kérdezték tőle, hogy volt-e olyan dolog az életben, amelyet megbánt. Így válaszolt: „*Követtem el hibákat, de nem stratégiai jelentőségűeket. Csupán taktikaiakat. Az ember utólag sok mindent megbán, amit mond... De egy jottányit sem változtatnék azon, amit az országunkban tettünk...*” (Fidel–Ramonet, 2008: 579) A *Comandante* ellenáll a kritikának, és nem törődik azzal, mit ír majd róla az utókor. Igazi *macho*, akire egy egész nemzet bízta rá a sorsát.

Fontos megjegyezni, hogy a *Comandante* a saját személyi kultusza helyett mindig is José Martí és Che Guevara alakját állította középpontba: a nemzet nagyjait a nép hősként tiszteli, szobrot állít nekik, és ápolja emléküket, örökségüket. A kubai kommunizmus kifejezetten tiltja, hogy emlékművet emeljenek élő személyeknek, vagy közterületeket nevezzenek el róluk. Kétségtelen, hogy az immár Raúl Castro által vezetett rezsím diktatórikus jellegű, és a marxizmus-leninizmus elvein alapul, ám José Martí ideológiája és Che Guevara idealizmusa is áthatja. Ez különösen fontos Kubában, hiszen a kubai út egyedülállóbb, mint bármely más államé a hispán világban, ezért csak a jellegzetességek figyelembevételével lehet egy olyan irányt meghatározni, amelyből a karibi állam népe és a nemzetközi közösség is profitálhat. Az erőszakosan megvalósított nemzetközi rend a demokrácia számos előnye ellenére egy nemzet karakterét veszélyeztetheti, és arra sarkallhatja, hogy a rákényszerített rendszer ürügyén a demokratikus államokat kritizálja, vagy akár ellenük is forduljon. (Kissinger, 2002)

Valójában egyelőre nincs egy olyan karizmatikus vezéralak a nemzetközi szinten, aki a nemzeti méltóság védelmezőjévé válhatna a Castrók, de főleg Fidel után, és a nagyhatalmak is elismernék irányítását. A felülről, pártapparátusból kiinduló reformok már nem elképzelhetetlenek, ahogyan azt a gorbacsovi újításokat elutasító *Comandante* hitte, ám a belső ellenzék és a kommunista párt reformista erői túlságosan megosztottak ahhoz, hogy kompromisszumot kössenek. A békés átmenet érdekében azonban szükség van a szervezett összefogásra, mert egy esetleges amerikai, külső katonai jellegű támadás nemcsak a rendszer összeomlásához és belső anarchiához vezetne, hanem a nemzetközi közösség ellenérzését és felháborodását is kiválthatná. Az azonban bizonyos, hogy új alkotmányos keretekre lesz szükség a karibi államban, a demokratizálódás alkotmánya szövegének pedig nélkülöznie kell a marxista-leninista ideológiai felhangot. (Domínguez, 2002) Az átalakulást lebonyolító nemzedék felelőssége lesz, hogy a szocialista alkotmány alapjait megtartva alkotják meg az

alaptörvényt, vagy teljesen új alkotmányban fektetik le a jogállam alapjait. A demokratizálódás folyamata által indukált változások törvényi szinten és alkotmánymódosítással is szabályozhatóak. A pluralista választási- és pártrendszer kialakítása érdekében ki kell iktatni a Kommunisták Pártjának monopóliumára vonatkozó rendelkezéseket a jogszabályokból, demilitarizálni kell a társadalmat, valamint a gazdasági és társadalmi vezetés átstrukturálására van szükség.

Huntington a demokratikus átmenet négy típusát különbözteti meg: transzformáció (*transformation*); az autoritárius rezsim megdöntése, helyettesítése (*replacement*); a hatalmon lévő elit és az ellenzék megegyezése (*transplacement*); és külföldi beavatkozás (*foreign intervention*). (Huntington, 1991: 124-151) Érdemes megvizsgálni, hogy a karibi állam esetében melyik és egyáltalán milyen scenáriónak van létjogosultsága a fenti szereplők erejének, a kubai politikai, gazdasági és a társadalmi viszonyok ismeretében.

Az egyik lehetséges jövőkép a visszatérést vizionálja a totalitárius múlthoz, amely a piaci reformok felfüggesztésével, erőszakos mobilizációval, az ideológia megerősítésével, a szociális és gazdasági pluralizmus megszüntetésével vagy visszaszorításával, illetve a disszidens-mozgalmak megfékezésével jár. Fidel halálával és Raúl leköszönésével azonban nem valószínű, hogy a későbbi vezetők képesek lennének olyan ideológiai szigorot és fegyelmet gyakorolni, amellyel mozgósíthatnák az elitet és a társadalom többi tagját, ráadásul egy autark totalitárius rezsim fenntartásához szükséges pénzügyi források sem állnának a rendelkezésükre. Bár a FAR az egyik legjobban szervezett és legerősebb intézmény Kubában, a rokoni szálak és a politikai, valamint a gazdasági intézményekkel való szervezeti összefonódás miatt jelenleg valószínűtlen, hogy a Castrók és a kommunista párt ellen fordulnának. Amennyiben mégis, a technokrata réteggel van a legnagyobb esély a megegyezésre: amennyiben a civil mérnökök, menedzserek és az új vállalkozók feltörekvő csoportja részesedni kíván a hatalomból, a gazdasági élet feletti irányítást gyakorló hadsereg erejével párosíthatja szaktudását, így a közös érdekek és célok mentén hatékony szövetséget lesznek képesek működtetni.

Egy másik lehetőség a rendszer összeomlása egy új, alulról felfelé építkező mozgalom hatására, amely a hadsereget is felbomlasztaná az általa értékesnek tartott elvekkel. Ehhez azonban az elit hatalmának megtörésére lenne szükség, amely csak egy súlyos gazdasági válság, kivándorlási krízis vagy természeti katasztrófa következtében kirobbant tömegdemonstrációk következtében képzelhető el. Ezek mindegyikére volt példa a Fidel-éra során, mégsem omlott össze a hatalmi rendszer.

A civil társadalom még mindig rendkívül gyenge, fragmentált és szervezetlen, az elemzések vélhetően túldimenzionálják az esetleges rendszerváltozásban betöltendő szerepét. A katolikus egyház valószínűleg nem fog politikai szereplővé válni, esetleg a nemzeti kiegyezésben vállal majd közvetítő szerepet, ugyanis a pápalátogatások óta a Vatikán és a katolikusok egyre intenzívebben vesz részt a kubai lakosság felvilágosításában. A politikai és ideológiai felhang nélkül indított kezdeményezések jótékony hatással vannak a civil társadalmi *bottom-up* mozgalmakra, valamint kiadványaikkal fórumot teremtenek az ellenzéki, ám békés, reformok bevezetéséért lobbizó hangoknak.

Bár a kubai civil társadalom jelenleg még a mobilizációs szakaszban van, és intézményesülésüket bürokratikus akadályok is lassítják, megállapítható, hogy számos szervezet alakult az állami szervezeteken túl az elmúlt húsz évben Kubában, amelyek egy új együttműködési formát honosítottak meg a szigeten. Egy részük kiegészíti az állami gondoskodást vagy pótolja a védőháló hiányosságait, a vezetéssel való együttműködés során hozzájárulnak a hatékony decentralizációhoz; míg mások a kormány döntéseit kritizálva változásokat követelnek. A részvétel új módozatainak adnak teret, aktivizálják a lakosságot, becsatornáznak helyi- vagy rétegérdekeket, támogatnak ígéretes állampolgári kezdeményezéseket, fejlesztik a nemzetközi kapcsolataikat, támogatást nyernek ügyüknek, valamint információt szolgáltatnak és közvetítenek a lakosság számára. (Berges Curbelo, 2008)

Jóllehet kevés közülük, amely hivatalosan is regisztrált szervezetként működik az országban, a lakosság életszínvonalát emelő tevékenységet folytató csoportok illegális munkája felett szemet huny az államvezetés. A túlzott amerikai befolyással bíró, rendszerellenes vagy a politikai hatalomból részesedni kívánó, magukat pártnak is nevező erők munkáját azonban igyekszik különböző eszközökkel korlátok közé szorítani. A pártokon kívül főként az emberi jogi csoportok a tevékenységük körének kiszélesítésével és tagságuk növekedésével akár politikai szervezeteket is alakíthatnak, ugyanígy a diaszpóra is politikaformáló erővé alakulhat át az anyagi támogatás mellett a vákuum adta lehetőségek kihasználásával, ez a közösség pedig segíthet az új identitás megfogalmazásában is.

A forradalom „túlélői” még egy erős civil társadalom mellett is hatalmon maradhatnak, amennyiben a kommunista párt egységes marad, és nem csúszik ki a kezéből az irányítás; valamint a politikai reformok helyett gazdasági változásokat indít el; továbbá nem hagy teret az ellenzékkel vagy a disszidens csoportokkal történő konszolidációnak; valamint bebörtönzi, a vezetőiket, hogy azok ne vehessék fel a kapcsolatot a potenciális politikai követőikkel. Egy megerősödő civil társadalom a jövőben a kubai fiatal baloldali elit alkupartnerévé válhat,

amely a forradalom eredményeit megőrizvén új utakat nyitna a szociális fejlődésnek az állami struktúráján kívül. (Gray, 2005)

A harmadik scenárió szerint Kuba belpolitikája stabilizálódik egy poszt-totalitárius rezsimben, amely egy új szint, a későbbi pluralista demokrácia előkészítője lehetne. Ez utóbbi a legvalószínűbb forgatókönyv, ám mérsékelt reformokkal, egyfajta *status quo* fenntartására való törekvéssel (Mujal-León–Busby, 2001), esetleg néhány lojális párt engedélyezésével járó látszatsdemokráciával. Ez esetben a multilaterális tárgyalási folyamat indítja be a békés rendszerváltozást, amelyben az ellenzéki erők feladata, hogy ne engedjék, hogy a hatalmon lévő politikai elit monopolizálja az átalakulás szakaszait, ám az intézményesültséggel járó tapasztalatokat átadja a következő generációknak. A pártok közötti interakció felértékelődik, a közös célok érdekében kötött megállapodások a változások zökkenőmentességét, de legalábbis a sokkhatások elkerülését biztosíthatják.

Linz és Stepan (1996b) szerint a reform–konszenzusos hatalomváltáshoz (*reforma pactada–ruptura pactada*) egy erős kormányzói reformer rétegre és egy mérsékelt, tárgyalásra hajlandó ellenzékre van szükség a poszt-totalitárius rendszerekben, ezek kompromisszumkészsége nélkül elképzelhetetlen a békés átalakulás. Bár a Központi Bizottság ideológiáért felelős titkára, Carlos Aldana és a későbbi külügyminiszter, Roberto Robaina González kiállt a reformok mellett, felmentették őket tisztségükből; és Fidel Castro a José Ramón Balaguer-, Felipe Pérez Roque- és José Ramón Machado Ventura-vezette konzervatív szárnyat erősítette meg a testvére javára történő lemondása előtt: utóbbi csoport intette óvatosságra a KKP-t, hogy a túlzott piaci reformok és a politikai nyitás a párt pozícióit gyengítik.

Kérdés, hogy a hatalmon lévő kommunisták és a politikai opponenseik közeledése megtörténik-e és ha igen, mikor. Egyelőre kevés az olyan politikai erő, amely hajlandó a vezetéssel tárgyalni az állam jövőjéről (pl. MCL), a KKP pedig nem fogja jelentős kompromisszumok nélkül kiadni a hatalmat a kezéből, így a poszt-totalitárius stabilizációra van a legnagyobb esély rövid- és középtávon a karibi államban.

A fenti scenárió esetén egyes elemzők szerint Alejandro Castro Espín, Raúl Castro fia lesz Kuba új elnöke. Az angolai harcokban egyik szemére megvakult, a kubai amerikaiak által *El Tuertónak* nevezett ezredes a Belügyminisztériumban és elnöki tanácsadóként is rendkívüli befolyásra tett szert. A mérnökként végzett és nemzetközi kapcsolatokból is diplomát szerző Alejandro Castro egyre aktívabban foglalkozik a nemzetbiztonsági ügyekkel, 2009-ben megjelent könyvében (*El imperio del terror*) az USA politikáját ostromozta, illetve nevéhez fűződik a 2014-es orosz-kubai találkozók előkészítése; a kubai és az amerikai források is meg nem alkuvó, határozott, szuggesztív egyéniségnek írják le, és a *Comandanté*hoz hasonlítják.

Családi kapcsolatai, műveltsége, tájékozottsága, a fidelista patriotizmushoz és a raúli fokozatos reformokhoz való hűsége és befolyása is vezetői posztra predesztinálják.

Elképzelhető azonban, hogy az EU-ban oly népszerű kelet-európai mintára történő átalakulás helyett a spanyol karibi térség országai lesznek a kubai változásokra a legnagyobb hatással. Ez a terület a Karibi-medence és a Mexikói-öböl 16-18. század között spanyol uralom alatt álló part menti országait, vidékeit jelenti²²⁵. Közös jellemzőik jól azonosíthatóak: a nyelv, a vallási rítusok, a zenei gyökerek, a konyha, az öltözködés, a kolonializmus emlékei. A térség nagyvárosait²²⁶ azonos korban alapították, így nagy hasonlóságot mutatnak. A spanyol uralom homogenizálta az itteni népeiséget jogrendszerével, politikai tradícióival, jó és rossz szokásaival. A térségben hasonlóan korrump katonai rendszerek vették át az irányítást, a nagybirtokosok és a szakképzetlen hivatalnokok kezében összpontosult a hatalom, a meszticek és kreolok mellett az afrikai rabszolgák leszármazottai népesítették be a vidéket, keveredve az európai hódítók utódaival. Ezeknek az államoknak különösen fontos a szolidaritás, a térség stabilitásának fenntartása, az eddig elért politikai és gazdasági eredmények megőrzése, átmentése. Némely ország demokratikus berendezkedésű, saját oktatási és gazdasági sztruktúrákkal rendelkeznek, szoros együttműködésüknek köszönhetően nem feltétlenül szorulnak a szomszédos szuperhatalom, az USA jóindulatára, így erősíthetik a Kubához fűződő gazdasági szálakat, vagy a kölcsönös előnyök kiaknázásán túlmenően megismertethetik a kommunista állammal tapasztalataikat, átadhatják működőképes módszereiket, amelyek az erős civil társadalom megteremtése és a demokratizálódás felé vezetnek. (Romeu, 2001)

Az azonban bizonyos, hogy az Egyesült Államoknak és az EU-nak kiemelt szerep jut az átalakulás folyamán, ezek garantálhatják a demokratikus reformok békés átültetését. A felelősségvállalás tudatában az Európai Uniónak önálló Kuba-politika artikulálására van szüksége, hiszen az európai értékeknek a spanyol befolyás révén speciális jelentősége van. Ehhez azonban az USA egyetértésére van szükség: a megosztottság nem vezet eredményre. A két hatalom építő jellegű javaslatait mindegyiküknek figyelembe kell venni, hogy ésszerű, kubai jellegzetességekkel tisztában lévő javaslatokat fogadhassanak el. Ám eddig még hosszú út vezet, ha egyáltalán konszenzusra jut valaha az EU és Amerika, ugyanis a közösségen belül

²²⁵ Puerto Rico, Dominikai Köztársaság, Kuba, valamint Venezuela, Panama és Kolumbia karibi partjai, továbbá a mexikói Veracruz, Yucatán és Campeche.

²²⁶ San Juan, Santo Domingo, Havanna, Santiago, Porto Belo, Santa Marta, Cartagena, Barranquilla, Maracaibo, Veracruz, Campeche, Merida stb.

is óriási ellentétek feszülnek jobb- és baloldal, valamint a volt szovjet blokk országainak véleménye és a nyugati államoké között.

A katolikus egyházra, valamint az egyházakra mint politikaformáló erőkre is nagy feladat hárul az esetleges demokratizálódás folyamata alatt, ugyanis az 1998-as pápalátogatás óta jelentős erőt képviselnek, és az Egyesült Államok bírálóiként keresztényszocialista eszméikkel széles rétegeket képesek maguk mögé állítani.

Kubában a vallási tolerancia nemcsak az egyházaknak adott nagyobb mozgásteret, hanem a feketepiacon is egyre több dalai lámáról, Ghandiról és Martin Luther Kingről szóló „megtúrt” kiadvány jelent meg. Roberto Rodríguez-Tejera, a *Radio Martí* igazgatója egy interjúbán (Acle, 1999) úgy vélekedett, hogy ez a szigeten élők önkéntelen reakciója, amellyel a világ más, békés, erőszakmentes civil engedetlenségi mozgalmával való szimpátiájukat fejezik ki. A kubai identitást tanulmányozva, illetve számos interjú elkészítése után azonban nem feltétlenül (csak) ez áll a hirtelen megnőtt érdeklődés hátterében.

Számos, a dolgozatban is felhasznált történelmi írás és 19-20. századi forrás támasztja alá, hogy a kubaiak már a függetlenségi harcoktól kezdődően is vonzódtak az erős, nagy hatású szónokokhoz, költőkhöz, politikusokhoz, csodálattal és őszinte hódolattal olvasták és olvassák ma is nemzeti hőseik élettörténetét és munkáit (Máximo Gómez, Carlos Manuel de Céspedes, José Martí). A forradalom időszaka is kitermelt olyan mitikus alakokat Martí mellett, mint például Ernesto „Che” Guevara, akiknek az eredeti hitvallását az átlag kubai nem is ismeri feltétlenül: a minden korban tisztelendő és tisztelhető lendület, a hazaszeretet, az önzetlenség és a kitartás olyan példaképei ők, amelyekkel generációk tudnak azonosulni.²²⁷ Ehhez pedig nem feltétlenül kell a sziget szülöttének lenni, hiszem Gómez dominikai, Guevara pedig argentin származású volt. A „hőskultusz” nemcsak Kubában, hanem az emigráns közösségekben is tovább él, így lehet az, hogy a Miami-ban lévő dominópark is Gómez nevét viseli, a disznó-öbölbeli invázióban elhunyt kubai amerikaiak emlékművénél örökláng ég, Jorge Mas Canosa, a CANF vezetőjének 1997-es halála után pedig nincsen egy olyan prominens személy, aki összefogásra tudja buzdítani az emigráns közösséget.

A paternalizmus iránti igényt mutatja, hogy a kubai történelem folyamát sem pártok, szervezetek vagy közösségek, csoportok harcoként mutatják be történelemkönyveik, hanem nagy hősök által az elnyomók ellen vezetett, magasztos célokért való küzdelmek sorozataként. Így fordulhatott elő az, hogy egy erőskezű irányító nélküli, megosztott ellenzék nem tudta

²²⁷ A kubai *Labiofarm* kozmetikai cég 2014-ben Hugo Chávez és Ernesto „Che” Guevara emlékére két parfümöt is kreált, ezek pedig a szigetállamban is rendkívül népszerűek.

felvenni a harcot még a kiforrott ideológiával és programmal nem rendelkező, ám gyorsan elsőprő tömegtámogatást élvező Július 26. Mozgalommal sem. Szulc (1988) és Suchlicki (1997) érvelése szerint egy olyan mozgalom, mint Fidel Castro mozgalma, természetesen nem hozhatott létre demokráciát, ugyanis nem riadt vissza a fegyveres erőszaktól sem, és magában hordozott egy olyan mértékű radikalizmust, extrémizmust és nacionalizmust, amelyet nem lehetett volna egy konszolidált demokrácia keretein belül tartani.

5.3. Kitekintés – A kubai identitás hatása a karibi állam jövőjére

Míg a korai demokráciáknak volt idő a tökéletesedésére, a kiforrására, addig az új demokráciáknak erre kevés idejük marad az Egyesült Államok bábáskodása mellett. Egyes kutatók szerint Kuba egy szemisztantikus²²⁸ autoritárius államból mobilizációs autoriter rendszerre vált (Domínguez, 1998; Pérez-Stable, 1999), míg jelen tanulmány a mérsékelt reformok útjára lépett, megkopott ideológiájú, magasabb fokú társadalmi pluralizmussal rendelkező poszt-totalitárius államként tárgyalja.

A fidelizmus alatt a kezdeti radikális kísérleti szakaszt (1959-70) követően intézményesült az egyedülálló rendszer (1970-85), majd a kiigazítás (1986-90) szakasza következett, amelyet a szovjet támogatás elvesztését megszenvedő állam részleges nyitással és reformok sorával próbált ellensúlyozni a *período especial*²²⁹ alatt (1991-2006). (Wong, 2010: 132-139)

A raúlista szakaszban (2006-), a törekeny *período delicado*²³⁰ alatt azonban továbbra is Platón gondolatai vannak érvényben: a kormány hatalmát addig nem lehet megdönteni, amíg az páratlanul egységes, és a vezetők mindaddig képesek hatalmon maradni, ameddig egy töről fakadnak az elképzelései (idézi Ardin, 2007). Intézményi reformokkal, decentralizációval járó és a pragmatikus döntéshozáson alapuló poszt-totalitárius konszolidáció, a fidelista permanens forradalom megújítása, úgynevezett „refolúció” (Arnavat, 2007: 88) zajlik. Az illegalitásba szorult pártok egyfajta belső demokráciát képviselhetnek és megtölthetik a hatalmi vákuumot, amelyet a rendszerváltozás létrehoz, ám Linz és Stepan figyelmeztet: a legtöbb nem demokratikus rendszerből való politikai átmenet nem feltétlenül hoz stabil demokratikus rezsimit (Linz –Stepan, 1996: 13), jóllehet az átalakulás folyamata lépésről lépésre leképezi a demokratikus tranzitológia modelljét.

²²⁸ Erős személyes uralom, korrupció, destruktivitás és káosz jellemzi. (Wong, 2010: 131)

²²⁹ A *período especial* rövid bemutatását lásd a 4. mellékletben!

²³⁰ Egy formálódó, rendkívül sérülékeny rendszer (Alcibiades Hidalgo – idézi CTP, 2005: 47).

Ráadásul az esetleges kubai demokratizálódási folyamatot nem lehet leírni csupán egyetlen elmélet által, ugyanis jelenleg sem csupán felülről indított, a kommunista pártból induló reformok és civil vagy *grassroots* kezdeményezések idézik elő a változásokat, hanem ezek elegye, együttélése és kölcsönhatása. A békés átmenethez a szereplők közeledésére, az új erők és a régi rendszer vezetői politikai hatalomban való részvételi arányának kényes egyensúlyára van szükség, ahol az aktorok nyitottak és a közös célok érdekében hajlanak a kooperációra.

A demokratikus átalakulás kezdeményezője lehet maga a kormányzó politikai elit, amely felismeri, hogy az ellenzék hatalommal való felruházása nemcsak költséghatékony megoldás, hanem az ő érdekeiket is szolgálja. Nemzetközi szinten is erősebbé válhat egy állam érdekérvényesítő képessége, ha szélesebb körű összefogást képes megvalósítani az állampolgárok hasznát szolgáló programok szintetizálásával. (Olson, 1993; Tilly, 1992; Lijphart–Waisman, 1996)

A fenti institucionalista szemlélet és racionális döntésemélet jellegzetességeit mutató tranzíció alapja a rend és stabilitás, valamint a folytonosság megőrzése nagy törések, sokkhatás nélkül. A *top-down*, felülről indított kezdeményezések mellett fontos szerepet kaphatnak a társadalom nem állami aktorai a *bottom-up* mozgalmak sikere esetén: ez utóbbi esetben nem a jogi szabályozás és az intézményrendszer átalakításán van a hangsúly, hanem magukon a szereplőkön, akik megerősödtek annyira, hogy már a politikai hatalomból is részt kívánnak kapni. A társadalmi jólét megteremtése társadalmi alkufolyamat eredménye, amelyben különböző csoportok kötnek egyezséget egymással, és akár külső szereplőkkel is (Whitehead, 1996) – ez utóbbi Kuba esetében különös jelentőséggel bír a floridai kubai közösségek miatt.

Az egész világot foglalkoztatja a kérdés, hogy miként maradhatott hatalmon évtizedeken át Fidel és Raúl Castro, és hogyan tudják az Egyesült Államokhoz oly közel, az embargó ellenére is táplálni a kubai forradalom lángját. A 2013-2014-ben készített interjúkban floridai szakemberek és kutatók, a kubai amerikai bevándorlók, valamint az otthonukban maradt nacionalisták és az átlagemberek is ugyanarra az okra vezetik vissza Fidel győzelmét és a máig fennálló rezsimének a sikerét. A kubai ember jellemére.

A kubai identitás és meggyőződések részletes kutatása és a dolgozat anyaga kölcsönösen kiegészítenék egymást, ezért a jövőben Inglehart és Welzel, valamint Geert Hofstede (1980) munkásságán alapuló vizsgálódások végezhetőek és végezendőek a karibi államban. Ez utóbbi különösen fontos volna, ugyanis a holland szociálpszichológus által kidolgozott komparatív interkulturális mátrixokat még nem készítették el Kubára vonatkozóan. A vizsgálandó kulturális dimenziók: hatalmi távolság, bizonytalanságkerülés, individualizmus–

kollektivizmus, maszkulinitás–femininitás, hosszú–rövid távú orientáció, szabadosság–önmérséklet^{231 232}.

Kuba szűken vett, identitást formáló történelme alig több mint kétszáz éves. A helyiek közül nemzetüket sokan a spanyol néphez hasonlítják, hiszen a függetlenség kivívása után, az 1900-as évek elején félmillió spanyol bevándorló érkezett Kubába; így a sziget ezer történelmi, gazdasági és társadalmi szállal kötődik az európai államhoz. Ez az alig kétmillió populációnak akkoriban óriási „idegen” impulzust jelentett, amely jelentősen átformálta a kubai közösséget: a spanyol migránsok leszármazottai népesítik be a szigetet, csaknem mindenki fel tud mutatni a rokonságában európai felmenőt. A kubai politikai és gazdasági gondolkodás is a spanyol balközép ideológiájának a hagyományait vitte tovább. A jobboldalnak nem voltak gyökerei, és igény sem mutatkozott a liberális gazdaságpolitikára.

A paternalista állam az ideál a szigeten élők számára. Akik a közhelynek megfelelően valóban jó kedélyűek²³³, együttérzők, segítőkészek és barátságosak, ám éppen ennyire fegyelmezetlenek, és a szabályokat sem tisztelik. Szeretnek panaszkodni, és jóllehet, azonnal segítenek a hurrikánok által elpusztított településeken; közben szidják a kormányt, amiért az nem cselekedett, és nem oldotta meg a problémát azonnal. Szükségük van egy vezéralakra, egy *macho* hősre, akire felnézhetnek, akiben megbízhatnak, aki biztosítja népük függetlenségét, megteremti az életük feltételeit és kereteit, valamint elérhetővé, hozzáférhetővé teszi az oktatást és a kultúrát. Bár szabadságszeretők, a kényelmükért – és az amerikai agresszióra adott válaszként – bennragadnak egy olyan rendszerben, amely minimális jogokat biztosít nekik, továbbá fenntartja a szegénységet és a nélkülözést.

Ez utóbbi nem ismeretlen a kubaiak számára, hiszen a Fidel rezsimét megelőző kormányok idején is élesen elkülönült egymástól a luxusban élő vagyonos és a létminimumon élők rétege. A forradalom előtt is virágzott a korrupció, amely a Szovjetunió felbomlása után ismét megerősödött a politikai és gazdasági partnerét veszített országban. A költő és

²³¹ A hatodik dimenziót 2010-ben adták hozzá az addigi öthöz.

²³² Az eddigi források feldolgozása után általánosságban megállapítható, hogy Kuba népe kollektivistá, orientációja a nehéz megélhetés miatt rövid távú (magánjellegű és üzleti kapcsolataikban viszont megbecsülik a nagy múltú kötelekeket), kerülük a nagyfokú bizonytalanságot, a hatalmi távolság jelenleg nagy. A normakövetés foka alacsony; rendkívül közvetlenek, hangosak, gesztusaik erőteljesek, kifejezőek. A feminin és maszkulin vonások egyaránt jelen vannak a társadalomban, az ország besorolása alapos kutatómunka után lehetséges.

²³³ A *Happy Planet Index* „boldogságmutató” a vizsgált 151 ország közül Kubát a 10. helyre sorolja, Magyarország a 106. (2014-es adat).

szabadságharcos José Martí tisztelete virágzik, de Marx és Engels tanait már csak elvétve említik a karibi államban.

Bár erősödnek a változásokat kívánó és követelő hangok²³⁴, az Egyesült Államoknak következetesen ellenálló kis nemzethez való tartozás tudata sokakat büszkeséggel tölt el. A forradalmár igazi hazafi; a hazafi pedig forradalmár. A két fogalom elválaszthatatlan a kubaiak számára. A 21. század generációi a Fidel-érában nőttek fel, a demokráciáról elsősorban szocializmushoz hű tankönyvi ismereteik vannak, és hiába csábító a szabadság ígérete, a „védőháló nélküli” kapitalizmus képe ijesztő. A kelet-európai rendszerváltások példáján okulnak, számos kortárs kubai forrás számol be a zökkenőktől sem mentes, felemásan sikerült átalakulásokról. A forradalom által hatalomra került csoport nem engedi ki a kezéből a magas profitot termelő vállalatokat, gazdasági befolyását a *Comandante* és a testvére halála utáni rendszer politikai életében is kamatoztatni fogja.

A számos demokratizálódási scenárió közül tehát napjainkban a huntingtoni transzformáció a legvalószínűbb Kubában, ami szerint a jelenlegi, a legitimitását a nacionalizmus és a társadalmi igazságosság eszmerendszerére építő politikai elit marad hatalmon, és korlátozott demokráciát hoz létre.

Fidel Castro szavai alátámasztják a lassú, apró és felülről érkező reformlépésekkel tűzdelt átmenet vízióját, amelyben egy enyhülő amerikai Kuba-politika nélkül az USA-nak nem szának szerepet: „*Fenn az Egyesült Államokban mindig a poszt-Castro Kubát emlegetik az imperialisták. A forradalmárok majd akkor beszélnek posztkommunista Kubáról, amikor a jenkik posztkapitalisták lesznek.*” (Miller–Kenedi, 2003: 309)

²³⁴ Ezt a kubai és a nemzetközi kutatások is alátámasztják. Ezek összevetését lásd a 7. mellékletben!

Mellékletek

1. melléklet

A Miami kutatói időszak legfontosabb interjúalanyai

Jorge Duany (Kuba-kutató, intézetigazgató)
Sebastián A. Arcos (Kuba-kutató)
Carmelo Mesa-Lago (Kuba-kutató – gazdasági reformok)
Marifeli Pérez-Stable (Kuba-kutató)
Rodolfo J. Stusser (kubai üzletember)
Jaime Suchlicki (Kuba-kutató)
Susel Perez (Cuba in Transition Project)
Paul Lopez (kubai emigránsok)
Kawanna Bright (szakkönyvtáros)
Lennie Gómez (kubai emigránsok)
Frank O. Mora (Barack Obama tanácsadója)
Althea Silvera (speciális gyűjtemények vezetője)
Christine Caly-Sanchez (USA–EU-kapcsolatok)
Geni Gómez (ASCE szervezet Kubáért)
Guillermo Fariñas (kubai emberi jogi aktivista – kerekasztal-beszélgetés)

Meglátogatott kubai közösség/kubai szempontból nevezetes emlékhely, múzeum, gyűjtemény

Miami	Cuban Heritage Collection, UM Freedom Tower Tower of Snow Calle Ocho Maximo Gómez Park José Martí-emlékmű Cuban Memorial Boulevard Plaza de la Cubanidad Casa Bacardi History Miami
Key West	A rabszolgaság történetét bemutató kiállítás
Tampa	Ybor City Museum National Historic Landmark District

2. melléklet

Tranzitológia és a vizsgált csoportok mint téma a Kubával foglalkozó tanulmányokban (A legnagyobb Kuba-gyűjteménnyel rendelkező könyvtárakban)²³⁵

A releváns források csoportosítása nyelvi bontásban (angol és spanyol nyelvű)

	Kuba	Demokrácia		Rendszerváltozás		Komparatív tanulmányok		Civil társadalom		Vallás
	<i>Cuba</i>	<i>Democracy</i>	<i>Democracia</i>	<i>Transition</i>	<i>Transición</i>	<i>Comparative studies</i>	<i>Estudios comparativos</i>	<i>Civil society</i>	<i>Sociedad civil</i>	<i>Religion/Religión</i>
Florida International University (Miami)	61 923	332	78	252	39	208	12	107	18	438
University of Miami (Miami)	30 098	166	134	97	59	90	21	45	25	377
American University (Washington)	10 000	691	40	385	15	80	4	198	5	499
Biblioteca Nacional de España (Madrid)	12 252	2	21	4	15	5	9	1	14	25

²³⁵ A tárgyalt kérdések miatt a havannai gyűjtemények anyagának vizsgálata nem ad értékelhető eredményt.

A releváns források csoportosítása

	Demokrácia	Rendszerváltozás	Civil társadalom	Vallás	Komparatív tanulmányok
Florida International University (Miami)	410	291	125	438	220
University of Miami (Miami)	300	231	70	377	111
American University (Washington)	731	400	203	499	84
Biblioteca Nacional de España (Madrid)	23	19	15	25	14

A pártokról szóló elemzések Fidel Castro hatalomra kerülése után

	Pártok			
	<i>Parties</i>	<i>Forradalom után</i>	<i>Partidos</i>	<i>Forradalom után</i>
Florida International University (Miami)	283	6	189	4
University of Miami (Miami)	40	3	17	0

Az egyházakat és a vallási csoportokat bemutató tanulmányok

	Katolikus	Protestáns	Santería	Szabadkőművesek
Florida International University (Miami)	55	27	93	14
University of Miami (Miami)	13	8	79	25

3. melléklet

Kubai pártok és szervezetek neve, rövidítése és alapításának ideje

Párt/szervezet neve magyarul	Párt/szervezet neve spanyolul	Rövidítése	Fennállása
Börszintől Független Párt *	Partido Independiente de Color	PIC	1908
Forradalmi Katonai Unió	Unión Militar Revolucionaria/Junta de DefensaJunta de los Ocho	UMR	1933
Kubai Forradalmi Tömörülés	Agrupación Revolucionaria de Cuba	ARC	1933
Ifjú Kuba	Joven Cuba	JC	1934
Nemzeti Demokratikus Közösség	Conjunto Nacional Democrático	CND	1935
Demokratikus Szocialista Koalíció	Coalición Socialista Democrática	CSD	1939
Republikánus Párt	Partido Republicano	PR	1943
Nemzeti Forradalmi Párt	Partido Nacionalista Revolucionario	PNR	1953
Kubai Felszabadítási Tanács	Junta de Liberación Cubana	JLC	1957
Unió Párt	Partido Unión Constitucional	PUC	1878-1898
Kubai (Autonóm) Liberális Párt	Partido Liberal de Cuba/Partido Liberal Autonomista	PLC (I.)	1878-1898
Reformista Párt	Partido Reformista	PR	1893-1898
(Első) Kubai Szocialista Párt	Partido Socialista Cubano	PSC	1899-1899
Kubai Nemzeti Párt	Partido Nacional Cubano	PNC	1899-1901
Demokratikus Unió Pártja	Partido Unión Democrática	PUD	1899-1901
Havannai Republikánus Párt	Partido Republicano de la Habana	PRH	1899-1902
Liberális Párt	Partido Liberal	PL	1902-1959
Mérsékelt Párt	Partido Moderado	PM	1904-1906
Egyetemi Diákszövetség	Federación Estudiantil Universitaria	FEU	1922-
Kuba Nemzeti Munkásszövetsége/Nemzeti Munkás Konföderáció	Confederación Nacional Obrera de Cuba	CNOC	1925-1939

Kommunista Párt/Népi Szocialista Párt	Partido Comunista/Partido Socialista Popular	PC/PSP	1925-1944/1944-1961,
Egyetemi Diákdirektórium	Directorio Estudiantil Universitario	DEU	1927-1934
(Autentikus) Kubai Forradalmi Párt	Partido Revolucionario Cubano (Auténtico)	PRC (A)	1934-1953
Kubai Néppárt/Ortodox Párt	Partido del Pueblo Cubano/Partido Ortodoxo	PPC/PO	1947-1952
Forradalmi Diáktanács	Directorio Revolucionario Estudiantil	DRE	1954-1957, 1960-1966 (Miami)
Forradalmi Munkástanács/Forradalmi Direktórium)	Directorio Revolucionario	DR	1955-1961
Július 26-a Mozgalom	Movimiento 26 de Julio	M-26-7	1955-1962
Március 13-a Forradalmi Diáktanács	Directorio Revolucionario 13 de marzo	DR	1957 (DR jogutódja)
Kereszténydemokrata Mozgalom	Movimiento Demócrata Cristiano	MDC	1959-
Kuba Dolgozóinak Szövetsége	Central de Trabajadores de Cuba	CTC	1961- (CNOC jogutódja, újjászervezés)
Egyesült Forradalmi Szervezetek	Organizaciones Revolucionarias Integradas	ORI	1961-1962
Szocialista Forradalom Egyesült Pártja	Partido Unido de la Revolución Socialista de Cuba	PURSC	1962 (ORI jogutódja)
Kubai Kommunista Párt	Partido Comunista de Cuba	PCC	1965- (PURSC jogutódja)
Egyesült Forradalmi Szervezetek Koordinációja	Coordination of United Revolutionary Organizations	CORU	1976-
Független és Demokratikus Kuba Párt	Partido Cuba Independiente y Democrática	CID	1980-
Kubai-Amerikai Nemzeti Alapítvány	Cuban American National Foundation	CANF	1981-
Keresztény Felszabadítási Mozgalom	Movimiento Cristiano Liberación	MCL	1988-
Kubai Liberális Unió	Unión Liberal Cubana	ULC	1989-
Kubai Demokrata Szövetség	Alianza Democrática Cubana	ALDECU	1989-
Egyesület a Kubai Gazdaság Tanulmányozásáért	Association for the Study of the Cuban Economy	ASCE	1990-
Kubai Szocialista Demokratikus Áramlat	Corriente Socialista Democrática Cubana	CSDC	1991-
Kuba Kereszténydemokrata Pártja	Partido Demócrata Cristiano de Cuba	PDC-Cuba	1991- (MDC jogutódja)
Kubai Demokratikus Szociálforradalmár Párt	Partido Social-Revolucionario Cubano	PSRDC	1992-

Demokratikus Szolidaritás Párt	Partido Solidaridad Democrática	PSD	1993-2014
Kubai Szociáldemokrata Párt	Partido Socialdemócrata de Cuba	PSC	1996-
Kubai Demokrata Projekt	Proyecto Demócrata Cubano	PDC	1996-
Kubai Liberális Párt	Partido Liberal de Cuba	PLC (II.)	1996-
Kubai Ortodox Megújulás Pártja	Partido Cubano de Renovación Ortodoxa	PCRO	1997-
Mérsékelt Ellenzéki Kerekasztal	Mesa de Reflexión de la Oposición Moderada	MROM	1998-2004
Demokratikus Front Kuba Szabadságáért	Frente Democrático por la Libertad de Cuba	FDLC	2000-2014 (beolvadt a CID-be)
Kubai Szabadság Tanács	Cuban Liberty Council	CLC (II.)	2001-
Kubai Libertariánus Mozgalom	Movimiento Libertario Cubano	MLC (II.)	2002-
Kubai Liberális Összefogás	Convergencia Liberal Cubana	CLC (I.)	2003-
Kubai Republikánus Párt	Partido Republicano de Cuba	PRC	2003-
Kubai Nemzeti Demokrata Párt	Partido Nacionalista Democrático de Cuba	PNDC	2003-
Kubai Liberális Mozgalom	Movimiento Liberal Cubano	MLC (I.)	2004-2009
A Kubai Köztársaság Liberális Egysége	Unidad Liberal de la República de Cuba	UNRC	2007-
Kubai Haladó Kapu/Ív vagy Szivárvány Pártja* (kapu/ív a sziget alakjára utal)	Partido Arco Progresista de Cuba	PARP	2008-
Kubai Nemzeti Liberális Párt	Partido Liberal Nacional Cubano	PLNC	2009-2014 (MLC jogutódja)
A Nép Útja	El Camino del Pueblo		2011-
Konszenzus az Alkotmányról	Consenso Constitucional/Iniciativa Constitucional	CC/IC	2014-
Kubai Liberális Szolidaritás Párt	Partido Solidaridad Liberal Cubano	PSLC	2014- (PSD+PLNC)

* szó szerinti fordítás, a szövegben spanyolul szerepel, a magyar változatot csupán a könnyebb érthetőség kedvéért tüntettem fel

4. melléklet

A kubai reformok kezdete – *Período especial az 1990-as években*

Mihail Gorbacsov szovjet pártfőtitkár (1985-1991) 1989-es kubai látogatása során igyekezett a *glasznosztj* (nyíltság) és *peresztrojka* (gazdasági és társadalmi átalakítás) programját elismertetni a kubaiakkal, és hasonló változást kívánt a karibi szigeten elindítani a további jó kapcsolatok érdekében, hiszen kísérlete az amerikai embargó lazítására sem Reagannál, sem Bushnál nem járt sikerrel. Ám a Szovjetunió felbomlásának első jeleire a Forradalom megrekedt a karibi államban.

Castro már az 1990. december 28-i, nyolcadik nemzetgyűlést záró beszédében figyelmeztetett arra, hogy a szovjet blokk szétesése nemcsak az ideológiai támogatás, hanem a gazdasági segélyek és hitelek megszűnésével egyenlő, valamint veszélyezteti a kölcsönös árucserét is.

A *Comandante* jóslata pedig hamarosan valóra vált: az államalakulat 1991. december 26-i megszűnése a gazdasági szubvenciók elvesztésén kívül a szovjetek karibi jelenlétének végét is jelentette Kuba számára.²³⁶

Speciális időszak békeidőben (*Período especial en tiempo de paz*) következett a szigetlakók életében, amelyet a gazdaság mélypontra zuhanása fémjelzett. Az import 75%-át és az export 95%-át érintette a változás (Anderle, 2004: 166), mivel a kereskedelem 85 %-át a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsával (KGST) bonyolította Kuba. Bár a biotechnológia és a gyógyszeripar jelentősége és volumene nem csökkent, mert ebben fő partnerei Japán és Németország voltak; a szovjet olajszállítványok hirtelen megszűnése beláthatatlan következményekkel járt a gazdasági életben, hiszen a Kuba által használt energia 90%-át biztosította a világpiacnál alacsonyabb áron a SZU Castro államának.

1991 végén Gorbacsov kivonta a háromezer fős szovjet hadtestet Kubából, amely inkább szimbolikus jelentőségű, mint létfontosságú volt a karibi állam számára. Egy évvel később az oroszok a hadi felszerelésre és a kiképzésre szánt forrásokat is csökkentették, és kilátásba helyezték, hogy a fenti eszközöket ezentúl kereskedelmi tranzakciók során kell a szigetállamnak megvásárolni Oroszországtól.

Az érvényben lévő programokat befagyasztották, és moratóriumot rendeltek el az újabb megállapodásokat illetően. Oroszországnak a hidegháború után kialakuló új világrendben

²³⁶ A kapcsolatok megszakadását az angol nyelv (az orosz helyett) kötelezővé tételével is érzékeltette Castro.

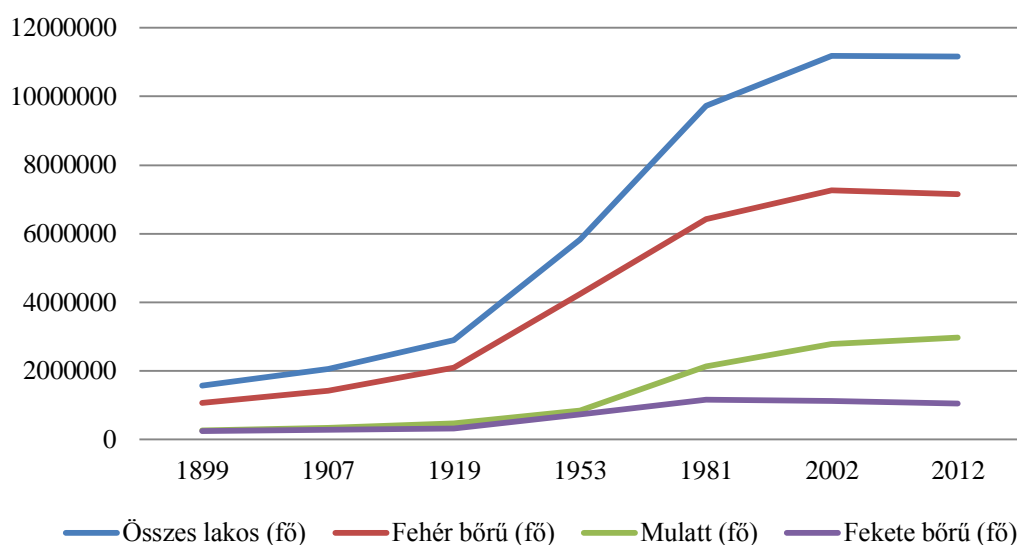
kellett újradefiniálni magát, amely Kuba számára egy politikai barát és katonai szövetséges elvesztését, valamint izolációt jelentett.

Szűkösség és áruhiány jelentkezett, és a háborús időszakokra készített tervek léptek életbe. Megnyirbálták a jegyre adható élelmiszerek mennyiségét, körüket 200 termékkel bővítették, lecsökkentették az ipari létesítmények üzemidejét, vagy be is zártak gyárakat. Ruhaneműből, tisztálkodási szerekből és pótalkatrészekből sem tudták kielégíteni az igényt. A buszos és a vasúti személyszállítás akadozott, az autóhoz szokott kubaiak pedig üzemanyag híján gyalog vagy biciklivel kényszerültek közlekedni. A mezőgazdasági gépeket állati erővel vont eszközökre cserélték, a takarmány és a műtrágya importja drasztikusan visszaesett, ezért a hazai hús, tej és tojás is szinte teljesen eltűnt a piacokról. A gyógyszerhiány és a létbizonytalanság egyre több abortuszt eredményezett. (Pérez, 1995: 381-387) Castro állama soha nem látott gazdasági válságba süllyedt.

A szovjet kölcsönöket a *período especial* után talpra álló Kuba gyenge gazdasága sem képes törleszteni, ezért Vlagyimir Putyin politikai asszociációkra is okot adó gesztust gyakorolt: 2014-ben Oroszország elengedte a közel 32 milliárd USD kubai adósság 90%-át. A fennmaradó 3,2 milliárd dollárt egyenlő féléves részletekben tíz év alatt, 2024-ig kell visszafizetnie a karibi államnak. Utóbbi összeget várhatóan kubai beruházásokba forgatják vissza.

5. melléklet

A kubai lakosság összetétele

A szerző által készített diagram az *Oficina Nacional de Estadística e Información* hivatalos kubai statisztikai alapján

A kubai Nemzeti Statisztikai és Információs Hivatal adatai alapján szembevetendő a lakosság keveredése, amely elsősorban a fekete és a fehér bőrű lakosság fokozatos összeolvadásában nyilvánul meg. Az ázsiaiak és az indián őslakosok leszármazottainak az aránya mindössze néhány százalék, viszonylag állandó, így kismértékű változása nem mutat jelentős eredményeket, ezért a táblák vizsgálatakor ezeket az adatokat kivettem a később elemzendő értékek közül.

A statisztikai adathalmazokból készített grafikon szemléletesen mutatja, hogy az 1900-as évek első évtizedeiben számottevő a fehér bőrűek bevándorlása, így a fehér bőrű népesség növekedése kismértékű a születések számának emelkedéséből, nagyobb részt az európai (spanyol, lengyel, holland, magyar, török stb.) migrációból adódik. Mivel Fidel Castro hatalomra kerülése után a bevándorlás csekély mértékű, a fehér lakosság jelentős része pedig emigrál, lelassul a fehér lakosság arányának növekedése, ezzel szemben megnövekszik a mulattok (azaz a fehérbőrű és feketebőrű szülők gyermekeinek) száma. Ez a 20. század elejére a tisztán fekete vagy fehér bőrű népesség csökkenéséhez és a mulatt lakosság számbeli és aránybeli növekedéséhez vezet.

A keveredésnek számos oka van, amelyek közül a legfontosabb a faji megkülönböztetés tilalmán nevelkedett generációk szemléletváltása; az egyenlőség ilyen formájának nem csupán elméletileg, hanem a gyakorlatban is történő megvalósulása; valamint a tisztán feketebőrűek lakta, szegényebb vidékekről történő elvándorlás az inkább fehérek lakta, több munkalehetőséget kínáló nagyvárosokba.

6. melléklet

Kubai viccek a pápalátogatásról

Egy sötétített üvegű limuzinban utazik a pápa, aki észreveszi, hogy a sofőr el-elbólint a volánánál. Addig győzködi, míg az átadja a kormányt az egyházfőnek. A Szentatya úgy nyomja a gázpedált, mintha az olasz autópályán volna, meg is állítja a rendőr gyorsrajtásért. Amikor a pápa letekeri az ablakot, a rendőr nem hisz a szemének. Rádión beszél a központba, hogy egy fejest meszelt le, mi tévő legyen. „Ki az” – kérdik tőle. „Vilma vagy Raúl?” „Egyik sem” – feleli. „Akkor kicsoda?” A rendőr töpreng egy kicsit, majd azt mondja: „Valószínűleg maga az Isten, mert a pápa a sofőrje.” (Serdián, 2009: 71)

Fidel és a pápa egy kabrióban száguldanak a Malecónon. Az idő csodás, de fúj a szél, ami le is sodorja a Szentanya sapkáját. Fidel megáll, kiszáll az autóból, majd az óceán víztükrén a fejfedőig sétál, és visszaadja azt a pápának. Mit ír erről a *Granma*? Fidel tud a vízen járni. És az *Osservatore Romano*? A pápa megtanította Fidelt vízen járni. És mit mond a *Miami Herald*? A *Comandante* elfelejtett úszni. (Serdián, 2009: 71)

7. melléklet

Kubai közvélemény-kutatások összehasonlítása

Mivel elég ritka a kormányt rossz színben feltüntető kubai intézetek által végzett közvélemény-kutatások, különös jelentőséggel bírnak a *Grupo Veritas* által, a kubai Társadalmi, Gazdasági és Demokrácia-tanulmányok Központ (*Centro de Estudios Socio-Económicos y Democráticos* – CESED) megbízásából készült felmérések, amelyek többé-kevésbé a nemzetközi szervezetek által lefolytatott kérdőívezés eredményét tükrözik.

A fenti szervezet (elsősorban a 2009 és 2014 között végzett) kutatásai legalább öt tartományt érintenek, minimum hatszáz főt szólaltatnak meg, és igyekeznek Kuba társadalmának összetételét (bőrszín, vallás) leképezni; ám a kérdőíveket önkéntesek töltik ki, így a kutatás eredménye is torzul. Ezt támasztja alá az alábbi, a KKP VI. kongresszusa után készített két felmérés összevetése is, ugyanis a Kubán kívüli szervezetek reprezentatív mintát képviselő interjúalanyai által adott válaszok kedvezőbb képet festenek a reformfolyamatról és a megindult változásokról, mint a *Grupo Veritas* felmérése.

Ennek ellenére megállapítható, hogy egyre többen hajlandóak vállalni a kubai rendszerről alkotott véleményüket, és készek kritikát megfogalmazni az aktuális vezetéssel szemben. Természetesen ez a réteg elsősorban azok közül kerül ki, akik a politikai ellenzékhez csapódnak aktivistaként vagy szimpatizánsként, mégis a mobilizáció magasabb fokát feltételezi, mint akár a húsz évvel korábbi, *período especial* alatt küszködő állam belpolitikai légkörében.

A *Grupo Veritas* által végzett felmérésekben a válaszadók 65%-a véli úgy, hogy a kubai kormány reformjai nem elégségesek ahhoz, hogy a változás pozitív hozadékai érezhetőek legyenek a mindennapokban; ám abban nagy részük (39%) bizonytalan, hogy szükséges-e az önfoglalkoztatás; továbbá a különböző szabadságjogok maradéktalan érvényesülését a megkérdezettek több mint fele támogatja. Csaknem 90%-uk úgy véli, a hatalmon lévők felelősek a kialakult helyzetért, és több mint kétharmaduk úgy gondolja, hogy a fennálló rendszer kozmetikázásának nincs értelme (két év alatt több mint 20% a növekedés), és közel ennyien támogatják a nagyobb mértékű politikai, gazdasági és társadalmi nyitást. Négyötödük egyetért abban, hogy a működő demokrácia többpártrendszert igényel (2012-es adatok).

A *Freedom House* speciális beszámolója 190 fő megkérdezésével készült az ország hat tartományában, 2011 júniusában. A félig strukturált informális interjúkon a kérdésekre (31 nyitott) reprezentatív mintavétellel kiválasztott alanyok válaszoltak.

A megkérdezettek csaknem kétharmada nyilatkozott pozitívan a reformokról (míg egy évvel korábban inkább pesszimisták voltak a változásokat illetően), és 41%-uk gondolta úgy, hogy az ország a haladás útjára lépett. Harmaduk a családja életszínvonalának emelkedését várja az új intézkedésektől, de néhányan aggódnak az elbocsátott állami alkalmazottak létbizonytalansága miatt: „*az állami szektorban kevés a fizetés, de biztos a munkahely*”. Utóbbiak elsősorban a vidéki, afro-kubai, idős rétegből kerülnek ki, és túlnyomórészt nők.

A szabadságjogok érvényesülését harmaduk rendkívül fontosnak tartja, de az anyagi helyzetük javítása áll a preferenciáik listája élén. A legnagyobb értéket a család, a közösségi élet és a biztonság jelenti a számukra. Az egyenlőséget is sokan megemlítik, ám hozzátézik, hogy a turizmus fellendülése és a *cuentapropismo* pozitív hozadékai ellenére van árnyoldaluk is: egy új elitet és új egyenlőtlenségeket termelnek ki. Az oktatás és az egészségügy ingyenességét méltatják. Jóllehet, szkeptikusak a cenzúrázott média híreivel szemben, 92%-uk még mindig az állami sajtóból szerzi be az őt érdeklő információkat, míg csupán 8% használ már elérhető, független forrásokat.

A legfrissebb kubai közvélemény-kutatás a 2013-ban az *International Republican Institute* által 688 fő részvételével, 14 tartományban kvótás mintavétellel²³⁷, személyes interjúk által végzett felmérés.

A megkérdezettek 48%-a jónak minősítette a családja életkörülményeit, szemben a 36%-kal, akik rossznak írták le azt (12% szerint nagyon rossz, míg 4% szerint nagyon jó). Az ország állapotát többen ítélték rossznak, mint jónak; pozitívan elsősorban azok nyilatkoztak, akik külföldről is kapnak anyagi támogatást. Az egy évvel korábbi adatokkal összehasonlítva többen várják a család anyagi helyzetének javulását (45% a 27%-ról, azaz jelentős a növekedés), míg több mint egyharmaduk szerint változatlan marad; így összességében derülátóbbak lettek a kubaiak a jövőjüket illetően. Közel négyötödük fontosnak vagy rendkívül fontosnak tartja a kubai kormány által realizált reformokat, bár csupán egyharmaduk nyilatkozta azt, hogy profitált is belőlük. Több mint felük érzi úgy, hogy a kubai kormány bizonyos szempontból elnyomó az állam polgáraival szemben, 69%-uk pedig úgy véli, hogy a szólásszabadságot illetően nem történt előrelépés az elmúlt években. A helyzetüket átlagosan a keleti és a középső tartományokban élők, a nők és az afro-kubaiak látták rosszabbnak. 80%-uk még mindig nem használ mobiltelefont, míg internetkapcsolathoz még ennél is kevesebben jutnak.

²³⁷ A 2002-es kubai cenzuson alapul.

Ábrák és táblázatok jegyzéke

1. ábra: A használt szakirodalom nyelve 11. oldal
 2. ábra: A kutatáshoz felhasznált szakirodalom összetétele 11. oldal
 3. ábra: A kubai politikai erők összehasonlítása 109. oldal
 4. ábra: A Kubai Nagypáholy taglétszámának alakulása (év/fő) 149. oldal
 5. ábra: A havannai érsekség által regisztrált keresztelők száma 160. oldal
 6. ábra: Az új vallási mozgalmak (NMR) csoportjai és az alulról szerveződő vallási közösségek (CEB) fogalmának szintetizálása 192. oldal
 7. ábra: A Kubában élő zsidó lakosság 1906 és 1974 között 201. oldal
-
1. táblázat: A legnagyobb és legismertebb kubai pártok és mozgalmak 102. oldal
 2. táblázat: A kubai politikai erők között kötött megállapodások és paktumok 112. oldal

Felhasznált irodalom

Kutatóintézetek, könyvtárak gyűjteményei

Biblioteca Nacional José Martí, Havanna
Florida International University, Cuban Research Institute, Miami
University of Miami, Cuban Heritage Collection, Miami

Külön köszönet az itt dolgozó kutatóknak, szakembereknek, a kubai és a kubai amerikai embereknek.

Szakirányú képzés

Intenzív spanyol nyelvű Master kurzus “*Desarrollo y democracia en América latina: nuevos retos, nuevos actores (siglos XX-XXI)*” – Fejlesztés és a demokrácia Latin-Amerikában: új kihívások, új szereplők (20-21. század) címmel, 2014; Université Paris X, Nanterre

Monográfiák, tanulmánykötetek, cikkek

- Acle, Ana (1999): Cuban exiles view Dalai Lama as 'brother'. In: *Miami Herald*, 1999. április 9.
- Adam, Armin (2008): *Egyház és állam. Rövid történeti bevezetés a politikai teológiába*. Kálvin Kiadó, Budapest
- Alexander, Jeffrey C. (szerk.) (1998): *Real Civil Societies: Dilemmas of Institutionalization*. SAGE, London
- Alfonso, Manuel (1996): *The Republic of Cuba in 1958. Statistics and Significant Data that Speak for Themselves*. Mimeograph
- Alva, Luis (2002): *The Growth in the Role of the Catholic Church in Cuba: Internal and External Factors*. Naval Postgraduate School, Monterey
- Álvarez García, Alberto F. (2004): *Cuban Opposition Organizations*. Canadian Foundation for the Americas (FOCAL)
- Anderle Ádám (2004): *Kuba története*. Akkord Kiadó, Budapest
- Archibold, Randal C.–Burnett, Victoria (2012): In Cuba, Church's Uneasy Balancing Act. In: *The New York Times*. 2012. március 23.
- Ardin, Anna (2007): *The Cuban multi-party system*. Uppsala University, Uppsala
- Arendt, Hannah (1961): *Between Past and Future*. The Viking Press
- Arendt, Hannah (1963): *On Revolution*. The Viking Press
- Arnavat, Gustavo (2007): The Cuban Constitution and the Future Democratic Transition. In: Pérez-Stable, Marifeli (szerk.): *Looking Forward. Comparative Perspectives on Cuba's Transition*. University of Notre Dame Press, Indiana
- Atlantic Council (2014): *US–Cuba. A New Public Survey Supports Policy Change*. Adrienne Arsht Latin America Center, Miami–Washington
- Averhoff Purón, Mario (1971): *Los primeros partidos políticos*. Instituto Cubano del Libro, Havanna
- Azel, José (2010): *Mañana in Cuba*. AuthorHouse, Bloomington
- Bacharach, Michael–Gambetta, Diego (2001): Trust in Signs. In: Cook, Karen S. (szerk.): *Trust in Society*. Russell Sage Foundation, New York
- Behar, Ruth (2007): Cuba's Jews: People of a Solitary Star. In: *The Journal of the International Institute* (University of Michigan), 15/1. sz.
- Bejarano, Margalit (1996): *La comunidad hebrea de Cuba: la memoria y la historia*. Instituto

- Abraham Harman de Judaísmo Contemporáneo, Hebrew University of Jerusalem, Jeruzsálem
- Berges Curbelo, Juana (2001): *Movimientos sociales en Cuba. El caso de las ONG*. CIPS, Havanna
- Berges Curbelo, Juana (2008): Nuevos Movimientos Religiosos. Un Acercamiento. In: *Revista ARA del Consejo de Iglesias de Cuba*, Castells Ballarin, Pilar
- Berges Curbelo, Juana–Cárdenas, R. (1995): *El pastorado protestante y la Nueva Teología Cubana*. Departamento de Estudios Sociorreligiosos (DESR), CIPS, Havanna
- Berlin, Isaiah (1990): *Négy esszé a szabadságról*. Európa Könyvkiadó
- Biallowons, Simon (2013): *Ferenc, az új pápa*. Jel Könyvkiadó, Budapest
- Bishin, Benjamin G. –Cherif, Feryal M. –Gomez, Andy S. –Klofstad, Casey (2009): Miami Dade’s Cuban-American Voters in the 2008 Election. In: *Cuban Affairs*, 4/1. sz., p. 1-12.
- Blanco, Juan Antonio (szerk.) (2011): *The Cuban Diaspora in the 21st Century*. Cuban Research Institute, Florida International University, Miami
- Briones Montoto, Newton (2005): *Aquella decisión callada*. Editorial de Ciencias Sociales, Havanna
- Cabrera Rodríguez, Carlos (szerk.) (2004): *Sociología Política. Selección de Lecturas, en dos tomos*. Editorial Félix Varela, Havanna
- Calzon, Frank (1976): Jehovah's Witnesses in Cuba. In: *Worldview*, 1976. december
- Cancio Isla, Wilfredo (2006): Former CANF Board member admits to planning terrorist attack against Cuba. In: *El Nuevo Herald*, 2006. június 25.
- Carothers, Thomas (2002): The End of the Transition Paradigm. In: *Journal of Democracy*, 13/1. sz., p. 5-21.
- Castro, Fidel (2005): *Iffjú éveim*. Ulpius-ház, Budapest
- Castro, Fidel–Ramonet, Ignacio (2008): *Fidel Castro. My Life – A Spoken Autobiography*. Simon & Schuster, Inc., New York
- Castro Figueroa, Abel R. (2012): *Quo Vadis, Cuba? Religión y Revolución*. Palibrio, Bloomington
- Centro de Estudios Sobre la Juventud (CESJ) (1995): Estudio sobre los desvinculados laborales. In: *Informe de Investigación*, Havanna
- Clark, Juan (1985): *Religious Repression in Cuba*. University of Miami, Coral Gables
- Coleman, James Samuel (1990): *Foundations of Social Theory*. Harvard University Press, Cambridge
- Coleman, James Samuel (1988): Social capital in the creation of human capital. In: *American Journal of Sociology*, 94. sz., p. S95-120.
- La Conferencia de Obispos Católicos de Cuba (la C. O. C. C.) (1993): Carta Pastoral de los Obispos Católicos de Cuba. “El amor todo lo espera”. In: *Palabra Nueva*, Havanna, 1993. szeptember
- La C. O. C. C. (2013): *Carta Pastoral de los Obispos Católicos de Cuba. Conferencia de Obispos Católicos de Cuba. “La esperanza no defrauda”*. Havanna, 2013. szeptember 8.
- Corse, Theron (2007): *Protestants, Revolution, and the Cuba–US Bond*. University of Florida Press, Gainesville
- Cuzán, Alfred G. (1999): Fidel Castro: A Machiavellian Prince? In: *Cuba in Transition*, 9. sz., p. 178-191.
- Crahan, Margaret (1980): Salvation Through Christ or Marx: Religion in Revolutionary Cuba. In: Levine, Daniel H. (szerk.): *Churches and Politics in Latin America*. Sage Publications, Beverly Hills, CA
- Corrales, Javier (2001): Strong Societies, Weak Parties: Regime Change in Cuba and

- Venezuela in the 1950s and Today. In: *Latin American Politics and Society*, 43/2. sz., p. 81-114.
- Cuba Transition Project (CTP) (2005): *Transition from Communism: Lessons Learned, Challenges Ahead for Cuba*. ICCAS, Miami
- Dahl, Robert A. (1970): *Dilemmas of Pluralist Democracy*. Yale University Press, New Haven
- Dahrendorf, Ralf (1997): *After 1989 – Morals, Revolution and Civil Society*. St. Antony's College, Oxford
- Devlin, Robert–Echevarria, Oscar A.–Machinea, José Luis (2014): *América Latina en una Nueva Era de Globalización – Ensayos en Honor del Dr. Enrique V. Iglesias*. Eagle Press, Miami
- Dezső Márta (1983): *A szocialista országok választási rendszerei*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Dilla, Haroldo–Oxhorn, Philip (2002): The Virtues and Misfortunes of Civil Society in Cuba. In: *Latin American Perspectives*, 125/29. 4. sz.
- Di Tella, Torcuato S. (2004): *History of political parties in twentieth-century Latin America*. Transaction Publishers, London
- Dornbach Mária (2009): *Istenek a levesestálban. Az afrokubai santería*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest
- Dosal, Paul J. (2004): *Comandante Che: Guerrilla Soldier, Commander, and Strategist, 1956-1967*. Penn State University Press, Pennsylvania
- Duany, Jorge (2011): *Blurred Borders. Transnational Migration between the Hispanic Caribbean and the United States*. The University of North Carolina Press
- Duchane, Sangeet (2007): *Szabadkőművesség*. Vince Kiadó, Budapest
- Duharte García, Emilio (szerk) (2006): *Teoría y Procesos Políticos contemporáneos, en dos tomos*. Editorial Félix Varela, Havana
- Duverger, Maurice (1951): *Les Partis Politiques*. Armand Colin, Párizs
- Eördögh István (1998): *Az egyház a gyarmati Latin-Amerikában*. Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, Szeged
- Erisman, Michael H. –Kirk, John M. (szerk.) (2002): *Cuba's Foreign Relations in the Post-soviet World*. University Press of Florida
- Espinosa, Juan Carlos (1999): Civil Society in Cuba: The Logic of Emergence in Comparative Perspective. In: *Cuba in Transition*, 9. sz. Association for the Study of the Cuban Economy, Washington
- Evans, Ernest (1998): Observations: The Vatican and Castro's Cuba. In: *World Affairs*, 161/2. sz.
- Fernandez, Sujatha (2004): Critical Perspectives on Civil Society. In: Font, Mauricio A. (szerk.): *Cuba Today. Continuity and Change Since the Periodo "Especial"*. The Graduate Center, The City University of New York, 2004. október 4-5-i fórum anyaga
- Fernández, Damián–Cámara Betancourt, Madeline (szerk.) (2000): *Cuba, the Elusive Nation: Interpretations of National Identity*. University Press of Florida, Gainesville
- Fernández Estrada, Juliette I. (2013): *Protestantismo y emigración en Cuba*. CIPS, Havana
- Fernández Rodríguez, Alfredo (2010): Women Freemasons in Cuba. In: *Havana Times*, 2010. április 6.
- Font, Mauricio A.–Riobó, Carlos (2013): *Handbook of Contemporary Cuba: Economy, Politics, Civil Society, and Globalization*. Paradigm Press, Boulder
- Franklin, Jane (1993): The Cuba Obsession. In: *The Progressive*, 1993. július
- Friedman, Douglas (2004): *Civil Society in Contemporary Cuba: US Policy and the Cuban Reality*. Southern Political Science Association Conference, New Orleans, LA, 2004. január 8-11.

- Fuentes, Norberto (2011): *Fidel Castro önéletrajza*. Alexandra, Pécs
- Fukuyama, Francis (1992): *The End of History and the Last Man*. Penguin, London
- Findel, Gabriel J. (1946): *Historia de la francmasonería*. Editorial Acacia, Havana
- Gallai Sándor–Török Gábor (2003): *Politika és politikatudomány*. Aula Kiadó, Budapest
- García Cotarelo, Ramón (1985): *Los partidos políticos*. Editorial Sistema, Madrid
- Garza, Rodolfo O. de la–DeSipio, Louis (szerk.) (1999): *Awash in the Mainstream: Latino Politics in the 1996 Elections*. Westview Press
- Garza, Rodolfo O. de la–DeSipio, Louis (szerk.) (2005): *Muted Voices: Latinos and the 2000 Elections*. Rowman & Littlefield Publishers
- Gárdonyi Máté (2006): *Bevezetés a katolikus egyház történetébe*. JEL Könyvkiadó, Budapest
- Germuska Pál–Rainer M. János (szerk.) (2008): *Közelítések a kádárizmushoz*. 1956-os Intézet, Budapest
- Gott, Richard (2012): The pope has work to do selling Catholicism in Cuba's marketplace. In: *The Guardian*, 2012. március 26.
- Gramsci, Antonio (1971): *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. International Publishers, New York
- Grenier, Guillermo J. –Gladwin, Hugh (2014): *2014 FIU Cuba Poll: How Cuban Americans in Miami View U. S. Policies Toward Cuba*. Cuban Research Institute, FIU
- Guerra, Lillian (2005): *The Myth of José Martí. Conflicting Nationalisms in Early Twentieth-Century Cuba*. The University of North Carolina Press
- Gyurátz Ferenc (2007): *A szabadkőművességről*. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy
- Haass, Richard N. (szerk.) (1998): *Transatlantic Tensions: The United States, Europe and Problem Countries*. Brookings Institution
- Hagopian, Frances (2005): *Religious Pluralism, Democracy, and the Catholic Church in Latin America in the Twenty-first Century*. Contemporary Catholicism, Religious Pluralism and Democracy in Latin America. Challenges, Responses, and Impacts. című konferencián elhangzott előadása. University of Notre Dame, Indiana, 2005. március 31–április 1.
- Hartlyn, Jonathan–Valenzuela, Arturo (1998): Democracy in Latin America Since 1930. In: Bethell, Leslie (szerk.) (1998): *Latin America. Politics and Society Since 1930*. Cambridge University Press, New York, p. 3-66.
- Harwood, Jeremy (2010): *A szabadkőművesség*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Henken, Ted A.–Ritter, R. M. (2014): *Entrepreneurial Cuba: The Changing Policy Landscape*. FirstForumPress
- Hernández, Esteban Lazo (2008): *Beszéd az Államtanács alelnökeként*. UPEC VIII. kongresszusa, 2008. július. Unión de Periodistas de Cuba, „Un Congreso para refundar”. A magnófelvétel átírata.
- Hernández, Rafael (2005): Mirror of Patience: Notes on Cuban Studies, Social Sciences, and Contemporary Thought. In: Tulchin, Joseph S.–Bobeá, Lilian–Espina Prieto, Mayra P. –Hernández, Rafael–Bryan, Elizabeth (szerk.): *Changes in Cuban Society Since the Nineties*. Report on the Americas 15, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington
- Hofstede, Geert (1980): *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values (Cross Cultural Research and Methodology)*. SAGE Publications, New York
- Horvát János (2013): *Kubai retró*. Geopen Könyvkiadó, Budapest
- Horvát János (1974): *Kubai riport*. MRT-Minerva, Budapest
- Huntington, Samuel (1968): *Political Order in Changing Societies*. Yale University Press, New Haven
- Jacob, Margaret C. (1991): *Living the Enlightenment: Freemasonry and Politics in Eighteenth-Century Europe*. Oxford University Press

- Johnson, Paul (2001): *A kereszténység története*. Európa Könyvkiadó, Budapest
- Johnstone, Michael (2007): *Szabadkőművesek*. Saxum Kiadó, Budapest
- Kaufman Purcell, Susan–Rothkopf, David J. (szerk.) (2000): *The Contours of Change*. Lynne Rienner Publishers, London
- Kavanaugh, John F. (2003): *Krisztus követése a fogyasztói társadalomban*. Ursus Libris – Altern Csoport, Budapest
- Keck, Margaret E. –Sikkink, Kathryn (1998): *Activists Beyond Borders*. Cornell University Press, New York
- Kerekes György (1974): *Kubától Chiléig*. Kossuth Kiadó, Budapest
- Koroncz Ágnes–Lux Judit–Urbán Gyula (szerk.) (1978): *Az ifjúság szigete. VII, Havanna-1978*. Kozmosz Könyvek, Budapest
- Kozma Tamás (2001): *Bevezetés a nevelésszociológiába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Kramer, Erik (2005): *Spectacle and the Staging of Power in Brazilian Neo-Pentecostalism*. In: *Latin American Perspectives*, 140. 32/1 sz., p. 95-120.
- Küng, Hans (2005): *A katolikus egyház rövid története*. Európa Könyvkiadó, Budapest
- Latell, Brian (2008): *Kuba Fidel Castro után*. HVG Kiadó Zrt., Budapest
- Lavreckij, I. (1962): *A Vatikán árnyéka Latin-Amerika felett*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- Law, Bernard (2002): *Cuba Update*. Az Egyesült Államok Katolikus Püspöki Konferenciája, Washington, 2002. február 28.
- Leonard, Thomas M. (2005): *Fidel Castro élete*. Sirály! Kiadó, Budapest
- Levine, Daniel H. (szerk.) (1980): *Churches and Politics in Latin America*. Sage Publications, London
- Levine, Robert M (1993): *Tropical Diaspora: The Jewish Experience in Cuba*. University Press of Florida
- Linz, Juan J. –Stepan, Alfred (1996a): *Toward Consolidated Democracies*. In: *Journal of Democracy*. 7/2. p. 14-33.
- Linz, Juan J. –Stepan, Alfred (1996b): *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. John Hopkins University Press, Baltimore
- Lipset, Seymour Martin (1959): *Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy*. In: *The American Political Science Review*, 53/1. sz., p. 69-105.
- Lopez-Gottardi, Christina C. (2001): *International Networks and Change*. In: *Cuba in Transition*, 11. sz. Association for the Study of the Cuban Economy, Washington
- López, Alfred J. (2014): *A Revolutionary Life*. Joe R. and Teresa Lozano Long Series in Latin American and Latino Art and Culture, University of Texas Press
- López, Alfred J. (2006): *José Martí and the Future of Cuban Nationalisms*. University Press of Florida
- López, Iraida H. (2004): *Humor in Literature and Film of the Special Period*. In: Font, Mauricio A. (szerk.): *Cuba Today. Continuity and Change Since the Periodo "Especial"*. The Graduate Center, The City University of New York, 2004. október 4-5-i fórum anyaga
- López Vigil, María (1997): *Sociedad civil en Cuba*. Diccionario urgente. In: *Envíos*, 184. sz.
- Machiavelli, Niccoló (2006): *A fejedelem*. Cartaphilus Kiadói Kft., Budapest (az 1532-ben megjelent *Il Principe* című munka fordítása)
- Mackey, Albert G. (1906) (2006-os reprint): *Freemasonry in Cuba and Puerto Rico*. Kessinger Publishing, Whitefish
- Magyarics Tamás (2000): *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest

- Mainwaring, Scott (1999): Democratic Survivability in Latin America. In: Handelman, Howard–Tessler, Mark (szerk.) (1999): *Democracy and Its Limits: Lessons from Asia, Latin America, and the Middle East*. University of Notre Dame Press, Notre Dame
- Mainwaring, Scott–Scully, Timothy R. (1995): Introduction. Party Systems in Latin America. In: Mainwaring–Scully (szerk.). (1995): *Building Democratic Institutions – Party Systems in Latin America*. Stanford University Press, Stanford, p. 1-34.
- Manifiesto de los Cincos. In: *Diario de la Marina*, 125. évf., 136. sz., 1957. június 11.
- Marichal, Odén (2004): *Intervención en la Asamblea Nacional del Poder Popular*. (felszólalás az ANPP ülésén) 2004. július 1.
- Martí, José (2012): *Obras de José Martí*. Ediciones la Biblioteca Digital (José Martí gyűjteményes kötet e-könyv formátumban)
- Massón Sena, Caridad (2008): El Movimiento Ecuaménico en Cuba. Sus estrategias contra la pobreza en los últimos 20 años. In: *¿El reino de Dios es de este mundo? El papel ambiguo de las religiones en la lucha contra la pobreza*. Siglo del Hombre, CLACSO, Bogotá, p. 275-291.
- Medina García, Y. –Tejera Escull, P.–Tamayo Rodríguez, J. (2012): *¿Partido único en Cuba?* In: *Contribuciones a las Ciencias Sociales*, 2012. január
- Mesa-Lago, Carmelo (1993): *Cuba. After the Cold War*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh
- Mesa-Lago, Carmelo (2012): *Cuba en la era de Raul Castro. Reformas economico sociales y sus efectos*. Editorial Colibrí
- Mesa-Lago, Carmelo (szerk.) (1989): La Iglesia y el Estado en Cuba. In: *Estudios Cubanos*, 19. sz.
- Metz, Johann Baptist (2004): *Az új politikai teológia alapkérdései*. L’Harmattan, Budapest
- Miami Dade College–FIU–Cuba Study Group: *Second Conference on Reconciliation and Change: The German Experience*. MDC, Miami, 2014. október 4.
- Miller, John–Kenedi, Aaron (2003): *Inside Cuba*. Marlow & Company, New York
- Miszlivetz Ferenc (2005): *Új szuverén születik – Az európai konstrukció*. Savaria University Press, Szombathely
- Morris, Calvin (2011): Island Ecclesiology: An Investigation into the Influence of Southern Baptist Missionaries upon the Formation of Cuban Baptist Ecclesiology. In: *Global Missiology*, 2011. október
- Mujal-León, Eusebio–Langenbacher, Eric (2009): *Regime Change and Democratization in Cuba: Comparative Perspectives*. Annual Meeting of the American Political Science Association, Toronto, 2009. szeptember 3-5.
- Murphy, Warren H. (1968): A History of Freemasonry in Cuba. In: *Lodge of Research, Masonic Papers*, 281/4. sz., p. 68-78.
- Newhouse, John (1992): Socialism or Death. In: *The New Yorker*, 1992. április 27.
- Noble, Alexander–Rizzo, Kay D. (2005): *Szabadon halok meg. Fidel Castro börtönében voltam*. Élet és Egészség Könyvkiadó, Budapest
- O’Donnell, Guillermo–Schmitter, Philippe C. (1986): *Transitions from Authoritarian Rule – Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Johns Hopkins University Press, Baltimore
- Oliva, Enrique López: Religious Reawakening (1994): Stirrings in Cuba, In: *The Christian Century*, 1994. október 19.
- O’Neil, Patrick (1996): Introduction: media reform and democratization in Eastern Europe. In: *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 12/4, p. 1-6.
- Otero, Gerardo–Bryan, Janice (2002): Cuba in Transition? The Civil Sphere’s Challenge to the Castro Regime. In: *Latin American Politics and Society*, 44/4. sz., p. 29-57.
- Papa Francesco (2014): *La Chiesa della misericordia (I Papi del terzo millennio)*. San Paolo

- Edizioni, Padova
- Pauszaniasz (Kr. u. 1. sz.): *Görögország leírása*. Pallas Attraktor Kft., Budapest
- Pedraza, Silvia (2007): *Political Disaffection in Cuba's Revolution and Exodus*. Cambridge University Press, Cambridge
- Perera Pintado, Ana Celia (2013): Nuevos movimientos religiosos. Retos al escenario político cubano. In: *TEMAS*, 76. sz.
- Pérez, Louis A. (1998): *Cuba Between Empires 1878-1902*. University of Pittsburgh Press
- Pérez-Díaz, Víctor M. (1993): *The Return of Civil Society*. Harvard University Press
- Pérez-Stable, Marifeli (2006): *Cuba en el siglo XXI: ensayos sobre la transición*. Editorial Colibri
- Pérez-Stable, Marifeli (szerk.) (2007): *Looking Forward. Comparative Perspectives on Cuba's Transition*. University of Notre Dame Press, Indiana
- Piccone, Ted–Hidalgo, Orlando Marquez–Mujal-León, Eusebio–Quigley, Tom (2013): *The Role of the Catholic Church in Cuba Today konferencia anyaga*. The Brookings Institution, Washington, 2013. július 29., Anderson Court Reporting, Alexandria
- Pichardo, H. (szerk.) (1977): *Documentos para la historia de Cuba*. Editorial de Ciencias Sociales, Havana
- Platón (ford. Jánosy István) (2001): *Az állam*. Lazi Könyvkiadó, Budapest (eredeti szöveg: i. e. 380)
- Portada, Robert (2008): *The Dissident Cross: The Catholic Church and Political Confrontation in Cuba*. MPSA Annual National Conference Paper, Chicago
- Pujol, Joaquín P. (2011): Main Problems Faced by the Cuban Economy and What the Government is Doing to Try to Solve Them. In: *Cuba in Transition*, 21. sz. Association for the Study of the Cuban Economy, Washington
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York
- Quigley, Thomas E. (1990): *The Catholic Church in Cuba*. Duke University Press, London
- Radu, Michael (1997): *Collapse or decay?: Cuba and the East European transitions from communism*. Endowment for Cuban American Studies of the CANF
- Raimundo Torrado, Fabio (2009): *La crisis de los sistemas electorales del mundo capitalista*. Editorial de Ciencias Sociales, Havana
- Ramos, Marcos Antonio (1989): *Protestantism and Revolution in Cuba*. University of Miami, Coral Gables
- Ratzinger, Joseph (2004): *Isten és a világ. Hit és élet korunkban*. Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest
- Raúl Castro parlamenti beszéde, Havana, 2013. július 7. Idézi: Raúl Castro rages against Cubans' sloppy habits and decaying morals. In: *The Guardian*, 2013. július 8.
- Reaud, Bea (2006): Examining Cuban Civil Society. In: Font, Mauricio A. (szerk.): *Cuba: In Transition?* című szimpózium anyaga. The Graduate Center, The City University of New York, 2006. március 13-15., p. 231-245.
- Ripoll, Carlos (1984): *Jose Marti, the United States, and the Marxist Interpretation of Cuban History*. Transaction Publishers
- Rohter, Larry (1997): Jorge Mas Canosa, 58, Dies; Exile Who Led Movement Against Castro. In: *The New York Times*, 1997. november 24.
- Romeu, Jorge Luis–Valdés, Gustavo Pardo (2011): Demographic Study of Cuban Freemasons: A Technical Discussion. In: *ESTADÍSTICA*, 63/181. sz., p. 57-75.
- Rose, Richard (2000): *Getting Things Done in an Anti-modern Society: Social Capital Networks in Russia*. Centre for the Study of Public Policy University of Strathclyde, Glasgow
- Rónay Tamás (2005): *Kanyarok után a pápai trónon – XVI. Benedek életútja*. Kairosz Kiadó,

Budapest

- Rustow, Dankwart A. (1970): *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model*. In: *Comparative Politics*, 2/3 sz., p. 337-363.
- Sáringer Károly (2005): *II. János Pál pápa emlékére*. Pallas Antikvárium Kft., Gyöngyös
- Schattschneider, Elmer Eric (1942): *Party Government*. Holt, Rinehart and Winston, New York
- Schattschneider, Elmer Eric (1960): *The Semisovereign People*. Holt, Rinehart and Winston, New York
- Schmitter, Philippe C.–Karl, Terry Lynn (1994): *The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go?* In: *Slavic Reviews*, 53. sz., p. 173-185.
- Schmitter, Philippe C.–Karl, Terry Lynn (1991): *What Democracy Is...and Is Not*. In: *Journal of Democracy*, 2/3. sz., p. 75-88.
- Schumpeter, Joseph A. (1943): *Capitalism, Socialism and Democracy*. George Allen & Unwin, London
- Serdián, Miklós György (2009): *Havana, Cuba – A Diary*. Epl, Budapest
- Sixto, Felipe Eduardo (2005): *U.S. –Cuba Policy: Strengthening Civil Society, Establishing Democracy*. Papers and Proceedings of the Fifteenth Annual Meeting of the Association for the Study of the Cuban Economy (ASCE), Miami
- Sólyom László (1988): *Egy új szabadságjog: az információs szabadság*. In: *Valóság*, 1988/9.
- Staten, Clifford F. (2005): *The History of Cuba*. Palgrave Macmillan Trade
- Steinberg, Jaclyn A. (2007): *An Ongoing Jewish Diaspora – the Story of the Cuban Jews*. In: *Emory Endeavours Journals*, 2007/1. sz.
- Suchlicki, Jaime (2013): *Breve historia de Cuba*. Pureplay Press, Los Angeles
- Suchlicki, Jaime (1997): *Cuba from Columbus to Castro*. Pergamon-Brassey, New York
- Swarns, Rachel L. (1998) *Cuba's Protestant Churches: A Growing Flock*. In: *The New York Times*, 1998. január 29.
- Sweig, Julia E. (2013): *Cuba: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press
- Sweig, Julia E. (2004): *Inside the Cuban Revolution. Fidel Castro and the Urban Underground*. Harvard University Press
- Szabó Máté (szerk.) (2002): *Demokrácia és politikatudomány a 21. században*. Rejtjel Kiadó, Budapest
- Szulg, Tad (1996): *II. János Pál pápa élete*. Fabula Könyvkiadó, Magyar Könyvklub, Budapest
- Szulg, Tad (1988): *Fidelismo*. In: *Wilson Quarterly*, 12/5. sz., p. 49-63.
- Teorell, Jan (1998): *Demokrati eller fátalsvälde? Om beslutsfattande i partiorganisationer*. Statsvetenskapliga Föreningen, Uppsala
- Torres Cuevas, Eduardo (2005): *Historia de la masonería cubana*. Ediciones Imagen Contemporánea, Havana
- Tulchin, Joseph S.–Bobeá, Lilian–Espina Prieto, Mayra P.–Hernández, Rafael–Bryan, Elizabeth (szerk.) (2005): *Changes in Cuban Society Since the Nineties*. Report on the Americas 15, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington
- U.S. Commission on International Religious Freedom (USCIRF) (2013): *Annual Report of the U.S. Commission on International Religious Freedom*. Washington, 2013
- U. S. Government Printing Office (1994): *Recent Developments in Cuba Policy: Telecommunications and Dollarization*. Hearing Before the Subcommittee on Western Hemisphere Affairs of the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, One Hundred Third Congress, First Session, August 4, 1993. U. S. Government Printing Office
- Valdés, Dagoberto–Estrella, Luis Enrique (1994): *Reconstruir la sociedad civil, un proyecto*

- para Cuba. In: *Granma*, 1994. január 4.
- Valls, Jorge (1998): *The Voice We Never Hear: Cuba's Democratic Socialists Speak Out*. In: *Socialist*, 1998. május-június
- Varga Tamás (2000): A „részidős polgár”. In: Kelényi István (szerk.): *Szöveggyűjtemény a CIVIL TÁRSADALOM fejlődése és a nonprofit szervezetek alapismeretei és a MENEDZSMENT tantárgyakhoz*. ELTE Tanárképző Főiskolai Kar Művelődésszervezés Tanszék, Budapest
- Weigle, Marcia A. –Butterfield, Jim (1992): *Civil Society in Reforming Communist Regimes: The Logic of Emergence*. In: *Comparative Politics*, 25/1. sz., p. 1-24.
- Weisbrot, Mark (2011): *Obama's Latin America Policy: Continuity Without Change*. Center for Economic and Policy Research
- Wiarda, H. J. (2002) Southern Europe, Eastern Europe, and comparative politics: Transitology and the need for new theory. In: *World Affairs*, 164/4. sz.
- Wittman Tibor (1971): *Latin-Amerika története*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Wong, Aimel Rios (2010): Rethinking the Cuban Regime: Implications for Transition Paths and Comparative Cases. In: *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, 2010 nyár-ősz, p. 129-147.

Elektronikus információforrások

- A Helms–Burton-törvény (*Cuban Liberty and Democratic Solidarity Act*) szövege (1996)
Internet: <http://www.state.gov/www/regions/wha/cuba/helms-burton-act.html> (Letöltés ideje: 2013. június 9.)
- Amuchastegui, Domingo (2012): *The Vatican and Cuba: Constructive engagement at work*. Cuba News. Internet: <http://www.cubanews.com/sections/the-vatican-and-cuba-constructive-engagement-at-work> Retrieved 2 December 2012 (Letöltés ideje: 2013. január 3.)
- Capote, Salvador (2012): *Cuba y las relaciones Vaticano-Estados Unidos. America Latina in Movimiento*, ALAI. Internet: <http://alainet.org/active/54017> (Letöltés ideje: 2013. január 6.)
- Carl, Chambers (2005): *The Political Weakness of the Church in Cuba*. In: *The Theologian*. Internet: <http://www.theologian.org.uk/churchhistory/cuba.html> (Letöltés ideje: 2014. augusztus 11.)
- Cedeño Negrín, Héctor Julio (2010): *Declaración del Partido Liberal de Cuba (PLC)*, 2010. május 18. Internet: <http://www.derechoshumanoscuba.com/2010/05/declaracion-del-partido-liberal-de-cuba.html> (Letöltés ideje: 2014. augusztus 23.)
- César Guanche, Julio (2014): *Eduardo Chibás y el reformismo populista en Cuba*. 2014. április 19. Internet: <http://progresoemanal.us/20140419/eduardo-chibas-y-el-reformismo-populista-en-cuba/> (Letöltés ideje: 2014. október 16.)
- Chadwick, Ian: *The History of Cuban-American Relations*. Internet: <http://www.ianchadwick.com/essays/cubahistory.html> (Letöltés ideje: 2011. január 16.)
- Clinton Administration 1993-2000 – Presidential Decision Directives, 2001. Internet: <http://www.fas.org/irp/offdocs/pdd/index.html> (Letöltés ideje: 2012. május 11.)
- CNN Poll (2009): *Poll: Three-quarters favor relations with Cuba*. Internet: <http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/04/10/poll.cuba/> (Letöltés ideje: 2013. június 13.)
- Comunidades Vivas y Dinámicas. Comunidades de Participación y de Vida (CPV). In: *Vitral* Internet: <http://www.vitral.org/vitral/ciclcfer/introd/cicl17.htm> (Letöltés ideje: 2014. augusztus 19.)

- Crespo Alfonso, C. (2012): El protestantismo en Cuba. Su historia e impacto sociocultural. In: *Contribuciones a las Ciencias Sociales*, 2012. február. Internet: www.eumed.net/rev/cccss/18/ (Letöltés ideje: 2014. augusztus 11.)
- Cuba Academic Alliance (2004): *Commission for Assistance to a Free Cuba*. Internet: http://www.cubaacademicalliance.org/pdf/USCubaReport_may2004.pdf (Letöltés ideje: 2012. május 4.)
- Estefanía, Carlos M. (2000): Entrevista a Manuel Cuesta Morúa, presidente Corriente Socialista. In: *Revista Cuba Nuestra*, 2000. május 23. Internet: <http://www.cubanet.org/htdocs/CNews/y00/may00/31o8.htm> (Letöltés ideje: 2014. szeptember 11.)
- Freedom House (2011): *Change Comes to Cuba*. Internet: https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/Change%20Comes%20to%20Cuba.pdf (Letöltés ideje: 2014. október 6.)
- Freedom House (2014): *Freedom in the World. Cuba*. Internet: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/cuba-0#.VGtdpFItdcs> (Letöltés ideje: 2014. október 6.)
- Gaetan, Victor (2012): How the Catholic Church Is Preparing for a Post-Castro Cuba. Religion and Rebuilding on the Island. In: *Foreign Affairs*, 91/1. sz. Internet: <http://www.foreignaffairs.com/articles/137303/victor-gaetan/how-the-catholic-church-is-preparing-for-a-post-castro-cuba> (Letöltés ideje: 2013. szeptember 8.)
- Garve, Lucas (2007): *Entrevista a Manuel Cuesta Morúa*. 2007. április 23. Internet: <http://cuba.blogspot.hu/2007/04/entrevista-manuel-cuesta-mora.html> (Letöltés ideje: 2013. november 21.)
- Gonzales Febles, Juan (2014): *Constituido el Partido Solidaridad Liberal Cubano*. 2014. február 27. Internet: <http://cubanoticiasdisidentes.blogspot.hu/2014/02/constituido-el-partido-solidaridad.html> (Letöltés ideje: 2014. október 28.)
- González Delgado, Dalia (2013): Vallásszabadság Kubában. Latin-Amerika Társaság, Elemzések, 2013. május 20. Internet: <http://www.latin-amerika.hu/elemzesek/1324-vallasszabadsag-kubaban> (Letöltés ideje: 2013. november 22.)
- Gómez Barata, Jorge (2010): *Obama ante Cuba: El camino se hace andando*. Internet: <http://www.argenpress.info/2010/05/obama-ante-cuba-el-camino-se-hace.html> (Letöltés ideje: 2012. március 15.)
- Gray, Alexander I. (2005): *Cuban-European NGO collaboration: international cooperation with the island during the Special Period*. Internet: http://www.monitor.upeace.org/innerpg.cfm?id_article=328 (Letöltés ideje: 2012. április 26.)
- Grenier, Guillermo J. (2007): *The Establishment of the Cuban American Community*. FIU College of Arts & Sciences, 2007. június 6. Internet: http://casgroup.fiu.edu/pages/docs/1730/1270141051_Report.pdf (Letöltés ideje: 2012. április 26.)
- Grupo Veritas felmérései (2009-2014). Internet: <http://www.convivenciacuba.es/>, <http://www.convivenciacuba.es/index.php/debate-pblico-mainmenu-58/625-los-ciudadanos-opinian-sobre-la-sociedad-cuba> (Letöltés ideje: 2014. augusztus 26.)
- Guzmán, Pastor (2013): *Pacto estratégico de unidad revolucionaria*. Escambray, 2013. december 2. Internet: <http://www.escambray.cu/2013/pacto-estrategico-de-unidad-revolucionaria/> (Letöltés ideje: 2014. augusztus 22.)
- Hodapp, Christopher L. (2010): *Masonic Conflicts in Cuba*. Internet: <http://freemasonsfordummies.blogspot.hu/2010/05/masonic-conflicts-in-cuba.html> (Letöltés ideje: 2014. szeptember 15.)

- International Republican Institute (2013): *Cuban Public Opinion Survey*. Internet: <http://www.iri.org/sites/default/files/2013%20May%2024%20Survey%20of%20Cuban%20Public%20Opinion,%20January%20-February%20,%202013%20--%20English%20version.pdf> (Letöltés ideje: 2014. november 20.)
- Kaplan, Dana Evan (2003): *The Jews of Cuba Since the Castro Revolution*. Internet: <http://danakaplan.com/Articles/Cuban> (Letöltés ideje: 2013. november 26.)
- David Leip (2000): *2000 Presidential General Election Results – Florida*. Internet: <http://uselectionatlas.org/RESULTS/> (Letöltés ideje: 2013. június 11.)
- Latin-Amerika Társaság (LAT) (2013): *Nelson Mandela és Fidel Castro: Egy kölcsönös csodálaton alapuló kapcsolat*. Internet: <http://latin-amerika.hu/hirek/aktualis/1741-nelson-mandela-fidel-castro-egy-koelcsoenoes-csodalaton-alapulo-kapcsolat> (Letöltés ideje: 2014. január 6.)
- Lorente, Rafael (2004): Cubans' support for Bush declines, South Florida poll shows. In: *South Florida Sun-Sentinel*, 2004. március 21. Internet: <http://www.latinamericanstudies.org/exile/declines.htm> (Letöltés ideje: 2013. június 11.)
- Malló, Oriol (2010): *Manuel Cuesta Morúa on Anna Ardin, WikiLeaks and Sweden in Cuba*. Internet: <http://www.indymedia.org.uk/en/2012/11/502841.html> (Letöltés ideje: 2014. október 26.)
- Márquez-Sterling, Manuel–Aranda, R. R. (2011): *Cuba 1952-1959*. Internet: <http://cuba1952-1959.blogspot.hu/> (Letöltés ideje: 2014. szeptember 26.)
- Masters of the Game: Vatican Diplomacy in Cuba* (2012). International Political Economy Zone Internet: <http://ipezone.blogspot.hu/2012/03/masters-of-game-vatican-diplomacy-in.html> (Letöltés ideje: 2013. október 21.)
- Obama, Barack (2008): *2008. május 23-i beszéd*. Internet: <http://www.asksam.com/ebooks/releases.asp?file=Obama-Speeches.ask&dn=Renewing%20U.S.%20Leadership%20in%20the%20Americas> (Letöltés ideje: 2013. június 12.)
- Official Federal Election Commission report* (2013). Internet: <http://www.fec.gov/pubrec/fe2012/2012presgeresults.pdf> (Letöltés ideje: 2013. június 10.)
- Ordóñez, Franco–Hall, Kevin G. (2012): *Catholic Church's Role in Cuba has grown since last papal visit*. McClatchy. Internet: <http://www.mcclatchydc.com/2012/03/24/142989/catholic-churchs-role-in-cuba.html> (Letöltés ideje: 2013. október 21.)
- Orenstein, Mitchell A. (2009): *Cuban Political System: More Than Just Castro*. Internet: <http://www.mitchellorenstein.com/wp-content/uploads/2012/07/Cuba.pdf> (Letöltés ideje: 2014. október 20.)
- Orozco, Manuel (2009): *On Remittances, Markets and the Law: the Cuban Experience in Present Times*. Internet: http://casgroup.fiu.edu/pages/docs/1176/1314985276_On_Remittances,_Markets_and_the_Law.pdf (Letöltés ideje: 2012. május 4.)
- Ortega, Jaime (2012): *Esta es nuestra Fe*. Carta Pastoral del cardenal Jaime Ortega Alamino por el Año de la Fe. In: *Palabra Nueva*, 2012. november 16. Internet: http://www.palabranueva.net/newpage/index.php?option=com_content&view=article&id=321:esta-es-nuestra-fe&catid=117:religion&Itemid=146 (Letöltés ideje: 2014. augusztus 2.)
- Padgett, Tim (2011): *God and Profits: How the Catholic Church Is Making A Comeback in Cuba*. In: *Time Magazine Online*. Internet:

- <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,2095599,00.html#ixzz2FPK3tQog>
(Letöltés ideje: 2013. október 19.)
- Padrón Azcuy, León (2013): *El Partido Liberal Nacional Cubano y su genesis*. 2013. július 2.
Internet:
<http://www.miscelaneasdecuba.net/web/Article/Index/51d2fb623a682e0944eadb1a#.VD9vfFJxncs> (Letöltés ideje: 2014. október 2.)
- Pew Research Center (2011): *Hispanics of Cuban Origin in the United States, 2009*. Internet:
<http://pewhispanic.org/files/factsheets/50.pdf> (Letöltés ideje: 2012. április 25.)
- Pew Research Center (2012): *Latinos in the 2012 Election: Florida*. Internet:
<http://www.pewhispanic.org/files/2011/08/Florida.pdf> (Letöltés ideje: 2012. április 26.)
- Pew Research Center (2014): *Religion in Latin America. Widespread Change in a Historically Catholic Region*. 2014. november 13. Internet:
<http://www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/> (Letöltés ideje: 2014. november 13.)
- Reyes, Samantha (2013): Jewish in Havana: No rabbi but plenty of chutzpah. In: *Global Post*.
Internet: <http://www.globalpost.com/dispatch/news/culture-lifestyle/world-religion/130523/cuba-jews-jewish-cubans-no-rabbi-judaism> (Letöltés ideje: 2014. július 26.)
- Rifkin, Ira (1998): *Cuba's other Christians: Island's Protestant population climbing*. Religion News Service. Internet: <http://www.jewishcuba.org/protestant.html> (Letöltés ideje: 2014. augusztus 12.)
- Romeu, Jorge Luis (2013): *The Grand Lodge of Cuba in the Second Half of the XX Century*.
Internet: <http://www.linkedin.com/pub/jorge-luis-romeu/26/566/104> (Letöltés ideje: 2013. november 27.)
- Simon, Justine–van Gelder, Sarah (2007): Baptists and Popular Education in Cuba: an interview with Joel Suárez. In: *YES! Magazine*, 2007. június 12. Internet:
<http://www.yesmagazine.org/issues/latin-america-rising/baptists-and-popular-education-in-cuba-an-interview-with-joel-suarez> (Letöltés ideje: 2014. augusztus 27.)
- Totten, Michael, J. (2014): *The Last Communist City. A visit to the dystopian Havana that tourists never see*. Internet: http://www.city-journal.org/2014/24_2_havana.html
(Letöltés ideje: 2014. október 27.)
- Travel Restriction Reform and Export Enhancement Act* (2010). H.R. 4645 (111th). Internet:
<http://www.govtrack.us/congress/bills/111/hr4645/text> (Letöltés ideje: 2013. június 12.)
- University of Miami – Human Rights Oral History Project (2014): *Interview with Regis Iglesias Ramírez*. Internet:
https://umiami.mediaspace.kaltura.com/media/Interview+with+Regis+Iglesias+Ram%C3%ADrez+A+Part+1+of+2/0_irp5mqg1/16168091 (Letöltés ideje: 2014. október 27.)
- U. S. Census Bureau: *Caribbean-American Heritage Month: June 2013*. Internet:
http://www.census.gov/newsroom/releases/pdf/cb13ff-16_caribbean.pdf (Letöltés ideje: 2013. június 11.)
- Weiner, Rebecca (2006): *The Virtual Jewish World. Cuba*. Jewish Virtual Library. Internet:
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/vjw/Cuba.html> (Letöltés ideje: 2014. május 25.)
- WOLA *Background Series on Religion in Cuba* (2012). Washington Office in Latin America.
Internet:
http://www.wola.org/commentary/wola_background_series_on_religion_in_cuba
(Letöltés ideje: 2013. október 18.)

Egyéb elektronikus információforrások

Alianza Democrática (USA): <http://alianzademocraticacubana.org>
Asociación Pro Libertad de Prensa (Kuba): <http://prolibertadprensa.blogspot.hu>,
<http://cubaprensalibre.com>
Catholic News Agency (USA): <http://www.catholicnewsagency.com>
Centro de Estudios Estratégicos para la Democracia Proactiva (Kuba):
<http://democraciaproactiva.org>
Centro de Investigaciones Psicológicas y Sociológicas (CIPS) (Kuba): <http://www.cips.cu>
Comunidad Hebrea de Cuba (Kuba):
<http://www.chcuba.org/espanol/comunidad/comunidad.htm>
Consenso Constitucional (Kuba): <http://consensoconstitucional.com>
Consenso Cubano (nemzetközi): <http://www.consensocubano.org/>
Cuba Matinal (Spanyolország): <http://www.cubamatinal.com>
Cuba Noticias Disidentes (Kuba, Puerto Rico): <http://cubanoticiasdisidentes.blogspot.com>
CubaEncuentro (Spanyolország): <http://www.cubaencuentro.com/>
CubaNet (USA): <http://www.cubanet.org>
Cuban American National Foundation (USA): <http://canf.org/>
Democracia Participativa (USA): <http://democraciaparticipativa.net>
Diario de Cuba (Spanyolország): <http://www.diariodecuba.com>
Directorio Democrático Cubano (USA): <http://www.directorio.org/>
Editorial Electrónica Cubaliteraria, Portal del Instituto Cubano del Libro (Kuba):
<http://www.cubaliteraria.cu>
EcuRed.cu (Kuba): <http://www.ecured.cu>
El Camino del Pueblo (Kuba): <http://www.elcaminodelpueblo.org>
El País (Spanyolország): <http://elpais.com>
Gran Logia de Cuba (Kuba): <http://www.granlogiacuba.org>
Granma Internacional (Kuba): <http://www.granma.cu/>
Inter Press Service (nemzetközi/Olaszország): <http://www.ipsnoticias.net>
La Civiltà Cattolica (Olaszország): <http://www.laciviltacattolica.it/it/>
La Crónica de Hoy (Mexikó): <http://www.cronica.com.mx>
La Patria es de Todos (Kuba): [http://www.cartadecuba.org/La%20Patria%20\(texto\).htm](http://www.cartadecuba.org/La%20Patria%20(texto).htm)
L'Osservatore Romano (Vatikán): <http://www.osservatoreromano.va>
Movimiento Cristiano Liberación (Kuba):
<http://www.oswaldopaya.org/es/movimeinto-cristiano-liberacion/>
Movimiento Democracia (USA): <http://www.democracia.org/>
Movimiento Libertario Cubano (Latin-Amerika): <http://www.mlc.acultura.org.ve/>
Oficina Nacional de Estadística e Información (Kuba): <http://www.one.cu/>
Parlamentarios por la democracia en Cuba (nemzetközi): <http://parladem.org>
Partido Arco Progresista de Cuba (PARP) (Kuba): <http://partidoarcoprogresista.org>
Partido Cubano de Renovación Ortodoxa (Kuba): <http://www.partidortodoxo.org/>
Partido Demócrata Cristiano de Cuba (Kuba): <http://pdc-cuba.org/>
Partido Social-Revolucionario Cubano (USA): <http://www.psrdc.org/>
Partido Liberal Nacional Cubano (Kuba): <http://parlibnaccub.blogspot.hu/>
Partido Nacionalista Democrático de Cuba (USA): <http://www.pndcuba.org>
Partido por la Democracia Pedro Luis Boitel (Kuba):
<http://partidoporlademocracia.wordpress.com/>
Partido Republicano de Cuba (Kuba): <http://partidorepublicanodecuba.org>
People in Need Foundation (Csehország): <http://www.clovekvtisni.cz/en>
Pontificia Comisión para América Latina (Vatikán):

<http://www.americalatina.va/content/americalatina/es.html>
Proyecto Demócrata Cubano (Kuba): <http://prodecu.org/>
Puente Informativo Cuba-Miami (USA):
<http://www.puenteinfocubamiami.org/Proyectos/0008.htm>
Sitio del Ministerio de Relaciones Exteriores de Cuba (Kuba):
<http://www.cubaminrex.cu/index.htm>
TEMAS (Kuba): <http://www.temas.cult.cu>
The New York Times (USA): <http://www.nytimes.com>
Thomson Reuters/Reuters (USA): <http://www.reuters.com/>
UNDP – United Nations Development Programme (nemzetközi): <http://www.undp.org/>
Unión Liberal Cubana (Spanyolország): <http://unionliberalcubana.com>
VIS – Sala Stampa della Santa Sede (Vatikán): <http://www.vis.va/vissolr/index.php?lang=it>
Vital – Revista Sociocultural de la Diócesis de Pinar del Río (Kuba): <http://www.vital.org/>

Háttéranyagok

Kuba alkotmányai

Constitución de Guáimaro (1869)
Constitución de Jimaguayú (1895)
Constitución de Yaya (1897)
Constitución de 1901
Constitución de 1940
Constitución de la República de Cuba (1976)
Constitución de Cuba (1992)

*

Egyéb háttéranyagok

Attwood, David (rend.) (2002): *Fidel*. (film)
Bueno, Salvador (szerk.) (1974): *A bongo dala. Kuba*. Kozmosz Könyvek, Budapest
Bueno, Salvador (szerk.) (1981): *A régi idők Kubája*. Európa Könyvkiadó, Budapest
Cabrera, Lydia (1974): *A Mambiala dombja. Kubai néger mesék*. Európa Könyvkiadó, Budapest
Castro, Raúl (2002): *Comparecencia televisiva*. In: Noticiero Dominical, NTV (rádióadás)
Historia de Cuba (1991). Editorial Pueblo y Educación, Havanna (iskolai tankönyv)
ICCAS (2014): *Cuba: From Columbus to Castro*. (film)
Jevtusenko, Jevgenyij (1963): *Én szólok: Kuba!* Európa Könyvkiadó, Debrecen
Karig Sára (szerk.) (1977): *Obi, a gőgös kókuszdió. Kubai joruba mítoszok és mesék*. Európa Könyvkiadó, Budapest
Merle, Robert (1978): *Moncada. Fidel Castro első csatája*. Európa Könyvkiadó, Budapest
Stone, Oliver (rend.) (2003): *Comandante*. (film)